

ДАМЊАН
ПОПОВИЋ

НА
ОБРОНЦИМА
БЕЉАНИЦЕ

ХРОНИКЕ ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

Серија I

Издаје

Савез удружеша бораца народноослободилачког рата
СР Србије

Уређивачки одбор

Коча Јончић, Свегозар Костић, Гојко Лађевић, Сре-
та Савић, Драган Симић, Жика Тадић, Едиб Хаса-
нагић, Мехмед Хоџа, Вита Цветковић и Паун Шер-
бановић

Главни уредник

Едиб Хасанагић

Новинско предузеће „ДНЕВНИК“

ДАМЉАН ПОПОВИЋ

НА ОБРОНЦИМА БЕЉАНИЦЕ

Нови Сад, 1969. године

ПРВИ ДЕО

ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКЕ ОСОБИНЕ

Подручје Горње Ресаве, које данас углавном одговара подручју комуне Деспотовац, пресеца, готово по средини, планинска речица Ресава, која извире у пределу спајања Бељанице и Кучајских планина. Ресава у горњем току тече кроз живописне пределе и клисуре, да би од Деспотовца ушла у равницу којом тече све до ушћа у Велику Мораву — три километра западно од Свилајнца.

Планинс-ки предео чине огранци Хомољских планина, Бељаница и Кучајске планине. У геолошком еаставу овог пространог подручја, поред кристаластих стена, црвених пешчара, еруптивних и седиментних стена, разног састава и старости преовлађују и истичу се компактне масе кречњака, а има и богатих наслага квалитетног мрког угља.

Бељаница се пружа правцем запад—исток, између Хомољске котлине и горње долине Ресаве и доминира својом висином. Венац јој је дуг око 15 км, а њен врх (1336 м.) чини највишу тачку у рељефу комуне. Бељаницу карактеришу стрми одсеци који падају у долину Ресаве и голи кречњачки гребени. Нижи делови су под шумом, шибљем и пропраницама са травним пашњацима, који пружају услове за гајење оваца.

Ово планинско подручје има изражене одлике крашког рељефа: шкрапе, вртаче, увале, јаме, пећине и депресије.

Вртачама је нарочито богат предео који се од Пасуљанских ливада пружа даље на југ, преко Брезовачке висоравни.

Увале се могу запазити на висоравни источно од предела званог Добре воде. Депресије се јављају на пространим кречњачким платоима. Најпознатије су: Добра вода, Велика

падина и друге. По њиховом дну се налазе низови вртача и понори који апсорбују примљену атмосферску воду и воду са извора, те у њима нема површинских токова, већ је развијено подземно отицање воде.

Пећине и јаме се јављају на више места, али их има нарочито у северном делу Брезовачке висоравни, у развођу Ресаве и Ресавице, у њиховим долинама, као и у долини понорнице Некудово. У близини села Стрмостена, испод Говеђег брда, налази се пећина из које избија јак извор — Ма-ЛО врело. Недалеко одатле налази се Велико врело, а у његовој непосредној близини пећина. Од пећина познате су: Радосева пећина, која се налази на Соколици у врху Дугачког шипка, затим Велика атула или Кристална пећина, а нарочито недавно откривена Ресавска пећина Дивљаковац у близини села Јеловца, која по својој лепоти и богатству у пећинском накиту спада међу најлепше пећине, до сада откривене у Србији.

Од јама најпознатија је Мијајлова јама у пределу Сењског Рудника. Она је чувена не само по својој дубини и лепоти сталактита и сталакмита, већ и по томе, што је постала гробница многих родољуба, које су четници поклали и у њу бацили у току народноослободилачке борбе.

Од термалних извора најпознатија је Деспотовачка бања која се налази у непосредној близини Деспотовца и манастира Манасије. **ЛекоЕитост** овог извора топле сумпорите воде још се недовољно користи, јер бања и поред тога што се **налази** у лепом пределу није још довољно изграђена и уређена. Веома повољни климатски услови и живописна клисура реке Ресаве представљају потенцијалну могућност за развој туризма у овом крају.¹⁾

РАЗВИТАХ НАСЕЉА И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

На прве трагове живота у Ресави указују фосили биљака и животиња, сачувани у геолошким слојевима, у наслагама глине или каменој седри.

¹⁾ Туристички водич среза Светозарево 1962, стр. 3 и 5.

У каменолому, на месту званом Велико врело, код Стрмостена, среће се окамењено лишће разног дрвећа.²⁾

Приликом копања бунара код болнице у Деспотовцу нађена је оштећена вилица млађег претка данашњег носорога, од које су сачувана два зуба,³⁾ а у Радошевој пећини на Соколици ископане су карбонизирани кости лобање дивокозе⁴⁾ и кости пећинског медведа.⁵⁾

Нема података о насељима из палеолита мада није искључено, када буду истражене пећине којима обилује кањон Ресаве, да се нађу и докази да су служиле као пребивалишта палеолитских људи.

Из неолита на подручју Ресаве откривена су већа насеља у Медвеђи⁶⁾, Миливи⁷⁾ и Стрмостену.⁸⁾ При извођењу земљаних радова и сада се овде налази разноврстан археолошки материјал. У Великој пећини код Стрмостена нађени су делови земљаних судова,¹⁰⁾ а у Радошевој пећини један камени чекић.¹⁰⁾ Верује се да је у ово време била насељена и Пећура — пећина у подножју Ковиловаче код Деспотовца.¹¹⁾

У Медвеђи старијем насељу бронзаног доба срећу се и камене секире.¹²⁾ Из овог доба откривено је веће насеље у месту званом Селиште у Јасенову.¹³⁾ Из нешто каснијег доба потиче из Стењевца једна бронзана гривна,¹⁴⁾ а код Соколице је нађено неколико бронзаних секира које су слу-

²⁾ Приватна збирка Мирослава Панића, проф. из Деспотовца

³⁾ Приватна збирка Мирослава Панића, проф. из Деспотовца

⁴⁾ Туристички водич среза Светозарево, 1962, стр. 5.

⁵⁾ Туристички водич среза Светозарево, 1962, стр. 5

⁶⁾ М. и Д. Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951, 32.

⁷⁾ М. и Д. Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951, 32.

⁸⁾ Налазишта — 33.

⁹⁾ Налазишта — 33.

¹⁰⁾ Налазишта — 33.

¹¹⁾ Архива Завичајног музеја у Светозареву.

¹²⁾ Налазишта — 32.

¹³⁾ Архива Завичајног музеја у Светозареву.

¹⁴⁾ Налазишта — 33.

жиле у рударске сврхе,¹⁵⁾ те се може закључити да се метал добијао и на овом подручју. Најзначајнији налаз чини остава металних предмета из Трућевца,¹⁶⁾ нарочито преко две гривне тзв. Шахастог типа.

Карактеристично је за овај период да се насеља подижу на узвишеним местима и утврђују бедемима, а то су наметали услови живота, пре свега употреба метала.

Још на крају првог миленија пре н. е. завршио се процес диференцирања становништва које је насељавало Балкан, а у ужем смислу и области Ресаве. Формиране су веће племенске групације на одређеној територији. Њихов распоред остаје углавном исти све до краја преисторијске епохе.

Према историографским подацима античких писаца, области Ресаве насељавали су трачка племена Трибали, чија је главнина била концентрисана око ушћа Велике Мораве и Саве у Дунав.¹⁷⁾ Њихов први сусед било је илирско племе Дарданци с друге стране Мораве. Судећи по најновијим налазима из околине Ћуприје (сребрни илирски појасеви из села Батинца)¹⁸⁾ и илирско гробље откривено приликом трасирања пруге Деспотовац—Ресавица, из чега се закључује да су Илири прелазили и на десну обалу Мораве.

Остапи римских утврђења и путева, као и налази римског новца и оружја, указују на присутност Римљана на овом подручју. У првом веку наше ере римске легије прелазе у крајеве јужно од Дунава и Саве, када бива окупирано и Поморавље и улази у састав двеју римских провинција — Мезије и Тракије. Преко Ресаве је ишао главни римски војнички друм — ула гшШапз. Тај пут је ишао од Београда (бт§Мипиш) на Костолац (Уггтпа1ло), а затим до Ниша (ахззиз), одакле се рачвао у два правца — један преко Македоније за Солун, а други преко Софије за Тракију.

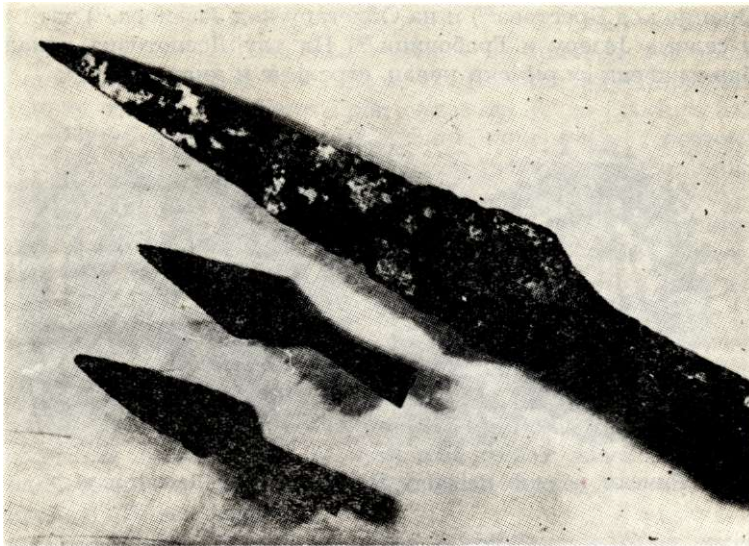
По Каницу, овај пут је ишао поред Млаве од прилике до села Шетоња, а одатле преко брда прелазио у долину Мораве у правцу села Медвеђе (ТсПтит), а одатле преко

¹⁵⁾ Налазишта — 33.

¹⁶⁾ Д. Гарашанин, Каталог метала у Народном музеју, 1954, т. IV.

¹⁷⁾ Страбон, VII — 264.

¹⁸⁾ Д. Гарашанин, Старинар, НС, књ. XI 1961, стр. 91.

Римске стрелице нађене у Стрмостену, Лисине и копље нађено
• у селу Деспотовцу (из збирке проф. Мирослава Панића)

села Драммировца (Милалго ас! Осл.ауит) за Ћуприју (Ноггео Маг§1), па преко Параћина и Ражња за Ниш.

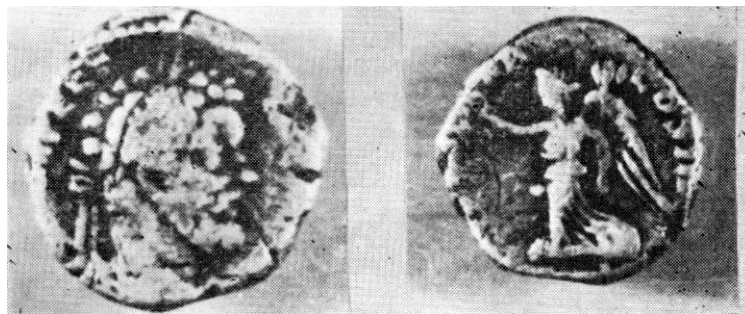
Сачувана су три записа који говоре о овом путу, као и о станицама за одмор (тапз1о) и станицама за промену ко-
лџа (ши!а1ш). То су: Антонија Августа под називом Шпега-
гјит Ап1опт1 Аи^изИ, из IV века; јерусалимски Шпега-
глит Нлегозалути;апихп, из 33. године и Табула Реулт§еп-
апа, по неким крајем III и почетком IV века.

Из ових записа види се, да је данашња Медвеђа (Ш-
тит) била римска станица за одмор (тапзш), са сталном
римском посадом. У прилог овоме иду и остаци утврђења
који су остали и до данас. То место се данас двојако назива:
Бедем или Качер. Овде је нађено обиље археолошког мате-
ријала за време ископавања које је водио Народни музеј у
Београду.¹⁹⁾ Мања насеља откривена су и на локалитету

¹⁹⁾ КапПг — Ногшзсће 5и<Пеп, 67—68.

Б. Јеличић, Археолошки преглед, 2 (1960.), 119.
Темнићски Зборник, књ. III (1936.), 36, 37 и 38.

Орашје код Брестова²⁰⁾ и на Облегару код Јасенова,²¹⁾ затим у селима Језеру и Грабовици.²²⁾ На тлу Деспотовца изнад бање нађени су римски новац, стрелице и цигле.²⁵⁾

Римски новчић нађен у Пасуљари код Деспотовца

Због сталних напада разних варварских племена са севера и учесталих побуна робова Западна римска империја није се могла дуго одржати. Коначно, 476. године срушили су је Германи. Источна половина римског царства, Византија, одржала се још око 1000 година. Балканско полуострво, које је било део византијске царевине, било је изложено честим нападима Хуна и Авара, који су у заједници са Словенима прелазили Саву и Дунав и пљачкали.

Иајстарији записи о доласку Словена на Балкан су из 550—551. године. Тих година они су се спустили све до Солуна.

Године 554. Словени су долазили до Великог зида пред Цариградом. Епископ Јован из Ефеса пише 586. године:

„да је проклети народ словенски опустошио сву земљу до Цариграда и четири године (580—584) станује у њој као у својој“.

²⁰⁾ и ²¹⁾ Архива Завичајног музеја у Светозареву.

²²⁾ Налазишта — 137 — 138.

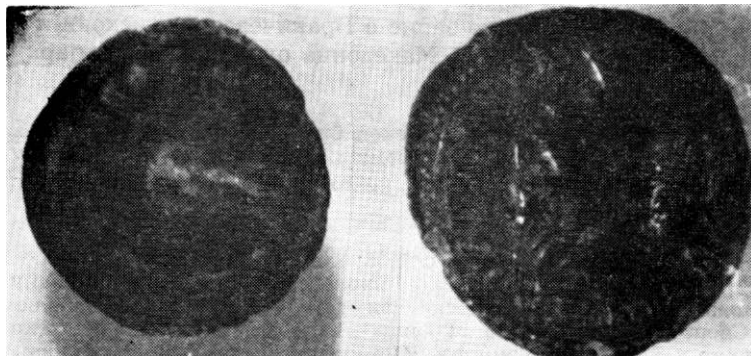
²³⁾ Архива Завичајног музеја у Светозареву.

Да је Словена било у аварској војсци као пешака и морнара имамо записа византијских историчара приликом напада на Цариград 626. године. По Константину Порфирогениту, словенско племе Срби силазило је до Олимпа, где је подигло град Србицу — Серфице, који и данас постоји, па пошто им се ту није допало, вратили су се у равнице поред Саве и Дунава.

Словени су се под византијским царевима Тиберијем (578—582), Маврикијем (583—602) Фоком (602—610) и нарочито Ираклијем (610—641) коначно доселили на Балкан.

У новој домовини Срби су на миру провели VII и готово цео VIII век. Почетком IX века, по свој прилици између 814—818 године, Еугари су под кнезом Омортагом (814—831) покорили Тимочане и Браничевце и један део Петрушке области, део данашње Ресаве. Једини траг о овоме остао је у записима путника који су путовали десном обалом Мораве од Костолца до Киша кроз непрегледне шуме, те и сам крај називају БПуае Ћишапае.

Продирање Бугара на запад приморало је Србе да се удружују ради заједничке одбране. Тако је у пределу око река Пиве, Таре, Лима и Горњег тока Западне Мораве створена прва српска држава под именом Рашка, са престоницом у граду Расу. Први познатији владар био је Велики жупан Властимир. Младој српској држави запретила је опасност од бугарског цара Пресијама. У трогодишњем рату (838—840) Бугари нису успели да покоре Властимира.

Римски новчић нађен у Медвеђи (из збирке проф. Мирослава Панића)

I

Исто тако Бугари нису успели да покоре ни Мутимира (840—892); тек за владе бугарског цара Симеона, Рашка је покорена. Петар Гојниковић (892—917) је на превару домамљен и затворен. Пошто су опустошили Рашку, Бугари су оставили као своје вазале Павла Бранковића (917—920) и Захарија Прибисављевића, а одвели као таоце велик број српских жупана, међу којима и Часлава.

После смрти бугарског цара Симеона у Бугарској су настале борбе око престола, што је искористио Часлав те је побегао из ропства и дошао у Рашку, где је подигао устанак. Он је убио бугарског намесника и за кратко време ослободио српске земље од Јадранског мора до Саве и Дунава. Тимок и Браничево са Ресазом остали су и даље под Бугарима. Слабљење Бугарске после Симеонове смрти хтела је да искористи Византија и у споразуму са руским кнезом Свјатославом одлучила је да покори Бугаре. Прво је Свјатослав прешао с војском Дунав и покорио Бугаре, но пошто је хтео да Бугарску задржи за себе, византијски цар Јован Цимиски пошао је 971. године с војском на њега и протерао га преко Дунава. Идуће године Византија је завладала западном Бугарском и Рашком. Тако и Ресава 972. године пала поново под Византију.

Године 976. подигао је устанак у Македонији противу Византије Самуило (976—1014) и успео да збаци византијску власт и створи велику царевину која је обухватала: Бугарску, Рашку, Босну и Херцеговину, велики део Јадранског приморја и Македонију до Солунског залива.²⁴⁾

Из овог доба имамо запис о Браничевској епископији у повељи цара Василија II Македонца охридском патријарху Јовану. Текст у њој гласи:

„Заповедамо да има епископ браничевски у Браничеву и у Моравску и у Свентерому и у Гронши и у Дивисиску и у Истанагли и у Бродарску: 15 клирика и 40 мерињах.“²⁵⁾

²⁴⁾ Темнићски Зборник, 1936; књ. III стр. 43, 45, 49 и 51.

²⁵⁾ Грчка транскрипција словенских назива по Стојану Новаковићу је: »Моравск« значи Моравиште—Поморавље, »Свентер« — Смедерево, »Гронш« — Гружа, »Дивисиск« — неко место у Левчу или Темнићу, »Истанагли« — Сталаћ, »Бродарск« — Бродарско Поље, јужно од Параћина, источно од Сикирице, или место где је био брод на Морави код Глоговца.

Ово казује да се Браничевска епархија пружала с обе стране Мораве захватајући простор између Космаја, Рудника, К.Опаоника и планина што чине вододелницу између Мораве и Тимока.

После смрти Самуила, Византија је владала Браничевом и Ресавом све до Стевана Немање.

Године 1121. мађарски краљ Стеван II напао је Београд и заузео га. Повод за напад био је што су неки Браничевци опљачкали неке мађарске трговце. Том приликом Мађари су продирали Моравском долином до Ниша, а одлазили су и до Софије. Византија је водила с Мађарима с мање или више успеха доста ратова. Сам цар Манојло Комнен водио је десет ратова противу Мађара. Године 1167 Манојло је протерао Мађаре из Браничева и Београда и заузео Срем који је остао под Византијом све до његове смрти (1180). Браничево и Ресава представљали су периферну територију Византије на којој су се водили чести ратови противу нових освајача. Тако, 1086. године у Моравску долину су продрли Кумани и Печенези, но ускоро их је одбио византијски цар Алексије I Комнен.

У то време пада и први крсташки рат (1096). Кроз Поморавље је први прошао Готије (јула 1096) са своја четири сина и братом Балдвигем. Они су ишли старим римским путем десном обалом Мораве, од Костолца преко Шетоња, Медвеђе, Ћуприје, Параћина и даље за Ниш. Због пљачке и отмице стоке крсташи су долазили у сукоб са мештанима. Тада је погинуо стари Готије у шумама »ЗПуге ћилшапае« (предели око данашњег Златова и даље на север). Због овога немачки летописци се веома неповољно изражавају о мештанима и сматрају их дивљим.

У другом крсташком походу витезове су предводили немачки цар Конрад III и француски краљ Лудвиг VIII. Ови су ишли од Браничева Моравском долином, преко Медвеђе, Ћуприје и даље за Ниш. Крсташи су записали да су испред њих затварали своје капије поједини градови, а сељаци напуштали своја села и склањали се у шуме и планине.

Крајем марта 1172. године Моравском долином прошао је са крсташима Хенрих Лаз на путу за Палестину. Његов путописац Арнолд из Либека у својим забелешкама записао је понешто и о Србима (бепа). Ево једног детаља из тих забележака:

»И поред приетанка византијских власти град Равно затворио је капију и није хтео да пусти крсташе у град. Крсташи су морали да заноће крај једног бистрог потока у шипражју. Преко ноћи Срби ударе на логор са четири стране. У нападу је учествовало 1.200 Срба. Крсташи су успели да одбију напад и да ране вођу Срба. Сутрадан наставили су пут, али на целом путу биле су заседе Срба с којима су крсташи морали да се боре до Ниша.²⁶⁾

Трећи крсташки рат (1189) водили су Фридрих Барбароса, који је ишао кроз Поморавље, Филип Август и Ричард I Лавово срце. Барбароса је још раније уредио са Немањом питање прелаза крсташа и око снабдевања, тако да је овај поход прошао без сукоба. Немања је у Барбароси гледао природног савезника против Византије, те је упутио нарочито изасланство које га је сачекало у Равну, а он са братом Страцимиром сачекао га је у Нишу 27. јула 1189. године.

Немања је био први који је у савезу са Мађарима 1183. године завладао једним делом Поморавља и то: Левчем, Белицом и Лепеницом на левој обали и Рзеном и Ресавом на десној обали Мораве.

Из овог доба датира у Поморављу једна легенда о Немањи. И данас постоји код села Бигренице један извор који се зове „Немања“. Предање каже, да се Немања био разболело од грознице и никаквим се лековима није могао izleчити. По нечијем савету дође код тог извора и окупа се, а грозница би као руком однета. Народ је тај извор прозвао „Немања“, те се тако и данас зове.

Године 1195. у Византији је дошло до промене на престолу. Исака Анђела збацио је његов брат Алексије, чија је кћи била удата за Немањиног сина Стевана. Немања је знао да Византија жели да види на рашком престолу свога зета Стевана, па је зато сазвао Сабор у граду Расу (25. марта 1196. године), на коме се одрекао престола у корист сина Стевана, а он се повукао у манастир и закалуђерио се. Старијем сину Вукану дао је Зету на управу. Вукану није било право што је Немања оставио престо млађем брату Стевану, те кад Немања умре (13. фебруара 1199. године) помоћу Мађара нападе Стевана и збаци га са престола

²⁶⁾ Темнићски Зборник, 1936; књ. III стр. 54 и 55.

(1202). Наредне, 1293. године Стеван је помоћу Бугара протерао Букана из Рашке. Несугласице међу браћом отклонио је најмлађи Немањин син Растко који се био замонашио у Светој гори и добио име Сава. Он је понео мошти свога оца и над њима измирио браћу. Вукан је задржао Зету, а Стеван Рашку.

За период од 1216—1285. године нема ни једне повеље, ни једног записа у којима би било поменуто ма које место са овог подручја. Кроз цео XIV и XV век овај се предео назива Петрус — Петрушка област. У војничком погледу Петрус је била „крајиште“, зато што се налазила на периферији средњовековне српске државе. Од подизања манастира Ресаве (доцније прозван Манасија), назив Ресава почиње да потискује стари назив Петруса и тај се назив шири и даље на југ, тако да у народним песмама познијег доба и Раваницу стављају у Ресаву:

*»Хоћу градит Раваницу цркву,
у Ресави крај воде Равана«*

или:

*»Видео сам доле у Ресави,
под Кучајем високом планином,
један лијеп, царе, зараванак,
онде гради цркву Раваницу«.*

У Ресаву стављају и Параћин, па се каже:

*»да видите славну Раваницу
у Ресави ниже Параћина«.*

Из овога излази да је народ под Ресавом подразумевао простор од Бељанице до Сталаћа, тј. стари ћупријски округ.

Међутим, најстарији помен о Петрусу у средњем веку налазимо у повељи цара Душана којом је даривао жупану Вукосаву „пустош Петрушу као баштину за себе, за своју децу и за унучад до века“. Ова је повеља изгубљена. Вукосав је имао синове Црепа и Држмана. Пошто се Држман закалуђерио и добио име Дионисије, Цреп је наследио оца. Као жупан и војвода ове области уживао је добар глас те га је Лазар веома ценио. Кад су Турци почели да надиру с југа, Лазар је послао Црепа с војском противу њих. Године

1380. Цреп је разбио Турке код Дубравнице (код Параћина). Црепово име помиње се и у повељи кнеза Лазара манастиру Раваници, тамо се каже:

„Винограде насадих и друге купих у Црепа и Југа". У истој повељи помињу се даривана села манастиру Раваници у Ресави: Жидиље, Војници (Војник — с. Деспотовац) и Балајинац. Цреп је имао сина који се у монаштву звао Венедикт. Венедикт је био веома учен, те му је деспот Стеван Лазаревић поверавао да преводи разне књиге с грчког језика, а у том пил.у слао га је и у Свету гору (1426. године).

У бици на Косону 1389. године Цреп је погинуо, а баштина му је остала пуста, јер му се син замонашио. То видимо из тога, што поједина места из ове области кнегиња Милица и њен син Стеван, као и деспот Ђурђе Бранковић дају разним манастирима као своју сопствену баштину.

После погибије кнеза Лазара престо је преузела кнегиња Милица у име СЕОГ малолетног сина Стевана и управљала од 1389. до 1394. године као турски вазал. Турци су често упадали с југа и истока у Миличине земље и пљачкали их. Кад је Стеван постао пунолетан плаћао је Турцима данак и помагао с зојском у ратовима, са две хшћаде коњаника.²⁷⁾

Стеван је учествовао као турски вазал 1395. године у бици на Ровинама против влашког војводе Мирчета. Заједно са њим као турски вазал учествовао је и краљ Марко, који је у овим борбама и погинуо. Наредне, 1396. године, Стеван је учествовао и у бици код Никопоља, а 1402. у бици код Ангоре. Том приликом турски султан Бајазит је заробљен у борби против Татара. Стеван је са својим коњаницима покушао да ослободи Бајазита, тим пре што је тада био заробљен и Бајазитов харем у коме се налазила његова сестра Оливера, али у томе није успео.

У повратку из Мале Азије Стеван је свратио у Цариград, где је склопио тајни савез са Византијом противу Турака. Том приликом добио је од византијског цара титулу деспот.

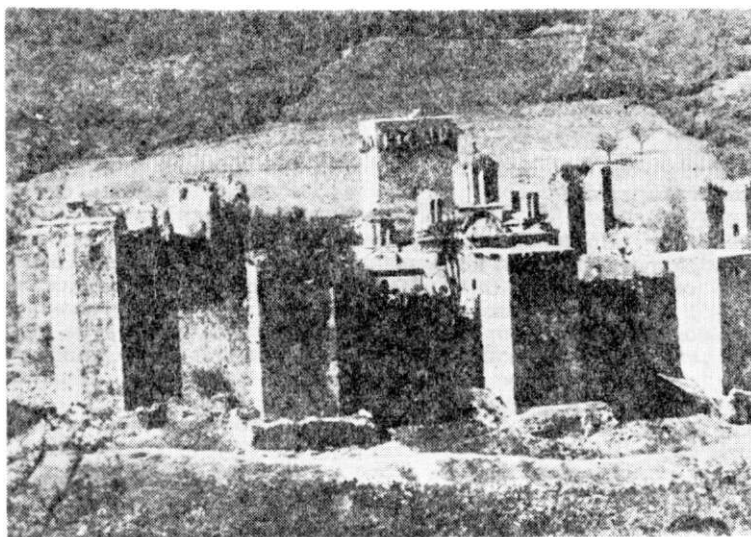
²⁷⁾ Темнишки Зборник, књ. III 1936; стр. 67.
Историја народа Југославије, 1953; књ. I, стр. 417.
Вук — песме — књ. II.

Године 1403. Деспот Стеван Лазаревић је склопио савез и са мађарским краљем Сигмундом и том приликом добио као властелинство Мачву с Београдом, где је ускоро преместио и своју престоницу, која је до тада била у Крушевцу.

Србија је остала и даље као турски вазал, те је Стеван према Турцима водио привидно пријатељску политику.

ЗМДАЊЕ МАНАСТИРА РЕСАВЕ (МА.НАСИЈЕ)

У време напуштања политике ослонаца на Турску и склапања савеза са Византијом и Мађарском, Стеван је одлучио да сазида манастир Ресаву са јако утврђеним градом. Манастир је подигнут у веома живописном пределу у клисури коју чини река Ресава између брда Пасторка и Маћије на два километра источно од Деспотовца. Град са црквом

Манастир Манасија

зидан је у времену од 1406—1418. године. Град има једнаест кула са високим бедемима и у своје време одговарао је свим стратегијским потребама.

Сама црква припада стилу моравске школе. Основа цркве је у облику триконхоса (крст са трима апсидама) и има три брода. Абсиде су споља претресане. Црква има простран спољашњи нартекс, који је нешто доцније дозидан. Централно кубе на цркви које се опире о четири снажна ступца има споља 12 страна. Његова висина рачунајући од пода износи 24,05 м, а распон 4,85 м. На њему се налазе 12 прозора, сваки 4,81 м висине и 0,30 м ширине. Дијагонално према овом кубету уздижу се четири мања кубета која су постављена на бочне полуобличасте сводове и више су декоративног карактера. Њихова висина од пода износи 18,75 м. Светлосни ефекат централног кубета је изванредан. Међутим, ефекат малих кубета је слаб. Фасаде су једноставне, на њима нема венаца, нити других украса, сем колонета и под кровом консола. На северној и јужној фасади налазе се по два реда прозора по три на свакој фасади. На олтарској страни у доњем реду су три прозора, а у горњем само један и то на главној апсиди, јер проскомидија и ђаконик добијају светлост са малих кубета одозго. Сви су прозори прости и без арабески.

Живопис у Ресави (Манасији) је страдао и јако оштећен, али из онога што је остало очувано види се да он представља један од најлепших живописа српског средњовековног сликарства.

»На западном зиду сачувана је у доњој зони слика Деспота Стевана, који подноси цркву Св. Тројици. Више северних врата се сачувала слика св. Павла Тивејског. У тимпанону западних врата насликано је »Недремљиво око« са сликом пророка Давида, а на потрбушју лука насликана је »Рука Господња« са душама праведника у њој и са сликом пророка Соломона. Сав остали живопис на овоме зиду (св. аскети и у доњој зони низ медаљона више њих и велике композиције у горњој зони) пропао је. Око прозора је било насликано »Успење Богородице«, а остали су и трагови слике »Христос благослови пет хлебова и две рибе«. на северном зиду у доњој зони се од св. аскета распознаје лик св. Онуфрија и од шест св. рагника у певничкој апсиди: Теодор Тирон, Теодор Стратилат, Никита, Нестор и Арета. Од шест медаљона више

ових св. ратника разазнаје се само св. Трифон, а у прозору су насликани св. Кир (?) и св. Јован. У горњој зони се распознају параболе Христове »о милосрдним Самарјанину«, »о богатоме и убоготе Лазару« и »о царској свадби«. На јужноме зиду доњој зони је остало само шест св. ратника у певничкој абсиди, но ни један од њих није очувао своју сигнатуру, а од шест медаљона више њих распознаје се само св. Калист (?). У прозору је насликан св. Пантелејмон, а у горњој зони су илустровани: »Христос као дечко у храму Јерусалимском«, »Парабола о Митру и Фарисеју«, »Парабола о блудном сину«. У олтарскоме простору у доњој зони насликани су св. архијереји »у служби агнецу«: Василије Велики, Атанасије Александријски, Кхтрил Александријски, Григорије Ниски, Силвестар Римски, Спиридон, Јован Златоусти, Григорије Богослов, Јаков брат Господњи, св. Никола, св. Јован Милостиви, св. Сава српски. У доњем прозору су насликани св. Григорије Акрахтијски и св. Григорије Јерменски. Изнад св. Архијереја иде низ медаљона са попрсјима св. Архијереја од којих се разазнају: Стахије, Симеон Јерусалимски, Поликарп Смирнски, Лукије Лаодикијски, Мартин папа Римски. У протеенсу се распознаје слика св. Стевана и у прозору св. Епифенија, а у ђаконику св. Василија, св. Јасона, св. Тимотеја Ефеског и св. Филотеја. У горњој зони је у олтарској абсиди насликано »Причешиће апостола«. Биле су насликане и композиције: »Жртва Аврамова«, »Три младића у зажареној пећи«, »Христос пред пилатом«, »Христос на мору Тиверијадском« и »Богородица пространја од небеса«. На североисточном стубу насликана је: »Визија св. Петра Александријског и изнад ње четири медаљона са попрсјима светитеља, од којих се разазнаје: св. Филимон. На југозападном стубу су насликани св. Андреја Стратилат и један непознати мученик. Разазнаје се и слика св. Јермила и св. Архангела Михајла. Сав остали живопис на стубовима или је пропао или је сасвим нејасан. У тамбуру кубета између прозора у два реда насликано је по дванаест старозаветних светитеља. На пандантифима су насликани св. Јован Јеванђелист (ј. и.), Марко (ј. з.), Лука (с. з.) и Матеј (с. и.). У нартексу има данас само две слике: изнад главних врата, која воде у наос насликан је »Силазак св. Духа на апостоле«, а изнад врата северно од ових главних насликана је Богородица у пози молитве са ликом Христовим на прсима. Ове две слике изгледа да су из ХУП века. У живопису се свуда осећа тежња да се претставе суптилне, нежне фигуре често пута са скоро сасвим женским формама. Нигде нема аскетских лица, чак ни код св. пустињака. Нарочито падају у очи раскошно искићена одела са обиљем живописног детаља. Обилна употреба злата појачава утисак велелепног и раскошног. Нимби код светитеља су златни, а тако исто и насликани

**епитрахили, набедреници, наруквице, као и крстови на фелонима и омофорима. Насликиани дискоси, путири и ко-
пља и рипиде су такође златне».²⁸⁾**

Још од пада Бугарске под Турке 1393. године многи учени људи и калуђери нашли су уточиште у Србији нарочито на двору деспота Стевана и у његовом манастиру Ресави. Стеван се и сам бавио књижевношћу и волео књиге, те је од Ресаве направио центар за поправку превода и преписа црквених књига, познат као „ресавска школа“. У Стеваново време писала је своју дирљиву похвалу кнезу Лазару монахиња Јефимија, која је вероватно и умрла на његовом двору. На челу ове школе био је веома учени бугарски емигрант Константин Филозоф, а затим Григорије Цамблак. Преводи и преписи ресавске школе били су толико тачни и исправни да су за дуги низ столећа служили као најбољи обрасци. Сам деспот Стеван је био веома образован човек и имао велику библиотеку. Тако је на његов захтев у пустињи љубостињској прередио Стари Завет и Зонара. Игумена Лешјанског манастира Венедикта слао је у Свету гору да му преведе Шестоднев Јована Златоустоп. Од књига његове библиотеке и данас се чува у Светој гори у манастиру Кастомониту Теофилактово тумачење јеванђеља. У библиотеци Пећке патријаршије и данас се налази један број књига из ресавске школе, које датирају из XV века. У току су настојања манастира Манасије код Пећке патријаршије, да се сачувани фонд ресавске библиотеке врати матичној библиотеци у Манасији. Деспот Стеван је и сам писао књиге, од њега имамо: „С-лово љубве“, „Душеполезноје спасеније“ и „Мудрост и пророчество“.

Због његове велике наклоности књизи прозван је „вторим Манаскјем“ поређујући га са Манасијем великим византијским књижевником XII века. Мисли се да је и његов манастир првобитна Ресави због тога доцније прозван Манасија.

Поред превода и преписа у Ресави је од оригиналних **радова** написана биографија деспота Стевана од Константина Филозофа. Какав је углед уживала ресавска школа мо-

²⁸⁾ Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, 1950; стр. 284. и 285.

Темнићки Зборник, 1936; књ. III, стр. 119, 120, 121.

же се видети из записа једног хиландарског калуђера из 1667. године, где стоји да се не мења у његовој књизи ништа „јер смо преписали од добра извода од старих преводаца Ресавских који су без мане". Ресава је у то време била превазишла и сам Хилендар Утицај ове школе осећао се и ван граница Србије.

На жалост, повеља Деспота Стевана манастиру Ресави није сачувана (или није пронађена), те се не може знати која су све села даривана манастиру.

Постоји веровање у народу да народна песма *Мара Ресавкиноа* води порекло из тог периода и да је она синоним изгинулих ресавских јунака у борбама против Турака. Оно што се сигурно може утврдити из повеље кнеза Лазара манастиру Раваници, то је да су Југове земље биле у Ресави и да је Лазар од Црепа и Југа откупио или разменио земљу коју је даривао манастиру Раваници.²⁹⁾

Дуго зидање манастира Ресаве (1406—1418) може се објаснити нестабилним односима Деспота Стевана са Турцима, те је зидање повремено прекидано.

Године 1413. турски султан Муса пође с војском на Стевана и потуче га на Врбници и

»расипа Крушевац, Сталаћ, Петруш и друге градове и погуби множество рода хришћанскога.«³⁰⁾

Пошто је био оболео, а није имао порођа Деспот је сазвао сабор у Сребрници 1426. године и на њему је уступио престо својој сестрићу Ђурђу Бранковићу. Са овом одлуком били су сагласни и Мађари. После тога Деспот Стеван није дуго живео. Умро је за време лова у близини Крагујевца, (26. јула 1427) и сахрањен у Ресави, својој задужбини.

Турци нису били задовољни уступањем престола Ђурђу Бранковићу, те га нападоше и заузеше Крушевац (1427). Ради одбране од Турака који су све чешће продирали у Деспотовину, Ђурђе сазида град Смедерево (1430), те је сада поред Ресаве имао још једну тврђаву. Како је тешко пало народу зидање Смедерева може се најбоље видети из на-

²⁹⁾ Темнишки Зборник, 1936; књ. III, стр. 109—112.

Историја народа Југославије, 1953; књ. I, стр. 476—479.

³⁰⁾ Шафарик — Пам. 75.

родних песама у којима се окривљује за све недаће „прок-
лета Јерина" која је била Гркиња. Но чињенице говоре
друкчије. Сама Ресава није могла одолети сталним напади-
ма Турака са југа, те је Ђурђе био приморан да зида Сме-
деревску тврђаву.

Манастир Манаелја

Због све чешћих прелажења Турака у Банат и пљачка-
ња и пустошења мађарске територије, мађарски краљ Сиг-
мунд пређе с војском Дунав и преко Ђурђевих земаља дос-
пе до Сталаћа, где спали турске лађе на Морави и Круше-
вац (1437), па се повуче поред Мораве према Смедереву. На
Годоминском пољу Мађаре нападоше Турци који су дошли
са истока, али буду одбијени. Турски султан је мислио да је
Ђурђе био у споразуму са Мађарима, те затражи од Ђурђа
да му преда Смедерево. Кад Ђурђе то одби, Турци опседоше
Смедерево. Тада су Турци први пут употребили топове у
Србији.

Пре овога, Турци су 1. августа 1438. године заузели ут-
врђену Ресаву и на веома свиреп начин се обрачунали са

браниоцима. Тада су опљачкали манастир и запалили Ресавску библиотеку. Народ Ресаве повукао се у шуме и планине. После тромесечне опсаде, 18. августа 1439. године, Турци су заузели Смедерево. Ђурђе је прешао с породицом у Мађарску.

Фреске ратника у Манасији

ноби рат који су поЕели Мађари против Турака а у коме су СрЗи учествовали на страни Мађара, завршен је миром у Сегедину (1444У По овом миру Ђурђе је добио све земље које је држао Деспот Степан — од Смедерева до Новог Брда и Призрена. Но мир није дуго трајао. Мађари су били вољни да наставе рат. Мађарски војсковођа Сибињанин Јанко пређе с војском преко Србије, без Ђурђеве дозволе и доспе преко Крушевца до Косова, где га дочекаше Турци и до ноге потукоше (18. и 19. октобра 1448). Овај пораз на Косову сачуван је и до данас у народу у изреци: „Прошао као Јанко на Косову“.

Двадесет другог јула 1456. године турски султан Мухамед покушао је да од Мађара отме Београд, но у томе није успео. После пораза под Београдом султан се с војском вратио долином Мораве преко Ниша у Једрене. У овим ратним походима Турци су поред редовног данка узимали од народа све што су хтели и вршили разне зулуме. И овом при-

Свечани потпис Деспота Стевана на повељи изdatoј у Борчи 2. децембра 1405. (Дубровачки архив)

ликом манастир Ресава је био опљачкан и запаљен. Но Ђурђе није после тога дуго живео. Умро је 24. децембра 1456. године.

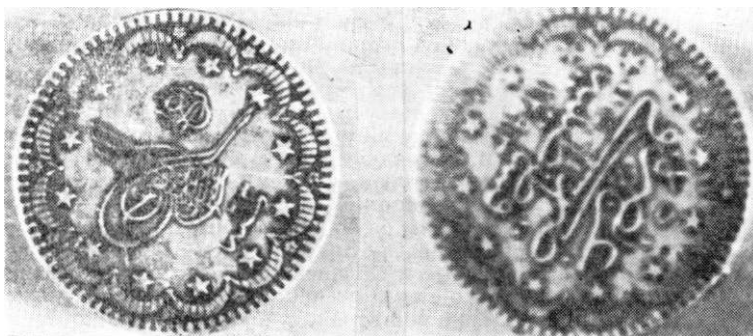
Ђурђеви наследници Лазар, Јелена и босански краљ Стеван Томашевић, нису могли да се одупру Турцима. 1458. године, Турци су поново заузели Ресаву, а 29. јуна 1459. године турски султан Мухамед ушао је у Смедерево без борбе и тиме је била коначно угашена српска средњовековна држава. Из Ресаве, као и из целе Србије отерано је робље, које су у Једрену откупили трговци за Александрију, Антиохију. Смирну и друга места.

После коначне пропасти Србије, Ресава се нашла у врло тешком стању. Турци су у тирђаву сместили пооаду, а манастир претворили у џамију. 24. јула 1689. године, аустријска војска је уз помоћ Срба заузела Ресаву, но не за дуго, јер су је Турци ускоро повратили.

У периоду од 1718—1739. године, Ресава је била у аустријској власти. У тврђави је становао један аустријски капетан са војницима. У припрати цркве Аустријанци су др-

жали барут, који је једном приликом експлодирао и разорио припрату, па су Аустријанци подигли нову. Из извештаја егзарха Максима Ратковића из 1733. године, види се да је припрата била разваљена, а горе је било турско минаре, а „сада се обнавља“. За време аустријске управе у манастиру је радила школа за свештенике. После одласка Аустријанаца, Турци су у Ресаву довели поново своју посаду. 1790. године. Турци су довели око 200 Срба из пожаревачког округа у манастир и СЕе их посекали. И 1800. године у манастиру је још седео турски диздар. За време првог српског устанка, 1806. године, отпочело је обнављање манастира залагањем ресавског обер кнџа Милије Здравковића, а завршено 1810. године. Манастир је посетио 1832. године кнез Милош Обреновић са породицом. Црква је покривена лимом тек 18-14/45 године.³¹⁾

Трагови турске управе у Ресави су још присутни у неким обичајима који су се одржали и до данашњих дана, затим извесне турске речи још увек су у употреби код сеоског становништва — авлија, пенџер, јок, и др. Поред редовног данка који је народ давао, Турци су узимали што су хтели вршећи разна насиља и зулуме из обести, те су многи људи остављали своја огњишта и одлазили у хајдуке да

Турски новац (из збирке проф. Мирослава Панића)

³¹⁾ Историја народа Југославије, 1953; књ. I, стр. 435.
 Темнићки Зборник, 1936; књ. III, стр. 77, 78—82.
 Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, 1950; стр. 283.

би се свестили. У манастиру Манасији је сачувана извесна архивска грађа из овог периода. Залагањем Историјског архива у Светозареву, грађа је грубо сређена, али недовољно проучена.

ОТВАРАЊЕ РУДНИКА МРКОГ УГЉА

Око 1849. године у планинском делу овог подручја, откривене су прве насlage мрког угља на поседу оца Лазара Пандуровића из села Сења. О проналаску мрког угља и постанку једног од најстаријих рудника у Србији Сењског рудника, Драгослава Пандуровић у књизи „100 година Сењског рудника — 1853—1953“, под насловом „Прича старог рудара о „нездравом камену“, пише:

„Било је то 1849. године, у дане када се Србија ослободила од Турака. Лица зулумаша још увек су лебдела пред очима народа и ако су били већ нестали са видика Србије. У народу је остао страх и неповерење.

Наше мало село Сење живело је својим животом, удаљено свега десетину километара од окружног места Ћуприје, али како су га у оно време Турци звали Хисар-Ћуприја. Живот народа овог краја текао је у најобичнијим сеоским пословима. Лети у обрађивању земље и чувању стоке, а зими у лашким пословима, занатима и у дугим вечерњим старачким причама.

Нашој општини у то време припадале су огромне букове шуме. Дебело столетно дрвеће, пуно жира и папрати у густим редовима збијено једно уз друго, личило је на дуг, мрачан и бесконачан тунел. Дивље звери урлале су и завијале пустом гором. Оне су биле страх и трепет целог краја. Сељаци околних села тешко су се решавали на сечу шуме. У таквим случајевима увек би ишли у групама и то наоружани. Ове шуме су још за време Карађорђевића, па касније и Обреновића, биле дељене народу из целе околине, које су постепено крчене и претваране у њиве и ливаде. Тако се временом читав овај крај претворио претежно у сточарски. Огромна крда свиња преплављивала су планине, нарочито преко јесени. Често би млада чељад полазила раније, свак са по неколико комада и тако се растурали по планинама, где је свака породица на своме делу имала по неколико великих обора. Ту су прехрањивали свиње све до јесени а у јесен их терали на жиришта и тек у позне дане враћали се својим селима.

Таквим начином живота је живела и наша породица. У тим великим шумама било је и наше имање. Оно се налазило дубоко у кањону Мале Равнице на неких 12 км. источно од нашег села, тзв. Липов лад. На то имање је и мој отац Лазар, као најстарије чељаде терао и жирио чопоре свиња. Он је тада имао већ својих 20 година, био је писмен и отресит младић. Његов отац стари Пандуровић, поносио се њиме. Настали су први јесењи дани 1849. године. У селу су почеле припреме за испраћај чобана на жиришта. Ужурбано би се спремали за дуг пут, јер ће се вратити тек дубоко у јесен, пред сам снег. Мајке би им спремале све што им је потребно у велике „шаренице“, саветујући их да се пазе и да не залазе дубоко у шуму. На поласку би се слегло цело село за испраћај, а старице сузних очију пожелеле би им срећу и да се здрави врате.

Непрегледна крда кретала су се пут шуме, чобани су их с муком терали. Тако је група за групом стизала на своја жиришта и на крају би мој отац остао са још неколико другова, који су имали да пређу још добар део пута у свој део густих шума звани Липов лад. Дани су пролазили као и обично у тим приликама. Свиње су тумарале по планини, залазиле дубоко и губиле се, а чобани су муку мучили да у целости очувају своја крда. И њихов живот био је друкчији. Преко дана тражили су јазбине животиња, терали их и убијали, а када би се нашли у опасности дозивали су једни друге. Вечери су проводили поред ватре у дугим чобанским играма и песмама. Ватра се није никако гасила. Дању су на њој кували и спремали храну, а ноћу им је она била главни заштитник од дивљих звери.

Једног таквог јесењег дана, када су свиње терали на жириште, а они се растурили у трагу за јазбинама, Лазар остави своје другове и лутајући зађе у један до тле му непознат крај. Пењао се и силазио, верао се са једног дела на други, али нигде није могао ништа да нађе. Учинило му се као да су све животиње напустиле тај предео. Размишљајући враћао се натраг преко једног малог пропланка да потражи своје свиње. На његово велико изненађење, по њему је било разбацано неко чудно, мрко, сјајно црно камење разне величине. Он је познавао читав Липов лад, али овде није никад зашао, јер се тај део налазио на крају њиховог имања. Заинтересован изгледом тог камења, Лазар узе један од тих сјајних првих предмета. Чинило му се да је ово камење сасвим друкчије од оног које је до тад познавао. Тако је почео да загледа један, па други и најзад покуша да један разбије, нашта се овај распаде на два три комада које Лазар поче поново да разгледа и преврће.

По свему изгледа, да ово није прави камен, већ неки други „нездрав“, мислио је у себи Лазар. Он дохвати један, па пође даље да тражи своје свиње. Кад је дошао

до појате, „нездрав камен“ баца сасвим случајно у ватру која је горела. Није требало дуго, а Лазар се зачудио. Од „нездрог камена“ прво се указа сјајна првена ужарена маса, а затим се претвори у густ сиви пепео. Лазар је дуго стајао запањед тим чудом. Он опет оде до оног пропланка и донесе још један већи, такав исти камен. Успут позове и све своје чобане да им покаже шта је нашао. На велико запренашћење свих њих и са овим каменом десило се исто. Онда их Лазар одведе да им покаже то место, на коме је било још пуно таквих камења. Свак је понео собом колико је могао и опет натрпаше на ватру. После краког времена све се то претвори у ужарену масу, која им је тако остала и светлила до дубоко у ноћ. Чобани су седели око ње, загледали са свих страна, чепркали по ватри и нагађали како би то чудо могло да буде. Најзад се сви сложише да је то неки „нездрав камен“. Кад су полегали, Лазар није могао дуго да заспи. Стално је мислио на овај „нездрав камен“, на ужарену масу, на пепео ...

„Ја не знам шта је ово. Неће знати сигурно ни у селу. Али зато отићи ћу у Ћуприју да ми они кажу“, мислио је Лазар и у том размишљању дочека зору.

Лазар није могао да издржи до јесени, већ покупи своје свиње, остави другове и са неколико комада „нездрог камена“ крене у село. Сви су се зачудили његовом изненадном доласку. Брзо се раширила вест како је Лазар пронашао неки „нездрав камен“ који гори, даје жар, као и то да је отишао у Ћуприју да му тамо „виши“ кажу шта би то могло да буде. У Ћуприју Лазар оде право чувеном окружном начелнику „Татар-Богдану“, показа му шта је пронашао на своме имању и исприча како тај камен гори. Ни сам „Татар-Богдан“ није знао шта би ово могло да буде, већ га узе од Лазара, па верујући да је ово сигурно неки предмет од користи, пошаље га у Београд на испитивање. Лазар се тада врати натраг у село. Многи су долазили и распитивали се за „нездрав камен“, а он је свима потанко причао, где и како га је нашао и шта му рекоше у Ћуприји.

Кад је „нездрав камен“ приспео у Београд, Министарство народне привреде позвало је одмах из Срема, који се тада налазио у оквиру Аустрије, рударског инжењера Василија Божића и послало га на испитивање терена. Инж. Божић је отишао прво код „Татар-Богдана“, а овај га упути у Сење, на Лазара Пандуровића. Долазак једне такве личности било је велико изненађење за мало село, које је живело својим посебним животом, а још више за Лазара, који се уплашио шта ће овај код њега.

Читаво село било је по мало узнемирено. Лазар је отишао са инж. Божићем на своје имање и показао му где је пронашао овај „нездрав камен“. Стручњак није морао нарочито детаљно да прегледа терен, нити му је било тешко да утврди да се овде налазе на малој дубини веће количине угља.

Вест о пронађеном угљу уместо „нездравог камена“, раширила се брзо по селу и целој околини. Инж. Божић је отишао, а Лазар са својим селом остаде да славе случајни проналазак руде мрког угља, тамо у старој буковој шуми која ће дати Србији богат рудник и много промена, не само у њиховом селу, већ и целом крају.

„Промениће се и наш живот“ — говорили су сељаци међу собом.

„Нећемо се више бавити само орањем, плугом и товити за господаре свиње. Наша ће деца, ако не ми стари, да постану занатлије — рудари“.

„Леп ће и добар да буде то рудник. Ех, да ми је да доживим још коју, па да га видим“. — Тако се говорило по селу међу старијим људима.

Међу млађима су постојала разна мишљења. Многи од њих нису ни знали шта је рудник и како ће то да изгледа. Једни су причали о новим данима, док су се други повлачили не одушевљавајући се много „нездравим каменом“. Лазар је ћутао и стално размишљао ...

Међутим, инж. Божић, по повратку, сврати у Ћуприју код окружног начелника „Татар-Богдана“ и предложио му да одмах напише молбу Министарству народне привреде и да тражи два, три рудара из Мајданпека који би радили на отварању копа у новопронађеном руднику.

Рано у пролеће негде 1853. године, Министарство народне привреде је упутило прве рударе из Мајданпека. Они су с Лазаром и још неколико сељака из Сења почели први коп. Одмах испод првих бусенова земље наишли су на наслаге мрког угља измешаног са растреситом земљом. Тако је почео рад на вађењу угља у Александровцу који је своје име добио по Александру Карађорђевићу, тадашњем владару Србије. После је име промењено у Сењски мајдан, а по завршетку првог светског рата Мајдан је добио име Сењски рудник,

Рад у новопронађеном руднику није био лак. Први рудари и још неколико њих које је упутило Министарство народне привреде, радили су више на испитивању терена и крчења шуме око првог поткопа. За надзорника над овим радовима, српска влада је поставила Лазара Пандуровића, ретко писмена човека за оно време.

Главни посао је био да се прокрчи пут од рудника до села Сења. Радници су обарали столетно дрвеће, орила се сва гора од тешких удараца. Тешко је било малом броју радника да с примитивним алатом раде на пробијању пута који је у подлози био сасвим стеновит. Дешавале су се честе несреће. Први рудари су рушили стене и обарали дрвеће, али пут је споро одмицао. Он је ишао поред Раванице и постепено се пењао из њене уске долине у брда, у све гушће шуме. Градили су га врло примитивно, обилазили су све препреке, а зато је био кривудава и дуг. Несолидна основа била је насута растреситом земљом.

Пут је могао да се употребљава само у лепе дане, док се у кишно доба претварао у лепљиву, житку масу у коју су кола упадала до осовина. Изградња друма завршена је тек у јесен 1853. године. Био је дуг око 15 километара. Тако је нови Мајдан био спојен са Сењом и Ћупријом куда је пролазио Цариградски друм. Радници су журили да се пут заврши до јесени. Пред зиму су се разишли својим кућама да би у пролеће опет наставили с радом. Само је Лазар обилазио рудник и оних неколико направљених колиба које је ветар немилосрдно повијао.

Дошло је и пролеће 1854. године. Топло пролећно сунце бацало је своје сенке око новог поткопа. Рудари су се већ прилагодили својој новој средини и њеним животним условима. Саградили су још неколико колиба и мале земунце које су биле нешто сигурније. Почео је нов рад. Људи су спавали на земљи, сувом лишћу и папрати. Ватра је стално горела између рударских колиба, дању ради кувања, а ноћу као заштита од шумских зверова. Рудари су устајали рано зором и уз кратке паузе радили све до касне вечери. А затим би се уморни повлачили у своје колибе и земунце. Тако је, ето, на Липовом ладу почело да није мало насеље.

На рад у рудник долазили су многи сељаци из околних села, до јуче слуге и чобани, а сада постадоше рудари. Силазили су у утробу земље и из ње вадиле »црно злато«.

А Лазар је радио, слао извештаје, предавао начелнику месечне зараде и исплаћивао раднике. Испоручио је већ и прве количине угља за новоотворену крагујевачку »Тополивницу«. У сачуваном писму окружном начелнику у Ћуприји стоји:

»Славном Началништву окр. Ћуприског
(Овде подч.) прикључујем списак рабација који су 18 текућег месеца угљен у мајдану Александровац потоварили свега у 98 кола са 26.320 ока на званичну употребу његову. 12. маја 1854. године у Александровцу«.

Настојник
Лазар Пандуровић

Прво окно »Александрово« било је слабо и несигурно. Везани за старе предрасуде и разна веровања рудари су се при уласку у јаму крстили и читали молитву. Растреситу земљу подупирали су ретким стубовима и то је довело до тешких несрећа, које су међу сељацима изазивале велики страх.

Али без обзира на све то, рудари су радили предано и марљиво. Потражња угља била је све већа. Резерве које су створене првих година, брзо су почеле да нестају. Угаљ се стално одвлачио за крагујевачку »Тополивницу«. Вукле су га рабације преко Црног врха на воловским колима.

Међутим, тежак и примитиван рад није омогућавао производњу већих количина угља. Угаљ се извлачио колицима од дасака, тзв. хунтова. Хунт је хватао тежину угља до 150 ока, а људи који су на њему радили звали су се »лауфери«. Напред на хунту је светлила лампа са олајем, а лауфери су вукли хунтове рукама помоћу чекрка.

У том напорном раду пролазиле су године. Ни слаба техничка средства, ни напоран посао, ни честе несреће у којима су многи животи изгубљени, дубоко испод земље, нису зауставили развој рудника, иако су га често успоравали. Ницале су нове земуннице и колибе и насеље се стално ширило. Али живот радника није се нимало побољшавао. Рудари су примали само летње плате, тј. док је сезона трајала. Растурали су се дубоко у јесен, одлазили у своја села и ти дани су били тешки за опстанак. Многи од њих су напустили земљу, своје домаће послове и од рада у руднику издржавали своје породице. Занесени рударским позивом и првим успесима, они су се још првих година мирили са таквим стањем. Веровали су да ће се касније њихово питање средити.

Међутим, услови живота и рада сваки даном били су све тежи. Радници су захтевали побољшање, али све се свршавало отпуштањем, затвором и прогонством, не само радника него и њихових породица. ЈБуди су се задуживали и продавали и оно мало имања и шуме што су имали.

Убрзо после тога почео је и нов рат с Турцима 1876. године. Радило се много, и дању и ноћу. Увели су две смене. Потребе за угљем биле су тада много веће него ранијих година. Било је неопходно, поред »Тополивнице« ца се угљем снабдевају и »пољске војне ковачнице« које су Оиле смештене близу Сењског рудника. »Тополивница« је радила пуним капацитетом. По одобрењу Министарства војске дошло је из Молдавије, из Румуније неколико рудара, који су тамо већ дуго радили у рудницама угља. Али ни то није било довољно. Зато је Министарство војске упутило још 30 војних обвезника у Сењски рудник. Они су само помагали у руднику. За пренос угља до »Тополивнице« и »пољских ковачница« користили су рабације, који су радили као војни обвезници.

Најтеже стање настало је за раднике после двогодишњег српско-турског рата. То је била тешка борба за голи живот и опстанак. Исцрпљени страдањима и патњама за време рата, радници су се размилели по целој земљи, тражећи запослење. Али посла није било.

Мој отац је тада био већ човек у годинама. Добар и миран. Он је помагао радницима, разумевао њихов положај. Он је и сам био у истим приликама мада је већ низ година радио као надзорник. Влада га је тек 1883. године званично поставила за рударског надзорника и дала му плату од 200 талира, тражећи уједно да на раду остане и даље истрајан.

Пролазиле су године. Стање радника није се побољшало чак ни 1882. године, када је завршена пруга Београд—Ниш, коју су иначе градили Французи. Пруга је тада прешла у руке државе, која је експлоатисала угаљ за потребе железница. Угаљ је постао јефтинији. Више се није морао колима транспортовати до Крагујевца и Београда, већ само до Ћуприје, а одатле железницом.

Радници су веровали да ће се, изградњом пруге, њихово стање бар донекле средити. Веровали су да ће за свој труд добити извесне олакшице. То им је у неколико махова обећано, али све је остало на лепим речима. У самом руднику осећала се промена. Место колиба и чатрља, почели су да зидају мале кућице »блатаре«. Сењски рудник се ширио и све више је добивао изглед већег насеља.

Десет година после отварања пруге Београд—Ниш, изграђена је пруга уског колосека Ћуприја—Сењски рудник. Први вагони натоварени угљем свечано су испраћени 1. децембра 1892. године.

Тада је престала и употреба воловске вуче. Угаљ се у Сењском руднику товарио у вагоне рударске железнице, тако се превозио до Ћуприје, а тамо претоварао у вагоне нормалног колосека.

Мој отац, иако већ стар, обављао је свој посао равномерно. Био је већ исцрпљен и изнурен дугогодишњим радом.

»Ено га, наш деда Лаза, пошао опет у гору«, говорили би млађи и после рада ишли с њим да причају. Многима је био непознат постанак и развој овог рудника, па им је стари Лаза дуго о томе причао и описивао живот унатраг 50 година.

»Овде су записани сви моји дани«, говорио им је старац. »Провешћу још коју годину па ће бити доста и мени живота«.

Али, његова се жеља до краја није испунила. Лазар је убрзо напустио посао, због сукоба с управником рудника. Тада је имао преко 70 година старости и 40 година напорног рударског рада иза себе у који је био узидао своју снагу и младост. Своје последње дане провео је у Сењу.

Непосредно пред своју смрт, Лазар је запамтио још једну велику и највећу несрећу, која је задесила рудник.

То је било 1893. године. Над старом шумом, пуном папрати, сувог лишћа и иструдених стабала, беснео је пожар и узимао све више маха. Пожар се за кратко време пренео и на рудник. Са свих страна је дата узбуна, али радници у окну нису знали шта се горе дешава. У најслабијем поткопу, кога су звали Цигански поткоп, почели су да се сурвавају сводови. У безумној паници, радници су полетели отвору, али све је већ било касно. Грете су гореле, земља се ронила и цела смена остала је унутра

затриана. На хитну интервенцију, Министарство је одмах упутило немачког инжењера Релинга, да смени управника, а рудник спасе од пожара. Крајњим напорима рудара и овог инжењера, пожар је био угашен. Затворени су сви поткопи, а шуму су секли и одвлачили од жарашта. Сви су били изван себе. Кукњава и плач жена, деце и мајки нису никако престајали. Тек после десет дана, ископали су рударе, потпуно угљенисане. Жалост и очајање није се могло никако ублажити. Рудари задуго нису могли да уђу у окно и наставе са радом.

Стизали су нови радници. Насеље се ширило и било све гушће. Угаљ се извозио у много већим количинама. Железница уског колосека према Ђуприја била је теретним возовима испуњеним угљем.

Рудари су извојевали нешто боље услове рада и наставили да се боре за пуно признање својих права».

РАЗВОЈНИ ПУТ СЕЊСКО-РЕСАВСКИХ РУДНИКА

Према предањима сачуваним у старим рударским породицама, као породици Лазара Пандуровића, Милошевића, Ђорђевића и других и писаним документима развојни пут Сењског рудника је изгледао овако:

Године 1853. отворен је рудник и добио име Мајдан Александровац по имену тадашњег „књаза Србског“ Александра Карађорђевића. После Светоандрејске скупштине и свргавања Александра с престола, рудник мења своје име, тако да се 1860. године појављује под новим именом Мајдан код Сења, а нешто доцније Мајдан сењски. Садањи назив Сењски рудник је новијег датума.

Оснивање рудника везује се за Рударско одељење Попечитељства финансија, које се у појединим документима зове Управитељство рудокопства. Касније ова надлежност прелази на Министарство народне привреде.

У ово време рудник је радио искључиво за потребе Тополивнице у Крагујевцу. Рад у руднику је био сезонски, тј. радило се само за време летњих месеци, док је у току зиме рудник обустављао производњу. Из докумената се види да је први настојник Лазар Пандуровић радио преко лета као

настојник и имао плату 10 талира, а преко зиме као чувар Мајдана и имао плату свега 6 талира.³²⁾

У ово време у руднику није било стручних радника, већ су радили обични радници како су знали и умели. 1856. године у руднику је избио први јамски пожар. Из извештаја Рударског одељења Попечителства финансија бр. 262 од 4. марта 1857. године, види се да је за гашење пожара тражена сума од 541 грош и 35 пара пореских. Исто тако тражено је да се Лазару Пандуровићу, настојнику рудника, одобри плата за јануар 1857. године 10 талира, јер је како пише инжењер Ханткен, који је радио на гашењу пожара, „будући да је он месеца јануара ов. г. више посла имао него што би у лето имати могао“.

Решење о одобрењу предложеног кредита (бр. 629 од 2. маја 1857. године) потписао је својеручно књаз Александар Карађорђевић.

И поред великог залагања рудара и инжењера Ханткена, пожар није могао бити брзо угашен, те 1858. године Војена управа моли за одобрење да из свог буџета, партије „откопавање и превлачење каменог угља“

»може Начелничеству Ћуприском издати суму од 101 грош чаршиски, коју је суму новаца на гашење каменог угља у Сењу из своје касе издало«.³³⁾

Потрошња угља била је све већа, а како се угаљ није могао складирати, то је 12. августа 1861. године донето „Највише решење“ (бр. 1627) да се у Сењском руднику подигне „шупа за смештај угљена и кућа за обитавање настојника и радника“. За изградњу ових објеката била је одређена сума од 10.750 пореских гроша. До реализације овога дошло је тек 1865. године, када је и књаз Михајло Обреновић издао одобрење (бр. 254 од 15. априла) и својеручно га потписао.³⁴⁾

Ово су били у ствари први услови за нормалан рад рудника. Први пут су створени услови за смештај сталне ра-

³²⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953, стр. 64, 65.

³³⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 66, 67.

³⁴⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 68.

дне снаге и складирање угља за време зимске сезоне када је његов транспорт био онемогућен временским неприликама.

Ово је условило повећање производње, а тиме и рентабилност рудника. Производња мрког угља је почела привлачити пажњу страног капитала, па и домаћег, који се тада стварао.

Године 1869. „Прва Србска Банка“ узима Сењски рудник под закуп и држи га све до своје пропасти 1874. године, када га поново преузима Министарство финансија. Те године је први пут проучен сењски угљени предео и предложено ограничење рудног простора за државу.

Железничка пруга нормалног колосека Београд—Ниш—Ристовац, чија је изградња почела 1881. године, коначно је пуштена у саобраћај 1884. године. Потреба за угљем се још више повећала, те је донета одлука да се изгради железничка пруга узаног колосека од Ћуприје до Сењског рудника у дужини од 21,3 км. Грађење ове пруге почело је 1890, а 12. децембра 1892. године, пруга је предата саобраћају.

Године 1907., ова пруга је продужена за даљих 10 км, тј. до Равне Реке и 14. јануара 1908. године предата саобраћају.³⁵⁾

Везивање Сењског рудника железничком пругом са Ћупријом представља огроман корак у његовом развоју. Приступа се истражним радовима и отварању нових поткопа. Производња се повећава, тако да 1895. године она достиже око 42.600 тона угља. У руднику је запослено око 600 радника. Рудник већ има сопствену управу и рударске инжењере, те постаје један од највећих објеката ове врсте у Србији.

Године 1897, 10. априла, Сењски рудник је био уступљен решењем Министарства народне привреде Дирекцији државних железница на експлоатацију. Под управом Дирекције државних железница Сењски рудник је продужио свој нормалан развитак. Производња угља је ускоро почела премашивати потребе железница и захтевала је проширење

³⁵⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 68, 70, 72.

тржишта и организацију продајне службе. Производња од 40.900 тона угља у 1898. години повећава се у 1904. години на 92.000 тона.

Пораст производње условљен је развојем рударских радова и изградњом пословних и стамбених зграда, мада ове друге нису никад успеле да одрже корак с техничким развојем рудника, тако да број станова никад није задовољавао потребе радника.³⁶⁾

Године 1903. Сењски рудник се већ афирмисао као најперспективнији рударски објект у Србији. Његови јамски радови били су толико разгранати, да је само дуплих колосека подземних било 5.080 метара, а надземних 1.286 метара. Према извештају из исте године Сењски рудник је имао 104 зграде, од којих 80 за радничке станове, 4 за станове службеника, 1 школу, 1 цркву, 1 зграду за Управу и стан свештеника, а остало радионице и разне пословне зграде. Механизација се састојала од једне локомотиве, једне гарнитуре за истражно дубинско бушење и једне парне пумпе са котлом.

Оцене тадашњих званичних кругова се слажу о значајној улози и месту Сењског рудника у привредном животу земље. Улога Сењског рудника састојала се у томе што је он био главни основ за почетак изградње домаће базичне индустрије. Он је снабдевао државне железнице првокласним домаћим горивом и тиме уштедео држави велике издатке за увоз страног угља. Веома добар квалитет и ниске цене овог угља помогле су развијању младе индустрије. Ово је такође утицало и на замену угљем до тада једино употребљаваног огревног дрвета и дрвеног ћумура.

У индустријске потрошаче угља у 1903. години убрајали су се: Државна железница, Бродско друштво, Фабрика дувана, Фабрика цемента, Електрично друштво за трамвај и осветљење, Фабрика шећера, Прва парна циглана, Фабрика штофа и платна, Фабрика керамике, неколико парних млинова и мањих циглана.

Целокупна потрошња угља у земљи износила је 40 вагона дневно, од тога 25 вагона давао је Сењски рудник, док су 15 вагона давали сви остали рудници заједно.³⁷⁾

³⁶⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 75.

³⁷⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 77, 78.

Међутим, брзи развој српске индустрије повећао је толико потражњу угља, да производња Сењског рудника није могла више доминирати тржиштем, те су сада и други рудници могли доћи до изражаја.

Да би се избегла сувишна администрација и омогућило брзо и ефикасно доношење одлука и решења, 1905. године враћена је поново Дирекција рудника из Београда у Сењски рудник.

Године 1908. Сењски рудник добија осветљење из нове електричне централе у Равној Реци. Такво стање остаје и за време првог светског рата.

После ослобођења од 1922 — 1925. године, у Сењском руднику се изграђује ново извозно окно на коме се поставља гвоздени извозни торањ и парни извозни строј који су набављени из рудника Врдник.

Године 1926. на рачун репарација набављена је нова електрична централа, која је завршена 1929. године, која је снабдевала струјом Сењски рудник и Равну Реку.³⁸⁾

РУДНИК РАВНА РЕКА

Главни истражни радови на отварању рудника Равне Реке падају у године 1902, 1903. и 1904.

За разлику од Сењског рудника, угљоносни терен овог рудника био је најпре детаљно истражен и проучен. Израђен је технички пројекат, затим одговарајуће комуникације и потребни индустријски објекти. После ових завршених радова 1908. године пуштен је у погон рудник Равна Река. Тада је била стављена у погон и нова електрична централа, која је имала две парне машине са кондензацијом, свака по 500 КС.

³⁸⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 107. и 108.

РЕСАВСКИ РУДНИЦИ

Ускоро после отварања Сењског рудника, геолози су открили насlage угља на подручју Горње Ресаве, тј. у атарима села Жидиља, Стењевца и Стрмостена. Веће интересовање за експлоатацију угља са овог терена порасло је кад се појавила вест о грађењу прве државне железничке пруге. У том циљу основана је 25. јуна 1873. године тзв. „Ресавска рударска дружина“, која је 1. марта 1875. године добила повластицу на 13 рудних поља.³⁹⁾

Ова дружина је врло мало знала о рударству и рефлектирала је да се брзо обогати, но суочена са тешкоћама она је ускоро престала са радом.

Негде око 1902 — 1903. године, Никола Јоцић, трговац и поседник из Ћуприје, добио је право да истражује на овом терену те је одмах почео истражне радове. Први истражни радови дали су добре резултате у околини Стењевца и Жидиља.

Маја месеца 1904. године Јоцић објављује да су истражни радови у околини Стењевца уродили плодом и да је откривен дебео слој мрког угља истог квалитета као у Сењском руднику.

Према налазу рударског инжењера В. Мишковића:

»Овај је угаљ старости Сењског угља, а припада и истој геолошкој формацији. Хемиским анализама показао је испод 3% пепела и преко 6.000 калорија.

Сем тога, изглед овог угља је врло укусан. То је у свим партијама прави тзв. Гланзкохле. И физичке особине његове су врло повољне. Не ситни се даље од ораха, те тако од њега не може бити ни сорте лешника, гриза, а још мање прашине«.⁴⁰⁾

Ускоро после овога Јоцић је пронашао у атару села Жидиља (Баре) слој доброг угља у дебљини 10 метара, а затим у Стрмостенском руднику, западно од села Стрмостена у потоку Водна.

³⁹⁾ Рударски гласник, Београд, 1904; бр. 11 и 12.

⁴⁰⁾ Рударски гласник, Београд, 1905; бр. 2.

Године 1907. Јоцић је заменио право истраживања за редовну повластицу на свом терену. Ова повластица је обухватила 200 рудних поља (20.000.000 м²) у атарима села Стењевца, Стрмостена и Жидиља.⁴¹⁾

После прве ревизије Ресавских рудника од стране комесара Рударског одељења, 1908. године, стање у њима је било следеће:

»Постојала су три отворена рудника — Стењевачки, северно од села Стењевца, где се радило у нивоу Благојевог откопа; Стрмостенски, западно од села Стрмостена, где се радило у горњем поткопу и поткопу св. Никола; Жидиљски у средњем поткопу«.

Рударски радови су извођени само поткопима и галеријама, јер није било моторне снаге за извлачење вагонета из нископа и за пумпање воде. Угаљ је извожен из јаме делимично ручним колицима, а делимично вагонетима са ручним превозом.

Радници су били највећим делом сељаци из околних села, док је професионалаца који су становали у непосредној близини рудника са својим породицама било свега 16. Радило се у две смене: прва смена 12 часова (од 6 ујутро до 6 увече); друга смена 11 часова (од 6 увече до 5 ујутро, са прекидом за јело).

Укупна производња тада износила је 5.400 тона годишње, од чега је Стењевачки рудник производио 4.000 тона, Стрмостенски 1.000, а Жидиљски 400 тона. Први угаљ је превожен воловским колима до Ћуприје, а рабацијама се плаћало 12 динара по тони. Довршењем железничке пруге Сењски рудник — Равна Река створени су мало повољнији услови за транспорт једног дела производње угља ових рудника.

Године 1910. Ресавски рудници су ушли у финансијску кризу, те Јоцић своју повластицу преноси (решењем бр. 2425) на Ота Штајнбајса, индустријалца из Бранденбурга (Немачка).

⁵⁵⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 223, 226.

Наредне, 1911. године откривен је дебео слој доброг угља у Барама, који се могао експлоатисати површинским откопавањем. Ово је Јоцићу дало изгледа на зараду, те је решењем бр. 3106 повластица поново пренета на њега.

Године 1912. Јоцић је почео изградњу жичане железнице (жичаре) од Бара до Равне Реке у дужини од 5 км. Изградња је завршена 1914. године. Жичара је имала дрвене стубове и половне жичане каблове купљене од рудника Алексинац. За погон жичаре била је инсталирана Ланцова локомотива од 50 кс. То је у исто време била и прва машина у овом руднику.

Ускоро после овога почео је и први светски рат, за чије време су овај рудник као и остале у овом крају експлоатисали Немци. Због пљачкашког рударења и појачане експлоатације Немци су упропастили руднике, а при повлачењу уништили су жичару.

После ослобођења рудник је обновљен. До своје прве електране рудник Ресавица је дошао тек у периоду 1926 — 1928. године. Електрана је саграђена у Ћуприји, а за пренос електричне енергије био је саграђен далековод од рудника на дрвеним стубовима.⁴²⁾

РУДНИК СИСЕВАЦ

На осмом километру јужно од Сењског рудника, на извору реке Црнице, отворен је рудник Сисевац. Откривање угља на овом терену пада приближно истовремено са откривањем угљоносних терена Ресавских рудника.

Године 1873. прво право истраживање на овом терену дато је Божину Бошковићу, трговцу из Параћина, док је повластицу од 57 рудних поља добио тек 1. марта 1883. године, под бр. 51. Исте године он је нашао још два ортака: Ђорђа Ђорђевића, трговца из Београда и Андру Марјановића, помоћника начелника Округа београдског. Међутим,

⁴²⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 82, 83, 110.

због неслагања ортака није било никаквих резултата. После смрти Божића, његови наследници су продали свој део повластице, те је она прелазила даље из руке у руку, а са истражним пословима није се макло даље од почетка.

Године 1904. повластица овог терена налазила се у рукама В. Марковића и И. Павловића, кројача из Београда. У овој години појављују се и први знаци живота овог рудника. Из извештаја о ревизији рудника из 1904. године види се да рудник има 57 рудних поља (5.700.000 м²). Угаљ је истог квалитета као и у Сењском руднику. Угљоносни слој има око 3 м. а пружа се приближно од истока на запад са падом 30° на југ. Из биланса рудника за 1906. годину види се да је у руднику било запослено 20 радника, који су већином радили на истражним радовима, јер је производња за ту годину износила 33 тоне.

Године 1908. Иван Павловић откупљује све делове других ортака и постаје једини власник повластице.

У циљу развијања радова и повећања производње Павловић подиже код Београдске трговачке банке зајам од 100.000 динара, а истовремено закључује с Банком уговор о испоруци 10.000 тона угља.

Током следећих година висина производње се стално повећава, тако да 1913. године прелази 15.000 тона годишње. Ове године Павловић продаје своју повластицу Београдској трговачкој банци, под условом да остане продавац сисевачког угља. Међутим, Банка ову повластицу није дуго задржала, већ 20. марта 1914. године продаје повластицу Француско-српској индустрији цемента и угља у Поповцу.

За време овог последњег повластичара рудник Сисевац добија реалну могућност за свој развој, али већ исте године почиње први светски рат. За време окупације, Немци су, као и из осталих рудника овог краја, експлоатисали угаљ, а при повлачењу порушили га. По ослобођењу, Француско-српска индустрија обнавља рудник тако да 1919. године производња угља износи 7.187 тона, 1920. године производња се повећава на 17.652 тоне, а 1921. године на 21.727 тона.⁴³⁾

⁵⁵⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 223, 226.

РУДНИЦИ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

За време окупације Немци су необузданом ратном експлоатацијом и пљачкашким рударењем упропастили руднике. После рата уложено је много труда и средстава за обнову рудника.

Године 1919. производња угља у Равној Реци и Сењском руднику износила је 19.400 тона, да би се 1922. године попела на 88.356 тона. Три четвртине производње угља долазило је на Равну Реку.

Повољнији услови за развој рудника стварају се 1922. године када се оснива Генерална дирекција државних рударских предузећа са седиштем у Сарајеву. Тада Сењски рудник и Равна Река прелазе под њену непосредну управу.

Буџетске 1924/25 године за станове у Шумској манастирацији Троглан — Бара инвестирано је 178.000 динара, а следеће године 105.267 динара за изградњу стругаре са машинском кућом.

Од 1935 — 1937. године изграђен је водовод Сисевац — Сењски рудник. Вредност радова износила је 1.043.495 динара.

Брзој обнови Ресавских рудника, после првог светског рата, користила је ванредно повољна конјуктура на тржишту угља. Захваљујући срећној околности у Барама је откривен дебео слој одличног угља „стаклара“ свега 1 метар испод површине земље. Ово је омогућавало веома јефтино експлоатацију. Угаљ су вадили сељаци из Жидиља и Јеловца у акорду по 4 динара од једне тоне. На овај начин Јоцић је убрзо дошао до великих финансијских средстава, која су му омогућила даљи развој радова. Сада су били поново отворени рударски радови у Стењевцу, Стрмостену, Пањевцу и Ресавици. Производња се нагло пењала и од 990 тона у 1919. години попела се на 51.630 тона у 1922. години. Карактеристично је ово повећање производње без скоро икакве механизације. У њу је морао бити уложен огроман људски рад.

У вези повећања производње поново се поставља питање транспорта угља. Реновирана жичара Баре — Равна

Река радила је пуним капацитетом, али пропусна моћ железничке пруге Равна Река — Сењски Рудник била је недовољна за превоз заједничке производње Равне Реке и Ресаве.

Како је у то време руднику Ресави био додељен велики износ на име ратних репарација, Јоцић је наручио пројекат за изградњу железничке пруге нормалног колосека од села Стењевца преко Деспотовца до Марковца. У Стењевцу је била планирана електрична централа и сепарација, те би угаљ у сепарацију долазио жичарама из Стењевца, Стрмостена, Пањевца и Ресавице. Кад је пројекат био већ готов, држава се није сложила са сопствеником рудника у погледу рока трајања концесије, те није ни дошло до остварења овог пројекта. Уместо овога изграђен је 1926. године други пројекат, по коме су електрична централа, сепарација и брикетница изграђене у Ћуприји. Рудник Ресави је тада спојен новом жичаром са железничком станицом у Сењском Руднику. Године 1929. ови радови су коначно завршени.

Развој Ресавских рудника је ишао бржим темпом, тако да је производња пред други светски рат достигла 190.000 тона угља. Главни јамски радови су тада били у Маквишту, јама Стублина и јама Падалиште са Бучаром.

И рудник Сисевац је после првог светског рата обновљен. 1923. године повластица Сисевца је проширена повластицом рудника Стублина, још за 10 рудних поља, а 1926. године повластицом рудника Нова Стубица за још 7 рудних поља.

Рудник се нагло развијао, мада Француско-српска индустрија није форсирала овај рудник, јер је главни предмет њеног пословања био производња цемента у Поповцу.

Сисевац је имао двоструку везу за извоз угља из рудника. Једном везом угаљ је извожен дековиљским колосеком до утоварног бункера на Странцу на прузи Сењски Рудник — Ћуприја, а другом, угаљ је извожен жичаном железницом од Сисевца до фабрике цемента у Поповцу. Уочи другог светског рата Сисевац је достигао производњу угља од 120.000 тона. Међутим, окупација у другом свет-

ском рату, пљачкашко рударење Немаца и исцрпљеност јама довело је до обустављања рада овог рудника дана 25. новембра 1945. године.⁴⁴⁾

РАДНИЧКА НАСЕЉА У РУДНИЦИМА

Рударско насеље Сењски Рудник подигнуто је на усеченим терасама источних и западних падина до коте 560. Насеље је заклоњено од кошаве, која је у овим крајевима врло јака. Речица Раваница која туда протиче, каналисана је подземно кроз насеље. Насеље има водовод, канализацију и електрично осветљење. Сењски Рудник је везан за Ћуприју железничком пругом узаног колосека и добрим путем, а за Равну Реку и Деспотовац веома лошим путем.

»Зграде са радничким становима већином су приземне са подовима једва подигнутим од земље, од слабог материјала. Станови су претежно од собе и кухиње, без нус просторија. Шупе, живинарници и нужници, услед недостатка простора подижу се често испред зграде, те на тај начин кваре изглед целог насеља, заклањајући слободне видике и још више погоршавају стамбене прилике.«

Рударско насеље Равна Река подигнуто је на једном уздигнутом платоу, у луку у правцу исток-запад, те су и стамбене зграде постављене подужно у овом правцу. Како је овде кошава, зими готово неиздржива, то целокупна оријентација насеља није добра, јер су одељења или окренута северу, те немају довољно сунца, или југу, те добијају скоро пун ударац кошаве. Изузетак од овога чини јужни део насеља чије зграде имају добру оријентацију. Насеље просеца железничка пруга узаног колосека која га везује са Сењским Рудником.

Зграде са радничким становима можемо поделити у три групе. У центру, према парку су спратне зграде од тврдог материјала са пространим и довољно удобним становима. Лоша страна им је погрешна оријентација.

⁴⁴⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 89, 92, 104, 106.

Станови рудара у Сењском руднику

У јужном делу насеља зграде су добро оријентисане, али нису солидне ни хигијенске. То су типично приземни мали станови од собе и кухиње без нуспросторија и постављени су непосредно уз железничку пругу.

У источном делу насеља су најгоре зграде. То су дугачке приземне зграде касарнског типа без икаквог дворишта и зеленила. Станови су страховито нехигијенски, ниски, у лошем стању без могућности проветравања, окренути ка северу или према кошави. За овај део насеља архитекта М. Радовановић, у свом извештају из 1946. године пише:

»Ове зграде, као скроз нехигијенске, несоцијалне и неестетичне треба што пре порушити.«⁴⁵⁾

Рударско насеље Сисевац подигнуто је на изванредно лепом положају, на извору речице Црнице, 8. км. јужно од Сењског Рудника. Насеље се одликује веома здравом климом и добром пијаћом водом.

⁴⁵⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 133, 135, 137.

Према извештају од 1934. године рудник Сисевац је имао 62 зграде, од којих 32 за радничке и службеничке станове, 2 за електричну централу, 4 за електричне извозне стројеве, 11 за радионице, складишта и остале пословне просторије. Зграде са радничким становима су приземне и ниске, најчешће се састоје од једне собе или собе и кухиње без нузпросторија. С обзиром на напред истакнуте природне услове, ово рударско насеље било је у то време најлепше и најпријатније рударско насеље.⁴⁶⁾

У овом периоду рудник Ресава имао је насеља у Барама, Маквишту и Селишту. Највернији опис ових насеља дао је архитекта М. Радовановић у свом извештају од 1946. године:

»Баре. Главно рударско насеље рудника Ресаве јесте »Баре«, које је некад било у центру рударских радова. Како се радови на вађењу угља све више развијају у правцу реке Ресавице (Маквиште, Селиште, Бучар, Ресавица), то ово рударско насеље добија све више експлоативни положај, тако да је већ и данас сувише удаљено од јамских отвора. Од места где станују до места где раде, рудари морају пешке да савлађују велике висинске разлике као и велике дистанце (2.700 м.) по веома тешком терену изложеном нарочито зими убиственој кошасти.

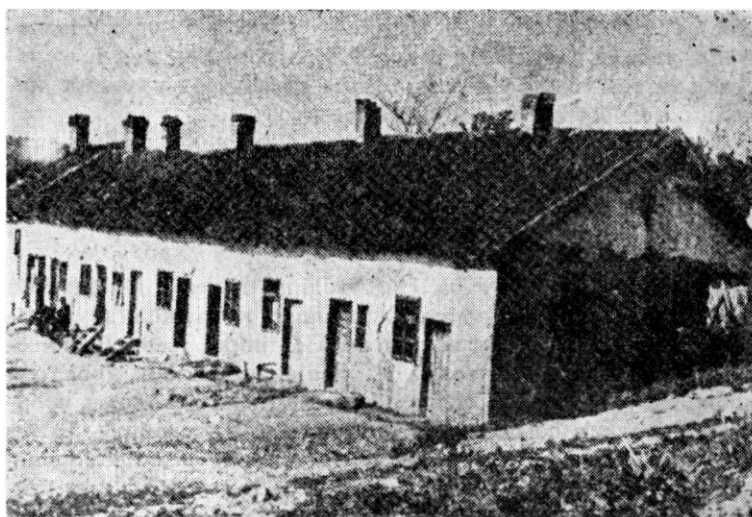
Само насеље у Барама претставља типичан пример најгорих услова становања. Зграде су ниске од слабог материјала, рђаво покривене терисаном хартијом, потпуно дотрајале; постављене су без икаквог плана, како било и где било, без повољних прилаза, без дворишта без зеленила. Станови су неудобни, нехигијенски, без нузпросторија. Насеље у Барама је дотрајало у сваком погледу и треба га што пре порушити.

Маквиште. У Маквишту је рударско насеље тек у зачетку. Од прометних објеката подигнут је магацин и утоварна рампа жичане железнице. У близини је купатило као и зграда где је смештена радионица и гатер. Има неколико малих приватних сеоских зграда.

Селиште. У Селишту је започето подизање привремених дрвених барака, донетих из Костолца за становање радника. Терен је отворен према кошасти.

С обзиром на веома тешке услове становања, а нарочито у Ресавским рудницима, после ослобођења пришло се припреми за изградњу модерног радничког насеља у Ресавици као централног за све Ресавске руднике.

⁴⁶⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 106, 107.

Породични станови рудара у Барама

Двадесет и деветог јуна 1945. године, Министарство рударства ФНРЈ, својим решењем бр. 736, формирало је Сењско-ресавски угљени басен под називом „Сењско-ресавски рудници мрког угља“ у чији састав су ушли рудници: Сењски Рудник, Равна Река, Ресавица и Сисевац.⁴⁷⁾

ОПШТИНА У ДЕСПОТОВЦУ

Двадесетог јуна 1887. године, на позив војних власти, одржан је прозив војних обвезника у Деспотовцу, код Бање. Тога дана је дошло до оштрих сукоба између истакнутих првака Напредњачке и Радикалне странке. У тучи која је настала погинуло је 9 напредњака, међу којима: Аврам Добросављевић, из Деспотовца, Кама из Плажана, Росић, учитељ из Тропоња, Станоје, из Кованице и други,

⁴⁷⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 137, 138, 139 и 176.

док су Вула Поповић и Стаменко Симић из села Деспотовца успели да умакну и пређу у други срез. Ред је успостављен тек после неколико дана доласком окружног начелника из Ћуприје са коњаницима.

*

Све до 10. фебруара 1910. године насеље Деспотовац није имало своју општину. Седамнаест кућа, колико је тада било, улазило је у састав села Војника (село Деспотовац). Тога дана Деспотовац је одвојен од села и први пут добио своју општину. Изборни суд који је образован извршио је поделу земљишта у Мاستини и Пасуљишту. Интересантно је да су право на земљу имали само домороци, док су остали који су се доселили у Деспотовац били лишени тога права. Први председник општине варошице Деспотовца био је Јован Цветковић, трговац, а кмет и благајник Јован Добросављевић, земљорадник, док је други кмет био Милутин Матић, абација из Деспотовца.⁴⁸⁾

⁴⁸⁾ Из старих списа СО Деспотовац.

ДРУГИ ДЕО

РАДНИЧКИ ПОКРЕТ У СЕЊСКО-РЕСАВСКИМ РУДНИЦИМА

Револуционарни покрет радничких маса у Европи крајем XIX, а нарочито почетком XX века имао је утицаја и на радничке масе у Србији. Како у Србији у то време није била развијена индустрија, а самим тим ни свест радничке класе, то се прве радничке организације јављају међу радницима углавном у градовима.

Иако су рудници индустријска грана привреде са највећим бројем радника, прве радничке организације нису се могле развити на њима, углавном, из следећих разлога. Млада индустрија је ницала на привредном и културно заосталом подручју. Систем образовања и примитиван начин производње као и политичка свест били су на врло ниском нивоу. Због тога је требало доста времена да прође да рудари схвате своју улогу у општем радничком покрету.

Под утицајем идеја првог српског социјалисте Светозара Марковића, седамдесетих година прошлог века у Србији се почињу оснивати најпре у градовима радничке организације са различитим циљевима. Међутим, рудари остају без своје организације све до 1903. године.

Као што је већ речено, Сењски рудник отворила је држава и он је био њено власништво. У овом периоду рудник је био под непосредном управом Дирекције српских државних железница. Стање у овом руднику није се ништа разликовало од стања у рудницима којима су управљали капиталисти — приватни власници. И у овом руднику су спровођене све врсте експлоатације радника, које

су постојале и у другим рудницима. Рудари су радили у две смене по 12 часова. Управа рудника је имала своје седиште у Београду, а сву власт у руднику су имали надзорници. Живот рудара је био врло тежак. Од своје бедне зараде, рудари су плаћали олај за осветлење (место карбида), експлозив и оштрење алата. Плате су примали најчешће у тантузима, а снабдевали се намирницама у рударској кантини. Железничка задруга у Сењском Руднику је на веома суров начин вршила експлоатацију рудара. Она је своје намирнице продавала просечно за 20%, а неке и за 50% скупље од цена по којима се та иста роба продавала у градовима. Карактеристично је да је храна у овој кантини била скупља од оне у прворазредним хотелима у Београду. Једна порција јела, обично вариво, стајала је пола динара. Услови становања били су очајни. У непосредној близини рудника је постојало неколико дрвених барака у којима је становао мањи број радника. Међутим, већина рудара међу којима и они са породицом, становала је у колибама и земуницама, где није могло бити ни речи о хигијени. Ови станови пуни влаге, мемле и обрасли гљивама представљали су изворе разних болести, а нарочито реуматизма, ишијаса и туберкулозе. Заштитне мере на раду готово и да нису биле познате. Несрећни случајеви на раду били су врло чести и за њих обично није нико одговарао.

У циљу вођења здравствене службе и социјалног збрињавања рударских радника постојао је фонд Братинска касе у коју су рудари као и сви остали радници запослени у руднику уплаћивали један део од својих зарада. Из овог фонда се вршила исплата болесним и изнемоглим рударима и члановима њихових породица, накнада у случају несреће на раду и слично. Супротно правилима овог фонда у Одбор братинске касе Управа рудника је увек гурала своје људе, тако да она никад није одговорила својој намени. Тако су за свој рад у Одбору братинске касе, што је противно правилима, управник рудника као њен председник и један чиновник као благајник примали месечни хонорар од 50 динара. С друге стране радници су морали да чекају месецима да би им се нешто доделило на име помоћи за оно време док су се налазили ван рада, ометени болешћу. Карактеристичан случај је са рударом Милисавом Стојковићем. Он је услед задобијене повреде у јами боловао 6 да-

на, а за то време добио из Братинске касе помоћ у износу од свега 1 динар. Рудари нису имали могућности да у одбор бирају представнике из своје средине, како је то правилником било предвиђено. Одбор је имао следећи састав: председник — управник рудника, благајник — благајник рудника, чланови — надзорници и чиновници рудника. Радници су били у веома тешком положају због корупције и противправног присвајања радничких зарада. У томе су се нарочито истицали надзорници, међу којима Ђура Ивановић и управник рудника Сава Новаковић. Надзорници су често закидали зараде рударима приликом пријема радова. Закидање од радничких зарада вршено је и на тај начин, што се радницима нису исплаћивале паре динарске, мада су у платни списак уношене. Рђав однос надзорника према рударима огледа се и у малтретирањима и злостављањима која су прелазила границе човечности и људског морала. Тако је 27. априла 1900. године надзорник Ђура Ивановић упутио из пакости рудара Милисав Стојковића са групом на „39. нумеру“, где је било врло опасно стање. И поред упозорења о опасности, надзорник је остао упоран и рудари су морали да остану на раду. У току рада дошло је до зарушавања радилишта и том приликом из ове групе погинули су радници Јанко Михајловић и Радован Николић, док су Милисав Стојковић и Илија Дулкановић спашени. Сличних случајева било је и на другим „нумерама“ и за све ово Ђура није ником одговарао. Колико се стварно мало водило рачуна о рударима може се видети и из једног извештаја из 1903. године у коме се констатује „да су чиновници узимали бесплатно кукуруз из државног коша“. У извештају се не каже да су га украли. У истом извештају се каже да је надзорнику Бартошу поред удобног стана подигнут свињац од бетона о државним трошку. Кад су радници поводом овога протестовали речено им је да је то учињено „у интересу хигијене и радничког здравља“. Када се зна да су радници у то време становали у земуницама и учерицама, може се схватити колико је ово бетонирање свињаца за надзорника било „у интересу хигијене и радничког здравља“. О овоме је и шира јавност сазнала. „Београдске новине“ су између осталог писале:

»У Србији је и до сада било разних чуда, али је ово јединствено. Управник Сењског Рудника правда подизање и бетонирање свињца хигијенским разлозима, потребом очувања радничког здравља. Радници спавају на земљи и блату а свиње се негују на бетону! Да ли је ово у интересу радничког здравља«.

Надзорници су имали велику власт над радницима и врло често злоупотребљавали свој положај. Из једног извештаја види се „да је Ђура Ивановић, користећи се својим положајем, употребио Јована Младеновића и још два радника на копању кромпира у својој градини а за тај дан им бележио наднице као да су радили на прокопавању канала”.

Све до 1902. године, о тешком положају рударских радника мало се знало. Те године о овоме почињу да пишу „Радничке новине”, орган Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза. У броју 46 од 15. новембра између осталог се каже:

»Највећи је рудник Сењски Рудник, како по својој величини, тако и по броју радника који у њему раде. Стручних радника има 223, а надничара близу 400. Рударски радници раде од 6 изјутра до 6 часова увече и од 6 увече до 6 изјутра у великој дубини земље са својим осветлењима. Надница је мала. Ретко да који радник има 3 динара дневно. Обично је надница 1,50 динар, а надничарима 0,80 пара динарских.

Исплаћивање је у тантузима, које смањује и онако малу зараду радника, јер су радници приморани да купују своје намирнице код баракера, који су врло често само слуге газде Мајдана. Рану лошијег квалитета радници морају плаћати скупо«.

У то време ни у једном руднику није било никакве радничке организације. Главни раднички савез је слао своје људе директно у руднике ради сагледавања стварне ситуације.

Децембра 1902. године, Главни раднички савез објавио је позив рударским радницима да приступе оснивању радничких друштава по рудницима.

ОСНИВАЊЕ РУДАРСКО-РАДНИЧКОГ ДРУШТВА

Нарочита заслуга за организовање рудара припада Димитрију Туцовићу, Радовану Драговићу и другим револуционарима, руководиоцима Српске социјалдемократске партије. После прогласа — позива рударима да стварају радничка друштва у Сењском Руднику се пришло припреми за стварање организације.

Синдикална подружница рудара из Сењског рудника
(13. јул 1903. год)

И поред изванредно тешких услова 13. јула 1903. године, на масовном збору у Сењском Руднику донета је одлука да се оснује Рударско радничко друштво и да оно ступи у савез са свим радничким друштвима у Србији. Тада је изабрана Управа друштва у коју су ушли: Добривоје Тринић, бравар (председник друштва), Миливоје Ристановић, рудар (потпредседник), Вићентије Алексић рудар, (благајник), Владимир Сабовљевић, машинбравар (секретар) и Тома Стефановић, Петар Качаревић, Давид Се-

кулић и М. Ђирковић, рудари, Димитрије Ђорђевић, столар и Михајло Барић, ковач (одборници). На том збору учлањено је око 200 чланова у Друштво и усвојена прва правила и поднета властима ради регистрације.

Текст правила гласи:

РУДАРСКО РАДНИЧКО ДРУШТВО У СЕЊСКОМ РУДНИКУ

Члан 1

Радници Сењског Рудника оснивају друштво за међусобно помагање. Друштво ће носити назив: РУДАРСКО РАДНИЧКО ДРУШТВО из Сењског Рудника а делокруг му је Сењски Рудник и околина.

Члан 2

Друштву је циљ да ради на умном, моралном, материјалном и политичком напретку својих чланова. Овај свој циљ Друштво ће постизати: а) старањем о побољшању својих чланова; б) налажење рада својим безпосленим члановима; в) оснивањем читаонице и књижнице; г) приређивањем вечерњих и недељних курсева, ради стручног образовања својих чланова у њиховим занатима, ради давања општег образовања својим члановима из писања, читање, рачунања, из природних наука, историје, страних језика, трговачких наука, економије итд.

Члан 3

Средства су: улози чланова, приходи од забава и свечаности, добровољни прилози и завештања као и други прилози.

Члан 4

Чланови су: редовни, утемељачи, добротвори-утемељачи и помажући. Редовни члан може бити сваки радник и радница који се обавезу на тачно испуњавање правила и скупштинских решења и који при упису положи по један динар и свакога месеца редовно по 1 динар. Помажући члан може бити сваки који Друштво помаже својим радом или са по 2 динара месечно. Утемељач је онај који положи једанпут за свагда 20 динара. Добротвор је онај члан који положи Друштву више од 50 динара одједанпут или у ратама за 5 месеци. Поклони могу бити и у стварима Друштву корисним. Редовне, помажуће утемељачи и добротворе прима управа. Почасне чланове бира Главна друштвена скупштина између најзаслуженијих по напредак Друштва.

Члан 11

Редовни чланови имају подједнака права да се користе свим оним што им Друштво пружа, а тако исто да бирају и да могу бити изабрани. Сви остали чланови уживају сва права само не право бирања.

Члан 6

Право чланства не може се на другога пренети.

Члан 7

У случају болести сваки члан добија по 0,50 пара дневно као помоћ из Друштвене касе и то пошто његову болест потврди лекар. У случају смрти издаје се из касе Друштвене 20 динара на име помоћи за погреб члана. Право на помоћ из Друштвене касе у случају болести стиче члан после тромесечног чланства од дана његовога уписа, а у случају смрти одмах од дана уписа. Ако би по смрти члана остала његова породица у врло бедном стању, онда ће њу (породицу) Друштво помоћи непредвиђеним разрезом на све чланове, а такође и у случају смрти члана или чланова породице, Друштво ће помоћи дотичнога непредвиђеним разрезом на све чланове.

Члан 8

У случају кад радник остане без рада, као кад га управа отпусти или кад мора непредвиђеним случајем посао да напусти, дужност је Друштва да му се за рад побрине и да му новчано помогне, а то кад дотични докаже да нема материјалних средстава за пут. Он мора доказати одбору и одбор ће решити колико му се треба дати.

Члан 9

Чланство престаје кад члан сам то изјави или неуплати своје улоге за два месеца без оправдања. За неплаћање улога служити може безпослица или болест. Чланови који ступе у војску и по изласку из војске продужавају чланство и враћају им се сва пређашња права. Чланство престаје: кад се члан не покорава правилима и решењем скупштине и кад ради на штету Друштва. Но искључени члан може се жалити првој идућој скупштини и ако га ова поново прими, враћају му се сва права. Искључени чланови по поновном упису сматрају се као нови.

Члан 10

Чланови који допутују са стране а који су пређе били чланови овог Друштва, или су били чланови сличних организација на страни, имају сва права редовних чланова ако се најдаље за месец дана по доласку јаве, иначе се сматрају као нови.

Члан 11

Управа може око покрића издатака око, појединих курсева од чланова који те курсеве посећују наплатити извесну таксу, која не сме прећи недељно више од 0,20 пара динарских од једног предмета.

Члан 12

Управа се састоји из десет чланова, које бирају редовни чланови на главним скупштинама. Управа из своје средине бира председника, потпредседника, секретара и благајника. Управа врши своју дужност бесплатно, она је морално и материјално одговорна за све штете и неправилности које буде својим несавесним радом учинила Друштву.

Члан 13

Сваке године бира се нова Управа и у њу мора ући једна трећина старе управе.

Члан 14

Скупштина има: главних, редовних и ванредних. Главне се скупштине држе сваке године у јулу месецу и на њима се бира нова управа и надзорни одбор, прима извештај надзорног одбора о стању Друштва и решавају сва астала питања која се Друштву тичу. Редовне се скупштине држе сваки три месеца и на њима се врше попуњавања управе и надзорног одбора, подноси се тромесечни извештаји и решава о осталим тачкама дневног реда. Ванредне скупштине држе се по потреби и решавају о питањима за која су сазване. Њих може сазвати управа, надзорни одбор или једна трећина редовних чланова.

Члан 15

Члана управе који своје дужности не испуњава може управа оглужити првој идућој скупштини, а у случају изјављенога неповерења мора дотични поднети оставку.

Члан 16

Ради прегледа целокупне имозине Друштва и његова рада постоји надзорни одбор од три лица кога бира главна скупштина. Он подноси свакој редовној скупштини извештај о благајни и о осталом раду као и погребне предлоге који би ишли на напредак Друштва. У случају да надзорни одбор примети у раду управе неке неправилности, које би ишле на штету самога Друштва, он може и сам сазвати ванредну скупштину.

Члан 11

Друштво ће претстаљати председник, а у отсуству потпредседник. Само она написмена имају зредности која носе потпис председника и секретара а такође и печат друштвени.

Члан 18

Благајник друштвени не сме код себе држати већу суму од 50 динара. Већа сума од ове предаће се неком заводу на приплод. Книжица ће стајати код председника. Новац кад затреба не може се узети док не буду присутни председник, односно потпрадседник, благајник и надзорни одбор.

Члан 19

Друштво ступа у везу са Радничким савезом у Београду и у свему се поковава правилима тога савеза.

Члан 20

За све усанове овим правилима предвиђене, изразиће ОЕа управа нарочите правилнике.

Члан 21

Да би Друштво вршило што боље задатак свој оно ће кад себи постази чврст темеље и кад буде у стању у споразуму са Радничким савезом, радити на сређењу питања о помагању својих чланова зајмом и давањем помоћи у несрећним случајевима.

Члан 22

Друштво може престати кад број редовних чланова спадне испод десет, или кад то скупшгине реши. У овом случају иста скупштина решава и о имовини с тим да се она има предати на чување Радничком сазезу до појаве нове организације. Ако се пак за десет година после ликвидације не образује Друштво са сличним циљем, имовина прелази у својину Радничког савеза.

Ова правила усвојенја су на радничком зобру у Сењу 13 јула 1903 године.

Из садржаја правила види се да је Друштво поставило себи циљ у првом реду да пружа помоћ своме чланству и да ради на његовом стручном, културном и политичком васпитању.

Одмах по сонивању Управа друштва је настојала да организује отпор према самовољи појединих надзорника и

КУД »Абрашевић« из Равне Реке, 1937. године

управника. Друштво је с муком успело да од управника рудника добије једну зграду за смештај читаонице и Управе друштва.

Ово је за рударе у Сењском Руднику био велики догађај. Радници су могли да читају „Радничке новине“ и друге публикације којима је читаоница била снабдевена. Огромна већина радника је била неписмена те су новине и књиге наглас читали они који су били писмени.

Иако преморени и исцрпљени од дугог рада радници су радо долазили у читаоницу да чују новости из новина. За непуних месец дана по оснивању Друштва број чланова се попео на преко 300.

ПРВИ ШТРАЈК РУДАРА

Непосредним повод за избијање овог штрајка било је отпуштање са посла Добривоја Трнинића, председника Управе Рударско-радничког друштва, Миливоја Ристановића, потпредседника и Давида Секулића, члана Управе.

Управник рудника, Сава Новаковић, мислио је ако удаљи ова три истакнута радника, да ће са осталима после бити лако. Ова тројица су се усудила да гозоре на радничком збору о неправилностима у раду управника рудника и насиљима које врше надзорници над радницима.

Шестог августа 1903. године, Управа Рударско-радничког друштва изабрала је делегацију од три радника и упутила је управнику рудника са захтевом да повуче своју одлуку о отпуштању радника. Међутим, управник Новаковић није хтео ни да прими ову делегацију. После подне око 4 часа одржан је огшти раднички збор, на коме су говорили отпуштени радници. У говору су истакнуте све неправде и насиља које над радницима врши Управа рудника. Збор је одлучио да се ступи у штрајк. У штрајкачки одбор изабрани су углавном чланови Управе друштва на челу са Добривојем Трнинићем. Тада је направљен захтев рудара и достављен Управи рудника. Садржај тог захтева је следећи:

- да се отпуштени радници Добривоје Трнинић, Миливоје Ристановић и Давид Секулић врате на посао;

- да се укине плаћање олаја за осветљење;

- да се измене услови куповања намирница у железничкој задрузи;

- да се исплата радника врши у динарима, а не у тантузима;

- да се радно време смањи на 8 часова.

Тада је донета и одлука да сви рудари напусте Сењски Рудник и да се не враћају на посао док Управа рудника не испуни његове захтеве. О овоме је управник рудника Новаковић одмах обавестио, преко комесара полиције, окружног начелника у Ћуприји Церовића. Пружајући помоћ управнику рудника, Церовић је одмах упутио појачање жандармерије у Сењски Рудник и одред од 45 наоружаних војника. По наређењу управника сви возови за Ћуприју били су обустављени. Међутим, колона од око 600 рудара упутила се пешице ка Ћуприји. Пред зору рудари су стигли надомак Ћуприје. У међувремену, док су се рудари налазили на путу ка Ћуприји, окружни начелник је издао наредбу да се кафане у Ћуприји не смеју затварати целе ноћи, мислећи да ће рудари тамо да сврате. На самом улазу у град рударе је саечкала група жандарма, но колона је мирно продужила према железничкој станици Доња Ћу-

прија. На месту где је данас фабрика шећера била је велика шума, те су се рудари ту сместили. У оваквим условима требало је истрајати у својим захтевима и добити битку. Горући проблем исхране рудари су решавали захваљујући помоћи једног броја грађана из Ћуприје.

Према причању Драгише Ђорђевића и Владимира Милошевића, пензионисаних радника, иначе учесника у овом штрајку, штрајкачи су добијали хлеб на кредит од пекара Стојковића из Ћуприје. Нешто му је плаћено, а већи део је дао бесплатно.

Штрајкачки одбор је изнео своје захтеве окружном начелнику и тражио да се они реше, али резултата није било. По сећању горе поменутих лица, штрајкачи су упутили делегацију од три члана у Београд. У делегацији су били: Васа Цонић, Владимир Сабовљевић и Милисав Николић. Ова делегација успела је у Београду да буде примљена код министра грађевина. Стари рудари тврде да су добили писмо од министра за окружног начелника и управника рудника са препоруком да се рударским захтевима изађе у сусрет.

„Радничке новине“ су много помогле да се о борби рудара Сењског Рудника и њиховом штрајку убрзо сазна у целој земљи. Главни раднички савез и Српска социјалдемократска партија придавали су овом покрету рудара врло велики значај, што се види из одлучног става првог социјалистичког посланика у Народној скупштини Србије дра Михајла Илића.

„Радничке новине“ су обавестиле да се у разним местима Србије, а **нарочито** међу радницима, држе предавања и говори о значају борбе рудара Сењског Рудника.

Десетог августа 1903. године у Београду је Главни раднички савез сазвао митинг београдских радника који је имао за циљ упознавање радника са захтевима сењских рудара и пружање помоћи и подршке. Митинг је одржан у кафани „Таково“ у присуству око 500 радника и грађана. На њему су говорили Коста Јовановић, Лука Павићевић и један рударски радник, вероватно делегат штрајкачког одбора.

Главни раднички савез послао је свог изасланика Косту Јовановића да на лицу места извиди цео случај и о

томе поднесе извештај. Говорници су на митингу изложили „беду у којој толико година живе радници Сењског Рудника“. На овом митингу је донета резолуција.

РЕЗОЛУЦИЈА

„1. Осуђује се управа Сењског рудника која је отпустила тројицу радника зато што су основали Радничко друштво и на збору износили своје невоље и злоупотребе претпостављених.

2. Осуђују поступак управе што је затим отпустила све раднике који нису одобрили њен поступак, што је уместо повећања, смањила радницима наднице и што им је без икакве законске основе отела Братинску касу која броји до 160.000 динара.

3. Најодлучније протестују што им је Влада на захтев управе рудника уместо да испита праведне жалбе радника и да стане на пут корупцији и злоупотребама управе — послала тамо жандармерију и војску да наредбе управе приведу у дело.

4. Најенергичније осуђују поступак министра грађевина и полиције који нису ништа учинили што им у дужност спада, да она враварства према радницима спрече и управу рудника упуте на правилан рад.

5. Изјављују наду, да ће Влада, енергично настојати да заштити раднике противу самовоље управе рудника.

6. Шаљу братски поздрав својим борећим се друговима и позивају их да истрају у борби за своја права и за своје побољшање.“

У међувремену министар грађевина је послао своју комисију у Сењски Рудник са задатком да на „извору“ дође до „докумената“ коли би му послужили као доказ како све није тако у Сењском Руднику. Овим је требало да буде оправдан став Управе Сењског рудника.

После неколико дана проведених у Сењском Руднику комисија је саставила записник о нађеном стању, углавном, користила се подацима које им је дао управник рудника. Да би наводе у записнику потврдила позвала је код себе Давида Секулића и поднела му унапред припремљену изјаву на потпис. Давид је ово одбио, јер су наводи у изјави били неистинити. Ускоро се комисија вратила у Београд и поред извртања чињеница о стварном стању у Сењском

Руднику у извештају се констатује „да је било неких мањих крађа кукуруза од стране чиновника“, да су „неки надзорници поступали лоше“, али да рудари нису имали право на дизање штрајка, да су се „побунили“, зато што „воле да се буне и стварају неред на руднику“, а да је управник Сава Новаковић био у праву, јер све што је предузимао биле су само „мере предострожности“. У извештају се каже да је управник био у праву што је отпустио неколико радника, јер су га „нападали неоправдано на радничком збору“.

Међутим, овај лажан приказ владине комисије није могао да прикрије право стање у Сењском Руднику. Цела напредна јавност била је на страни рудара.

Из извештаја делегата радничког савеза види се да се Управа рудника приликом склапања споразума са Управом радничког друштва, још док су радници били у штрајку обавезала да ће убудуће:

„Водити строго рачуна о понашању надзорника према радницима и да ће потпомоћи оснивање радничке читаонице и радничке кооперативе на руднику и да ће у скором времену поднети предлог о смањивању радног времена на 8 часова, пошто та реформа неће ни најмање оштетити државне интересе“.

На основу свечаног обећања управника рудника Саве Новаковића да ће испунити захтев рудара штрајк је прекинут 15. августа исте године.

Од рударских захтева Управа рудника је обећала да испуни следеће:

— да повећа радницима наднице за по 0,20 динара од вагонета, тако да је сада најмања надница за обичне раднике износила 1,80 динара дневно.

— да ће исплату надница вршити у готовом новцу.

— да ће новим правилима дати више учешћа радника у Управи братинске касе.

— да ће укинути наплату олаја за осветлење.

Од три отпуштена радника Управа рудника је два вратила на посао, док је трећи Добривоје Трнинић остао без посла.

ДРУГИ ШТРАЈК РУДАРА

Још нису били заборављени догађаји из августа месеца, а терор упразника рудника се поновио, само овог пута још јаче. Од свечаног обећања које је августа месеца дао рударима није остало скоро ништа. Опет је почело да иде све по старом. Управнику рудника је сметало Рударско-радничко друштво, те је на све начине настојао да га уништи.

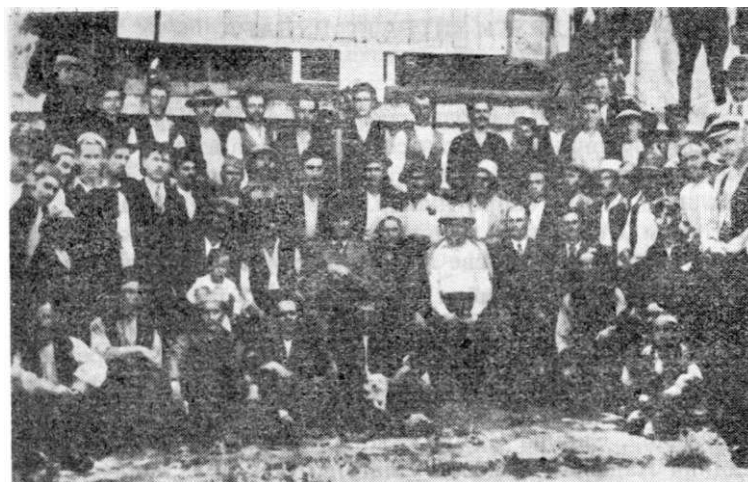
Осамнаестог новембра 1903. године, Управа рудника је донела одлуку о отпуштању са посла 8 чланова Управе друштва: председника друштва Чеду Лукића, потпредседника и благајника Васу Цонића, секретара Владимира Сабовљевића, чланова Управе: Милоша Митровића, Милосава Стојковића, Сибина Стојића, Николу Милошевића и председника Надзорног одбора Благоја Алексића. Поред ових, у одлуци је стајало да се отпушта још 50 радника. Наређено је да се радници самци, који су добили отказ удаље са рудника у року од 2, а ожењени у року од 24 часа. Најтеже су кажњени Чеда Лукић и Васа Цонић, који су уписани у „Црну књигу“, што је значило да у Србији не могу нигде добити посао. Ово је била стална пракса власника рудника — приватника, а примењивана је и у државном Сењском Руднику.

Чеда, Васа и раније отпуштени Добривоје Трнинић, пошто нигде у Србији нису могли да нађу посао, прешли су у Бугарску и запослили се у Пернику, где су Васа и Добривоје провели по три месеца, а Чеда је остао тамо све до 1907. године.

Овом одлуком Управа рудника је мислила да у потпуности уништи раднички покрет у Сењском Руднику.

На ову одлуку Управе рудника, радници су одговорили општим штрајком.

Управа рудника је одмах почела на варварски начин да се обрачунава са отпуштеним радницима. Жандарми су, по наређењу Управе рудника, насилно избацивали рударе на улицу и протеривали их из рудника. За рударе је настала тешка ситуација. Требало је борити се и противу незаконитог поступања Управе рудника и противу зиме која је наступила, носећи са собом невоље и патње за изгладнеле и

**Са конференције синдикалне подружнице рудара
Равне Реке, 1938. године**

голе рударе. Рудари нису могли да издрже. Штрајк је трајао неколико дана и рудари су скршени, а Управа рудника је триумфовала.

У јавности је поново дошло до револта. „Радничке новине“ су сваког дана писале о зверствима која се чине према рударима у Сењском Руднику и о потреби помоћи рударима који се боре за опстанак.

У Београду је 30. новембра 1903. године, одржан велики раднички збор на Славији. Збору је присуствовало преко 2000 радника и грађана Београда. На збору су говорили Н. Кошанин, Радован Драговић, др Михајло Илић и Драгиша Лапчевић. Овај збор је најоштрије осудио неправилне поступке Управе рудника и небригу државних органа, који нису ништа предузели да се стање рудара побољша. У свом излагању Радован Драговић је осудио лажно приказивање стања у Сењском Руднику од стране управника рудника СаЕе Новаковића и указао на нељудски однос према рударима. Изнео је пуно примера које је лично прикупио за време свог боравка у Сењском Руднику.

Социјалистички посланик др Михајло Илић је говорио о мерама које је предузео у Народној скупштини Србије

за заштиту рудара. На овом збору је донета резолуција која је објављена у „Радничким новинама“ (број 70 од 3. децембра 1903. године).

Значај радничког покрета у Сењском Руднику огледа се у томе, што он није остао у границама рудника, већ се проширио на раднике осталих професија у целој земљи, чиме ови почеци отпора противу експлоатације радничке класе добијају још више у свом значају.⁴⁹⁾

Због притиска јавног мњења, Народна скупштина Србије била је принуђена да на седници од 5. децембра 1903. године у дневни ред унесе и питање штрајка рудара у Сењском Руднику. Овоме је нарочито допринела активност радничких маса, Главног радничког савеза и првог социјалистичког посланика дра Михајла Илића.

„Велики раднички збор, одржан 30 новембра 1903 године у Београду потпуно се убедио да је раднички штрајк у Сењском Руднику изазвала вештачки сама управа рудника преко својих агената, да би растурајући Радничко удружење могла продужити безконтролни рад на штету радника и државе. С тога збор одлучује:

1. Београдски радници изјављују потпуну солидарност са својим рударским друговима и потписују их да у борби за своју ствар истрају.

2. Осуђује се поступак управе рудника која је на непоштен начин изазвала штрајк да би уклонила раднике који јој сметају у несавесном послу.

3. Београдски радници одлучно траже да се на Сењски Рудник изашаље анкетна комисија састављена од једног члана Народне Скупштине, једног рударског инжењера и једног изасланика Радничког савеза.

4. Да се управник смени да се отпуштени радници врате одмах на посао.

5. У низу мера које су београдски радници намерни предузети за заштиту својих другова на Руднику, данашња манифестација је само почетак“.

Иа седници је изабрана анкетна комисија од три члана, којој је стављено у задатак да на лицу места испита цео случај у Сењском Руднику и да поднесе Скупштини извештај. У анкетну комисију изабрани су следећи посланици: Пера Велимировић, Михајло Радивојевић и Јаков Добрић.

⁴⁹⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 179 — 202.

Пре избора анкетне комисије у Скупштини је дошло до живе дискусије у којој је учествовао и др Михајло Илић који је између осталог рекао:

„Радничка организација која је основана на Сењском Руднику, то је чисто синдикална организација, којој је циљ материјално помагање и подизање културног нивоа радничке масе која тамо ради. Иако је друштво скоро основано, имало је да издржи два штрајка, две борбе. Главни узрок обадва штрајка јесте у томе што је државна власт хтела да одузме радницима право удруживања. Према томе штрајкове није изазвала организација ради постизања својих циљева, него да се они појазили као нужна одбрана радничких права, као захтез да се синдикална организација призна“.⁸⁰⁾

У даљем излагању др Михајло Илић је говорио о експлоатацији коју управа рудника врши над рударима, о гажењу обећања која је дала рударима за време првог штрајка, осим минималног повећања зарада, све друго је остало по старом. Олај за осветљење и други материјал радници су и даље морали да плаћају. Илић је упознао народне посланике о нељудским односима надзорника према радницима, ниттекулацијама са Братинском касом, а затим о шпекулантским намерама управника Новаковића око увођења осмочасовног радног времена. Он је наиме био почео да уводи радно време на руднику од 8 часова али је зато свима радницима смањивао од зараде за једну трећину — јер нису радили 12 часова. На овај начин је принуђавао раднике да се сами одричу осмочасовног радног времена. Бедне зараде рудара нису биле довољне за живот, а камоли кад се умање за једну трећину.

У дискусији која је вођена у Скупштини дра Михајла Илића је подржао и народни посланик Милован Лазаревић, који је први гласао за предлог да се одреди парламентарна анкетна комисија за извиђање случаја у Сењском Руднику. Поред осталог посланик М. Лазаревић је рекао:

„Ова оптужба, господо. посланици, то је једна жалосна појава, која дубље задире у живот и опстанак радничког света у нашој земљи. О њој, господо. они који су по-

⁸⁰⁾ Из стенографских бележака Народне скупштине Србије од 5 децембра 1903 године.

звани да воде рачуна о развиту друштвеног живота наше земље, морају поклонити више пажње. Они морају наћи начина да питање радничко повољније реше на начин праведан и човечански. Нису овде у питању само ових 50 радника, који су по мом дубоком уверењу отерани са рудника само ђефом управника. У питању су и остали радници по другим јавним државним установама, код којих ће бол и неправда над њиховим друговима у Сењском Руднику наћи одзива".⁵¹⁾

Међутим, рудари Сењског Рудника ни од ове анкетне комисије, коју је одредила Народна скупштина нису имали никакве користи. И ова је комисија поступила скоро на исти начин, као она прва, коју је слао министар грађевина. Записник о нађеном стању у руднику направљен је у канцеларији управника рудника, те су раднички захтеви и жалбе заобиђени. Извештај о свом налазу анкетна комисија је поднела Народној скупштини тек 10. јануара 1904. године. Дебата у Скупштини по извештају анкетне комисије трајала је неколико дана. Предлог социјалистичког посланика дра Илића био је у мањини — победила је линија буржоазије. Скупштина је донела одлуку да се цео извештај анкетне комисије преда министру грађевина Влади Тодоровићу — као надлежном за Сењски Рудник, да он изведе потребне реформе.

О извештају анкетне комисије „Радничке новине“ су доста писале.

„Данас је прочитан извештај парламентарне анкете, која је требало да извиди узроке штрајкова и услове рада на Сењском Руднику.

Извештај је испод критике. Нити је пиомено написан, нити изноен ма какве доказе за своја гврђења, нити је обухватио услове рада, нити се задржао на већ утврђеним фактима. Извештај је написао Михајло Радизојевић, човек који је сзршио Велику школу, али коме је идеал Јован Баличевац, коме је ширина погледа, логика и обилност схватања једног Баличевца котва спасења. Нити он зна шта је анкета, нити шта он треба да уради ниги он има појма о пространству извештаја и апсолутној потреби да се све што се у њему износи документује. Анкета — то је за њега „шпанско село"! Он... имао је пред собом само једну тачку: бранити свог самосталног министра Владу Тодоровића — и свог самосталног угтравника Саву Новаковића ... Извештај је до бескрајности контрадик-

“) „Радничке новине“, бр. 74, 17 децемора 1903 г.

тсран, јер, докле се тамо признаје: да су чланови радничке управе радничке организације отпуштени и да су се штрајкови због тога поређали; да су станови једним делом „рђави; да су надзорници крали раднике на израчунавању кубатуре, да су подупирачи у окнима непрописни и да су због тога пет радника погинула; да је фонд школски краден тиме што су се из њега одевала надзорничка деца; Да је Братинска каса крадена тиме што су из ње чиновницима издаване плате противно закону, а, из њезине апотеке чиновницима и њиховим породицама; да су радници крадени тиме што су им утајене толике стотине динара на разломцима при месечним обрачунима и исплатама; да су радници харани потрошачком задругом; да су од стране управе пљачкани плаћањем материјала скупље него што он кошта. Докле се утврђују толике крађе и неваљалства, која су противна Рударском закону и која се кажњавају Кривичним законом, дотле извештај вели: „То још није тако несрећно стање, већ да се може трпети.”

Текст споразума:

„Управа Сењског Рудника као послодавац и изасланици и пуномоћници Радничког савеза, Драгиша Лапчевић и Ф. Голумбовски, као делегати радника постигли су овај споразум:

1. Да отпуштени Миливоје Ристановић, Давид Секулић, Чедо Лукић и остали још одмах буду враћени на посао.

2. Да се изнесе у тужби Парламентарној комисији кривце надзорника Виљема Келера и Ђуре Итановића и извиде и ако се докажу, да се уклоне с рудника, пошто те кривце носе безчастан карактер.

3. Да се предложи укидање гаранције, која је дата Железничкој потрошачкој задрузи и да се ни за чији радчун не обуставља од плата радничких сходно члану 100 Рударског закона.

4. Да се из Братиноке касе не издају никакве плате никоме од управних чиновника и званичника.

У међувремену, док се у Народној скупштини водила дискусија о штрајку и радничком покрету у Сењском Руднику, Главни раднички савез је преко сеог изасланика постигао споразум са Управом рудника по неколико најважнијих питања. Споразум у виду уговора потписан је 11. јануара 1904. године. Овим споразумом Управа рудника се обавезала да ће отпуштене раднике: Миливоја Ристановића, Давида Секулића, Чеду Лукића и остале одмах вратити на посао, на њихова стара радна места и да ће предузети остале мере да се неправилности према радницима што пре отклоне.

Није прошло ни неколико дана, а Управа рудника је почела да крши одредбе потписаног уговора. Седиште Управе је било у Београду. Надзорници су наставили и даље са самовољом и злостављањем радника.

Насупрот уговору Управа рудника је била још безбрижнија у кажњавању радника. Надзорницима је, изгледа, било стављено у задатак да се драстично обрачунају са радницима и ликвидирају Рударско радничко друштво у Сењском Руднику.

5. Да се установи кооперативна потрошачка задруга радника, из које ће се радници снабдевати животним намирницама.

6. Да се изради и предложи Дирекцији државних железница нов правилник с бољим условима рада и осмочасовним радним даном.

7. Да се предложи дирекцији државних железница измена правила Братинске касе за помоћ од болести и смрти у том смислу; да радници у управи Одбор бирају две трећине чланова, пошто две трећине уплата уплаћују радници. С њим и даље да рукује управа фондова, преко оне суме, која је потребна за издавање помоћи.

8. Да се предложи Дирекцији државних железница да управу над школским фондом узму радници у своје руке, на основу правила, која ће израдити и дојети на потврду.

9. Да се тражи од Дирекције државних железница: да материјал и алат даје по цени коштања као што прописује члан 68 ц. Рударског закона.

10. Жеља је радника да се управа Сењског Рудника пресели на сам рудник, јер су видели да ће онда престати зајеве и свађе између радника и надзорника.

11. Синдикална организација радника на Сењском Руднику гледи на себе дужност да раднике упућује на савесно и потпуно вршење њихове дужности. Она ће подизати културни ниво раднички и старати се да ни један синдикални радник не прави никакве погрешке које су у противности са Законом Рударским и Правилником. Као претставник раднички у односу према послодавцу, синдикална организација ће заједно са управом рудника уложити све старање своје да се уклоне све неправилности, које би се појавиле и које би се штетно односиле било на сам послодавац, било на раднике.

12. Обе стране задовољне су овим споразумом, и налазе да те овај споразум довољан да отклони све штетне последице које су се појавиле после 6 августа и 18 новембра 1903 године".⁵⁵⁾

⁵⁵⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 223, 226.

Примера ради наводимо да је Миливоје Ристановић био враћен на посао ка основу писменог споразума, али му је Управа рудника 1. маја 1904. године отказала поново посао. Ово је задесило још много других рудара, чланова друштва. У намери да ликвидира Рударско радничко друштво, Управа се побринула да ове раднике замени новим послушницима.

Ово тешко стање рудара описао је неко од радничке интелигенције у позоришном комаду „Штрајк рудара у Сењу“. За овај позоришни комад владало је велико интересовање у радничким организацијама.

Разумљиво је што је после овога рад Друштва ослабио, кад се зна да је оно у окршајима у два штрајка изгубило већи број најбољих активиста, те је било потребно неколико година да се његов рад опет осети.

ДрагутиН Стојковић, сада пензионисани рудар, сећа се да је 1908. године кроз Сењски Рудник прошао Димитрије Туцовић ка путу за Зајечар. С њим је био и Пера Радовановић, рудар из Злота, који је неко време радио у Сењском Руднику.

Пера Радовановић је иначе био један од најјачих руководиоца радничког покрета источне Србије.

Илегалан боравак Туцовића у Сењском Руднику може се објаснити појачаном контролом од стране полиције после штрајкова из 1903. године.

У рудницима: Сисевцу, Ресави и Равној Реци у ово време још није постојала синдикална организација. После штрајкова у Сењском Руднику полиција је будно пратила кретање радника и настојала да се у овим рудницима не створи радничка организација.

После Туцовићевог одласка, у Сењски Рудник и Равну Реку је редовно долазио Пера Радовановић, који је рударима помагао у разradi материјала и организованог рада.

Рударски ветеран Влада Милошевић из Равне Реке испричао је о једном ватреном говору кога је Пера Радовановић одржао у кафани Сењског Рудника. Том приликом у кафани која је била препуна радника били су присутни и комесар полиције и неколико жандарма. Пера је почео да говори, а сала је трештала од одушевљења. Када је на крају говора узвикнуо: „Доле буржоазија, доле жандарми“, „Доле полиција и радничке крвопије!“ — кафана је грмела

од повика стотине разљућених рудара. Жандарми нису смели да интервенишу, јер су знали да против себе имају цео рудник. Пера је био омиљен код рудара, баш зато што је био рудар и што је делио сва зла и невоље са њима. Код Влаха је био јако популаран, јер им је говорио на матерњем језику.

Јачање радничког покрета у Сењском Руднику настављено је све до првог светског рата 1912. године, када се скоро потпуно гаси, да би се поново појавио 1919. године.^{м)}

ШТРАЈК РУДАРА У РУДНИКУ РАВНА РЈЖА

Од отварања рудника Равне Реке 1908. године па све до пред одржавање Конгреса Социјалдемократске партије (комуниста) 1919. године у овом руднику, и поред неких покушаја, није била створена синдикална организација радника. Међутим, у послератном револуционарном периоду раднички покрет бележи знатан напредак. У Равној Реци је створена једна од најјачих синдикалних организација у Србији. Главни раднички савез се поново обраћа рударима, пружа им помоћ на организационом учвршћењу. У оба места (Сењски Рудник и Равна Река) ради се на уређењу читавог места. Код радника је порастао интерес за штампу и просвећивање. Само у Равној Реци било је 200 претплатника „Радничких новина“¹⁾. Јака синдикална организација довела је одлучну борбу за остваривање радничких права. Двадесет и петог јула 1919. године синдикат је поднео захтев Дирекцији рудника за увођење осмочасовног радног дана, увођење рада у три смене, бесплатно давање карбида за осветљење, укидање наплате за оштрење алата и повишење надница.

Дирекција рудника је била принуђена да преговара са рударима. Овај захтев је подржао и Главни раднички савез. Преговори су трајали неколико дана и завршени у корист рудара.

^{м)} 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; стр. 210 — 212.

О овоме је Министарство саобраћаја 31. августа 1919. године издало под бројем 2089 следеће наређење:

„Наредбом Министра саобраћаја од 27 јула 1919 године под бр. 11190 ступа на снагу од 1 августа т. г. нова тарифа за рад по предлогу управе Сешског Рудника и пристанку радничких делегација“.

У другој наредби од 1. септембра 1919. године под бројем 2085, радницима је признато бесплатно осветљење у јама (карбид и олај), бесплатно оштрење рударског алата и извршено извесно повећање зарада. Са овим успесима нагло је порастао углед синдикалне организације. У Равној Реци организација је обухватила скоро све раднике, док је у Сењском Руднику организација знатно ојачала.

Априла 1920. године рудари Сењског Рудника и Равне Реке ступили су у дводневни штрајк из солидарности према железничким радницима који су тада били у штрајку.

По сећању Милана Ђорђевића, званог Струја (сада пензионисаног радника), који је тада био председник Синдикалног већа у Равној Реци и стајао на челу одбора за руковођење штрајком, штрајк је изведен веома дисциплиновано.

— Одлуку о прекиду рада сви радници су поштовали — каже он. — Код улаза у окно поставили смо страже, које су се смењивале а кључеве смо запечатали и послали управи рудника. Управа није хтела да прими кључеве, већ је захтевала да се радници врате одмах на посао. Ми смо одбили. Онда је интервенисао комесар полиције. Он је претио да ће се оружаном силом обрачунати са „бунтовницима“ који прекидају рад без разлога. Био је бесан што су радници били дисциплиновани и није могао да нађе никакав разлог за акцију. Тада је у Равној Реци одржан збор на коме је присуствовало преко хиљаду радника из оба рудника. На збору су радници упознати са борбом коју су повели наши другови железничари за побољшање услова живота и рада. Тачно V одређено време штрајк је прекинут.

Организација синдиката тада је била таква, да су све професије радника имале свој подбор (рудари, металци и дрводељци). Сви подбори били су повезани преко Син-

дикалног већа, где су се доносиле заједничке одлуке и договарало о заједничким мерама за побољшање услова рада свих радника у руднику.

После ослобођења, радничке масе је захватио револуционарни полет. Од 20. до 23. априла 1919. године у Београду је одржан Први конгрес свих социјалистичких партија и створена Социјалдемократска радничка партија Југославије (комуниста). На Другом конгресу у Вуковару, који је одржан од 20. до 25. јуна 1920. године, Социјалдемократска радничка партија Југославије (комуниста) мења своје име у Комунистичка партија Југославије.

Развој радничког покрета и синдикалних организација заустављен „Обзнаном“ 20. децембра 1920. године, којом је забрањен рад радничким организацијама и свака комунистичка пропаганда.

С обзиром да је на изборима за Уставотворну скупштину крајем 1920. године Комунистичка партија Југославије добила 58 мандата и била по јачини трећа партија у земљи, буржоаска влада доноси Закон о заштити државе 3. августа 1921. године, којим Комунистичку партију Југославије ставља ван закона. Од тада КПЈ прелази у илегалност.

Радничке организације у рудницима дочекале су ове догађаје неспремно. За само неколико часова после објављивања „Обзнане“, полиција је одмах имала у рукама целокупан материјал, сву архиву и документацију о раду и делатности синдиката. Сви акти Еисти су позвани у полицију где су им предочене последице у случају непоштовања наређења. Од тада рудари губе везу са Главним радничким савезом и Савезом рудара коме је тада седиште било у Зајечару. У низу мера за осигурање своје безбедности буржоазија је спроводила сурове прогоне радничке класе. Управа рудника је подузимала разне мере за потпуну ликвидацију радничког покрета рудара. Неки истакнути активисти су отпуштени с посла и протерани из рудника. Неке од њих је Управа рудника одвојила од радничких организација давањем бољих радних места и надзорничких звања. Полиција је будно пратила кретање радника, а нарочито Перу Радовановића, који је као председник Савеза рудара и после „Обзнане“ долазио у Сењски Рудник и Равну Реку. Из

овога периода значајни су напори Стојадина Петровића, рудара из Равне Реке, који је настојао да у илегалности покрене синдикални рад.

Међутим, услед присмотре полиције колебљивог и неодлучног става неких чланова раније Управе синдиката, неких резултата није могло бити.

СТАЊЕ У РУДНИЦИМА ДО 1935. ГОДИНЕ

После забране рада синдикалним организацијама, радници су били изложени још већим материјалним тешкоћама и кажњавањима од стране Управе рудника. Мада је у том времену постигнут извесан напредак у развоју рудника (повећана је производња, а тиме и приходи рудника), на отклањању слабости није ништа учињено. Једино што је у Сењском Руднику учињено то је да се исплата зарада радника није више вршила у тантузима, већ у новцу, док је све друго остало по старом.

Створена је велика подвојеност између радника и чиновника. Рударска колонија у Сењском Руднику у којој су радници становали годинама, више је личила на привремено насеље, на прихватилиште за неколико дана. Било је изграђено од блата и покривено терисаном хартијом. С друге стране, изграђене су стамбене зграде у чиновничкој колонији од тврдог материјала са водоводом и канализацијом и другим удобностима. Радник у овој колонији није никад могао да добије стан. Без обзира како он био користан и колико давао од себе на раду. Чиновници су на радника гледали са висине и у већини избегавали приватне контакте са њима. Интересантан је пример за ово кафана у Сењском Руднику. Ова кафана је имала посебну салу за чиновнике рудника, у коју радници нису смели ни да уђу. То право су имали само чиновници и надзорници. Слично стање у овом погледу било је и у Равној Реци, док је у Сисевцу и Ресави било још теже. Сисевац су држали страни капиталисти, а Ресаву Благоје Јоцић.

У земљи је тих година владала тешка економска криза. Рударски радници су то највише осетили са својим и

онако малим зарадама, поготову што су центри за снабдевање намирницама били знатно удаљени.

Колико су зараде радника биле ниске у односу на цене које су владале на тржишту, може се видети из приложене табеле:

у С. Руднику и Р. Реци	1925. год. просечно за год.	13.201,54 динара
	1930. год. просечно за год.	11.650,82 динара
	1934. год. просечно за год.	9.084,41 динара
У Сисевцу	1925. год. просечно за год.	12.498,52 динара
	1930. год. просечно за год.	11.268,31 динара
	1934. год. просечно за год.	7.327,21 динара
у Ресави	1925. год. просечно за год.	14.837,72 динара
	1930. год. просечно за год.	15.577,21 динара
	1934. год. просечно за год.	8.085,40 динара. ⁵⁴⁾

Од ових просечних зарада треба одбити 10% за улог у Братинску касу, затим порез и друге дажбине, чиме се просеци још више смањују. Из овога излази да су просечне годишње зараде биле врло ниске и недовољне за издржавање самог радника, не узимајући у обзир чланове породице. Ово стање било је отежано и системом трговине, тј. давање робе на кредит у свим рудницама. У руднику Ресави, Јоцић је задржао систем исплата радничких зарада у тантузима, све до половине 1934. године. Овим системом радници су били много оштећени, јер нису били у могућности да купују тамо где је јефтиније, већ тамо где су морали.

За раднике у Равној Реци и Ресави, а нарочито за оне у насељу Баре, посебну тешкоћу представљао је недостатак пијаће воде. Неколико извора који су се налазили у околини нису могли ни издалека да подмире потребе, поготову, у летњим месецима.

ПОНОВНО СТВРАЊЕ СИНДИКАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У РАВНОЈРЕЦИ

Од изласка „Обзнане“ па све до 1935. године, синдикалне организације нису постојале, али Законом о заштити државе, радницима је било омогућено да бирају своје по-

⁵⁴⁾ Централни секретаријат рад. комора — положај рударских радника, Београд, 1936;

веренике, који ће их заступати пред Управом рудника. Међутим, радници овим нису ништа добили. Ако би се неки од повереника више залагао код Управе рудника за заштиту интереса својих другова, тај је ускоро морао да напусти рудник. Управа рудника се с њим лако обрачунавала, јер се радило о појединцима, а не о организацији, како је то било раније.

Двадесет петог марта 1935. године на Оснивачкој скупштини у Равној Реци формирана је поново синдикална организација. У Управни одбор подружнице ушли су: Станисав Стрниша (председник), Жарко Ненадић (секретар), Франц Пећник (благајник), Миле Кнежевић, Милан Милићевић, Антон Недић, Божа Лукавац и Света Милићевић (чланови Управе). У надзорни одбор изабрани су: Ђирил Скамлић и Алекса Милосављевић.

Већ у јуну исте године, одржана је годишња скупштина на којој је било присутно преко 300 радника. С обзиром на велики прилив нових чланова, одлучено је да се изврши поновни избор Управног одбора у који су ушли: Петар Кекић (председник), Алимпије Ђорђевић (потпредседник), Драгослав Антонијевић (секретар), Франц Пећник (благајник), Светозар Миљковић, Павле Миладиновић, Жарко Ненадић, Спасоје Маринчић, Винко Фолновић, Чедомир Милошевић, Иван Микеџ, Тадија Винце, Станимир Милинковић и Зорица Јосип (чланови Управе). У Надзорни одбор изабрани су: Ђирил Скамлић, Алекса Милосављевић и Јанко Лагин. За заменика секретара изабран је Мирослав Стржина.

Двадесет и трећег јуна исте године, синдикална организација организовала је збор у Равној Реци, на коме је поред Милете Аћимовића, секретара радничких повереника у Равној Реци, говорио и Воја Величковић, секретар Савеза рудара из Београда. На овом збору у присуству неколико стотина рударских радника изнесене су неправилности које се чине према радницима, као и непоштовање законских прописа од стране Управе рудника.

Тада је усвојена резолуција у којој су истакнути сви захтеви радника за побољшање живота и рада. Резолуција је упућена Управи рудника и Обласном одбору Савеза рудара у Београду с молбом да се захтеви радника испуне.

Истога дана, када се у Равној Реци одржавао збор, одржан је збор и у Сењском руднику, на коме је оформљена синдикална подружница и изабран Управни одбор у који су ушли: Миле Грдић (председник), Јернеј Кајтнер (потпредседник), Михајло Мола (секретар), Јосип Стерсле (благајник), Микан Баћац, Миливоје Вучковић, Јозеф Кочник и Иван Гајире (чланови Управе). За заменике су изабрани: Дарислав Мурић, Мирко Николић, Милош Ивановић и Максим Милутиновић. У Надзорни одбор изабрани су: Антон Костајншек, Франц Горјуп и Светислав Трифуновић.

Зна се поуздано, да су синдикалне организације оформљене 1935. године у Сисевцу и Ресави, али се датум није могао утврдити.

Обнављање синдикалних организација натерало је власнике рудника да организују противтежу, стварајући своје синдикате Југорас (Југословенски раднички синдикати). Требало је да ови синдикати послуже као средство за разбијање јединства радника. Ова пробуржоаска организација, свесрдно помагана од стране власти, није дала жељене резултате. Организација Југорас (жути синдикати) имала је на својој страни Управе рудника са свим чиновницима и надзорницима, затим апарат власти и полицију.

Синдикалне организације радника које су биле учлањене у УРСС (Уједињени раднички синдикални савез) имале су на својој страни огромну већину радника.

У раскринкавању лажне синдикалне организације Југораса, велику улогу је одиграо Савез рудара, који је одмах после њихове појаве у рудницима указао на њихов прави циљ. На страницама „Радничких новина“ изношене су све махинације буржоаског владајућег режима да овом спрегом са власницима рудника обуставе талас ширења УРСС-ових синдиката.

У руднику Ресава, Благоје Јоцић је саветовао рударе да ако желе да стварају синдикалну организацију, онда нека створе „праву синдикалну организацију“, а не ону „коморашку“.

Услед све већег пораста синдикалних организација у Србији, Главни одбор савеза рудара у Београду одлучио је и 1935. године у Равној Реци образован је Обласни одбор

савеза рудара, чији је задаатк био да на терену рудника Равне Реке, Сењског рудника, Сисевца и Ресаве руководи даљим развојем синдикалних организација.⁵⁵⁾

ШТРАЈКОВИ ОД 1935—1936. ГОДИНЕ

Захтеве рудара из Равне Реке који су формулисани 23. јуна 1935. године, Дирекција рудника је систематски одуговлачила да реши. Они су се, углавном, састојали у следећем: да се повећају зараде свим радницима, поправе станове како самаца тако и породичних радника, олакшају акордни послови у руднику, затим, да им се признају законски повереници и синдикална организација коју они желе и да се спречи грубо понашање надзорника према радницима. Како Дирекција ни после три месеца није ништа решила по овоме, око 800 радника Равне Реке ступило је у штрајк половином месеца септембра 1935. године. У овом штрајку рударима Равне Реке пружио је помоћ Савез рудара из Београда, који је одмах интервенисао преко Министарства шума и руда. Убрзо је образована једна комисија састављена од радника и представника рудника. Испред Дирекције преговоре је водио генерални директор Дојчански, док су раднике заступали Милета Аћимовић, из Равне Реке и Милорад Белић, из Београда.

Штрајк је прекинут после пет дана, пошто су преговори успели и постигнут споразум.

По овом споразуму радницима је, између осталог, признато:

- право на удруживање у организацију коју они сами желе;

- повећане су наднице у акорду за 25% од дотадашњих;

- дато је обећање да ће се извршити оправка радничких станова, као и да ће се више повести рачуна о поступцима надзорника према радницима;

- да ће се синдикалној подружници доделити просторија за читаоницу и повереника, као и да ће отпуштени раднички повереници одмах бити сви враћени на посао.

⁵⁵⁾ 100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 223, 226.

Папирни новац (тантузи) од 2 динара, из 1928. године
(Рудник Баре)

Друга страна папирног новца од 2 динара

Ова победа рудара Равне Реке имала је великог одјека код рудара Сењског рудника, Сисевца и Ресаве. Синдикалне организације постају сједињена снага с којом управе и власници рудника морају да рачунају.

Па ипак Благоје Јоцић, власник рудника Ресаве ово није могао да увиди. Он, у свом руднику, није признавао синдикалну организацију Савеза рудара, што је оправдано изазвало револт рудара.

ШТРАЈК РУДАРА У РУДНИКУ БАРЕ

Двадесет и осмог октобра 1935. године рудари рудника Баре ступили су у штрајк. Донета је одлука да рудари не излазе из јаме док се њиховим захтевима не удовољи. Изабрана делегација предала је Јоцићу резолуцију у којој су били формулисани захтеви рудара. Истовремено ова резолуција је у заједници са делегатима рудара Равне Реке, Сењског Рудника и Сисевца била упућена и Министарству шума и руда у Београду. Садржај захтева рудара у резолуцији углавном се односи на тежак положај рударских радника, непризнавање синдикалне организације Савеза рудара, ниске наднице и исплата у тантузима.

Оно што делегација рудника није могла да оствари у Београду, то су сами рудари остварили у руднику. Рудари су били упорни и после неколико дана Јоцић је био принуђен на преговоре. Тада је постигнут споразум из кога се види да је Управа рудника признала организацију Савеза рудара, тј. организацију коју сами радници желе. Затим, да се радницима врши исплата зараде сваког 15. и 25. у месецу, а да се заостала зарада од два месеца исплати одмах; да им се обезбеди довољна количина пијаће воде; да се врате на посао сви отпуштени чланови подружнице Савеза рудара и да се исплата зараде врши у новцу, а не у тантузима.

Ова победа рудара дала им је нову снагу да наставе борбу за коначно извојевање својих права.

Поводом овога „Радничке новине“ су доста писале. Ускоро, после овога успешно завршеног штрајка у руднику Баре, дошло је до спора између рудара Равне Реке и Дирекције рудника. Дирекција рудника није хтела да изврши обавезе које је на себе преузела по споразуму. У циљу

Метални новац (тан্তুзи) од 2 динара, којим су исплаћивани рудари у Сисевцу

»Сломљен је »тврди бедем« Јоцићев у Ресави... Последња борба је вођена на злогласном Јоцићевом руднику Ресава, који је све до скора претстављао најтврђи бедем. Али је тај бедем најзад сломљен и освојен благодаречи слози и савести рудара као и одлучном и непомирљивом ставу и отпору читавог нашег покрета. А напоре са ликвидацијом диктатуре и самовоље рударских самодржаца и власника, чији је најизразитији представник био Благоје Јоцић, развејан је у пепео и последњи остатак оних бедних штребера и пришипетља из тзв. Братковићеве »организације« која је недавно са Јоцићевим парам приредила сама себи последњи парастос под фирмом некаквог тобожњег »Конгреса рудара у Параћину.⁵⁶⁾

решења овог спора 4. децембра почела је са радом комисија у чијем саставу су били поред представника Управе рудника, представници Министарства шума и руда и бански инспектор из Ниша. Од стране представника радника у комисији су били: Милорад Белић и Боја Величковић из Бео-

⁵⁶⁾ »Радничке новине«, Београд, бр. 45, 7. XI 1935. године.

града, као и Милета Аћимовић из Равне Реке. У току извиђања утврђено је да су жалбе синдиката биле оправдане, па је израђен други споразум који је, углавном, потврдио споразум из септембра. Радом ове комисије рудари су били задовољни.

Последњих дана 1935. године, дошло је до веома оштрог сукоба у руднику Баре, између радника и власника рудника Благоја Јоцића. Сукоб је изазвао Јоцић грубим кршењем обавеза које је примио по уговору из октобарског штрајка. Непосредни повод за овај сукоб био је поново увођење бонова — тантуза, за исплату зарада радницима. Када је 1. јануара 1936. године требала да буде исплата, радници су се побунили захтевајући да се једном прекине с тим тантузима. Јоцић је одмах позвао жандармерију у Барама и наредио да силом смире „бунтовнике“. Пошто је у Барама било мало жандарма, Јоцић је позвао и жандарме из Стењевца, где је такође била жандармеријска станица. Жандарми су грубо насрнули на раднике, те је дошло до туче, у којој су жандарми употребили оружје и убили једног радника из Сиге из хомољског среза, док су једног другог тешко ранили. Овај револт радника жандарми су у крви угушили и повратили „ред и мир“ на газда Благојевом руднику. Синдикат је и даље био доследан и захтевао је да се исплата зарада у тантузима укине по сваку цену. Иако је Јоцић био у великој финансијској кризи, овај захтев је морао да прихвати. После овог случаја не помињу се више исплате у тантузима на „газда Благојевом“ руднику.⁵⁷⁾

ШТРАЈК РУДАРА У РУДНИКУ СИСЕВАЦ

У руднику Сисевац рудари су више пута покушавали преко свог повереника Драгољуба Николића да ступе у контакт са Управом рудника ради преговора о побољшању

⁵⁷⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; страна 226—230.

услова рада и повећању зарада. Управа рудника није хтела никако контактирање са радницима, те су ови покушаји остали без резултата.

Двадесет и шестог јануара 1936. године, рудари Сисевца су ступили у штрајк. Одлука је донесена да се ни један радник не врати на посао, док се не удовољи њиховим захтевима. У резолуцији која је састављена раднички захтеви формулисани су у 18 тачака. Између осталог радници су захтевали:

- да управа рудника призна синдикалну организацију Савеза рудара, тј. организацију коју рудари желе;
- да се наднице повећају за 1 динар дневно;
- да се јамска грађа допрема до окна на терет рудника;
- да се забрани надзорницима брисање радничких надница и
- да се сва спорна питања решавају у присуству радничких повереника.

Истовремено једна делегација је однела ове захтеве у Београд и уз помоћ Савеза рудара успела да добије обећање од Дирекције рударско-топионичарских предузећа да ће се њиховим захтевима изаћи у сусрет. Међутим, штрајк је трајао пуних 30 дана. Седам стотина и педесет рудара са својим породицама издржало је глад и притисак полиције. Штрајк је био одлично вођен, а радници су показали високу свест, мада је међу њима био већи број млађих радника из околних села.

Акција Југораса у разбијању штрајка и јединства радника није успела. Радници су били дисциплиновани и извршавали наређења штрајкачког одбора. Нико се није поколебао и иступио из штрајка. Рудари Сисевца нису остали сами. Савез рудара из Београда послао им је материјалну помоћ, да истрају у овој борби. Исто тако и сељаци из околних села, а нарочито из села Буљана, пружили су велику помоћ рударима у животним намирницама.

Двадесет и другог фебруара 1936. године рудари Сисевца су славили победу. Тога дана управа рудника је потписала споразум у коме су углавном прихваћени сви ру-

Управни одбор и повереници синдикалне подружнице
рудара Сисевца, 1938. године

дарски захтеви. После овог штрајка синдикална организација је ојачала и била је једна од најјачих у Сењско-ресавском басену. Заслуга за стварање овако чврсте синдикалне организације у руднику Сисавац припада неколицини истакнутих радника, међу којима се нарочито истицао Драгољуб Николић — Јл-уба, рударски радник из околине Пе-

У споразуму се поред осталог каже:

»Да се режијске наднице повише и то: копачу од 31 на 32 динара, помоћном копачу од 26 на 27 динара, јамском возачу при ступању на посао први пут, одређује се 18 динара, а који је провео на раду више од три месеца 20 динара, нумерском возачу 21 динар, сталним спољним радницима и возачима 18 динара. Испод ових режијских надница не може се ни један радник исплатити. Досадашња зарада занатлија остаје иста« ...

»Управа предузећа као и сопственик рудника имају бити неутрални према постојећим радничким организацијама и неће фаворизовати рад једне организације на штету друге. Надзорно особље у раду има бити непристрасно и не сме фаворизовати раднике једне организације на штету друге организације« ...

»да неће отпуштати раднике због учествовања у колективној обустави рада, која је отпочела 24 јануара и трајала до 22. фебруара 1936. године«.⁵⁹⁾

тровца на Млави. На ову синдикалну организацију власници рудника су морали много да пазе. То је била бројна организација која им је задавала сталне бриге. У њу су били учлањени скоро сви рудари, док је истовремено у Југорасу било само неколико радника, углавном, најближих личних пријатеља управника рудника. И поред притиска на раднике да ступају у Југорас, њихов број се није могао никако попети на више од десет.

Љуба Николић, рудар,
председник синдикалне
подружнице у Сисевцу.

По сећању рудара из Сисевца, на парламентарним изборима 1938. године, на којима је оборена влада Милана Стојадиновића, предизборна кампања била је врло жива. Посланички кандидати су на зборовима обећавали народу да ће после њихове победе на изборима у Србији потећи „мед и млеко“.

На једном таквом збору у Сисевцу било је присутно преко 1.000 људи. Требало је да говоре неколико посланичких кандидата. Кад су на збору говорници почели своја излагања, одједном се маса окупљеног света почела да издаја и да прелази на другу страну, да чује другог говорника који је говорио с крова мале ковачнице, која се налазила испред рударске канине, садашњег дома културе. Био је то Љуба Николић, председник синдикалне организације рудара у Сисевцу. Љуба је говорио громким гласом

⁵⁹⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; страна 226—230.

И од срца, о тешком положају радничке класе, о бедном животу рудара, о раскалашном животу буржоазије и кад је повишеним гласом рекао: „Крајње је време да већ једном престану да лажу ови лопови"! аплауз одобравања проломио се од већине присутних. Организатори збора нашли су се у врло незавидној ситуацији. Било је незгодно да спрече Љубу да говори, а исто тако и да га оставе да говори. Ипак, полиција је интервенисала и Љуба се скинуо са крова, али на десетак метара даље опет је почео да говори са зида испред кафане. Љубине ватрене речи радници су бурно одобравали. Полиција га је и одатле отерала. Неколико минута касније, Љуба се и по трећи пут појавио на говорници, овог пута са столице коју су му радници донели и поставили је испред касапнице.

За посланичке кандидате збор је пропао. За полицију и жандарме није ништа друго остало, но да синдикалну организацију у Сисевцу и њеног председника Љубу запишу У „црну књигу".

После овога, Управа рудника постала је још безобразнија у кршењу обавеза које је раније примила, због чега су рудари поново ступили у штрајк у јесен 1938. године. Управа рудника је мислила да ће рударе принудити на обуставу штрајка забраном издавања хране из магацина на кредит, а и плату није издавала. Међутим, рудари, чврсто решени да истрају, издржали су и овај ударац. Рударе је поред осталих много помагао да истрају, неки пекар (Македонац), чијег се имена данас рудари не сећају. Он је рударима ставио своју пекару и залихе брашна на располагање. После 41 дан тешке и упорне борбе, штрајк је успешно завршен. Управа рудника је била принуђена да испуни захтеве рудара.

Интересантан је један детаљ из сећања рудара за време преговора о обустави овог штрајка. Управа рудника са представницима Радничке коморе из Београда и синдикалне организације била је израдила нацрт споразума. Међутим, синдикат није хтео да га прихвати док се не прочита пред свим радницима. Управа рудника је то прихватила и кад су се прикупили сви рудари, почело се са читањем текста. Поред представника Радничке коморе из Београда и Управе рудника, за столом је седео и Љуба Николић, председник синдикалне организације. Љуба је за ову при-

лику имао две марамице: једну белу и једну црвену. Када је у руци имао белу и брисао се, радници су као из једног гласа одбијали да прихвате формулисан предлог, а кад је имао црвену, предлог је једногласно усвајан. То је био уговорени знак између ЈБубе и рудара. Тако је овај споразум био одраз воље рудара.

И полиција и Управа рудника чекали су zgodnu прилику да се обрачунају са Љубом. Та прилика им се ускоро пружила. У ноћи, уочи 1. децембра 1938. године, Љуба се налазио на радном месту, на извозу пред јамом са још два друга радника. Око 8 часова одјекнуо је пуцањ из револвера. Непознати нападач га је смртно погодио у груди. Када су му другови пришли, он је већ био мртав. О убиству је убрзо сазнао цео рудник. Полиција је одмах блокирала место и забранила сваки прилаз радницима. Ујутру је издато саопштење полиције у коме се каже да је Љуба извршио самоубиство. Овом саопштењу нико није веровао у руднику. Сви су знали да је Љуба жртва полиције, због непоколебљивог става у борби за остварење радничких права.

Овај период карактеришу и врло оштре и драматичне борбе између синдикалних организација УРСС-а и Југораса. УРСС-овим синдикатима пришла је огромна већина радника, док је Југорасу пришао чиновнички апарат Управе рудника са надзорницима и мали број радника који су на разне начине уцењени. Сва настојања власти да се бројно ојача Југорас остала су без успеха. Изузетно, око 1936—1937. године њихов утицај у Сењском Руднику био је личан, захваљујући присуству већег броја чиновника, док у каснијим годинама ови синдикати бележе пад.⁵⁹⁾

Једна од карактеристика овог периода је и настојање УРСС-ових синдиката да у рудницима створе потребне материјалне услове за културни и политички рад и васпитавање својих чланова. Тако, рудари Равне Реке у марту 1936. године покрећу питање изградње Радничког дома у свом месту. Створена је и „задруга за изградњу дома“, чији су удели били 50 динара. У току године прикупљено је око

⁵⁹⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; страна 226—230.

10.000 динара у самој Равној Реци, док су рудари Словеније послали прилог од 500 динара.

О овој акцији „Радничке новине“ су донеле чланак под насловом — Дом насушна потреба рудара.

»Рудари су отсечени скоро од осталог света. Иза врлетних кршева, далеко од било каквог културног живота, они проводе своје дане. Непрестано су изложени опасности по живот. Дубоко под земљом они раде. Жељни су дневне светлости, жељни су сунца. Жељни су макар мало радости... У очајним становима, прљавим, нехигијенским становима без светлости и довољно чистог ваздуха, они проводе свој одмор. Мемљива ссба је исто тако непријатна као и рударско окно...

Рудар мора да побегне из своје собице као и из окна. Али куда? Једини пут је до сада био димљива крчма... Своју неизречену жеђ за радостима живота он гаси алкохолом. А крештави глас неке певачице и раштимована музика стварају у полупијаној глави рудара илузије о неком задовољству».⁶⁰⁾

Поред акције за изградњу Радничког дома у Равној Реци, Културно радничко друштво „Абрашевић“ оснива драмску, хорску и тамбурашку секцију. Већ 12. априла 1936. године у Равној Реци се даје позоришни комад „На прелому“ и неколико музичких тачака. Стотину рудара је топло поздравило успех својих другова. Са овим истим програмом културна група је учествовала сутрадан и у Сисевцу, где је била срдечно дочекана и топло поздрављена од рудара. Културно радничко друштво током године се омасовило и постало једно од најјачих културних радничких друштава у Поморављу. Сличних покушаја било је и у Сисевцу, Сењском Руднику и Ресави, али са много мање успеха.

У руднику Баре, били су посебно тешки услови за рад синдикалне организације. Јоцић је после оног сукоба рудара са жандармима био увео посебан режим, кога није било ни у једном другом руднику. Јоцић је увео стражарску службу, чији је задатак био да одржава „ред“ у руднику. Ова група од близу 30 стражара имала је главни задатак да батинама премлађује синдикалне активисте и све оне за које добије налог од „газда Благоја“.

⁶⁰⁾ »Радничке новине«, Београд, бр. 12, 20. марта 1936. год.

Да би спречио јачање синдикалне организације рудара, Благоје Јоцић је само у априлу месецу 1936. године отпустио с посла близу 200 радника. Јоцићева стража имала је задатак, који је, узгред речено, врло савесно извршавала, да отпуштене раднике у року од неколико часова удаљи из рудника. Било је више случајева да су отпуштени радници премлаћивани у рејону рудника. Најтеже су пролазили породични радници, јер нису могли тако брзо да иселе своје породице. За тучу се није ником одговарало и радницима није вредело да се жале, јер газда од рудника је „увек био прав“. Под оваквим условима рад синдикалне организације у руднику Баре био је тежи, него у осталим рудницама.

О стању Јоцићевог рудника „Ресава“ у информацијама Кредит-Информ-трговачко-обавештајни и инкасо завод из Београда од 17. априла 1940. године стоји:

»Никола Б. Јоцић и син »Ресавски рудници«, Београд — Јована Ристића ул. 21.

»Покојни Никола Б. Јоцић је још 1907. године добио концесију на 50 година експлоатације рудника на међи села Равне Реке и Жидиља код Ђуприје. Пре рата је то био незнатан мали рудник, који је за време истог био оштећен, те је Никола на име оштете добио замашну суму у обвезницама Ратне штете. После рата реорганизовао је он посао у руднику са затеклим инсталацијама, које су Немци за собом оставили, те су исто учињене и даљне инвестиције, међу којима и жичана железница 11 км. дуга, од чега је знатан део набављен на име репарација. Од 1925. године Никола је примио као ортака у посао Благоја, цца 1900. год. рођеног, ожењеног пре три године. Фирма је успела да стекне капитала у годинама поратне конјуктуре као мало која друга. Почетком 1928. године умире Никола Јоцић и од тада важи као једини власник предузећа Благоје Н. Јоцић.

Угаљ је одличног квалитета и садржи цца 5.500 калорија. Дневни капацитет рудника је 15 вагона. Државне железнице и пароброди су најјачи потрошачи истог, те је просперитет и данас осигуран и поред велике декоњунктуре ове индустријске гране. Инвестиције се цене на око динара 40.000.000, а у послу се налази око 150—200 радника, према потреби. У потраживању има предузеће од државе и трговаца цца динара 12.000.000.

Непокретности:

Од непокретног имања поседује Благоје на горњој адреси палату према тапији бр. 21985 од 10. априла 1928.

године у вредности од цца 7—8.000., изградња исте у своје време стајала је око 14.000.000.

Даље, Благоје поседује према тапији бр. 21986 од 10. априла 1928. године кућу у Хаципродановој улици бр. 16. у вредности од цца 300.000.

Сем тога, фирма има плац за стовариште на углу Дунавске и Јеврејске улице — 31 по две тапије бр. 78933 и 78934 од 1. новембра 1930. године у вредности од цца динара 1.000.000.

Даље, поседује Благоје у Раковици једну вилу са виноградом у вредности од цца динара 1.200.000 и један виноград у Смедереву са кућом у вредности од цца динара 300.000. Оба ова имања су без терета.

Развој синдикалног покрета буржоаска влада је зауставила забраном рада УРСС-ових синдиката крајем децембра 1940. године. Рад напредног радничког покрета смећао је буржоазији која је гурала земљу на пут фашизма. У борби против напредног радничког покрета и свега што је било прогресивно, буржоазија није бирала средства.

Благоје је наследио велике стокове хартије од вредности ратне штете, око 1.000 комада акција Народне банке, 9.000 комада акција Земаљске банке које данас не представљају неку вредност и рачуна се да је пок. Никола Јоцић у тој банци изгубио око динара 8.000.000.

Чиста имовина: чиста имовина фирме се цени на цца 30.000.000 у личном погледу је власник фирме описан са резервом, није озбиљан човек, и не ужива добар глас због његовог раскошног живота, и у пословању је без скрупула. Фирма може да дође у обзир за пословне везе и одговарајуће кредите, за које ипак постоји материјална база⁶¹⁾

ЕКОНОМСКЕ И ДРУШТВЕНЕ ПРИЛИКЕ УОЧИ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Према попису становништва од 31. марта 1931. године, срез Деспотовац је имао 25.640 становника

У периоду између дна рата становништво се претежно бавило земљорадњом и сточарством, а у планинским преде-

⁶¹⁾ Историјски архив Светозарево, кредит-информ, бр. 1698, стр. 5, 15. и 16.

лима и рударством. Занати и ситна трговина су мање били заступљени по селима, док су у Деспотовцу били знатно развијенији.

Примитиван начин обраде земље доносио је врло мале приносе, тако да је он у 1939. години износио код кукуруза 8,6 а код пшенице 8,7 мц.

Општа просвећеност и писменост била је на веома ниском нивоу. Осим четворогодишњих основних школа и шегртских школа у рудницима, других школа није било. Рачуна се, да је било 45% неписмених становника.

Сталних радника у Сењско-ресавским рудницима било је 20—25%, док су већи део чинили осиромашени сељаци из околине, који се још нису одвојили од земље и ослободили ситносопственичког схватања. Због тога је правог пролетаријата и било мало.

Утицај КПЈ озбиљшије се осетио у годинама уочи рата. Делатност комуниста је усмерена на подизање политичке и класне свести радничке класе и радног сељаштва. У Сењско-ресавским рудницима рудари су водили борбу са управама рудника ради остваривања својих права. Ту борбу водили су преко својих организација — УРСС-ових синдиката.

Тешко стање је било и код сељака који су обрађивали земљу, а они су чинили 80% целокупног становништва овог подручја. Од овог процента, близу две трећине су били сиромашни сељаци сап оседом до 3 ха земље, 30% средњаци са поседом од 5—8 ха, а само 10% богати сељаци са 10 и више хектара земље. Због тога су беземљаш и сеоска сиротиња били приморани да траже посао код сеоских газда, трговаца или у руднику. Из ових разлога власници рудника су долазили до врло јевтине радне снаге.

Сиромашни сељаци су били у зависности од сеоских газда и зеленаша. Неродне године и економска криза, учиниле су да је један по један западао у канџе богаташа због разних позајмица и дугова у новцу или натури. Карактеристично је да су сеоске газде често биле „кумови" или „по-братими" сеоскоје иротињи, без којих ова није могла да узоре њиву, прехрани породицу, уда ћерку или ожени сина.²⁾

²⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби 1941—1945, Београд, 1961; стр. 16.

Копачу на њиви газда је плаћао надницу од 8—10 динара, косачу 30 динара, а раднуку у руднику 18—30 динара. Животне намирнице су износиле: хлеб — 3 динара килограм, шећер — 14 динара, маст — 18 динара, плави камен — 9 динара, а гумени оланци — 37 динара. Поред овога требало је купити: со, гас (петролеј), шибицу, платити порезу, прирез, кулук и друге дажбине, а требало се обући и исхранити. То су били егзистенцијални проблеми једне сиромашне породице. А таквих је било много.

Земљорадничко задругарство није испунило очекивања сиромашних и средњих сељака. Оно је било само форма продирања капитализма на село и елеменат појачане класне диференцијације сељаштва. Цене пољопривредних производа у односу на индустријску робу биле су ниске. Цена кукурузу кретала се од 85—90 динара за 100 кг, а пшеници од 150—160 динара, док је обичан плуг коштао 790—960 динара.⁶³⁾

„Призад“, предузеће за откуп пољопривредних производа, уместо да помаже сељаку да што боље уновчи своје производе, остваривао је милионске зараде. Често је и вештачки обарао цене под изговором да је смањен извоз, чиме је понуда на тржишту била већа, а откупне цене ниже.

Оптерећени високом стопом порезе и другим дажбинама сиромашни и средњи сељаци су продавали жито у бесцене, често и „назелено“, јер је пред кућом чекао егзекутор. Пшенични хлеб у кући био је права реткост. Њега је било само у време вршидбе и о празницима. Главна храна становништва била је кукурузни хлеб — проја.

Здравствене и хигијекске прилике биле су на врло ниском нивоу.

О културном и моралном уздицању није се водило рачуна. Једина разонода била је кафана и алкохол. Зна се поуздано, да је у Сењском крају било 4, а у Равној Реци, ни мање ни више него 12 кафана. Сам Деспотовац имао је једну четвороразредну основну школу и 10 кафана.

Услед економских криза и елементарних непогода, селска газдинства су била принуђена на узимање зајмова и

⁶³⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби 1941—1945, Београд, 1961; стр. 17.

кредита код приватних зајмодавалаца, новчаних завода или задруга. Кредит приватних зајмодавалаца најмање је подлегао јавној контроли, па се ту најлакше развијало зеленаштво. Камата је одређивана према приликама и погодби: већа нужда дужника — већа камата. Честа је појава била да приходи задужених сељака нису могли да залегну само за камату, која је код зеленаша износила од 15—20% па и више.⁶⁴⁾

Ово тешко стање сељака, влада је хтела наводно да поправи, па је 25. септембра 1936. године донела Уредбу о ликвидацији земљорадничких дугова. По овој Уредби све обавезе сељака дужника према приватним банкама и задругама преузима „за рачун државе“ Привилегована аграрна банка. Дугови испод 25.000 динара смањују се на половину. Ову половину требало је да плати Аграрна банка приватним банкама и задругама у 14 једнаких годишњих рата. Дужници плаћају пола основног дуга и укапиталисани интерес до коначне исплате. Интерес је често био већи од основног дуга. Осталих 50% плаћају и то: 25% држава у обвезницама које се амортизују за 20 година са 3% интереса, а других 25% пада на терет задруга. Ако оне немају покрива, ту разлику покрива држава.⁶⁵⁾

Тако су сељаци уместо приватним банкама и задругама постали дужници Привилеговане аграрне банке. По члану 31 и 48 Уредбе порески органи отпочели су да врше принудну продају покретне и непокретне имовине сељака за неисплаћене рате.

Овакве економске прилике изазвале су брже раслојавање становништва. Забележен је низ банкротства, презадужења и пропадања ситних трговаца и занатлија.

У периоду од 1935—1941. године политичка борба грађанских странака на овом подручју водила се, углавном, између владиних странака ЈНС (Југословенска национална странка) ЈРЗ (Југословенска радикална странка) и Удружене опозиције у коју су ушле друге незадовољне странке и политичке групе.

⁶⁴⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 11/594; стр. 3, 4.

⁶⁵⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби 1941—1945, Београд, 1961; стр. 19.

Удружена опозиција није имала писани програм, али сзе странке које су у њу улазиле полазиле су од заједничке платформе: демократизација, уставност и парламентаризам у земљи.

Кроз Удружену опозицију КПЈ је имала извесних могућности да развине своју активност у правцу окупљања народних маса у Јединствени народни фронт. Ово је утицало да ојача фронт демократске коалиције против угњетавања народних маса. Мада су се чланови опозиционих партија тешко везивали са људима за које се знало да су комунисти, ипак је успостављена сарадња са представником Демократске странке у Деспотовцу, Душаном Милорадовићем.

На изборима од 5. маја 1935. и 11. децембра 1938. године Партија није истицала своју посебну листу, због тога што та листа не би била потврђена од суда. Уз то њени потписници би били одмах похапшени и отпуштени по закону о заштити државе.⁶⁶⁾

Па ипак на овим изборима Удружена опозиција иступила је са позиције масовног окупљања људи у народни фронт слободе и за учвршћење народног споразума у борби против ненародног режима. На зборовима су истицане пароле: „Савез радника и сељака, Срба и Хрвата, за слободу и снажну Југославију која би се супротставила политици ослонца на фашистичке силе“^{1. 67)}

Мада је сељак веома тешко живео и био склон да поверује сваком, ко би му помогао да боље реши свој положај, формирање профашистичких странака Борбаша (Светислав Хођера) и Збора (Димитрије Љотић) није имало значајнијег утицаја у овом крају. Демагошким иступањима представници борбаша успели су да придобију велики број сељака у ресавском срезу (Свилајнац). Њихови зборови су били веома посећени, јер су успели да погоде шта сељака највише интересује. Главна парола им је била: смањење пореза и дугова на рачун министара који безбрижно живе

⁶⁶⁾ Др Иван Рибар, Политички записи, Београд, 1952; књ. IV стр. 34.

⁶⁷⁾ Историјски архив Светозарево, Ф — 3/78.

у богатству зидајући куће у иностранству итд. У ствари Хоћера се везивао за вођу ЈРЗ Милана Стојадиновића.

Представници Љотићевог Збора нису успели у овом крају да створе себи упориште.

У таквим условима режим је успео да системом јавног гласања, фалсификовањем гласова и разним облицима притиска, а нарочито хапшењем пред изборе, обезбеди минималну већину гласова за своје представнике. Но и поред свих ових мера режим је осећао отпор радника. Карактеристичан пример за ово је отпор рудара у руднику Сисевац на предизборним зборовима 1938. године, када је неколико зборових пропагандних група, захваљујући добром раду синдикалне организације УРСС-ових синдиката.

*
.

Поред рудника који су напред описани, у доњем равничарском пределу постојали су у ово време мали рудници: „Морава“, „Буковац“, „Манасија“ и „Срећа“.

Рудник „Морава“ налазио се недалеко од села Плажана и био је власништво најпре Благоја Јоцића, а касније Милосава Анђелића. У руднику је радило око 60 радника, претежно из Плажана и Миливе.

У непосредној близини Деспотовца, на десној обали Ресаве, радио је рудник „Буковац“, са око 30 радника, претежно из Буковца, Ломнице и села Деспотовца.

У селу Деспотовцу радио је рудник „Манасија“ са око 20 радника. Власници „Манасије“ били су Бора Јевтић и Станисав Милојковић. На непун километар југозападно од Деспотовца, радио је рудник „Срећа“, власништво фабрике стакла из Параћина, са око 30 радника.

Поред ових објеката у Деспотовцу је постојала циглана и црепана, власништво Јове Гвозденовића из Плажана, која је радила сезонски и запошљавала 30—40 радника.

Значајна је масовна прсизводња креча у селима Златову и Миливи, док се у осталим селима креч производио само за сопствену пстрошњу. Због ове производње креча, који је био одличног квалитета, страдало је доста шума.

Радницима запосленим у овим објектима то није било једино занимање, већ су се држали и својих њивица. Нарочито је био тежак живот рудара у овим малим рудницама и у многome се разликовао од живота рудара у Равној Реци, Сењском Руднику и Сисевцу. Овде, радници нису имали своју синдикалну организацију, нити су били социјално осигурани. Заслуга за формирање синдикалне организације УРСС-ових синдиката на руднику „Морава“ припада Љуби Николићу, рудару из Сисевца. Новооснована синдикална организација бројала је 36 чланова. Рад организације се убрзо осетио. Рудари су истакли захтеве код Управе рудника за добијање карбида за осветљење и муниције (на терет Управе) и за повећање зараде. Пошто је Управа оклевала, рудари су се одлучили на штрајк.

Штрајк је избио 1. маја 1937. године и трајао је 15 дана. Учесник штрајка Урош Живковић, тада рудар из Плажана о томе прича:

— На дан 1. маја 1937. године, избио је штрајк рудара на руднику „Морава“. Надница је била 12 динара, а од тога је радник морао да плаћа карбид, за осветљење у јами и муницију. Око организације штрајка много нам је помогао Љуба Николић, рудар из Сисевца. Штрајк је био добро организован и учествовали су скоро сви радници. Само два надзорника, Стаменко Миливојевић и Јоксим „Шваба“, кришом су обилазили јаму и то преко једног споредног шахта, на који нисмо били поставили стражу. Издржали смо 15 дана. За то време прикупљена је помоћ у храни за оне другове који нису имали. На сакупљању хране било је неколико активних рудара, међу којима се истицао Милосав Стојиљковић, рудар из Плажана. Најзад су нас обавестили да је „газда“ пристао да нам да карбид и муницију за рад, а само је обећао да ће повећати и зараду. Ми смо се вратили на посао.

Тада је производња угља износила око 2.000 тона годишње. Ни један радник није био социјално осигуран. Тек кад је Миле Анђелић, који је био благајник на руднику Баре, купио овај рудник од Јоцића, радници су социјално осигурани. Тада нам је повећана и зарада од 12 на 18 динара.⁶⁸⁾

в) Историјски архив Овезарево, К — 7—11/594, стр. 4.

НОВИ ШТРАЈК РУДАРА У РАВНОЈ РЕЦИ

Тешко економско стање и ометање рада синдикалне организације рудара у Равној Реци, нагнало је раднике да ступе поново у штрајк јула 1938. године. Штрајк је трајао месец дана. Ево шта о томе штрајку прича преживели ветеран Лука Јелић:

— Није нам било лако. Морали смо да штрајкујемо. Мале плате, а скупоћа велика. Наша синдикална организација је поднела захтев управи рудника за побољшање услова рада. У захтеву смо тражили:

да се надница повећа за 1,50 динара;

да се обезбеде станови за фамилијарне раднике;

да се обезбеде ћебад и ложење ватре у самачким становима;

да се да повластица за вожњу свим радницима који напуне 3 године рада у овом руднику и

да управа рудника не кажњава и не отпушта раднике без консултовања са нашим повереницима.

Како управа рудника није хтела ни да прими наш захтев, ми смо изабрали штрајкачки одбор, обавестили среског начелника и ступили у штрајк. На улазу у јаме поставили смо своју стражу. Закључали смо врата и кључеве однели у Управу, но тамо их нису хтели да приме. Директор рудника, Веља Петковић, мислио је да ће нас помоћу жандарма заплашити и приморати да се вратимо на посао, но у томе није успео. Штрајк је био добро организован и дисциплина је била на висини. Југорас је покушао да омете штрајк, али смо ми били будни, стража је функционисала добро и нико није могао да сиђе у јаму.

После неколико дана, директор рудника Петковић позвао је среског начелника из Деспотовца и комесара полиције из Сењског Рудника и договорили се да позову штрајкачки одбор на преговоре. Радници су позвани на збор. На звук сирене, радници су изашли на једну ливаду. Управа рудника је поново инсистирала преко свог курира Стојана „Јере-зе“ да пошаљемо представнике на преговоре. Тада смо изабрали шест делегата на челу са Винком Фолновићем, председником синдикалне подружнице и Душаном Богосављевићем, старешином повереника. Чим је наша делегација

стигла у Управу рудника, срески начелник је наредио жандармима да их похапсе. Жандарми су их повезали и спровели у Комесаријат полиције у Сењском Руднику. О овоме обавестио нас је један радник. Тада смо напустили ливаду и дошли у Равну Реку. Организовано у групама ишли смо улицом и испред зграде Управе извикивали: „Нећемо на посао док свих шест представника не буду међу нама!" Секретар подружнице, Мак Јурај, предао је Луки Јелићу 3.000 динара да однесе у Сењски Рудник и преда ухапшеним радницима, да имају за храну ако их потеряју даље. Лука је однео новац и предао га Винку. У циљу спречавања штрајкбрехера из Југораса појачали су стражу на улазу у јаме.

С обзиром, да се ми нисмо враћали на посао у Равну Реку је дошао поново срески начелник из Деспотовца и са управником рудника почео је да нас убеђује да се вратимо на посао и да не гледамо на ону шесторицу, јер су они „бунтовници". Међутим, радници су остали упорни и изјавили су да се на посао неће вратити док се лохапшени радници не пусте на слободу и док се њихози захтеви не испуне. Тада је начелник ушао у задругу и телефонирао командиру жандармеријске станице и наредио му да пусти ону шесторицу из затвора, с тим да одмах дођу у Равну Реку на преговоре. Чим су радници пуштени и дошли у Равну Реку, отпочели су преговори. Управа рудника је прихватила свих пет тачака из нашег захтева, па је у том смислу направљен и уговор, а ми смо се вратили на посао.

УЧИТЕЉМЦА РАДА МИЉКОВИЋ

Септембра 1938. године у село Балајнац дошла је за учитељицу Рада Миљковић, свршена ученица учитељске школе у Крагујевцу. Рада је рођена у сељачкој породици 1917. године у селу Белици, срез белички. Још као ученица Рада је приступила напредном радничком покрету. По доласку у Балајнац окупљала је постепено омладину и жене и са њима радила на просвећивању, поучавајући их о хигијени куће и основној писмености. Убрзо је постала омиље-

на у селу и радо позивана у сваку кућу. Често се појављивала у народној ношњи и стекла велику наклоност девојака у селу. После часова у школи, Рада је водила књиговодство у задрузи. Из Јагодине, где су јој тада живели родитељи, донела је једну брошуру о организовању сељачког кредита. Ову брошуру Рада је читала сељацима. Њен прогресиван рад осећао се и на конференцијама учитеља у Деспотовцу. Ускоро је полиција почела будно да прати рад учитељице Миљковић. За „разорни рад у селу“, Рада је неколико пута позивана и саслушавана у полицији. Да би спречили њен утицај у Балајцу, просветни органи су је преместили као непожељну у село Иванковац, 1940. године. По доласку у Иванковац, Рада је настазила са активним радом, повезујући се са омладином и женама у селу и околини. Исте године, Рада је примљена у чланство КПЈ. Инструктор ПК КПЈ за Србију Милан Миљаковић Чича повезао је Раду са партијском организацијом у Ћуприји, чији је секретар био Радисав Миладиновић Дида, шивачки радник. Он о томе каже:

— На једном партијском састанку који се одржавао у кући Вуке Михајловић у Ћуприји присуствовао је и Милан Миљаковић Чича заједно са Радом. Том приликом „Чича“ ми је рекао: „Е, друг, и ово је члан Партије“ и показујући на Раду. Тако смо добили још једног члана Партије. Раду смо задужили одмах за рад са омладином.

У периоду окупације Рада активно ради на припремању устанка. Учествоје на састанцима комуниста у Ћуприји и Јагодини и по директиви Партије сакупља оружје и санитарски материјал. У кући њених родитеља у Јагодини одржавају се састанци комуниста, ради санитарског курса кога посећују напредне омладинке, а смештен је и шапирограф на коме је умножен Мајски проглас ПК КПЈ за Србију и растуран у граду.

О једном састанку који је одржан у Ћуприји 1941. године, а коме је присуствовала и Рада, Петар Стамболић каже: »Сећам се, да сам једанпут објашњавао употребу оружја у једној кући другарици Ради Миљковић. Том приликом Рада је случајно опалила револвер, али последица није било. Одмах смо отишли из куће, јер је преко пута била кафана пуна Немаца«.

Седмог августа 1941. године, ОК КПЈ за Јагодину одржао је састанак, на коме је поред осталог донета одлука да се Рада Миљковић упути на партијски рад у доње Поморавље — територију коју је држао други шума-

дијски партизански одред. На овој територији Рада је посебно била активна у раду на организовању жена за помоћ народноослободилачком покрету. Стварала је на терену женске организације, нарочито у лепеничком срезу. Била је један од најомиљенијих бораца Другог шумадијског партизанског одреда. На зборовима и на конференцијама сељаци су често захтевали да она говори. Носила је војничку униформу, те су је звали »Рада генерал«.

Половином септембра 1941. године, када је за доње Поморавље формиран посебан Окружни комитет, Рада је изабрана за члана тога комитета и одржавала везу између ОК КПЈ за Јагодину и ОК КПЈ за доње Поморавље.

Новембарских дана 1941. године, за време прве непријатељске офанзиве, Рада се с главнином партизанских снага повукла из Србије преко Санџака у Босну. Учествовала је у многим биткама против Немаца и четника.

Ево, шта о једној борби прича преживели борац Дракче Јаковљевић:

»Предвече стигосмо близу реке Лима, између Бијелог Поља и Пријепоља, где нас је дочекала талијанска артиљерија. Пошто се добро смркло_топови ућуташе. Неко рече: »Газимо Лим«! Други додаде: »То је немогуће«. Река се беше смрзла по крајевима, а средином плове санте. Ми гладни, уморни и полубоси. Роптање — неки се буне, неће да газе. Прилази им Рада и на свој посебан начин убеђује их, после чега се стишава роптање и сви пристају да газе реку.

Прилазимо реци, седамо на лед, свлачимо се, од хладноће кожа нам се најежила, те личимо на очерупане гуске. Срце дрхти. Идемо неколико корака ледом па онда у воду. Како је вода све дубља ми све више губимо дах. Рада одваја једну групу од 5—6 другова који се плаше хвата их за руке и ставља се на чело колоне. Прва улази у воду држећи једном руком другове који су се међу собом чврсто држали за руке, а другом одбија санте које су на њих наилазиле. Сви смо прегазили Лим, а онда се брзо обукли и кренули усиљеним кораком узбрдо све до Камене горе. Успут је дошло до смрзавања неких другова. Морали смо да их ту оставимо. Команда је гласила: »Чланови партије покупите оружје и муницију, да не остане ни један метак којим би нас непријатељ могао да туче. Рада узима пушкомитраљез и торбицу са муницијом и носи без смене.

Стигли смо до неких муслиманских кућа. Изнели смо и промрзли поседали смо унутра. Рада је почела да маже и превија измрзле ноге неколицини бораца. Одједном се проломи плотун с поља. Скочисмо онако боси у снег. Рада одлучно викну: »Назад«! Узела је пушкомит-

траљез и са још два друга излетела је напоље. После краћег пушкарања вратила се и са осмехом на лицу саопштила да су бандити побегли».

Деветнаестог јула 1942. године Рада је погинула у борби против усташа у селу Урије код Бугојна заједно са још неким борцима из Моравске чете, Трећег батаљона Друге пролетерске бригаде.

Изненађена нападом усташа, група Мораваца са којом су били Рада и Бошко Ђуричић, покушала је да пређе један брисани простор и да се споји са главнином своје чете. Покушај није успео. У борби је цела група покошена унакрсном митраљеском ватром.

За заслуге у НОБ-у Рада Миљковић је проглашена за народног хероја 6. јула 1953. године.⁶⁹⁾

Године 1939. у целој земљи спровођене су разне акције за одбрану мира. У Београду су студенти имали Конгрес за одбрану мира. Радмила Поповић, студент медицине дошла је из Београда и донела собом четири плаката који су у те сврхе штампани. Првог маја 1939. године, један од тих плаката залепљен је на згради општине Деспотовца, а други на општинској ваги, док су друга два однета у село Деспотовца. Сутра дан цела жандармерија је била на ногама. Жандарми су водили истрагу и пошто нису могли да дођу ни до каквих података, ггоднели су начелнику извештај са претпоставком да је то урадио неко од пролазника за манастир Манасију.

Ову акцију су извели: Радомир Маленовић, Милутин Радосављевић и Станисав Илић, сви из села Деспотовца. Ови су добијали од Радмиле извесне брошуре о радничком покрету и растурали их. У току исте године два пута су сакупљали помоћ за шпанске борце и преко Радмиле слали то у Београд.

О догађајима из периода шпанског грађанског рата (1936—1939) Александар Живадиновић, шпански борац из Деспотовца у својим сећањима пише:

»По завршетку Основне школе у Деспотовцу, као сиромашан дечак, отишао сам у Београд на рад и изучавање заната. У тежњи за зарадом отишао сам у Францу-

в») Историјски архив Светозарево, К — 7 — 11/594, стр. 8. Сећање Александра Живадиновића, шпанског борца.

ску где сам имао брата који је тамо живео и имао своју обућарску радњу. Убрзо сам међу француским радницима стекао другове и учествовао у штрајковима који су извођени. 1936. године, живео сам у Ници, као обућарски радник. Тада сам упознао Мирка Паунковића, обућарског радника, који је био члан КПФ. На позив КПФ, Мирко је међу првима отишао као добровољац у Шпанију. Пред одлазак рекао ми је да организујем сакупљање помоћи у новцу и роби за шпанске борце, као и да радим на слању нових добровољаца у борбу. Са групом 15 људи пошао сам и ја у Шпанију. Од Нице до Марсеља путовали смо возом разбијени у мање групе. У Марсељу смо се прикључили једној већој групи од 50 људи у којој је поред Француза и Италијана било и Југословена. Одатле смо отишли возом до Пертињана, где је извршен лекарски преглед. Из Пертињана смо колективним пасошем пребачени аутобусима до Фигераса у Шпанији, где се већ налазило око 1.500 добровољаца разних народности. После неколико дана пребачени смо возом у Барселону, где нас је народ дочекао са одушевљењем. Свуда су нас поздрављали и давали цвеће. После краћег задржавања, кренули смо за Албасету, где се вршио распоред добровољаца у јединице. У овом месту, у ацени одржан је велики митинг на коме је поред добровољаца учествовала и маса грађана. На митингу је говорио Андре Марти о значају борбе против фашизма. Грађани и добровољци са великим одушевљењем прихватили су говор. По распореду, ступио сам у батаљон »Георги Димитрова« са осталим Југословенима и Бугарима. У Махори сам завршио војну обуку и распоређен у санитетску јединицу батаљона. Одавде смо упућени на Харамски фронт, где смо одмах ступили у борбу. На овом фронту батаљон је водио огорчене борбе са надмоћним непријатељем у људству и наоружању. Нисмо имали авионе, тенкове нити противтенковско оружје. У првој борби погинуо је командант батаљона Грбенаров и теже рањен у стомак Ратко Павловић-Ћићко. На налогу Бељка Блаховића, Бранка Крсмановића и Лазе Удовичког, заједно са једним Бугарином изнели смо из борбе рањеног Ратка и пренели до санитетских кола. У овим борбама рањен сам у груди. Један Бугарин ме је довукао до санитетских кола, којима сам пребачен у Болницу у Мадриду. Овде сам затекао много рањених интербригадиста. Лекари су били Шпанци. У то време, тј. крајем 1937. године формирана је интернационална болница »Лина Одена« у коју су пренети сви тешки рањеници, интербригадисти на даље лечење. Овде су били главни лекари интербригадисти. Санитетска служба интернационалних бригада установила је да су у шпанским болницама вршене врло честе ампутације и да су бригадисти често умирали. Пошто сам прездравио, задржан сам у Мадриду код др Целера који ми

је ставио у задатак да покупим све податке о рањеним интербригадистима по свим болницама у Мадриду. После опоравка и формирања ове болнице, распоређен сам у XV дивизију. Овде су ме Ђопић и др Горјан упутили у штаб код генерала Гала. Штаб ове дивизије налазио се у једној воденици испод фронта Хараме. Овде сам радио у санитарској јединици, све док нисам упућен за тумача, руском војном саветнику Вољикову у 68. шпанску бригаду. Командант ове бригаде био је Вега. Кад смо прешли на Левантски фронт, код Теруела била је страшна хладноћа. Били смо слабо обучени. Није било топлих оброка, већ смо добијали по мало суве хране. Вољиков је саветовао команданту Веги да се изврши освајање положаја „Мола — Теруел“ који је био јако увређен. Фашисти су имали добро наоружање. Вега је у почетку одбијао, јер је сматрао да је овај положај неосвојив, али на наваљивање Вољикова, пристао је. Уз садејство свих врста оружја које смо тада добили борба је трајала неколико сати. Тада сам као капетан командовао митраљеском четом. Фашисти нису издржали наш налет и положај смо заузели на јуриш. Том приликом заробљено је неколико стотина фашиста. Овде се нисмо могли дуго одржати, јер су фашисти довели нове јединице. Прешли смо на фронт у Сарагоси. У Пуебло Кабла налазио се оперативни штаб Левантског фронта. Фашистички авиони бомбардовали су насеље. Гранате су погодиле седиште штаба. Том приликом погинуо је руски пуковник Шевченко, док је саветник Вољиков изгубио оба ока. Тада је погинуло и неколико шпанских војних руководиоца. Ја сам био контузован у главу. Кад сам мало дошао к себи купио сам документа бригаде и са једним интербригадистом натоварили смо рањеног Вољикова у кола и превезли у Барцело:у. Овде је Вољиков смештен у авијатичарску болницу, док сам ја распоређен на лечење у једну болницу 30 км. од Барселоне. После опоравка додељен сам као тумач руском саветнику Новикову све до повлачења руских саветника и добровољаца из Шпаније. Марта 1939. године са једном групом другова међу којима је био и Милинчић, прешли смо пешице Пиринеје и дошли у Француску, где нас је француска полиција ухапсила. У међувремену, ја сам преко старих познаника успео да склопим уговор о запослењу са Павлом Марјановићем, који је имао обућарску радњу у Тулузи и по пуштању из полиције отишао сам у Тулузу. За кратко време запослио сам целу ову групу, али смо и даље били под присмотром полиције... У другом светском рату учествовао сам на страни Француског покрета отпора. После ослобођења Бордоа, прешао сам на организацију Комитета за помоћ Југославији и постао секретар овог комитета. По одласку Влајка Беговића за Југославију именован сам за председника војне мисије Југославије за Бордо...

Сада сам опет у својој земљи и живим као пензионер у Новом Београду заједно са својим најдражим успоменама из протеклог времена. Чувам Шпанску споменицу, документа о учешћу у Француском покрету отпора као и Орден заслуге за народ II реда».⁷⁰⁾

Ради успостаЕљања контакта са радницима у Деспотовцу, шивачки и обућарски радници из Ћуприје организовали су приредбу у Деспотовцу почетком 1940. године. На програму је био позоришни комад „Издајници“. О тој приредби Данило Марјановић, тада кафеџија из Деспотовца, каже:

— Било је то почетком 1940. године. Била је зима. Дилетанска група шивачких радника из Ћуприје дошла у Деспотовац и давала је позоришни комад „Издајници“ у кафани коју сам ја тада држао. Радници су од ћебади и неколико летава импровизовали бину. Кафана је била пуна посетилаца. У првом реду, поред осталих, седео је и поп. Испред радника из Ћуприје приредбу је отворио Радисав Миладиновић Дида. Он је са неколико речи указао на труд који су радници уложили у спремању овог комада и замолио присутне да их пажљиво саслушају. Приредба је успела и оставила је добар утисак. После тога настала је игранка. Ова група је преноћила у Деспотовцу и сутра отишла санкама за Ћуприју.

Године 1940. у Деспотовцу је радио Раде Николић Чоче, адвокатски приправник из Јагодине. Раде је протеран из Јагодине, те се привремено запослио у Деспотовцу. У заједници са Радмилом, Раде је јула месеца исте године формирао народну читаоницу у циљу просвећивања омладине и радника. Читаоница је отворена у основној школи са рефератом који је прочитао Раде. Отварању је присуствовао, поред 50 омладинаца и радника и полицијски писар. Убрзо се за књигу осетило веће интересовање, па се број чланова нагло повећавао. Рада је покушала да у читаоници формира женску секцију од девојака из Деспотовца. У почетку су девојке радо долазиле и читале лиетове: „Жена данас“ и „Зора“, али су се овоме успротивили родитељи из страха да им кћери не пођу „рђавим путем“.⁷¹⁾

⁷⁰⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7—11/594, стр. 8—10.

⁷¹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7—11/594, стр. 8.

ПАРТИЈА У БОРБИ ЗА МАСЕ

Окружни комитет КПЈ за Јагодину, чија се делатност 1940. године простирала и на ово подручје, развио је веома живу активност на свестраној мобилизацији народних маса на економским и политичким питањима. Упорно се радило на омасовљењу партијских организација и стварању партијских упоришта по селима, а нарочито у рудницима, затим на ширењу група симпатизера против рата и скупоће. Партијски утицај међу радницима нарочито се осећао у извођењу штрајкашких акција.

У децембру 1939. године у рудник Равну Реку долазио је партијски радник Петар Стамболић са задатком да у овог руднику формира партијску организацију. Том приликом у Равној Реци је образложена партијска ћелија КПЈ од три члана. То је у исто време и прва партијска ћелија у Сењско-ресавском басену. Први њени чланови били су: Петар Жалац, рудар (секретар ћелије), Лука Јелић, рудар (заменик секретара) и Албин Гроблер, рудар (задужен за рад са омладином).

Поред функције заменика секретара, Лука Јелић је био задужен и за растурање партијске штампе и друге литературе.

Стварање ове прве ћелије КПЈ било је од великог значаја за даљи политички рад међу радницима.

После два месеца, у фебруару 1940. године, формирана је друга партијска ћелија чији су чланови били: Чеда Богдановић, ковач (секретар), Франц Каменшек, рудар и Иван Јуриц, рудар. Месец дана касније формирана је и трећа ћелија, а њени чланови су били: Ђуро Стојић, рудар (секретар), Павле Грум, рудар, Стева Милекић, бравар, Јанез Штрагер, бравар и Андрија Лугарић, рудар.

Крајем 1940. године у Равној Реци је формирана и четврта ћелија. Њени чланови су били: Сава Глигорић, радник (секретар, касније био комесар Параћинско-ћупријске чете), Стева Глигорић, Душан Зубеница, рудар и Никола Бранковић, радник.

У овој години је формирана у Равној Реци скојевска организација и бројила је око 18 чланова, међу којима се помињу: Албин Гроблер (секретар), Сава Алексић, електри-

чар, Олга Ковачевић, домаћица, Миле Поповић, електричар, Душан Ињац, рудар, Лука Тарле, рудар, Ђуро Загорац и Пепи Глогошек, електричари.

Радећи у дубокој илегалности организација КПЈ у Равној Реци је покушавала да свој рад пренесе и на друге раднике у басену, али у томе није имала успеха.

Зна се да је у руднику Сисевац почетком 1941. године био члан КПЈ Михаил Иванович Калењин, а у Сењском Руднику Миленко Шаторић, рударски надзорник, док је у руднику Ресава (Баре) члан КПЈ био Столе Матић, обућар.

У Деспотовцу 1940. године није постојала организација КПЈ, али је постојало партијско упориште које су чинили: Радмила Поповић, студент медицине из села Деспотовца и симпатизери: Јанчић, геометар, Станисав Милојковић, земљорадник из Витанца, Милутин Радосављевић, абаџијски радник из села Деспотовца, Радомир Миленовић, коларски радник из села Деспотовца и Станисав Илић Чима, ковач из села Деспотовца.⁷²⁾

Опанчарски радници у Деспотовцу и Великом Поповићу организовали су дводневни штрајк (1. и 2. септембра 1940. године) са захтевом да им се побољшају услови рада и повећају наднице. Послодавци су оклевали првог дана, али кад радници нису дошли на посао ни другог дана, они су углавном, испунили, захтеве и радници су се вратили на посао. Штрајк су организовали и израдили програм: Раде Николић Чоче, адвокатски приправник из Јагодине и Радмила Поповић, студент медицине из Деспотовца. Полицији је пошло за руком да открије ову сарадњу са радницима, па је Раде протеран из Деспотовца.⁷³⁾

Други светски рат се све више ширио. Сем позивања већег броја људи на војну вежбу, у овом крају није било неке озбиљније припреме за одбрану земље.

Властодршци су своју активност исцрпљивали у политизирању и коментарима о исходу рата. Запажена је поја-

") Историјски архив Светозарево, К — 4—42/1057, стр. 2—10; 16/599, стр. 29.

К — 5—12/595, стр. 13, 27—29, 61, 64, 66, 72.

К — 7 —87/1122, стр. 1, 2. 88/1123, стр. 8.

100 година Сењског рудника, Београд, 1953; стр. 241,242.

73 Историјски архив Светозарево, К — 7—11/594, стр. 4, 5.

чана активност Љотићеваца. У писму Главног тајништва Збора у Београду од 26. јуна 1940. године тражи се од старешина подручја и повереништва срезова да доставе петицију са што више потписа краљевским намесницима и другим министрима да су сада судбоносни часови и да треба да се прикупе све снаге за организацију „здравих и националних снага“, што је у ствари био позив за фашизацију земље, ксји би потекао „одоздо“.⁷⁴⁾

Тада је учињен покушај да се у Ресави створи упориште ЈБотићезог Збора. У извештају за април 1939. године, који је послао старешина организације Збора за Јагодинско ггодручје Радивоје Симић, Главном тајништву Збора у Београду дословно стојк:

»Да спроведе организацију у Срезу деспотовачком дао ми је реч друг Миладин Андрејић земљорадник из Буковца, те се надам да ће ову до 7-ог спровести«. (До 7. маја 1939. године — прим. писца).

Главно тајништво Збора у Београду својим писмом од 29. јула 1940. године извештава свога повереника за раванички срез Перу Никчевића, књиговођу из Ћуприје да Билтен Збора примају: Ђорђе Сувејкин, свештеник у Грабовици, Гојко Нешић, инжењер рудника Баре и Станоје Станојевић, чиновник Управе рудника Равна Река, а „Наш пут“ Драг. Богдановић, Драгољуб Милошевић и Драгослав Наумовић, сви из Плажана, затим манастир Манасија у Деспотовцу и Драгољуб Миленковић из Витанца; а у Грабовици С. Станојевић и Родољуб Станојевић. „Наш пут“ примају и ЈБубомир С. Алексић трговац из Равне Реке, Лазар Митровић, трговац из Сењског Рудника и Гојко Нешић, инжењер рудника Баре.

Главно тајништво Збора у Београду у писму од 15. октобра 1940. године извештава Перу Никчевића из Ћуприје, да је на његов предлог поставило за повереника за срез деспотовачки Станоја Станојевића, чиновника рудника из Равне Реке и моли га да му декрет уручи што пре.

⁷⁴⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби 1941—1945, Београд, 1961, стр. 68.

Ево тог писма:

Југословенски народни покрет

ЗБОР

Главно тајништво
Његошева 1. Тел. 29-604
БЕОГРАД

Београд, 15. октобра 1940. г.

Драги друже,

Достављамо ти у прилогу декрет за повереника Среза деспотовачког. Молимо те да му тај декрет по могућности што пре уручиш, те истодобно свратиш пажњу на важност тога. Истакни му како он добива тиме важан положај, спојен са много поверења и части, али још више са великом одговорношћу и тешком дужношћу. Уверени смо да су наде које у новог повереника преко тебе полажемо оправдане и очекујемо да ће у овој одлучујућој години уложити све за коначну победу.

Нашим зборашким

Напред до победе!

Здрави те

Главни тајник
(потпис нечитак)

ТРЕЋИ ДЕО

ГОДИНА 1941.

Комунисти су видно учествовали у разоткривању издајничке политике режима и Љотићевог Збора. Иступајући отворено против сила осовине, они су указивали на опасност која прети земљи од фашизма.

У борби против напредних снага земље, а нарочито против комуниста, режим се све више ослањао на -силу. Затвори су били пуни. Забрана УРСС-ових синдиката синхронизована је са позивањем свих „сумњивих“ и прогресивних лица на војну вежбу. Партија је одолевала свим налетима реакције. Комунисти и све напредне снаге ступили су у отворену борбу против владе „глади и скупове“ — како је тада називана профашистичка влада Цветковић—Мачек. Југославија по скупови избија на треће место у свету, а „на врата широких слојева радног народа већ куца глад“. (Из материјала са V Земаљске конференције КПЈ).

Водећи земљу ка потпуној фашизацији, влада поред осталог доноси: Уредбу о концентрационим логорима, Закон о преком суду, Уредбу о радним јединицама, Закон о Јеврејима и др. У овим данима издајничка ненародна влада поставља себи два основна задатка: фашизацију земље и борбу против комуниста.

Среска начелства су расписом упозорена да будно прате кретање „сумњивих“ лица и да хитно предузимају мере против њих.

Пета колона је под видом „стручњака“ и „специјалиста“ инфилтрирала своје људе у државна надлежства, предузећа и апарат власти. Јако упориште пете колоне створено је у Равној Реци и Сењском Руднику од радника немачке мањине.

Иако се режимска штампа трудила да завара узнеми-
рени народ износећи крупним насловима, да су например
„вођени разговори у духу традиционалног пријатељства из-
међу Немачке и Југославије“, да „Фирер жели јаку и сло-
бодну Југославију“, народ се није могао заварати. Тегобе
економског исцрпљивања, скупих и терор жандарма и по-
лиције, говорили су му супротно. О свим овим питањима
Партија је преко летака и прогласа обавештавала народ.

Владајуће странке, уочи рата, губе и оно мало пози-
ција, која је до краја остала по страни од снажног народ-
ног покрета. О одбрани земље нико није више мислио изу-
зев Партије и политичких група које су с њом сарађивале.
Партија се ставила на чело свих родољубивих и патриот-
ских снага. Најјача организација КПЈ била је у руднику
Равна Река. Преко ње су добијане информације о правом
стању у земљи. Преко радника, ове информације су пре-
ношене на село. Ова организација КПЈ била је директно
повезана са ОК КПЈ за Јагодину, а по одласку Поморав-
ског партизанског одреда у Босну, са ОК КПЈ за Крушевац.

ДВАДЕСЕТ СЕДМИ МАРТ

Југословенска влада преко својих представника Дра-
гише Цветковића и Цинцар Марковића, против воље огро-
мне већине народа, потписала је 25. марта 1941. године у Бе-
чу споразум о приступању наше земље Тројном пакту.
Немачка војска је тиме стекла право слободног пролаза
кроз Југославију и стварања својих база, што је у ствари
значило окупацију наше земље. Ово је изазвало буру ре-
волта и оправданог гнева у народу, који се није могао по-
мирити са губљењем своје слободе и независности. У мно-
гим крајевима у земљи избиле су демонстрације против
пакта и издајничке владе Цветковић—Мачек. У рудницима
Сењско-ресавског басена избиле су демонстрације рудара.
На протестном митингу у Равној Реци осуђена је издаја
Владе и радници су се одлучно изјаснили против пакта. И
пored присуства полиције, узбуђени радници су извикива-

ли пароле: „Боље рат, него пакт“, „Боље гроб, него роб“, „Доле издајници“, „Хоћемо савез са СССР-ом“, „Живела Комунистичка партија“ и слично.

Под притиском народних маса 27. марта 1941. године, збачена је влада Цветковић—Мачек и погажен пакт са Немачком. Вест о овоме примљена је са највећим одушевљењем.

У Сењском Руднику, Равној Реци, Ресави и Сисевцу приређене су поводом тога манифестације. У поворци су учествовали сви. Рудари су поред државне носили и црвену заставу. У Равној Реци на митингу је говорио учитељ Милорад Јаснић, који је позивао на јединство и борбу против немачке агресије. Радници су играли и веселили се на улицама све до дубоко у ноћ. На лицима људи огледало се задовољство. По свим селима сељаци су изражавали задовољство што је погажен пакт и скинута срамота, али су се и прибојавали рата. У Деспотовцу је дошло до спонтане манифестације. Чим се сазнало за раскидање пакта трговци, занатлије и кафеџије су затворили радње и изашли су на улицу. Образована је поворка, која је ишла до Бање и на траг. Овде се клицало монархији и краљу. Буржоазија је настојала да плодове КПЈ и напредних снага против издаје земље припише себи. Она је величала монархију, док је народ у овоме видео први тежак ударац нацистичкој агресивној политици према нашој земљи.⁷⁵⁾

АПРИЛСКИ РАТ

Уплашена од силног покрета маса које су усвајале пароле и политику Партије, Влада је 29. марта 1941. године забранила све манифестације у земљи. Позиви за мобилизацију су учестили, а ратна психоза се повећавала.

Шестог априла 1941. године, Немачка је напала Југославију и бомбардовала Београд. На овом подручју било је неколико војних јединица, које су се налазиле у расулу.

⁷⁵⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961, стр. 75, 77.

Њих је напустио одмах командни кадар — официри, а војници су били у недоумици куда ће. Већином су се преобукли у цивилна одела, оставили оружје и други ратни материјал и пошли кућама. Мањи део војника задржао се до 15. априла, када су и сами отишли. Један део оружја је закопан, док су други део разнели сељаци. Поред оружја у селима је остављено доста и другог војног материјала као што су: војничке торбице, чутуре, опасачи, војничка одела и комора. Људи су војничка одела фарбали и носили.

Из Београда су стизале прве избеглице које су преживеле бомбардовање. Међу њима било је Јевреја, који су из страха од Немаца извадили нове личне карте са српским именима.

Марта 1941. године, полиција је у Београду извршила претрес стана Радмиле Поповић, студента медицине и запленила разни партијски материјал. Радмила се није тада налазила у стану, те је расписана потерница за њом. Потерница је стигла и у Деспотовац. У међувремену Радмила је пронађена у Београду и ухапшена. После саслушања у затвору, због недостатка доказа Радмила је пуштена. По савету Петра Стамболића напустила је Београд и дошла на дан 6. априла 1941. године у Деспотовац. Ускоро је успоставила партијску везу са Свилајнцем.

Издајство, саботажа и пометња видели су се на свим странама. Упркос свему овоме, по селима су почеле да круже вести да су „наше јединице заузеле Скадар и да надиру према Софији“. Међутим, само неколико дана доцније, 18. априла југословенски генерали Милојковић и Калафатовић потписали су у Београду капитулацију југословенске војске. Краљ је оставио народ и са Владом побегао авионом из земље.

Немци су дошли у Деспотовац тек крајем априла. На овом подручју срушио се један немачки авион у коме су била три авијатичара. По налогу среског начелства, немачки авијатичари доведени су у Деспотовац и обавештена немачка команда у Ћуприји. Сутрадан Немци су дошли из Ћуприје са једним тенком и одвели авијатичаре. То је био први долазак Немаца у Деспотовац.⁷⁶⁾

⁷⁶⁾ Изјава Радмиле Поповић-Радоевић, лекара из Београда.

ОКУПАЦИЈА

Одмах после потписивања безусловне капитулације од стране представника југословенске војске, Немци су прикупили официре, а затим и војнике најпре у сабирне логоре, а онда их интернирали.

Грађанске партије и многи имућнији грађани изразили су лојалност према окупатору и били су спремни на сарадњу с њим, што је увелико олакшало Немцима да брзо успоставе своју власт. Среско начелство, општинске управе и жандармеријске станице остале су скоро у истом саставу. Само је један мали број људи одбио да служи окупатору.

Немци су одмах издали прогласе да ће за смрт једног немачког војника бити стрељано 10 Срба, но ускоро им се то учинило мало, па су овај број повисили на 100.

Немци су у Деспотовац долазили повремено, јер је квислиншка власт у почетку добро функционисала. Од народа је прво затражено оружје и војна опрема. За прикривање и предавање оружја Немци су претили смртном казном. И поред овога људи су се тешко одвајали од оружја. Окупатору је предавано неисправно оружје, претежно ловачке пушке. Ћебад и одела нико није предавао, јер су префарбавана и од њих прављена цивилна одела. Покупљени су и радио-апарати, да не би народ пратио стање на ратистима.

Ради одржавања власти и пљачке, Немци су у Поморављу оформили читаву мрежу војних и других установа, као што су: Крајскоманда, Ортскоманда, Гестапо, Војна полиција, Заштитни батаљон и друге. Жандарми су остали исти само се њихов број повећао избеглицама из других крајева. Првог маја 1941. године, образован је Комесаријат, на чијем се челу налазио Милан Аћимовић.

Поред овога, Немци су имали јак ослонац на пету колону, нарочито у Равној Реци и Сењском Руднику. Одмах по доласку Немаца, крајем априла, у Равној Реци је основан Културбунд од припадника немачке мањине. У ову организацију уписивали су људе свих других националности, само не Србе. На челу ове организације били су инжењер Алојз Фици и католички поп Рупеј. Због њих је много поштених људи и родољуба изгубило животе. Задаци ове организације били су политички и шпијунски:

да се што више агитује у корист Немачке;
да се оснивају месне организације;
да се одлази у немачку војску и на добровољни рад у Немачку;
да се откривају и показују лица која раде против интереса Рајха, пре свега комунисти и њихови симпатизери.

У Културбунд су у 1941. години били учлањени:

Апро Јована Јован, рођ. у Старој Кањижи (Бачка);
Брезник Башкијана Андреја, рођ. у Вел. Хрибнику (Словенија);
Боровиншек Михајла Михајло, рођ. у Брежици (Словенија);
Божић Јозефа Карло, рођ. у Брежици (Словенија);
Брезник Мартин Едуард, рођ. у Шмартну (Словенија);
Брезник Андреје Виктор, рођ. у Камнику (Словенија);
Гомирар Јосипа Рудолф, рођ. у Трбовљу (Словенија);
Глоговшек Јозефа Јохан, рођ. у Артиче (Словенија);
Глоговшек Јохана Јохан, рођ. у Брежице (Словенија);
Глоговшек Јохана Рудолф, рођ. у Гринбаху (Аустрија);
Глоговшек Јохана Јосип, рођ. у С. Руднику (Србија);
Глишић Илије Славко, рођ. у Бугојну (Босна);
Дроњак Ђуре Мирко, рођ. у Креки (Босна);
Жохер Флоријана Јурај, рођ. у Св. Ловренцу (Словенија);
Јазбец Мартина Јосип, рођ. у Руперту (Словенија);
Јазбец Јосипа Карло, рођ. у Лашком (Словенија);
Јазбец Јосипа Антон, рођ. у Цељу (Словенија);
Јанош Антона Антон, рођ. у Мађарској;
Ковче Ане Рудолф, рођ. у Вел. Кањижи (Словенија);
Козина Илије Иван, рођ. у Коњицу (Херцеговина);
Кнез Михајла Јанез, рођ. у Лашком (Словенија);
Колар Јосипа Михајло, рођ. у Цељу (Словенија);
Кастелац Јосипа Едуард, рођ. у Литији (Словенија);
Киперт Валентина Паја, рођ. у Беочину (Срем);
Киперт Паје Валентин, рођ. у Врднику (Срем);
Киперт Паје Јосип, рођ. у Врднику (Срем);
Марцен Франца Михајло, рођ. у Преваље (Словенија);
Оберстер Гашпара Милош, рођ. у. Цељу (Словенија);

Оберстер Милоша Милош; рођ. у Цељу (Словенија);
 Павчник Мартина Винко, рођ. у Словенградецу (Словенија);
 Реберник Мартина Георг, рођ. у Подградецу (Словенија);
 Реберник Георга Карло, рођ. у Врднику (Срем);
 Реберник Георга Карло, рођ. у Врднику (Срем); •
 Реберник Георга Јурај, рођ. у С. Руднику (Србија);
 Скок Алојза Алојз, рођ. у Локи (Словенија);
 Шлегл Јосипа Албин, рођ. у Жичи (Словенија);
 Шпрагер Павла Јанез, рођ. у Раскавецу (Словенија);
 Латин Петра Јанко, рођ. у Грегуревцу (Хрватска).⁷⁷⁾

Половином маја 1941. године, Немци први пут долазе у Равну Реку и друге руднике. Они су припадницима Културбунда, немачкој мањини, одмах разделили оружје и немачке униформе са упутством како треба даље да поступају. Све је ово охрабрило мањинце, како су их радници звали, па су постали још дрскији према становништву. Они су одмах почели да праве спискове непожељних рудара. Међу радницима је завладао страх и општа несигурност, те су се почели спремати за организован отпор. У Сисевцу и Барама мањинаца је било мање, те је њихова делатност била слабија.⁷⁸⁾

Маја 1941. године, у Сисевац је дошао Бранко Крсмановић из Параћина и одржао састанак са групом рудара, међу којима су били: Голуб Иван, Никола Бурмас, Милија Вемић, Иван Кожуљ, Михајл Иванович Калењин, Мирко Крстић и Милен(?) из Доње Мутнице. На овом састанку Бранко је говорио о припреми за дизање устанка против Немаца. Рударима је наложено да прикупљају оружје, муницију и санитетски материјал. Голуб Иван је задужен да преко Милије Вемића шаље извештаје о стању у руднику, Први извештај Голуб је послао 2. јуна 1941. године. Он извештава да је у Сисевцу створена петоколонашка организација Културбунд и да су се петоколонаши наоружали.

⁷⁷⁾ Историјски архив Светозарево, К—10 — 56/1076, стр. 44; Ф—3/52.
⁷⁸⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; страна 240, 243.

Други извештај је послат 20. јуна. Но, већ 24. јуна, Иван је ухапшен и отеран у затвор у Параћин. Из Параћина спроведен је у Крушевац, а затим у Ниш у Специјалну полицију, где је провео месец дана, а затим пребачен у тврђаву. На саслушању у полицији Голуб није признао да је имао било какве везе са комунистима. Из затвора је пуштен тек јануара 1942. године, када одлази у Петровац на Млави.⁷⁹⁾

У ноћи између 21. и 22. јуна Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију одржао је састанак са рударима — комунистима из Равне Реке. Састанак је одржан на Пасуљанским ливадама (изнад Равне Реке). Овом састанку су присуствовали између осталих чланови КПЈ Петар Жалац, Ђуро Стојић, Никола Ераковић, Лука Јелић, Албин Гроблер, Франц Каменшек и још неки. Рудари су упознали Стамболића о ситуацији у руднику и опасности која им прети од немачке мањине. Стамболић је пренео директиву да се сакупља оружје и муниција ради дизања устаника. Он је говорио и о могућности напада Немачке на СССР. Састанак је завршен у зору, па се Стамболић упutio још са једном групом према Ћуприји, док су се остали разишли у разним правцима. Ова предострожност је била потребна, јер су мањинци будно пратили кретање радника.⁸⁰⁾

Јула месеца, на једном састанку који је одржан на кривини изнад Равне Реке, присуствовали су: Јоца Милосављевић, члан ОК КПЈ за Јагодину, Живка Дамњановић и Данило Димитријевић из Ћуприје. Поред осталих из Равне Реке је присуствовао и Ђура Ковачевић, командир индустријске страже. На овом састанку донета је одлука да Ђура преда оружје својих стражара комунистима и да се разоружа немачка мањина. После тога требало је оформити партизанску чету рудара. За командира је предвиђен Петар Жалац, рудар, а за политичког комесара Босанац Саво Глигорић, радник. Тада је конкретно извршено задужење по коме су: Стева Милекић, Чеда Богдановић, Миле Поповић и Лука Јелић, имали да припреме кључеве и чекиће за демонтажу пруге.

⁷⁹⁾ Сећање Ивана Голуба, рудара из Сисевца.

⁸⁰⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 5.

Спсменик на Пасуљанским ливадама, где је 21. јуна 1941. године
Петар Стамоолић, инструктор ПК КПЈ за Србију одржао
састанак са рударима комунистима

Међутим, припадници немачке мањине су за ово са-
знали и покушај разоружања није успео. Одузета је само
једна пушка. Немачка мањина је имала списак свих сум-
њивих радника и почела је да хапси. Тада је дошло до ма-
совног бекства и одласка у шуму. Избегли радници и ру-
дари састали су се на Бигру изнад Равне Реке, где су има-
ли привремени логор. Тешко је установити тачан број људи
који су отишли у шуму, али се зна за следеће: Петар Жа-
лац, Лука Јелић, Сава Алексић, Ђура Ковачевић, Драган
Ковачевић, Чедомир Богдановић, Виталије Полетика, Алек-
сандар Мачевски, Лука Тарле, Душан Ињац, Стеван Шуш-
њар, Албин Гроблер, Миле Поповић, Ђуро Стојић, Ђуро
Загорац, Стева Милекић и Саво Глигорић. Поред ових, гру-
пи се прикључио и Илија Узелац са једном групом која
је прихватила борбу против Немаца. Око избора коман-
дира чете дошло је до несугласице. Комунисти и симпа-
тизери комуниста предлагали су за командира Петра Жал-
ца, док је Илија Узелац сматрао да он треба да буде ко-
мандир, пошто има чин потпоручника у бившој југосло-
венској војсци. Но, и поред ових неслагања у почетку су
извођене заједничке акције. Направљен је план за разо-
ружање немачке мањине у Равној Реци. За време боравка
на Бигру, устаницима је давао храну игуман манастира
Раванице, Макарије. По одласку партизана са овог терена,
командант Пећанчевих четника Блашко Михајловић ухва-
тио је Макарију и предао Немцима који су га због сарадње
са партизанима, стрељали на Бањици.⁸¹⁾

Јула месеца у Деспотовцац је дошла Милица Марковић,
кројачка радница из Свилајнца, члан Партије и одржала
састанак с Радмилом Поповић, студентом медицине и Ра-
домиром Маленовићем, коларским радником. Састанак је
одржаван у радњи Радомировог оца. На овом састанку Ми-
лица је пренела директиву да се изврши повезивање са
симпатизерима НОП-а у Деспотовцу и околини и органи-
зује прикупљање оружја и људства за устанак против
окупатора.⁸²⁾

⁸¹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111,
стр. 6, 7.

⁸²⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 8.

Ноћу између 18. и 19. јула, Коста Поповић, радник из Великог Поповића, по директиви МК КПЈ за Јагодину учествовао је заједно са групом у паљењу хангара на аеродрому у Јагодини. Акција је успешно извршена: запаљено је пет авиона и неколико камиона.⁸³⁾

Крајем јула 1941. године у селу Деспотовцу је запаљена општинска архива. Ову акцију је извела група партизана Ресавске партизанске чете, коју је предводио Милош Милић—Луда, из Грабовице. Тада је по директиви ОК КПЈ за Јагодину у општини вароши Деспотовца радила Радмила Поповић, којој је преко Јоце Милосављевића стављено у задатак да прати рад полиције. Преко општинског деловође Радосава Јеремића, Радмила је обавештена да је Управа града Београда послала поверљив распис у коме се тражи списак комуниста и студената. И поред настојања једне групе грађана, међу којима је био и Андреја касапин, списак није достављен, углавном настојањем среског начелника ЈБубе Тодоровића. Због притиска ове групе грађана Рада је ипак морала да напусти посао у општини и да се за једно време повуче из Деспотовца.

Ноћу између 2. и 3. августа партизани Параћинско-ћупријске чете напали су жандарме у Сењском Руднику и разоружали их. Тада је заплењена нека муниција, но касније се видело да су то биле празне чауре. Ујутро су демолирали пошту и прекинули везу са Ћупријом. Пред зградом поште партизани су одржали збор и позвали рударе у борбу против окупатора. Том приликом из Сењског Рудника је отишла у партизане једна група рудара, међу којима су били: Воја Војиновић, који је постављен за десетара рудничке десетине, Влајко Шаторић, Жика и ЈБубица Суботић, Миле Станковић, Милош Спасојевић, Димитрије Зоркић, Димче Димовски—Врањанац, Душан и Жика Петровић и Милија Вемић.⁸⁴⁾

Петог августа, партизани из Равне Реке сачекали су из заседе жандармеријску патролу на рампи Добра Вода

⁸³⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 146.

⁸⁴⁾ Ибид., 204.

и разоружали је. Сутрадан ова група је бацила у ваздух жичару на утоварној рампи у Троглан Барама.⁸⁵⁾

Шестог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете разоружали су индустријску стражу у Сењском Руднику. Овом приликом из Сењског Рудника је пошла у партизанае још једна група рудара.

Из Сењског Рудника чела је отишла у рудник Сисевац и тамо водила борбу против жандарма. У борби је погинуо један жандарм и један петоколонаш; два жандарма су заробљена, а остали су побегли. Партизани су запленили један пушкомитраљез, неколико пушака и револвера и неколико пари војничких ципела. Заробљене жандарме партизани су пустили уз њихово обећање да неће више служити окупатору. Из Сисевца с партизанима је пошао рудар Михаил Ивановић Калењин и Станоје Божића.⁸⁶⁾

Осмог августа партизани Равне Реке напали су железничку станицу у Равној Реци. Том приликом уништили су телефонске и телеграфске уређаје, а шефу станице и чувару пруге одузели су пушке и муницију па се потом удаљили. У 11,30 часова иста група је напала и железничку станицу Пасуљанске ливаде, а затим путнички воз из кога је скинула 4 лица и одвела са собом. Једно од ових ухваћених лица је рањено у руку.⁸⁷⁾

Истога дана, Драгић Николић из МилиЕе, који је радио за немачку обавештајну службу, денунцирао је Немцима Јоцу Милосављевића и Животу Станисављевића, чланове ОК КПЈ за Јагодину. Јоца и Живота су убијени у Ћуприји испред Занатског дома.⁸⁸⁾

Деветог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете поново су напали Сењски Рудник. У борби која је вођена убијена су 4 жандарма, а један је тешко рањен. Комесар рудника је заробљен. На станици минирана је и бачена у ваздух железничка пруга. Дигнут је у ваздух и железнички мост код излазне скретнице. Сутрадан партизани су напали поново рудник Сисевац и после краћег пушкарања

⁸⁵⁾ Ибид., 205.

⁸⁶⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 205, 206.

⁸⁷⁾ Историјски архив Светозарево, Ф — 25/265, 26/317.

⁸⁸⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 162.

разоружали петоколонаше. У борби је лакше рањено 6 петоколонаша, теже 2, а заробљени су: Петар Едер и Петар Шишњак. Партизани су онеспособили електричну централу и уништили 11ТТ уређаје.⁸⁹⁾

Једанаестог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете водили су борбу против жандарма у Брезовици (5—6 км источно од села Буљана). У борби је заробљено и разоружано неколико жандарма. После саслушања командир чете Драги Димитријевић их је пустио. Због овога и још неких пропуста Драги је смењен, а за новог командира постављен је Бора Петровић, поручник бивше југословенске војске.⁹⁰⁾

Дванаестог августа, партизани из Равне Реке напали су Равну Реку и том приликом похватили петоколонаше, међу којима инжењера Фикија и попа Рупеја. Ову двојицу су стрељали, док су остале упозорили да не служе више Немцима, па их пустили. Том приликом избатали су Михајла Кастелца, који се увукао међу партизана, а у ствари шпијунирао у корист Немаца.

Истог дана, нападнут је и Сењски Рудник и заробљени су неки петоколонаши међу којима: Алојз Колник, Грегор Мраз, Алојз Хоге, Франц Зупанц, Карло Хајкл и Карло Кокаљ, за које се касније установило да нису били петоколонаши.⁹¹⁾

Тринаестог августа, сутрадан после хватања инжењера Фикија и попа Рупеја, у Равну Реку су дошли немачки војници са избеглим петоколонашима на челу са Карлом Ферлогером из Ћуприје. Извршена је блокада Равне Реке и похапшени су сви мушкарци и сврстани у редове испред задруге. Петоколонаши су ишли с Немцима и кад би на неког пружили прст, Немци су га издвајали из реда. На лицу места је утврђивано да ли је био у чети, да ли је комуниста или симпатизер. На основу тога издвојено је 19 лица, од којих су пред окупљеним народом стрељани: Павле Миладиновић, Јанко Бранкан, Илија Милошевић, Велимир Стојановић, Бора Марковић, Добривоје Јевремовић, Станоје

⁸⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1951; стр. 207, 208.

⁹⁰⁾ Ибид., стр. 208.

⁹¹⁾ Историјски архив Светзарев, К — 7—76/1111, стр. 8. 9. К — 4—71/1107, стр. 6.

Недељковић, Воја Миладиновић и његов брат. Добривоје је покушао да побегне из строја, али у томе није успео. На самом углу продавнице погођен је дум-дум метком у главу, тако да му је мозак пспрскао зид продавнице. Преосталих 10 одЕедено је у затвор у Ћуприју. Од њих су 3 отерана у логор на Бањицу, а 7 је пуштено после недељу дана. Том приликом Немци сус палили неколико кућа рудара који су се налазили у партизанима.⁹²⁾

У првој половини августа 1941. године у рудник Баре дошао је одред устаника под командом Илије Узелца и Виталија Полетике из Равне Реке. У Барама је тада било жандарма који нису пружили никакав отпор. Том приликом устаници су узели из магацина управе одећу, обућу и још неке ствари. Радничким породицама су расподелили нешто намирница. По канцеларијама управе испретурали су архиву, па се потом удаљили. Том приликом власник рудника Благоје Јоцић обећао им је једну суму новаца, али да то буде приликом исплате радничких зарада. Одређеног дана устаници су послали једног за другим три лица за новац код Јоцића, али су их жандарми похапсили и везане спровели за Деспотовац одакле су предати Немцима у Ћуприју који су их стрељали.⁹³⁾

После ове акције из Бара је пришло устаницима више радника, међу којима су били: Недељко Гундељ, Тодор Чоловић, Божо Маљковић, Мирко Гундељ, Бошко Татомир, Душко Татомир, Илија Јовановић и Милан Јовановић а из Равне Реке: Јово Кецман Чеда, Никола Пилипов, Раде Трикић, Душан Трајковић и Власта Стојановић, радници.⁹¹⁾

*
* *
*

Петнаестог августа, када је већ било јасно да је Олга Лађаревић из Јагодине издала Немцима Радислава Ник-

⁹²⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд. 1961; стр. 209, 210.

Изјава Драгољуба Шарановића, учесника из Београда.

⁹¹⁾ Изјаве: Јована М. Нешића и Глише ЈХукавца, бив. рудара.

⁹³⁾ Изјава Мирка Грубача, бив. радника из Бара.

чевића, члана ОК КПЈ за Јагодину и да ради за немачку обавештајну службу, партијска организација при Беличкој партизанској чети донела је одлуку да је ликвидира. Овај задатак поверен је Воји Милојевићу, опанчарском раднику из Медвеђе код Деспотовца. Њему је тога дана дат пиштољ парабелум у шуми код Шуљковца, где се налазио један вод Беличке чете. Воја је дошао рано у Јагодину и нашао Милорада Марковића, опанчарског радника. Како није познавао Олгу, седео је с њим пред кафаном у Левачкој улици. Кад је Олга изашла из куће и упутила се према граду, Марковић је рекао Воји: „То је она“, и удаљио се, а овај је устао и пошао јој у сусрет, извадио револвер и из непосредне близине с четири метка убио је, рекавши: „Више нећеш никога издати“, а затим побегао кроз Караматићеву малу и стигао у чету.

Окупаторска штампа је овај догађај приказала као ствар личног обрачуна, јер није било угодно да популарише како се партизани свете за издају, а нису је могли назвати никаквим националним радником.⁹⁵⁾

Августа 1941. године у Деспотовцу је долазио Драгош Илић, кројач из Свилајнца, борац Ресавске партизанске чете и одржао састанак са Радмилом Поповић, Радомиром Маленовићем и Станисавом Милојковићем. Састанак је одржан у коларској радњи Радомировог оца у Деспотовцу. На овом састанку Драгош се интересовао за политичку ситуацију у овом крају и припремање људства и оружја за устанак. Истога дана по повратку из Стрмостена Драгош сврати у кафану „Палигорић“ у Деспотовцу, али је ту био препознат од полицијског писара Игњатовића, који га је ухапсио и спровео за Свилајнац. На саслушању полицији Драгош није открио везу у Деспотовцу, те су активности НОП-а наставили са радом. Тада је илегалном активу у Деспотовцу пришао и Никола Радојевић, правник из Београда, који се био запослио као службеник ДИРИС-а у Деспотовцу. Никола је често одлазио службено у села и сту-

⁹⁵⁾ Зборник докумената и других података о народноослободилачком рату југословенских народа, Београд, 1949; Том I, стр. 56, 74.

Историјски архив Светозарево, К — 3 — 8/585, стр. 12. Ибид., Ф — 23/154.

пао у контакт са сељацима, којима је, када је то било могуће, говорио о циљевима НОП-а. Преко инжењера Пере Марковића, који је био члан КПЈ, Никола је одржавао партијску везу са Београдом.⁸⁶⁾

Августа 1941. године, са овог подручја, осим из рудника, отишли су у партизане из Великог Поповића: Бранковић Драгољуб и Коста Поповић, а из Медвеђе Воја Милојевић у Беличку партизанску чету. Из Плажана Максим Милутиновић, рудар, најпре у Равну Реку, а онда у Ресавску партизанску чету, док је из Грабовице отишао у Ресавску партизанску чету Милош Милић Луда. Милош је био шест месеци у партизанима и као болестан отпуштен је кући на лечење. После оздрављења, Милош се није вратио партизанима, већ је отишао у четнике и постао један од најкрволочнијих четника у овом крају. После ослобођења остао је у шуми, у одметништву све до 1947. године, када је ухваћен и ликвидираан од стране УДБ-е.

Двадесет шестог августа, на захтев неких петоколонаша, који су отишли у Ћуприју с Немцима и нису смели да се врате у Равну Реку, Немци су дошли с неколико камиона у Равну Реку. У блокади која је тада извршена Немци су ухватили све што се нашло у становима и истерали испред задружне зграде. Похватане, Немци су постројили у два реда, а онда су донели на носилима рањеног партизана Васу Милкановића из Равне Реке и носили га кроз шпалир тражећи од њега да прокаже све који сарађују са партизанима. Милкановић није пружио прст ни на кога. Немци су били бесни, па су га рањеног спровели у Ћуприју, где су у затвору наставили са мучењем и испитивањем све до 19. септембра када су га извели и стрељали. Оно што није урадио Милкановић, урадили су петоколонаши. На њихов предлог, Немци су издвојили једну групу

⁸⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 8.
Изјава Радмиле Поповић — Радојевић, лекара из Београда.

од осам људи коју су повезали и отерали на Пасуљанске Ливаде, где су одмах стрељали петорицу: Чеду Богдановића, Божидара Селића, Стамата Пантића, Драгутина Кали-

Група партизана Параћинско-ћупријске чете непосредно пред стрељање (крајњи слева Михаил Иванович Калењин, рудар из Сисевца и крајњи десно Михаило Илић Куља, радник из Параћина).

новића и Боровоја Петронијевића, док су осталу тројицу — Душана Гајића (Богосављевића), Ђурђа Стојановића и Драгољуба Шарановића — спровели у Ћуприју. Немци су се надали да ће од ове тројице, с обзиром да су били млади, моћи нешто да сазнају о инжењеру Фикију и попу Рупеју. Са овом тројицом Немци су отерали у Ћуприју још једну групу радника из Равне Реке, од којих су касније спроведени у логор на Бањици Ђура Татомир, Ђурђе Стојановић, Мирко Марковић, Душан Гајић и Данило шустер.⁹⁷⁾

⁹⁷⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 211.

Изјава Драгољуба Шарановића, који је тада био издвојен за стрељање.

ПАРТИЗАНСКИ ЗБОР

Тридесетог августа, Параћинско-ћупријска партизанска чета са устаницима из Равне Реке напала је Сењски Рудник и Равну Реку. Пошто су петоколониши били побегли с Немцима, отпора није било. У Равној Реци тада је заплешено доста експлозива, ћебади и другог материјала и натоварено у два вагона. Цена композиција с пленом и партизанима дошла је у Сењски Рудник, где је организован велики збор, на коме су говорили Филип Кљајић, члан Главног штаба НОП-а за Србију и Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију. Они су упознали раднике с циљевима народно-ослободилачке борбе и позвали их да приђу партизанима. Тада је из Сењског Рудника заплешен један камион и једна коњска запрежна кола. Из благајне рудника узето је 66.000 динара и друге робе. Била је минирана и електрична централа, но Кљајић и Стамболић су одустали од тога. Тада је само разрушена железничка пруга према Ћуприји на три места и уништен ПТТ уређај у пошти. Све заплешене ствари партизани су одвезли камионом и колима у партизански логор на Грзи. За читаво време ове акције, Немци се нису појављивали.

После ове акције на Сењски Рудник и Равну Реку устаници не иступају више самостално, већ су ушли у састав Параћинско-ћупријске чете, сем Илије Узелца који се издвојио са једном групом. Узелчева група је још неко време сарађивала са партизанима. Тако је 12. септембра било договорено да заједнички нападну Недићев одред који је тих дана дошао у Сењски Рудник, ради заплене оружја. Најпре је вођен преговор са недићевцима и постигнут споразум да се инсценира напад на Сењски Рудник у коме би недићевци оставили оружје и повукли се. Међутим, Узелац је хтео сам да дође до оружја, те је напао пре времена без партизана. У међувремену командир Недићевог одреда Михајло Чачић, капетан II класе обавестио је Немце о преговорима које је водио с партизанима. На Узелчев напад недићевци су пружили јак отпор. Истовремено је долетело неколико немачких штука које су митраљирале и бациле око 30 бомби на Узелчеве положаје. Из ове борбе Узелац се повукао без плена, а имао је неколико мртвих и рањених.

них. На страни недићеваца било је неколико рањених. За овај напад партизани су сазнали тек кад су чули детонације бомби које су штуче бацале.⁹⁸⁾

Крајем септембра 1941. године, и у доњем делу овог подручја појављују се мање партизанске групе, углавном Беличке и Ресавске партизанске чете. Тако је у село Богаву дошла једна група од 6—7 партизана из Беличке партизанске чете. Вођа групе био је Данило из села Дубоке. Том приликом спалили су испред општинске зграде нека немачка наређења и плакате. На збору који су тада одржали говорили су народу да не извршава немачка наређења и не слуша окупаторску власт. Од народа су тражили оружје и муницију за партизанску чету. Тада су из села однели неколико пушака са муницијом и неколико шаторских крила.⁹⁹⁾

Крајем септембра 1941. године, у Велики Поповић је дошао Драгољуб Бранковић, борац Беличке партизанске чете са задатком да позове неке људе у чету.

— Из одреда су ме послали — сећа се преживели борац — да однесем у село неке летке и да позовем неке људе у Одред, а и ја сам хтео да видим како је у селу. Чим сам дошао сазнао сам да је жандармеријска станица премештена у Деспотовац. Летке сам поделио неким људима које сам добро познавао и позвао их да пођу у чету. Надао сам се да ће капетан Дина да пође са мном, али он није хтео. Сутрадан сам чуо да се сазнало о мом доласку и ја сам се одмах вратио у чету на Јухору. Касније сам чуо да су жандарми ухапсили мога оца и тукли га да каже где су партизани. Пошто он није знао ништа да каже, а многи људи су сведочили да ја нисам живео ту са њим, пустили су га.

ПАРТИЗАНСКА АКЦИЈА У РАВНОЈ РЕЦИ

Након неуспелог напада на Сењски Рудник, 16. септембра, Узелчева група је напала недићевце у Равној Реци. Борба је трајала од 7 ујутро до 13,30 часова. На страни

⁹⁸⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 216, 217.

⁹⁹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 11/594, стр. 12.

недићеваца погинуо је један наредник, а из Узелчеве групе Александар звани „Нишлија“ и теже рањен Миодраг Поповић, из Равне Реке. У међувремену, на позив недићеваца из Ћуприје су дошли Немци и блокирали Равну Реку. Узелчева група је успела да се извуче из обруча, оставивши у једној кући близу „шахта“ рањеног Миодрага Поповића. Немци су са недићевцима истерали све људе из станова и саслушавали их. У току саслушавања неко од петоколонаша обавестио је Немце о месту где је скривен рањеник, па су га Немци пронашли и сутрадан обесили о букву испред кафане Лазе Симића у Равној Реци.¹⁰⁰⁾

У нади да ће ухватити неке од рудара који су отишли у партизане, Немци су из затвора из Ћуприје довели Драгољуба Шарановића везаног у Сењски Рудник, а затим у Равну Реку. Шарановић је доведен у Соколски дом у Равној Реци, где је затекао везаног Стеву Милекића који је тада ухваћен у Равној Реци. Из Равне Реке Немци су спровели Шарановића и Милекића за Сењски Рудник, где су у кафани Михајла Бугарина добили нешто за јело. Ту су Немци довели и тешко рањеног Спасојевић Милоша, кога су истог дана обесили. Милекић и Шарановић су седели везани један за другог на једној клупи у углу кафане. Милекић је успео, неопажен од Немаца, трљајући конопац о ивицу клупе, да ослободи руке и побегне из кафане. Немцима је било потребно неколико секунди да се прену од изненађења и потрче за њим напоље. После неколико тренутака зачуло се неколико рафала из машингевера. Милекић није успео да умакне. На пола узбрдице био је покошен куршумима. На повратку у Ћуприју Немци су вратили Шарановић у затвору у нади да ће од њега сазнати нешто о одведеном инжењеру Фикију и попу Рупеју. По изласку из воза у Ћуприји, Шарановића су везали једним крајем конопца за кола која су јурила брже но што је могао да трчи, те је пао па су га кола вукла кроз град до општине, где су га онако измрцвареног убацили у ћелију.¹⁰¹⁾

¹⁰⁰⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 217.

¹⁰¹⁾ Изјава Драгољуба Шарановића, пензионера из Београда.

РАЗБИЈАЊЕ ПАРАЋИНСКО-ЋУПРИЈСКЕ ЧЕТЕ

У другој половини септембра формиран је Ресавско-раванички четнички одред Косте Пећанца са седиштем у Деспотовцу. Штаб одреда био је у Деспотовачкој бањи. Командант одреда био је Блашко Михајловић, -предузимач из Параћина, а његов заменик игуман манастира Манасије Павле Панић. Одред је био подељен на чете, које су биле раепоређене у Барама, Равној Реци, Сењском Руднику и Деспотовцу, затим у Стубици и Параћину. Каеније, између Блашка и игумана дошло је до трвења око власти, па је за заменика команданта послат мајор Марсел Марелић из Београда. Одред је бројао око 300 људи, док је на платном списку било три пута више. Углед који су четници Косте Пећанца стекли у прошлим ратовима за заштиту српског живља, а нарочито од Бугара, убрзо је нестао. Ови четници су били плаћеници окупатора са јединим циљем да се боре против свог народа и напредних снага у земљи. Многи имућнији грађани из Ћуприје, Деспотовца и Параћина и других места добили су четничке легитимације, а самим тим и заштиту од Немаца. Блашко је све њих водио на платном списку, новац примао из Београда и трошио сам.¹⁰²

Двадесет четвртог септембра услед завере четнички на' стројених елемената, а којој је кумовала и буржоазија из Параћина, дошло је до разбијања Параћинско-ћупријске партизанске чете. Тога дана већина партизана била је ангажована по селима параћинског среза око мобилизације људства, а у логору на Црном Брху и „Грзи“ налазио се мали број на одмору. Две мобилисане чете Горњомутничка и изворска нападе су партизане у логору. У борби која је

¹⁰²) Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 220.

настала на месту званом Козији рог погинули су између осталих следећи рудари: Војо Војиновић, заменик командира чете из Сењског Рудника, Пера Милеуснић и Петар Жалац из Равне Реке, а заробљени су Станоје Божиновић и Михајл Иванович Калењин из Сисевца. Ова двојица су отерана са осталом групом заробљених партизана у Ћуприју и по пресуди немачког преког суда стрељани 29. септембра 1941. године.¹⁰³⁾

Шеснаестог новембра, погинуо је у борби против недићеваца и четника Косте Пећанца на Шантаровачкој коси борац Беличке партизанске чете Воја Милојевић, опанчарски радник из Медвеђе. Код убијеног Воје недићевци су запленили „Упутство за образовање народноослободилачких одбора, партизанских група”.¹⁰⁴⁾

Новембра 1941. године у Грабовици је убијен Љубиша Рајковић, члан КПЈ. Љубиша је по задатку Партије покушао да у селу придобије један број људи за Ресавску партизанску чету, али није био довољно обазрив, те је откривен од агената Пећанчевих четника, који су га на зверски начин убили моткама. Као врло напредан човек, за време свога рада у Македонији, Љубиша је био кандидат за посланика на листи Комунистичке партије у Велесу на првим изборима Уставотворне скупштине Југославије.

Новембра 1941. године, Немци су рано блокирали рудник Баре. Покупили су из станова све раднике и дотерали их у кафану. Са немачким командантом раднике је испитивао Михајло Кастелац, који је раније радио у Равној Реци. После разбијања Параћинско-ћупријске чете, Немци су хтели да похватају све-раднике који су били у партизанима. После саслушавања Немци су издвојили једну групу радника међу којима су били: Јово Грубач и Глишо Гундељ. Грубача су испитивали да ли познаје Стеву Милекића из Равне Реке, а Гундеља да објасни где му се налази браг који је радио у Барама. После проверавања Јово Грубач се оправдао, јер је стално радио у Барама, док су остале Немци отерали у затвор у Ћуприју.¹⁰⁵⁾

¹⁰³⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд. 1961; стр. 221, 222.

¹⁰⁴⁾ Ибид, 258.

¹⁰⁵⁾ Изјаве: Мирка Грубача и Глише Лукавца.

ИЗДАЈА У ЛИПОВИЦИ

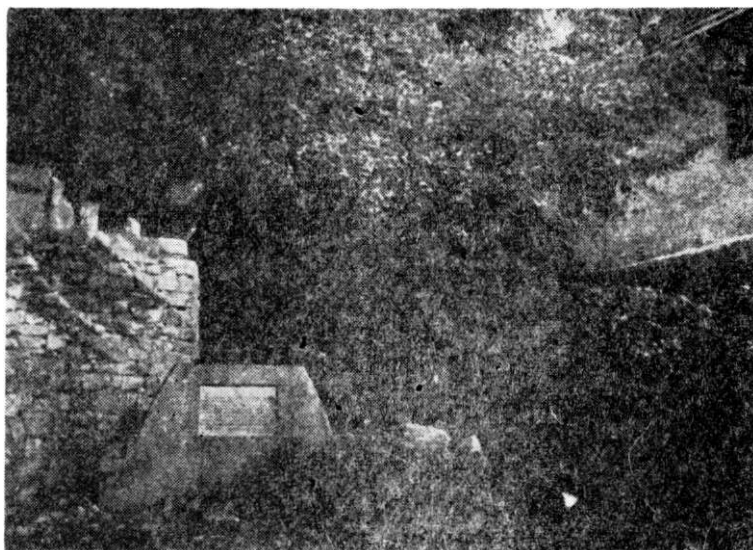
После разбијања Параћинско-ћупријске партизанске чете, групе партизана које су вршиле мобилизацију по селима параћинског среза прикупили су се у Доњој Мутници где је дошао и командир чете Бора Петровић. Озлојеђени партизани тражили су од командира да нападне Горњомутничку и Изворску чету. Пошто је магацин са оружјем и муницијом у логору пао у руке побуњеницима, Бора се одлучио да са прикупљеним партизанима крене на Јухор, где се тада налазио штаб Поморавског партизанског одреда. Ноћу, између 24. и 25. септембра, стигли су на Јухор, а 27. на Бакарни кладенац у штаб одреда. Сутрадан у *штаб је стигла и Живка Дамњановић, заменик комесара, која је у окршају са побуњеницима неким случајем остала жива. У штабу одреда на Јухору тада су се налазили Филип Кљајић и Петар Стамболић. После саслушања, Бора Петровић је смењен са дужности командира чете и остављен за официра у штабу одреда, а на његово место је постављен Божа Жарић, шофер из Јагодине. Живка Дамњановић је упућена на рад у Доње Поморавље на терен Другог шумадијског партизанског одреда.

Преостали партизани по повратку са терена, дошли су у логор, но како тамо нису никога нашли, одлучили су да потраже партизана. Неки су добили везу са Озренским партизанским одредом и тамо се прикључили, док су се остали после дужег лутања вратили кућама.

За време прве непријатељске офанзиве, по наређењу Главног штаба, Поморавски партизански одред повлачио се у правцу Ужица. Тада је Параћинско-ћупријска чета добила задатак да се врати на свој терен и да ступи у везу са Озренским одредом. Како су прелази на Морави били блокирани од четника и недићеваца, командир чете Божа Жарић је отишао да тражи везу. У међувремену четници су напали и разбили партизана на две групе. Једна група је пошла с Митом Димитријевићем, комесаром чете а друга с Франц Розином, радником из Параћина. Група са Франц Розином на челу, успела је да пређе Мораву код Ратикова и дође у село Исаково, где се после краћег задржавања упутила даље. После неколико дана лутања ова група

је стигла у млавски срез, где их је случајно срео Ратомир Ристић Сеља, и пошто их је препознао прикључио их је Ресавској чети.

Ево шта о даљим догађајима каже преживели учесник Ратомир Ристић Сеља, онда члан ОК КПЈ за Јагодину:

Место у Липовици (општина Деспотовац) где су у ноћи између 27. и 28. новембра 1941. године заробљени партизани Параћинско-ћупријске и Ресавске чете од четника и жандара

— У позну јесен 1941. године, као позадински радник, пошао сам са једним другом да однесем неки материјал у Ресавску чету, која се тада налазила у млавском срезу. Били смо опрезни да нас не изненаде непријатељске формације којих је тада било доста у Ресави и Млави. Међутим, изненада смо, излазећи из шуме, на једном пропланку средли групу наоружаних лица. Одмах сам међу њима препознао неке другове из школе, као Жана Дамњановића, Мицу Ценић, Нешића и друге. Пришли смо им и срдечно се поздравили и упитали одкуд они овде чак у Млави. Тада су ми испричали да је њихов командир чете Божа Жа-

рић отишао по везу, а да су они чекали на Јухору. Пошто се он није вратио неколико дана, нападнути од четника они су пошли овамо да траже партизана. Затим смо заједно пошли до Ресавске чете, коју смо нашли у Манастирици. Тада смо заједнички одлучили да Ћупричани остану у саставу Ресавске чете, док им се не укаже прилика да се пребаце на стари терен, пошто су они стално говорили да треба да се врате на стари терен и пребаце можда и даље, на Јастребац. Међутим, коначни договор и одлуку да остану код нас донели смо у Дубници, где је био читав наш одред. То је већ ресавски срез. Бисић тада није био с нама. Тада смо се и договорили о даљем кретању одреда, пошто је већ била почела офанзива Немаца и четника. У одреду смо имали два рођена брата (Миодар и Милорад Пантићи), били су рудари, чланови КПЈ, пушкомитраљесци у чети и родом из села Језера. Штаб је одлучио да се пребацимо до Језера. У чети је било око 80 бораца. Ишли смо преко Везичева. Пријем код сељака није био добар, због четника. Чак ни на колибама нисмо имали мира, јер су четници овде имали јака упоришта. Идући тако прошли смо Грабовицу и стигли предвече у Липовицу. Ту смо занови и почели спремати вечеру. Моравци (тако смо звали Ћупричане) били су мало даље од нас, у једној приватној кући. Ми такође. Ускоро је код нас дошао један млађи човек у сељачком оделу и позвао наше официре на разговор са њиховим официрима. То нам је било сумњиво, јер смо се пре тога распитали и било нам је речено да нема никакве друге војске у селу. Одмах смо били приправни. Комесар чете Раде Бисић је такође био с нама у штабу. Командир чете Лаза Стојановић и Драгош Илић су пошли да извиде, али чим су изашли на врата припуцало је. Лаза је чуо кораке и викнуо: „Стој!“ Али нико није одговарао. Тада су и Лаза и Драгош припуцали. Ми смо одмах излетели из куће и отишли до суседног вода који је био ту у близини и сви заједно смо се упутили према брду изнад села. Чуло се још неколико пуцњева па се утишало. На брду смо чекали остале, али смо утврдили да нема једне наше десетине, као и десетине Мораваца. Но како смо имали већ заказано место у случају напада, пошли смо према Грабовици. На путу смо свратили у неке колибе да се угрејемо. Ту смо и преноћили. Сутрадан стигли смо у Грабовицу и ту смо остали цео

дан чекајући остале, али њих није било. (Ово се односи на Орашје — циганско насеље изнад Грабовице — прим. писца). Цигани су нас лепо дочекали и дали нам храну ... Поред осталих није било ни Бисића, а кад смо изашли из куће био је са нама. Како је он остао и зашто, то ником од нас није било познато, јер није било никакве борбе.

После неколико дана из групе Мораваца која је остала у Липовици, дошао је у Ресавску чету Јанићије Јовић, поштар из Параћина и испричао Ристићу следеће:

— Седели смо у кући и спремали вечеру, кад чујемо пуцњаву. Одмах смо зграбили оружје и Франц Розин је послао једну патролу да извиди шта је то. Патрола је дошла до школе и видела Ресавце и комесара Бисића под оружјем са четницима. Онда и ми пођемо тамо. Уђемо у школу и четници нас лепо поздраве и даду нам чај. Седели смо са оружјем. Онда су нам четници рекли да је постигнут споразум о сарадњи, али док смо на њиховој територији треба да предамо оружје, а кад пођемо да ће нам га вратити. Онда смо сви предали оружје, сем Радета који је задржао пиштољ. Но чим су нам одузели оружје одмах су нас повезали. Сутрадан везане потерали су нас у Деспотовац. Пролазећи поред једног шумарка замолио сам једног четника да ми омогући да вршим нужду, што је овај дозволио. Кад ми је ослободио једну руку искористио сам да му отнем пушку и побегнем.

Пролаз партизана кроз Грабовицу у правцу Липовнице одмах су открили четнички и полицијски агенти. Тако су председници општина из Грабовице, Плажана и Ломнице одмах обавестили среског начелника ЈБубу Тодоровића и капетана жандармеријске станице Лепенца. Ови су позвали четничког војводу Блашка и направили заједнички план за напад на партизана. Четници и жандарми блокирали су Липовницу. Четнички командант села Липовице Вићентије Стојановић Ћена добио је задатак да партизана доведе у школу како би могли бити лакше ликвидирани, но у томе није у потпуности успео, јер су се партизани разместили на више места по приватним кућама. Ћена је знао и за једне и за друге. Пошто на превару није успела ликвидација партизанског штаба, извршен је напад на партизана око 21 час. После једног сата пуцњава је престала. Том приликом на превару су ухваћени и заробљени

следећи партизани: Миодраг Нешић, ученик из Ћуприје; Мирко Нешић, земљорадник из Ћуприје; Живадин Жан Дамњановић, ученик из Ћуприје; Сретен Здравковић, сарач из Ћуприје; Милан Милановић, земљорадник из Дубнице; Станко Милојковић, ковач из Ђуринаца; Михајло Ђорђевић, из Ђуринаца; Душан Стојићевић, земљорадник из Петровца; Франц Розин, стакларски радник из Параћина; Стеван Иличић, бравар из Параћина; Мирко Голубовић, земљорадник из Бобова; Илија Таталовић, трговачки помоћник из Брежнице; Драгољуб Петровић, пекар из Свилајнца; Виктор Стошић, келнер из Свилајнца; Радослав Живковић, земљорадник из Кушиљева; Атанасије Ташковић, из Цариброда; Радомир Бранисављевић Бисић, студент ликовне академије из Свилајнца; Светомир Илић, земљорадник из Орлева; Милица Ценић, ученица из Ћуприје и Јанићије Јовић, поштар из Параћина.

Сутрадан су заробљени партизани под јаком стражом пребачени у Деспотовац. Приликом спровођења искористио је прилику и побегао Јовић Јанићије и дошао у Ресавску чету.

У Деспотовцу су партизани саслушани од Лепенца и Блашка и предати Карлу Ферлогеру, немачком тумачу из Ћуприје.

Ова група је остала у затвору у Ћуприји скоро месец дана, одакле је отерана са осталим затвореницима и стрељана у Лапову 25. децембра 1941. године.

Из групе заробљених партизана у Липовици нису стрељани: Бранисављевић Бисић Радомир, комесар чете, Стојићевић Душан, земљорадник из Петровца и Голубовић Мирко, земљорадник из Бобова.

Из ћупријског затвора Бисића је преузео Блашко, четнички војвода и одвео у Деспотовац. Није познато како је Бисић после кратког времена доспео у Горњак, где је остао све до априла 1942. године, када су га четници предали Немцима, а ови га обесили у Свилајнцу.¹⁰⁶⁾

Петнаестог децембра 1941, године из Крушевца је дошао Путрић Иван и запослио се као браварски радник у

106) Историјеки архив Светозарево, К—7—11/594 стр. 21—23.

Ибид, К—10—56/1076, стр. 92—99.

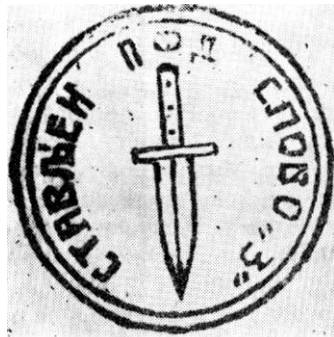
Ибид, К—10—35/968, стр. 1—6.

руднику Равна Река. Путрић је из Крушевца донео партијски материјал: разне билтене, прогласе и јубиларни број ужичке „Борбе“ који је касније прорађиван на састанцима илегалца у Равној Реци и Барама. Путрић је овај материјал добио од Станка Гавриловића, кандидата за члана ОК КПЈ за Крушевац с којим је и даље одржавао везу.

У зиму 1941. године по директиви КПЈ у Барама је организован илегални актив напредних радника који је имао задатак да паралише производњу угља за окупатора и да прикупља помоћ за партизанае. Овим активом руководио је Гардашевић Василије, који је одржавао везу са партијском организацијом у Равној Реци. Овом активу припадали су: Ратко Алексић, Воја Матић, Милорад Михајловић и Јован М. Нешић. На састанцима актива расправљало се о политичкој ситуацији у руднику, о придобијању људи за НОП, затим о одвраћању људи да иду у четнике и на рад у Немачку. Сваки члан овог актива био је задужен да у свом рејону образује подактив. Радило је пет подактива. Зна се да су у подактивима радили: Пајо Пашћановић, Перо Јањош, Љубиша Митић, Стојан Тубин, Никола Екмецић, Јово Грубач, Мирко Грубач, Стево Татомир, Глишо Лукавац, затим следећи другови који су касније погинули у партизанима: Ранко Малешевић, Драган Билбија, Павле Маркић, Чедо Малинић, Никола Грубач и Урош Малинић. Иако су у Барама били присутни Бугари, жандарми и четници, рад илегалца се доста осећао.

На једном састанку актива присуствовао је и Михајло Павићевић Кајло из Београда, а на другом Јово Раутовић. Састанцима је често присуствовао и Иван Путрић преко кога је долазио илегални материјал из Крушевца. На свим овим састанцима подношене су информације о стању у земљи, а посебно у рудницима.

За време прве непријатељске офанзиве, Немци су похватили сељаке из Мачве и Подриња и дотерали их као таоце у рудник Баре. Образован је логор кога су обезбеђивали Бугари. Ови су људи живели под врло тешким условима, дању су радили у руднику боси и гладни, а ноћу су спавали у логору. Многи од њих покушали су да се спасу бекством из логора. Мањем броју је то и пошло за руком, док су већину похватили четници по околним селима и ко

Печат четника ДМ

није хтео да ступи у њихове редове, био је одмах ликвидираан. Многи од њих су најпре заклани од четника а онда бачени у Мијајлову јаму изнад Равне Реке. Једном броју ових талаца активистк НОП-а из Бара пружили су помоћ, обезбедивши им бекство из рудника и храну за пут. Тако је Стево Татомир склонио три таоца у свој стан, а после неколико дана омогућио им бекство у Мачву.¹⁰⁷⁾

ГОДИНА 1942.

Почетком 1942. године активност симпатизера НОП-а се јако осећала, нарочито у Сењско-ресавским рудницима. Носиоци ове активности били су радници организовани у илегалне активе у Барама и Равној Реци. Веома добро је организовано сакупљање помоћи за НОП, а која се састојала у новцу, одећи и санитетском материјалу. Сакупљену помоћ Путрић је слао преко Станка Гавриловића, кандидата за члана ОК КПЈ за Крушевац. Из једног списка се види да су у сакупљању помоћи учествовали следећи другови из Равне Реке: Јован Раутовић, Илија Раутовић, Станоје Матић, Иван Путрић, Петар Драгићевић, Михајло Павићевић Кајло, Лаза Аранђеловић, Олга Ковачевић, Видан Марјановић, Сава Алексић, Света Алексић, Иван Равњак, Петар Трифуновић, Франц Кокаљ, Мате Бува и други; а из Бара: Глишо Лукавац, Јово М. Нешић, Перо Јањош, Јово Грубач, Мирко Грубач и др.

¹⁰⁷ Изјаве: Јове М. Нешића и Глише Лукавца, бив. радника из Бара.

Јануара 1942. године, Блашко Михајловић, командант Пећанчевих четника у Деспотовцу довео је из ћупријског затвора једну групу људи, међу којима је било и заробљених партизана. И ако је била под сталном присмотром полиције и кретање јој је било органичено Рада је организовала групу активиста у којој су били: Јанчић и Стево Шеваљевић, геометри, Митић Миодраг, Милојковић Станисав и Радојевић Никола са задатком да ове људе доведене из ћупријског затвора извуку од четника. Успех није изостао. После извесног времена, већина ових људи је побегла од четника и отишла поново у партизанае. У току августа, илегалном активу у Деспотовцу прикључила се и Вида Ђукић, студент, која је тих дана дошла из нишког затвора. Видини родитељи, протерани од полиције из Јагодине настанили су се у једној колиби на руднику Морава код Деспотовца. Стари Миљан запослио се као физички радник на руднику да би прехранио себе и породицу. Ускоро је дошла и Видина сестра Јека из логора у Смедеревској Паланци. Власти су будно пратиле кретање ове породице. И ако је живела под врло тешким околностима, ова породица је активно учествовала у пружању помоћи НОП-у. Видина активност се нарочито осећала међу радницима на руднику Морава и у селу Миливи. Са успехом је скупљана храна коју је илегални актив слао логорашима у Смедеревској Паланци све до расформирања логора.

О политичкој ситуацији на овом подручју ЈБотићев повереник за раванички срез, Пера Никчевић у свом извештају пов. бр. 10 пише Главном тајништву Збора у Београду 15. јануара 1942. године између осталог и ово:

»У ранијим дописима сам назначио да је у VIII добровољачком одреду пресвучен велики број добровољаца-четника, овим одредом командује војвода Блашко Михајловић, који нити себе, нити пак одред сматра добровољачким, него пак четничким одредом Косте Пећанца... Пошто горе поменути војвода у мирнодобско време није био чистунац, него човек без занимања и сматран је обичним лажовом, који је увек спреман на све, дужност ми налаже да скренем пажњу, те да надлежни буду у могућности да проверавају и контролишу. Жалило ми се неколико његових четника, да у овом одреду има приличан број Београђана, који нити шта раде, нити се са другим добровољцима-четницима хране, по мом схватању

овога разликовања и поступка не би смело уопште да буде, међу овима се налази и син Мише Олћана Министра народне привреде».

У извештају пов. бр. 29 од 10. маја 1942. године Никчевић између осталог пише:

»а) Војна ситуација: Одред српсек државне страже који може да има за сада око 100 до 120 људи и Раваничко-ресавски одред војводе кучајског Блашка Михајловића, који има око 150 војника распоређених на неколико станица. Ови одреди нису у току прошле недеље водили никакву бору. Познате су Вам оеобине команданта Раваничко-ресавског одреда и овде о истим немам данас ништа више да кажем, што већ нисам раније рекао.

б) Политичка ситуација: Овде је утицај страних радио станица прилично јак, а овај одред је и раније одржавао везе са одредом Драже Михајловића и мајором Пилетићем. Главну везу са организацијом Д. М. одржавали су капетан Милосављевић, мајор Марсел Марелић и неки поп Бошко чије презиме нисам могао сазнати.

Противу Димитрија Љотића и љотићеваца овде је врло јака пропаганда, тако да и они љотићевци-збораши у колико су остали не смеју да дођу код мене нити да ми се јаве писмом.

Стараћу се да у будуће дођем до прецизнијих података које личности одржавају везу са одредом Д. М. у Горњаку.

в) Економска-привредна ситуација двста добра, јер све ради пуним замахом, али временске неприлике су врло много омеле и овај срез. Социјално питање у овом срезу је још донекле и најбоље, пошто је много удаљен од пруге и саобраћај није такав да може много света да дође овамо и покупи намирнице. Из овога се морају изузети само рудници Баре и Равна Река».

Крајем априла 1942. године, из логора на Бањици пуштен је Ђурђе Стојановић, који је дошао у Равну Реку, где се због слабог здравственог стања није могао запослити, те је отишао у шумско предузеће „Голију" у Троглан-Барама где се запослио и прикључио већ познатој групи симпатизера НОП-а.

Двадесет шестог маја 1942. године, у Троглан-Баре је дошла једна група партизана из источне Србије у јачини око 15 бораца. У овој групи се налазио Јова Кеџман, Ивко Чоловић и комесар одреда Момчило Сибиновић. По до-

ласку на овај терен партизани су пришли радницима и са њима одржали састанак на коме су истицали да радници треба да онемогуће експлоатацију дрвета за Немце као и за јамску грађу. На овом састанку присуствовали су: Вељко Добријевић, Богдан Глежнић, Лука Ђурашиновић, Љубиша Стојшић, Ђурђе Стојановић и други. Већину радника овог предузећа чинили су тада они који су побегли из Београда испред специјалне полиције и Немаца.

Повремени упади партизанских јединица на ово подручје уливали су страх домаћим издајницима, те су ови појачали терор према народу. Преко своје обавештајне службе они су прикупљали податке о комунистима и симпатизерима НОП-а. Тако је на основу података добијених са терена ухапшен на превару Љубисав М. Предић, трговачки радник из Медвеђе, члан КПЈ и борац Млавске партизанске чете. Љубисаву је полиција из Петровца, после једне провале, послала једно писмо у име неких његових другова с којима је раније био у партизанима, да дође у Петровац на везу и да ступи поново у партизанае.

— Било је то крајем априла 1942. године — каже Милићевић Чедо Стаљин, из Медвеђе. — Предића сам добро познавао. Био ми је први комшија. Детињство смо заједно провели. Касније је отишао у Београд и радио као трговачки путник. Често је долазио у Медвеђу и доносио разне брошуре и књиге које су биле забрањене. Ја сам те књиге читао. У њима је нападана корупција, која је онда била јако раширена код власти. Нападана је и монархија. Ја сам о овоме разговарао са неким људима, а давао сам им и ове брошуре на читање, па су ме због тога, шалећи се на мој рачун, прозвали „Стаљин“. Због овога сам за време окупације једва сачувао главу од четника и Немаца. Уочи Ускрса 1942. године, био сам са Љубисавом у црквеној порти. Пред окупљеним људима, међу којима је био и Ђура Милорадовић, четнички командант среза, Љубисав је причао да ће Немци ускоро да изгубе рат са Русима и да ће у Ресаву поново доћи партизани. Љубисав није био опрезан па је говорио да је добио писмо из Петровца у коме га другови позивају да поново ступи у партизанае. Сутрадан је отишао у Петровац и приликом тражења везе, био је откривен од полиције и ухапшен. Најпре је спроведен у зат-

вор Крајскоманде у Пожаревцу, а после месец дана спроведен је у Деспотовац, где је после два месеца мучења умро у затвору. Последњих дана Љубисав је одбио да прима храну. Неки наши Медвеђани тражили су од начелника среза да га пусти из затвора, јер је тешко болестан. Начелник је то прихватио, али је тражио да 15 грађана гарантују својим потписима да неће више да иде у партизане. Мада су га људи волели, нико није смео да гарантује, јер би се на тај начин открили и били сви похапшени. Тако је он остао у затвору и пошто није хтео да прима храну, пренет је у болницу, где је ускоро и умро.

.

Октобра 1942. године, дошло је до провале у Равној Реци. Жандарми су ухапсили Јову Раутовића и Михајла Павићевића и отерали у жандармеријску станицу на саслушање. Жандармеријски капетан Милојевић из Јагодине оптужио их је да стварају комунистичке кружоке, а Кајлу се обратио речима: „Ми тебе, као таквог, знамо још из Јагодине". Пошто код њих, а ни у стану нису нашли ништа, пустили су их. Тога дана, у Равној Реци се налазио, као партијска веза, Станко Гавриловић из Крушевца. Обавештен од Путрића о хапшењу, Станко је одмах напустио Равну Реку. Нешто касније, у Равну Реку је дошао Ђорђе Матић Кекеран, члан ОК КПЈ за Крушевац.

После једног писма које је Станко послао по куриру веза са ОК КПЈ за Крушевац је изгубљена. У писму Станко између осталог каже: „У Крушевцу је јака зима и не шаљите на пут никога овамо". Овим је Станко обавестио комунисте о великом хапшењу у Крушевцу, после чега је изгубљена веза са Крушевцем. Међутим, и Немци у Равној Реци, по налогу своје команде појачали су притисак на раднике позивањем сумњивих на саслушање. Ово је довело до тога да су се радници договорили да разоружају немачког команданта, који је излазио врло често сам у шетњу. Једном приликом кад се немачки командант враћао из шетње, маскирана група радника сачекала га је у заседи и

разоружала. Сутрадан, командант места Руди Шрајбер похапсио је већи број радника, но после неколико дана сви су пуштени.¹⁰⁸⁾

Новембра 1942. године, дошли су у село Златово Немци и Љотићевци ради преузимања неиспоручене реквизиције. Тога дана у селу су били и четници Драже Михаиловића, те је дошло до борбе у којој је погинуо један немачки војник и један Љотићевац, док је неколико Немаца и Љотићеваца заробљено. Четници су заробљене Немце послали у ГТетровац, а Љотићевце су повели са собом и касније их поклали. Сутрадан из Петровца је дошло око 10 камиона са Немцима који су блокирали и опљачкали село. У селу су биле само жене, док су мушкарци на време избегли у шуму. Тада је из села однета сва пшеница, маст и месо и отерано у Петровац 10 жена и 3 мушкарца као таоци. Они су пуштени тек кад је село испоручило 5 вагона пшенице и кукуруза. Уплашени сељаци нису спавали у селу скоро целе зиме, те су Немци бацали летке из авиона, позивајући да се народ врати код својих кућа, уверавајући га да одмазде неће бити.¹⁰⁹⁾

У зиму 1942. године симпатизери НОП-а у шумском предузећу „Голија“ извели су неколико успешних саботажа. По наређењу Немаца, требало је извести у Немачку 13 кубика дрвета. Колона немачких камиона чекала је на утовар. Саботажа је веома добро организована па су метрови веома споро стизали на место утовара. Гатер се често кварио, а тестера пуцала. Немци су протестовали преко недићеваца и вршили притисак на раднике, али то није много помогло. У току ноћи један радник је успео да налије воду у килере неколико камиона. Ујутро су ови били онеспособљени¹⁰⁸ер су од мраза попуцали. Немцима је било јасно да се ради о саботажу, па су похапсили све раднике и повели истрагу. Истрага није дала никакве резултате, јер нико није ништа признао. Од планиране количине дрвета Немци су извезли само око 180 кубика. По одласку Немаца, радници су поново успоставили везу са партизанима преко свог курира Луке Ђурашиновића.

¹⁰⁸⁾ Изјава Ивана Путрић, бив. радника из Равне Реке.

¹⁰⁹⁾ Историјски архив Светозарево, К—7—11/594, стр. 13, 14.

Повољна околност за раднике „Голије“ била је та, што се са објавом „Голије“ могло сигурно да путује, те је тако одржавана веза са Београдом и другим местима.¹¹⁰⁾

Крајем 1942. године, у Падалишту, недалеко од Бара, четници су заклали синове Крстине Дамњановић, јер су одбили да им даду храну и да ступе у одред.¹¹¹⁾

ГОДИНА ЧЕТНИЧКОГ ТЕРОРА

Године 1943. четничка организација ДМ је ојачала толико, да је предузела сву власт на територији бившег среза деспотовачког. Одред Пећанчевих четника у Деспотовцу је расформиран, те је већина одмах пришла организацији ДМ. Недићева Српска државна стража је постојала и даље, али формално, јер је сва власт била у рукама четника.

У овој години терор четника је угрозио личну слободу и сигурност не само прогресивних снага, него и читавог народа овог краја. Па ипак, макар и повремено, у разним деловима среза деспотовачког појављивали су се поједини партизански одреди и групе, који су уливали народу наду за ослобођење од окупатора и домаћих издајника.

Тако је, јануара 1943. године, на трећу рампу Троглан-Баре дошао један одред партизана из источне Србије. Партизани су са једном групом радника одржали састанак. На овом састанку од радника присуствовали су Иван Путрић, Вељко Добријевић и друти. Том приликом партизани су тражили податке о бројном стању Немаца и недићеваца у Равној Реци и Сењском Руднику. Тада је Путрић одвео у Партизане Јована Рељића, железничког службеника, који је побегао из Београда. Рељић се кратко време задржао у партизанима, па се вратио у Равну Реку, где је ускоро био ухапшен и заклан од четника.

По повратку са овог састанка, у кући Станоја Матића у Равној Реци обновљена је партијска ћелија у коју су уш-

¹¹⁰⁾ Изјаве: Богдана Глежнића и Ђурђа Стојановића, стен. белешке, стр. 9, 10 и 11.

¹¹¹⁾ Изјава Мирка Грубача, стен. белешке, стр. 20.

разоружала. Сутрадан, командант места Руди Шрајбер похапсио је већи број радника, но после неколико дана сви су пуштени.¹⁰⁸⁾

Новембра 1942. године, дошли су у село Златово Немци и љотићевци ради преузимања неиспоручене реквизиције. Тога дана у селу су били и четници Драже Михаиловића, те је дошло до борбе у којој је погинуо један немачки војник и један љотићевац, док је неколико Немаца и љотићеваца заробљено. Четници су заробљене Немце послали у Петровац, а љотићевце су повели са собом и касније их поклали. Сутрадан из Петровца је дошло око 10 камиона са Немцима који су блокирали и опљачкали село. У селу су биле само жене, док су мушкарци на време избегли у шуму. Тада је из села однета сва пшеница, маст и месо и отерано у Петровац 10 жена и 3 мушкарца као таоци. Они су пуштени тек кад је село испоручило 5 вагона пшенице и кукуруза. Уплашени сељаци нису спавали у селу скоро целе зиме, те су Немци бацали летке из авиона, позивајући да се народ врати код својих кућа, уверавајући га да одмазде неће бити.¹⁰⁹⁾

У зиму 1942. године симпатизери НОП-а у шумском предузећу „Голија“ извели су неколико успешних саботажа. По наређењу Немаца, требало је извести у Немачку 13 кубика дрвета. Колона немачких камиона чекала је на утовар. Саботажа је веома добро организована па су метрови веома споро стизали на место утовара. Гатер се често кварио, а тестера пуцала. Немци су протестовали преко недићеваца и вршили притисак на раднике, али то није много помогло. У току ноћи један радник је успео да налије воду у килере неколико камиона. Ујутро су ови били онеспособљени, јер су од мрза попуцали. Немцима је било јасно да се ради о саботажи, па су похапсили све раднике и повели истрагу. Истрага није дала никакве резултате, јер нико није ништа признао. Од планиране количине дрвета Немци су извезли само око 180 кубика. По одласку Немаца, радници су поново успоставили везу са партизанима преко свог курира Луке Ђурашиновића.

108) Изјава Ивана Путрић, бив. радника из Равне Реке.
109) Историјски архив Светозарево, К—7—11/594, стр. 13, 14.

Повољна околност за раднике „Голије“ била је та, што се са објавом „Голије“ могло сигурно да путује, те је тако одржавана веза са Београдом и другим местима.¹¹⁰⁾

Крајем 1942. године, у Падалишту, недалеко од Бара, четници су заклали синове Крстине Дамњановић, јер су одбили да им даду храну и да ступе у одред.¹¹¹⁾

ГОДИНА ЧЕТНИЧКОГ ТЕРОРА

Године 1943. четничка организација ДМ је ојачала толико, да је предузела сву власт на територији бившег среза деспотовачког. Одред Пећанчевих четника у Деспотовцу је расформиран, те је већина одмах пришла организацији ДМ. Недићева Српска државна стража је постојала и даље, али формално, јер је сва власт била у рукама четника.

У овој години терор четника је угрозио личну слободу и сигурност не само прогресивних снага, него и читавог народа овог краја. Па ипак, макар и повремено, у разним деловима среза деспотовачког појављивали су се поједини партизански одреди и групе, који су уливали народу наду за ослобођење од окупатора и домаћих издајника.

Тако је, јануара 1943. године, на трећу рампу Троглан-Баре дошао један одред партизана из источне Србије. Партизани су са једном групом радника одржали састанак. На овом састанку од радника присуствовали су Иван Путрић, Вељко Добријевић и други. Том приликом партизани су тражили податке о бројном стању Немаца и недићеваца у Равној Реци и Сењском Руднику. Тада је Путрић одвео у Партизане Јована Рељића, железничког службеника, који је побегао из Београда. Рељић се кратко време задржао у партизанима, па се вратио у Равну Реку, где је ускоро био ухапшен и заклан од четника.

По повратку са овог састанка, у кући Станоја Матића у Равној Реци обновљена је партијска ћелија у коју су уш-

¹¹⁰⁾ Изјаве: Богдана Глежнића и Ђурђа Стојановића, стен. белешке, стр. 9, 10 и 11.

¹¹¹⁾ Изјава Мирка Грубача, стен. белешке, стр. 20.

ли: Михајло Павићевић, радник из Београда (за секретара), Иван Путрић, радник, Јова Раутовић и Станоје Матић. На овом састанку кандидован је за члана КПЈ Василије Гардашевић и задужен за рад у Барама, Маквишту и Бучару. Активност ове партијске ћелије није дуго трајала, јер су четници почели да праве списак сумњивих лица и симпатизера НОП-а ради ликвидације. Ускоро је ухваћен Михајло Павићевић. Али приликом спровођења Павићевић је успео да побегне и оде у Београд. У тој ситуацији други чланови партије Иван Путрић и Јова Раутовић побегли су у Борски рудник, одакле су отишли у партизане.¹¹²⁾

Седамнаестог марта 1943. године, група од шест партизана на челу са Симом Симићем, политичким комесаром Моравске партизанске чете, дошла је у рудник „Мораву“. Том приликом партизани су извели све раднике из јаме и потопили рудник. Сакупљеним радницима Сима је одржао говор у коме је рекао да не треба да раде за Немце и да ће ускоро да дође Народноослободилачка војска. Из магацина рудника дотерали су дресином бурад с нафтом и зејтином, а затим цокуле, ђон, шећер и текстил. Нафту су запалили, док су остало поделили радницима. Минирана је машина и рудник је онеспособљен за рад. После ове акције партизани су отишли у правцу села Бусура. Сутрадан у рудник је дошао власник рудника Милосав Анђелић и тражио од радника да врате све раздвојене ствари, као и да наставе са радом.

За време одмора у једној кући између Златова и Бусура, ову групу партизана напали су четници. У борби која је настала, погинула су три партизана, међу којима и Сима Симић, политички комесар Моравске партизанске чете, док су остала тројица успела да се извуку према Петровцу.¹¹³⁾

Двадесет и првог јуна 1943. године, Бољевачки партизански одред сукобио се са љотићевцима и недићевцима на Брезовици. О томе очевидац Богдан Глежњић прича:

— Код мене је дошао Лука Ђурашиновић, курир за везу са партизанима и саопштио ми је да су дошли партизани са задатком да нападну Сењски Рудник и Равну Реку. Задатак им је био да потопе руднике. Штаб одреда се нала-

¹¹²⁾ Изјава Ивана Путрића, бив. радника из Равне Рече.
¹¹³⁾ Историјски архив Светозарево, К—7—11/594; стр. 14, 15.

зио у једној колиби, куда ме је одвео Лука. У штабу су се интересовали колико има Немаца и недићеваца у рудницима. Ја сам предлагао да не потопају руднике, јер би то била велика штета, која се не би могла ни за 10 година поправити. На то су ми партизани рекли да ће они о томе да одлуче. Увече сам се вратио у бараку, но кад сам ујутро устао, барака је била блокирана од око 60 недићеваца. Код мене је дошао жандармеријски капетан Милојевић из Јагодине и најпре ме је упитао колико има радника, а затим рекао да ће да похапси све оне који немају уредна документа. Рекао ми је да је обавештен да се овде скупља „комунистичка банда“ из разних крајева земље. Ја сам почео да се правдам, да сви радници раде на сечи дрвета и да нема незапослених. Затим ме је упитао да ли знам где се налазе партизани. Ја сам му одговорио да их има у шуми. У том је напољу одјекнуо пуцањ. Тада је погинуо један партизански стражар, на кога су недићевци наишли. Одмах после тога отворена је митраљеска ватра с обе стране. Врило је као у котлу. У борби која је кратко трајала погинула су три жандарма, а девет је теже рањено. Недићевци су били љути и донели су бараку убијене и рањене и наређивали да се одмах одвеземо у Ћуприју. Са рањеницима су се повукли и остали недићевци, док су се партизани повукли у правцу Кривога Вира. Одмах после тога, код нас су дошли четници на челу са неким Бранком Карановићем и интересовали се о борби.

Све до 1943. године, четници Драже Михаиловића нису се јавно кретали у Деспотовцу. У пролеће те године, формиране су „црне тројке“ које су имале задатак да ликвидирају комунисте и симпатизере НОП-а. У Деспотовцу је, преко четничког команданта места, направљен списак лица која треба ликвидирати. Списак је садржао преко 30 лица. Такви спискови су прављени и за села. Ту своју одлуку четници су намеравали да спроведу крајем августа, па су извршили блокаду Деспотовца. Међутим, ова акција није изведена, углавном, због тога што је тада једна немачка јединица вршила претрес терена у правцу Липовице и Пањевца. За овај списак се убрзо сазнало, те су се људи скривали, а многи су успели да избегну из Деспотовца. Скоро сваке ноћи четници су вршили претресе по кућама у Деспотовцу. У оваквој ситуацији Радмила је морала да напу-

сти Деспотовац. Преко полицијског писара Бранка Богдановића, који је био симпатизер НОП-а, добијена је објава за Београд. После неколико дана, Никола је на исти начин отишао за Београд, одакле су заједно отишли у партизане и ступили у Јужноморавски партизански одред.

По сећању Николе Радојевића, пензионисаног официра ЈНА из Београда, поред чланова илегалног актива о којима је већ било речи, постојао је шири круг људи у Деспотовцу који су били на линији НОП-а. То су: Божа Воркапић и Ивановић, финанси, Вукелић Мића и Лукић Драгослав, радили на откупу жита, Шеваљевић Љубо, Радовић Јово и Радовић Шоле, геометри, Јововић Спасоје и Митић Миодраг, порезници, Богдановић Бранко, полицијски писар, Косановић Бранко, стражар СДС, Поповић Ружа, учитељица и Милена Милошевић, бабица. Да би избегли сигурној смрти Мара болничарка из Деспотовца, симпатизер НОП-а и Бели, радник Војнотехничког завода из Крагујевца, члан КПЈ, који се привремено скрио у Деспотовцу, покушали су да избегну. Обоје су добили лажне легитимације из среског начелства и као обични радници на једном камиону који је возио угаљ за болницу у Ћуприји пошли су из Деспотовца. Међутим, четници су зауставили овај камион код рудника „Срећа“ и поскидали све раднике. Одмах су издвојили Мару и Белога и ту их на зверски начин поклали.

Ускоро после тога, 11. септембра, четници су дошли у село Блајнац и убили Радосава Милића по нечијој оптужби.

Двадесет и седмог септембра самом Деспотовцу четници су убили попа Дамњана Дамњановића, ^који је као избеглица дошло у Плажане. "

Двадесет и осмог септембра четници: Богдан Ћопић, Петра „Попче“ (Ковачић), Ђорђе Грчић и Радосав „Тиско“ из Глоговца, дошли су у Деспотовац и убили Стају Драгутиновића, опанчарског радника испред његове радње. Стаја се налазио на списку код четника као симпатизер НОП-а. После тога су се удаљили. Иако су четници јавно дошли у Деспотовац Српска државна стража није интервенисала.

Појачана четничка активност у Сењско-ресавским рудницама постала је права опасност за чланове илегалног актива. Када је већ било јасно да четници трагају за комунистима и симпатизерима НОП-а, Василије Гардашевић, ру-

ководилац илегалног актива у Барама, обавештен је преко партијске везе да одмах напусти Баре. Гардашевић се прво склонио у рудник Трепчу, а затим у Вршку Чуку, где је ускоро добио везу од позадинских радника и отишао у партизанае. Нешто касније из истих разлога рудник-Баре су напустили и Воја Матић и Милорад Михајловић, Пајо Пашћановић, Никола Екмедић и још неки други. Сви су се они, помоћу лажних пропусница, направљених у канцеларији Управе рудника пребацили у Београд, а одатле на разне стране. После одласка Гардашевића, руковођење активом илегалца прешло је на Јову Нешића и Јову Грубача. У то време терор четника бивао је све већи. ЈБуди су батинани и убијани без икаквог саслушања. Нико више није био сигуран, кад увече легне, да ће сутра жив устати. Код радника је наступила општа несигурност, а посебно код радника католичке и муслиманске вере. У својој шовинистичкој заслепљености четници су одлучили да покрсте све ове раднике у православну веру, зато су им наредили да међу Србима нађу кумове. У овој тешкој ситуацији, симпатизери НОП-а пријавили су се добровољно за кумове, па је покрштавање обављено у школи у Барама у присуству веће групе четника и свештеника. На тај начин су радници спасени сигурне смрти. Из захвалности према својим кумовима, сви су ови радници били везани за НОП и давали добровољне прилоге у новцу, а вршили су и саботаже на раду. Тако да је производња опала. Често је ломљен алат, зарушавани подземни ходници и кварена електрична инсталација у јами.

Почетком октобра 1943. године четници су извршили гнусан злочин над дванаесторицом Италијана, који су као немачки заробљеници побегли из организације ТОТ, која је оправљала пут Ћуприја—Јагодина. Италијани су напустили рад и побегли, у намери да нађу партизанае и да им се придруже. Немци су обавестили четнике о њиховом бегству, те су се четници дали у потеру за њима. У рејону села Жидиља и Стењевца, Италијани су наишли на четнике који су их спровели у Баре. На саслушању Италијани су изјавили да су антифашисти и да желе да се боре против Немаца и да хоће да ступе у партизанае. Четници су им „обезбеђивали“ да ће их „спровести“ до партизанаа. Сутрадан Италијани су одведени на једну ливаду ниже Бучара и стре-

љани. Стрељање је извршила четничка „црна тројка“ — Грчић, Прља и Лала. После овог злочина, четници су дошли у Баре, пијанчили и причали како су Италијани кукавице и молили да им поштеде живот. Овај четнички злочин радници су примили са гнушањем и презиром. Било је случајева да су неки четнички симпатизери овај злочин осуђивали јавно, због чега су од четника добили по 25 батина. Радници: Гаја Вујичић, Иван Цоларић, Јосип Шундра и други, батинани су од четника зато што су у припитом стању псовали четнике што се не боре с Немцима, већ се смуцају по руднику.¹¹⁴⁾

У јесен 1943. године четници су припремали масовну мобилизацију омладине за Деспотовачку четничку бригаду. На неколико места, као у Плажану, Пањевцу, Брестову и другим, извршено је свечано освећење четничких застава и полагање заклетве омладине на „верност краљу и отаџбини“. После заклетве која је извршена уз свечан церемонијал и у присуству већег броја свештеника и свих четничких команданата, омладина је пуштена кућама, а то је био увод за будућу мобилизацију.

За разлику од територијалних јединица, које су биле присилно мобилисане, четници су имали оперативне јединице, које су биле састављене од добровољаца и које су се од фебруара 1943. године, бориле против партизана на Јастрепцу и Буковику. Сву власт на овој територији у овој години имали су четници преко команданта среза и команданта села с „црним тројкама“.

У Маквишту су четници организовали радионицу за израду бомби и кама и оправку пушака и другог оружја. Командант радионице је био четнички капетан Миленко Милошевић, а стручну организацију у радионици водио је инжењер Милија Несторовић. Оправка посуђа за радничку мензу није више вршена, јер је радионица радила искључиво на изради и оправци четничког оружја.

Народ је био присиљен да даје реквизицију и за четнике и за Немце, па је пружао отпор кад год је то било могуће. Ради обезбеђења испоруке реквизиције, Немци су за-

¹¹⁴⁾ Изјаве: Мирка Грубача и Јове М. Нешића, стен. белешке, стр. 7—9, 23 и 28.

творили са овог подручја око 80 људи као таоце. Несташица хране створила је код становништва панику, а црна берза је почела да цвета.¹¹⁵⁾

Ево како је политичку ситуацију видео у овој години Љотићев повереник Пера Никчевић из Ћуприје, који у свом извештају од 14. фебруара 1943. године пише:

а) Војничка ситуација је узнаку потере и кретања већих размера и на терену се налазе одељења СДС из раваничког, белићког и параћинског среза. Потера није наишла ни на траг разбојницима, који су разоружали станицу у Великом Поповићу и одвели командира станице и о њему се још ништа незна.

б) Акција комуниста је почела да оживљава, разлог је јача пропаганда Москве која напада све националне елементе и куражи своје пришипетље, како ће Немци у најкраћем времену бити сатрвени и куражи их да буду у сваком тренутку спремни да преузму власт и одуже свој дуг«.

У извештају стр. пов. бр. 15 од 11. априла 1943. године, Никчевић пише:

»Због појачане активности четника Д. М. на подручју среза деспотовачког дошло је 150 немачких војника (Полицей-стелл) и нешто Бугара. Четници се крећу слободно по планинским селима Липовици, Сладаји, Пањевцу и околини Равне Рече«.

У извештају од 6. октобра 1943. године, Никчевић описује политичку ситуацију у срезу деспотовачком, па између осталог каже:

»У околини Деспотовца, пре отприлике више од петнајест дана погинуо је командант четничке бригаде потпоручник, Ђорђе Газибара, кога су сами Дражиновци ликвидирали, јер се побунио што четници убијају небине људе и жене. Штаб бригаде се за сада налази у манастиру Манасији и сматра се да је духовни убица свих побијених старешина манастира, Павле Панић — јер он док је био војвода са Блашкбм Михајловићем има највише заслуга што се тај одред ставио у службу мајору Пилетићу из Горњака«.

У тежњи да увуку што већи број људи у своју организацију, дражиновци углавном прикупљају уза се буржоа-

п5) Историјски архив Светозарево, К—7—11/594, стр. 15, 16.

зију у градовима и имућне сељаке по селима, који их материјално помажу. Остали део њихових јединица био је састављен од шићарџија и пљачкаша, спремних на најсвијепије злочине. У позадини су били равногорски одбори — идејно-политичке организације покрета Драже Михајловића, чији је главни задатак био прикупљање података о симпатизерима НОП-а и њихова ликвидација.

У овој години четници су извршили велики број злочина над голоруким народом у Ресави.

Двадесет и седмог јануара 1943. године, четнички курири су дошли по Милоша Обрадовића, сиромашног хармоникаша из Ћуприје, иначе симпатизера НОП-а, хромог и грбавог и присилили га да пође с њима да им свира на Светог Саву. Целе ноћи четници су пили и певали а на крају из обести заклали хармоникаша и бацили га у Мијајлову јаму.

Најжешћи терор четници су спроводили у рудницима. Тако је у мају, на свиреп начин побијена породица Гојка Живковића из Равне Реке. Четници су наредили овој породици да се аз неколико часова исели из Равне Реке. На Пасуљанским ливадама ова породица је сачекана од четника. Крста је са браћом Јованом и Николом почео да бежи према Сењском Руднику, али су их четници стигли и код болнице Крсту заклали, Јована убили па исекли на комаде, а Николу ухватили и одвели у Сење, а потом у Бигреницу и тамо га заклали. Иванка Живковић са ћерком Јелом и сином Драгутином вратила се у Равну Реку, где су је четници ухватили и угушили на очиглед сина Драгутина, који је једини, од 6 чланова породице, успео да се спаси.

Исте ноћи убијена је и Стана Ристић, са својом дванаестогодишњом ћерчицом. Овај покољ је оставио ужасан приказ: на путу су лежали раскомадани делови људског тела, одсечене главе једне девојчице, једне жене и једног човека. Трупови жртава пресечени су уздуж на двоје, а утробу су пси већ развукли и појели.

У овом месецу извршен је и покољ над једном групом Хрвата и муслимана у Равној Реци, Сењском Руднику и Сисевцу, који се нису били још покрестили у православну веру. Жртве верске затуцаности и четничке обести били су у Равној Реци: Иван Вепрек, Ђуро Мајцен, Јорданка Мајцен, Шпиро Групавац, Јосиф Хајнц, Ана Хајнц, Ми-

Детаљ са свечаног освеђења заставе Деспотовачке четничке бригаде у Плажану 1944. године

Мијајлова јама изнад Равне Реке, гробница многих родољуба
— жртава четничког терора

хајло Журнић, Фрања Кнок, Марица Салих, Салко Чавалић, Анка Чобановић, Илија Ковач и Феодор Воробијев; а у Сењском Руднику: Ђого Ибрахим, са супругом и дететом, Авдо Табаковић и Марица Мијић.

Истовремено и из истих разлога у Сисеву су поклани: Стојан Иванић, са супругом Модиком, ћерком Цецилијом од 12 година и Драгицом од 4 године, Стевица Јелић, Иван Кожул, Живко Мицић и супруга му Ана. Четници су се на свиреп начин обрачунали и одмах заклали Мирјану Јаковљевић, Милојка Милутиновића и супругу Веру и Миленка Ђурића и Милана браћу из Мутнице, само зато што су рекли да су и они људи иако су друге вере.¹¹⁶⁾

Августа 1943. године амерички авиони су се враћали са бомбардовања петролејских извора у Румунији. Из Бора

¹¹⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 22, 24.

Немци су тукли противавионском артиљеријом и оштетили један авион. Изнад Равне Реке искочило је падобранима 13 америчких војника, од којих су 12 пали према Буљиној Бари, а последњи пилот на Пасуљанским ливадама. Пилота су ухватили Бугари и предали Немцима у Јагодини, док су остале похватили четници и спровели у свој логор на летовалишту. Американци су тражили Титову војску због чега су их четници поклали и бацили у Мијајлову јаму.¹¹⁷⁾

У лето 1943. године доведена је једна већа група омладинаца и омладинки из Ћуприје и спроведена у логор на „Летовалишту“. После саслушања сви су поклани и бацени у Мијајлову јаму.¹¹⁸⁾

У штабу Деспотовачке четничке бригаде командни кадар није био јединствен. Постојало је неслагање између команданта бригаде Војислава Дамњановића и начелника штаба Ранка Стојановића. Дамњановић се није слагао са својим начелником штаба, те је између њих долазило често до оштрих свађа. Дамњановић је предлагао да се ликвидира један број људи из Деспотовца и околних села, чему се Ранко противио. Тако је 19. новембра 1943. године на месту Камењар изнад самог Деспотовца сачекан у заседи и убијен Војислав Дамњановић, командант деспотовачке четничке бригаде. У заседи је била позната четничка „црна тројка“: Богдан Ћопић, Пера Ковачић Попче и Милован Ћурчић Лала. Дамњановић се враћао у штаб бригаде из Деспотовца, где је пре тога отишао код благајника четничке бригаде, да узме новац за потребе бригаде.

После убиства Дамњановића, за команданта Деспотовачке четничке бригаде постављен је Коста Стефановић, капетан из Београда.

. . .

И поред појачаног терора окупатора и домаћих издајника, производња угља је нагло опадала. Директива КПЈ — Што мање угља за окупатора — је са успехом спрово-

¹¹⁷⁾ Изјава Драгослава Радивојевића, из Равне Реке.

¹¹⁸⁾ Изјаве: Ивана Алкозина, из Равне Реке, Станоја Антића, из Сења и Руже Антић, из Ресавице.

ђена. По цени живота радници су вршили саботаже, свуда кад им се за то пружила прилика. Позната су врло често зарушавања јама, кидања електричне инсталације, конопца за превоз корпи с угљем, честа кварења пумпи за воду и потапања окна. О овим саботажама најречитије говори следећи податак: Четворогодишња производња угља у Сењско-ресавским рудницима (1937—1940. године) износила је 1.035.769 тона, а у току окупације (1940—1944. године) производња је пала на 361.284 тона, што значи мање за два ипо пута од предратне производње, док је број запослених радника био приближно исти.

Сељаци из околних села напуштали су рад и одлазили кућама. Крајем 1943. године у руднике долази немачка посада да присилно обезбеди производњу угља. Немци су свакодневно силазили у јаме са оружјем и терали раднике да раде. У Равној Реци било је 27 Немаца, који су се смештили у зграду Основне школе, на чијем су крову монтирали митраљез.

ГОДИНА 1944.

Крајем 1943. и почетком 1944. године, четници су мобилисали већи број људи за борбу против партизана који су се све више приближавали овом крају. Тада је формиран и Ресавски четнички корпус у који су ушле: две ресавске и **једна деспотовачка четничка бригада**. Седиште штаба овог корпуса било је најпре у Грабовици, а затим у селу Плажану. Касније је штаб корпуса врло често мењао место боравка. При штабу корпуса постојала је радио-станица, преко које је одржавана веза са Енглеском. Ова радио-станица била је смештена најпре у вили Благоја Јоцића, више села Стрмостена и при њој је постојала енглеска мисија од 4 члана. Шеф енглеске мисије при организацији ДМ био је капетан енглеске војске Верко, а његоз заменик Петерсон. Чланови ове мисије били су још Скот и један наредник енглеске војске, чије је име остало непознато. Приликом спуштања падобранима, Верко је сломио ногу, а Скот задобио лакшу повреду. Четници су довели лека-

ра из бригаде који је 15 дана остао са Енглезима у Стрмостену и пружио им лекарску помоћ. Шестог јануара 1944. године, на Орловицу изнад села Јеловца дошао је пуковник ДМ са енглеским официром Гринвудом, који је дошао да замени повређеног Верка. Гринвуд је са механичарима из Ресавског корпуса монтирао радио-станицу на колиби Милана Обрадовића из Стрмостена. Недалеко од радио-станице, на неколико места спремљене су веће количине дрвета и заложене ватре. То су били сигнали за енглеске транспортне авионе, који су требали да баце падобранима оружје, муницију и намирнице. Но како ни после 10 дана чекања енглески авиони нису дошли, енглеска мисија је напустила територију среза деспотовачког и отишла у Хомољске планине. Повређени Енглези Верко и Скот превезени су најпре у рудник Баре, где су им лекари др Јаков Килман и Мирослав Новаковић указали лекарску помоћ, а онда су пребачени у Параћин, одакле им се губи сваки траг. Верује се да су пали у руке Немаца.

Марта 1944. године, у борби на Јастрепцу са јединицама Народноослободилачке војске разбијена је деспотовачка четничка бригада, а њен командант Коста Стефановић једва се спасио са нешто четника и дошао у Деспотовца. У овој борби изгинуло је доста четника, нешто је заробљено, а један део мобилисаних се разбежао. По доласку у Деспотовца, четници су пуштени кућама на одмор, а командант Коста је премештен.¹¹⁹⁾

О овој борби на Јастрепцу сећа се учесник Драгољуб Јоксимовић, поткивач из Роанде, родом из Грабовице, тада мобилисан присилно од четника:

— Четници су ме мобилисали и ја сам морао да идем у борбу која се водила на Јастрепцу. У овој борби партизани су нас разбили, па је један број четника погинуо а један број је заробљен. Међу заробљенима био сам и ја. Групу заробљених у којој сам био ја саслушавала је нека Рада из села Деспотовца. После саслушања, нас мобилисане, партизани су пустили кућама, а активне четнике задржали. Тада ме је позвала Рада и рекла ми: „Пошто си ти из мог

"*) Историјски архив Светозарево, К — 10 — 56/1076, стр. 346, 347.

краја, молим те да однесеш ово писмо мојима у село Деспотовац и да им га предаш, да знају да сам жива". Ја сам био радостан што сам остао жив и што идем кући, па сам обећао да однесем и предам писмо. Узео сам писмо и дошао у село. У селу су четници вршили нову мобилизацију за борбу против партизана. Ја сам се уплашио да ме не примете, па нисам ни ишао у Деспотовац. Дуго сам чувао ту цедуљу у каницама, али никако нисам смео да одем и предам њеним родитељима. После сам је негде изгубио. После ослобођења чуо сам да је Рада жива и било ме срамота да је стретнем, јер ми је живот спасила, а ја нисам извршио обећање.

Крајем јуна 1944. године у Деспотовац је дошла група од 20 Американаца, којима су Немци оштетили авионе а они се спасили спустивши се падобранима. Четници су Американцима спремили ручак у Деспотовцу, а после ручка разгледали су град. Код Владе Станковића и Милана Мирковића Американци су купили по један кожух и једну шубару. Са њима су биле две девојке из Свилајнца као тумачи. Одавде су Американци превезени у Свилајнац.

Преко своје обавештајне службе Ресавски четнички корпус је радио на обезбеђењу терена од упада партизана и откривању симпатизера НОП-а и комуниста.

Пропагандно одељење је организовало да сви команданти села, примају бесплатно четнички лист „Поморавље". Овај лист је обавезно читан омладини на извођењу војне обуке по селима. У пропагандне сврхе, виши четнички официри држали су говоре у Деспотовцу и манастиру Манасији у којима су величали четнички покрет Драже Михаиловића, а нападали КПЈ и развој НОП-а. Такве говоре држао је у Манасији четнички пуковник Палошевић, а у Деспотовцу Тодор Гогић, потпуковник.¹²⁰⁾

После пораза на Јастрепцу четници су вршили нову мобилизацију у циљу попуне бригаде за борбу против партизана која се пренела на Буковик. Отпор у народу био је врло јак, јер су се четници компромитовали због сарадње са Немцима. Буржоазија и богати сељаци су уз добре паре

¹²⁰⁾ Историјски архив Светозарево, К — 10 — 56/1076, стр. 347, 353.

откупљивали своје синове, док је сиротиња, немајући пара, морала да иде. Због брзог надирања Руса, Немци су вршили припреме за повлачење својих трупа из Југословије, ради одбране Немачке. Четници су то осетили, па су хтели да дођу до оружја и плена. Крајем јула 1944. године, четници су напали и разоружали Немце у Равној Реци. У овом нападу испаљен је само један метак и Немци су се предали. Заробљене Немце четници су потерали у свој логор на „Летовалишту“. Као одмазду за ово Немци су у Сењском Руднику ухапсили преко 60 радника као таоце. Тада је дошло најпре до преговора између четника и Немаца, а онда и до „размене“.

После овога, Немци су се ужурбано спремали да дефинитивно напусте руднике. Дванаестог августа 1944. године, из Сењског Рудника кренула је специјална композиција воза са око 100 немачких војника са свим наоружањем и стварима за Ћуприју. О овоме четници су били на време обавештени па су између Вавила и Раванице код пропуста „Две сестре“ одшрафили шине и посели литице клисуре. Кад је воз наишао на демонтирану пругу, машиновођа је искочио и воз се сурвао у провалију. На збуњене Немце четници су отворили ватру са свих страна. После краће борбе погинуло је 14 Немаца, међу којима и немачки командант, док је већи број рањен. Јака митраљеска ватра принудила је Немце на предају. Заробљене Немце четници су разоружали и опљачкали. Скинули су им одела и ципеле, а дали су им поцепана стара сељачка одела и тако их водили из села у село, да би народ видео како се они боре против Немаца. Међутим, народу је било добро позната њихова сарадња, па су овај догађај протумачили као обичну плачку. Једна група заробљених Немаца дотерана је преко Кованице у Језеро и смештена у школу, одакле је спроведен у Деспотовца. Из Деспотовца је један камеоном пребачена до Добричева, одакле је сама отишла у Ћуприју. После ове акције из Ћуприје је дошла казнена експедиција у Сењски Рудник, али како у насељу није било никога, Немци су запалили неколико кућа и вратили се у Ћуприју. За то време четници су пировали по селима и разметали се задобијеним пленом. По одласку ове казнене експедиције, Раваничка четничка бригада настанила се стално у Сењском Руднику. За искрене родољубе и симпатизере НОП-а нас-

тали су још црњи дани. Терор четника настављен је све до ослобођења. Радници причају да су четници били гори од Немаца.¹²¹⁾

Крајем августа 1944. године, на једном састанку илегалца у Барама, а коме су присуствовали: Мирко Грубач, Перо Јањош, Љубиша Митић, Јово Грубач, Глишо Лукавац, Стева Татомир, Стојан Тубин, Драган Билбија и Јован М. Нешић, одлучено је да се разоружају жандарми и да се са већом групом рудара крене у партизане. Терор четника је достигао врхунац, те је постојала опасност да ова група илегалаца буде откривена. По договору, још пре напада на жандармеријску станицу, Јован М. Нешић, Љубиша Митић и Перо Јањош кренули су као предходница у партизанску јединицу која се тада налазила негде између Кривог Вира, Бољевца и Ртња. После неколико дана лутања по планини у пределу Соко Бање, успоставили су везу са 20. бригадом 45. дивизије.

Ноћу, 8. септембра 1944. године у Барама је разоружана посада жандармеријске станице. Група илегалаца је преко симпатизера НОП-а, која је радила у четничкој радионици оружја у Маквишту, дошла до једног пушкомитраљеза, две машинске пушке и неколико пушака. Са овим оружјем група је напала и разоружала посаду жандармеријске станице у Барама. Жртава није било. Са одузетим оружјем тада је из Бара отишла у партизане група од око 30 радника међу којима: Стојан Тубин, Мирко Грубач, Јова Грубач, Драган Билбија, Никола Грубач, Ранко Малешевић, Петар Ченић, Андрија Рапо, Чеда Малинић, Божо Стојић, Павле Ченић, Бранко Теофиловић, Урош Малинић, Павле Малетин, Благоје Јекић, Милан Теофиловић, Влатко Шпанић, Срета Алексић, Периша Марјановић, Бранко Попадић, Перица Милошевић, Мића Гитарић, Милан Јовановић, Зоран Јоксимовић и још неки чија имена није могуће утврдити. Тада су из Равне Реке отишли у партизане: Иван Смиљанић, Лазо Смиљанић, Драган Шарановић, Ђуро Татомир, Буда Момчиловић, Александар Јовановић, Мића Марковић, Божа Ђорђевић и Срета Алексић.

¹²¹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 25, 26.

Од оружја тада су имали три пушкомизраљеза, 5 машинки, 25 пушака, 30 бомби и око 10.000 метака. На путу према Бољевцу рудари су 12. септембра 1944. године срели у селу Лукову Бољевачку партизанску чету, с којом су учествовали у борби за Бољевац, а 17. септембра ступили у 24. српску ударну бригаду 45. дивизије у селу Трговишту код Соко Бање.¹²²⁾

Продор народноослободилачких јединица у Србију обезглавио је четнике. Мобилисани сељаци почели су да напуштају четничке јединице и да се враћају својим кућама, док су неки бежали код партизана. Почетак октобра везан је за долазак првих партизанских јединица у Деспотовац.

У наступању према Параћину јединице НОВЈ водиле су тешке борбе за село Мириловац против здружених немачких и четничких јединица. Том приликом четници су заробили партизане: Драгана Билбију, Николу Грубача, Уроша Матића, Чеду Малинића и Перишу Марјановића. Заробљене партизане четници су мучили на најсвирепији начин и све их поклали. Зато што нису молили за милост, четници су им вадиле очи, расецали груди и вадиле срце и касапили остале делове тела:

ОСЛОБОЂЕЊЕ СЕЊСКО-РЕСАВСКОГ БАСЕНА

Шестог октобра 1944. године **дошао** је спас. Из источне Србије преко Троглан Бара стигле су јединице Црвене армије у Равну Реку. Одушевљење је захватило све. Народ је од срца поздрављао ослободиоце, кличући херојској Црвеној армији и Совјетском Савезу. За време боравка Руса у Равној Реци, четнички **командант** Чачић се представио Русима као борац против окупатора, па га је руски командант Царев оставио да са својим четницима одржава ред до доласка јединица НОВЈ. Деветог октобра Руси су кренули у два правца, према, Ћуприји и Деспотовцу. По одла-

¹²²⁾ Изјава Мирка Грубача, стр. 30, 31.

ску Руса Чачић је одмах сазвао збор у Сењском Руднику на коме је рекао алудирајући на оне који су свесрдно дочекали Русе: „Варају се они који мисле да су четничке каме зарђале!“ — После ове опомене захватила је паника многе који су дали сувише одушка, радујући се слободи и ослободиоцима. Још одмах је већа група грађана пошла за борцима Црвене армије у Ћуприју. У руској команди су изложили ситуацију и Чачића приказали у правој боји. Руска команда је упутила 16. октобра једну чету својих бораца под командом једног мајора у Сењски Рудник, која је разоружала четнике. Чачић је спроведен у Ћуприју и Јагодину где је одговарао за злочине против свога народа и добио заслужену казну. После хапшења Чачића, у Равној Реци је формиран „Комитет Народноослободилачке војске“ у који су по међусобном договору ушли: Станоје Матић, Ђура Татомир, Миле Павловић, Стево Решетар, Видан Марјановић и други.

Двадесетог новембра 1944. године у Равну Реку и остала насеља Сењско-ресавског басена дошла је Двадесета српска бригада под командом капетана Бошка Бањаца. На збору испред Задружног дома у Равној Реци говорио је Бошко Бањац о стварању нове државе равноправне заједнице свих наших народа. На овом збору изабрана је и прва народна власт. Тада је од радника формирана народна милиција, која је обезбеђивала руднике, а повремено ишла са милицијом других насеља на чишћење терена од остатака четника који су се крили по шумама или код јатака по селима.

Тада се око 30 омладинаца и омладинки добровољно пријавило у I батаљон 24 српске ударне бригаде. Сећам се, прича Драгољуб Шарановић, пензионисани официр ЈНА из Београда следећих другова и другарица: Миле Павичић, Рацко Јеркин, Дика Богосављевић, Гаја Живковић, Коле Петковић, Милинка Мунтијан, Албина Марковић, Зора Зорић, Рада Миљковић и Миша Милосављевић из Равне Реке, а из Сењског Рудника: Леонид Шањин, Васа Милутиновић и Миле Станковић.¹²³⁾

¹²³⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 27, 28.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ДЕСПОТОВЦА

Пред снажним налетом Црвене армије Немци су почели да концентришу своје трупе за одбрану Немачке. Избијањем Руса на Дунав појачана је активност Народноослободилачке војске. Тако је 4. октобра 1944. године из правца Липовице преко Пањевца и Ломнице дошло једно одељење 24. српске народноослободилачке бригаде у Деспотовац. У Деспотовцу се тада налазило неколико стотина четника и око 60 жандарма. Појава партизанске извиднице на брду Ковиловача изнад Деспотовца изазвала је панику код четника и жандарма, те су без борбе побегли у правцу села Витанца и Трућевца. Партизани су ушли у Деспотовац. Код Ханског моста организовано је народно весеље. Играло се партизанско коло у коме су учествовали и грађани. Међу партизанима биле су и две партизанке у војничком оделу са петокраком на капи. Многи Деспотовчани су први пут видели жену борца. За то време једна десетина партизана је исписала на зидовима зграда више парола о народној власти и КПЈ и спалила архиву суда. Из жандармеријске станице партизани су узели нешто намирница и око 21 час повукли се према Пањевцу.¹²⁴⁾

Овај долазак партизана охрабрио је наплашене људе и улио им наду на скоро ослобођење.

Да би повратили морал код преплашених четника, 6. октобра у Деспотовац долази цео Ресавски четнички корпус, састављен од четири чете које су биле наоружане искључиво аутоматским оружјем. Две чете овог корпуса имале су комплетну немачку униформу. Цео корпус је био постројен на пијаци испред ваге. На импровизованој говорници четнички команданти су говорили постројеним четницима да су партизани разбијени у Босни и да су пребегли у мањим групама у Србију, које ће врло брзо бити уништене. Четнички командант Раус тврдио је да је у земљу дошао краљ и састао се са Дражом Михајловићем и да народ не треба да наседа комунистичкој пропаганди. Међутим, нико од присутних грађана није веровао у ову бес-

¹²⁴⁾ Историјски архив Светозарево К — 7 — 88/1123, стр. 10. 11/594, стр. 21.

мислицу. И најокорелији четници знали су да су Немци изгубили битку а са њима и сви њихови помагачи. Није прошло ни три дана а све четничке илузије пале су у воду. Деветог октобра наишле су прве јединице Црвене армије у Деспотовца. Ноћу уочи доласка Руса нестала је сва четничка сила. Многи четници су бацили оружје и отишли кућама, а мањи део разбијен у групице отишао је у шуму. Покушај немачких моторизованих јединица из Ћуприје да зауставе надирање Руса није успео. На путу Деспотовца — Ћуприја Руси су уништили неколико немачких мотоциклиста, док су се остали повукли у Ћуприју.

Главнина руских јединица задржала се неколико дана у Деспотовцу, а онда кренула у правцу Ћуприје и Јагодине. Немци су се били утврдили у Јагодини, те је вођена жестока борба. Два дана су грмеле каћуше и уз велике жртве Руси су форсирали Мораву и заузели град.

До доласка јединица НОВЈ Руси су поставили за команданта места Ранка Стојановића, учитеља, бившег начелника штаба четничке бригаде који је раније био у опозицији према владајућем режиму. Други део бившег среза деспотовачког, део од Деспотовца према Свилајнцу и Ћуприји, ослобођен је 10. октобра.

По одласку руских трупа из Деспотовца, на овој територији није било никакве власти све до 20. октобра када је дошао један батаљон Двадесете бригаде 45. дивизије НОВЈ. Тада је формирана Команда места у Деспотовцу.

ФОРМИРАЊЕ КОМАНДЕ МЕСТА У ДЕСПОТОВЦУ

За првог команданта места постављен је Драгослав Јаковљевић Дракче, а за комесара Стојан Радивојевић, позадински радник. Мобилни официр је био Иван Смиљанић из Равне Реке, а обавештајни Јова Грубач из Бара. Ова команда представљала је сву власт на територији бившег среза деспотовачког. Она је одмах преузела на себе задатак да организује позадинске службе и чешћење терена од остатака четника. Најпре је у Деспотовцу разоружана посада Жандармеријске станице, која је бројала око 60 жан-

дарма, затим је формирано 5 водова од по 15—20 војника, који су имали да очисте терен од остатака непријатеља и обезбеде нормалан рад органа народне власти. Ови водови били су распоређени у Деспотовцу, Великом Поповићу, Пањевцу, Језеру и руднику Баре. На челу сваког вода налазили су се командири и делегати водова. Један од главних задатака Команде места био је мобилизација људства за оперативне јединице Народноослободилачке војске. Са ове територије упућено је у разне јединице преко 800 бораца. Уз помоћ Команде места формиран су органи нове народне власти — месни народноослободилачки одбори у свим насељеним местима. Нови органи власти помагали су у спровођењу мобилизације, организовали су прикупљање хране, обуће, оружја и других потреба за фронт.¹²⁵⁾

О тим првим данима по ослобођењу Деспотовца прво-борац Драгослав Јаковљевић прича:

— Двадесетог октобра 1944. године дошао сам у Деспотовац као командант батаљона 20. бригаде 45. дивизије. У Јагодини ми је речено да ћу у Деспотовцу остати за команданта места. Убрзо је дошао и друг Стојан Радивојевић, а затим и Светомир Ракић. Тада смо формирали Команду места. Ја сам био командант Команде места, а Столе комесар. Ускоро је дошао и Добривоје Бошковић и формирао прво Среско поверенство Партије. У Окружном поверенству Партије у Јагодини речено нам је, да мобилишемо људство за окончање рата, затим да формирамо народну власт и партијске организације. Један од главних задатака био нам је да похапсимо четничке команданте села и активисте равногорских одбора. Тих првих дана имали смо пуне руке посла. Одмах по доласку наших јединица у Деспотовац пришао нам је један број омладинаца и омладинки и који нам је пружио драгоцену помоћ. Кад смо разоружали жандарме и почели да хапсимо четничке команданте села и тражимо равногорске одборе, буржоазија у Деспотовцу одлучила се на један потез који је требало да их прикаже као пријатеље НОП-а. Она је изабрала једну делегацију у коју су ушли Благоје Јоцић, власник рудника Баре, Милосав Анђелић, власник рудника „Морава“, Ни-

¹²⁵⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112; 88 1123, стр. 35, 36.

колић, трговац и Драгутин Микетић, учитељ. Тај Микетић био је за њих нека интелигенција и он је у њихово име требало да изнесе њихов захтев. Тога дана био сам у Команди места, кад уђе курир и рече ми: „Друже команданте, нека господа траже да уђу код тебе“. „Нека уђу“, одговорио сам. Кад су ушли почели су да се снебивају. не знају како да ме ослове, час, господине, час друже. Ја их понудим да седну, а онда ће тај Микетић: „Па, знате ми смо мало закаснили, требало је то одмах првих дана кад сте дошли, да вам приредимо добродошлицу, да вам град ода почаст“. „Добро, кажем ја, никад није касно, само кад је од срца. Ми ћемо да дођемо на банкет који ви приређујете, али ми хоћемо тамо да видимо и представнике народа, да видимо раднике, занатлије и сељаке.“ „Да, да, ништа ви не брините“ одговарају они у хору. „До виђења, вечерас у Томиној кафани!“ Ја и Столе се договоримо и пошаљемо Маленовића омладинца да види шта се тамо спрема и кога има све у Томиној кафани. Кад се Маленовић вратио, испричао нам је, да је супер сервирано, да се на столу налази и букет цвећа, а за столом све сама господа, ни једног радника. Ја и Столе смо били у „недоумици шта да радимо. Али пошто смо обећали, одлучили смо да идемо, али да не седамо за сто. Дођемо тамо, а они устају богзна како, клањање. Ја и Столе стојимо. Онај учитељ спремио неки говор и хоће да нас поздрави — да нам пожели добродошлицу. Ја му не дам да говори, јер се бојим да ме не поклопи, па после ја да будем други. Погледам на дивно сервиран сто и друштво око њега, па кажем: „Ви сте нас позвали као ослободиоце у име народа, али како ви не представљате народ, јер овде нема ниједног радника, занатлије ни сељака, ми нећемо да останемо.“ Ја и Столе се окренемо на левокруг и изађемо напоље.

Сутрадан међу њима се водио разговор: „Овде не успева, овде је озбиљна ствар“ говорили су. После неколико дана стигла је тужба од радника из Бара, да им није исплаћено неколико плата за време окупације. Ја и Столе позовемо газду рудника Благоја Јоцића и његовог управника Нешића. Благоје се правдао да он није живео у руднику, већ да га је управник Нешић замењивао у свим пословима. Нешића смо тада ухапсили, а Благоју смо рекли да нас чека у Барама. Ја и Столе узјашемо неке коње и дођемо тамо.

Између две смене сазовемо збор радника. Радници су раскринкали Благоја, да смо се уплашили да га не линчују. Некако смо смирили раднике и обећали им да ће бити исплаћени за две-три недеље. После неколико дана у Деспотовац је дошла једна група радника из Бара са транспарентима „Гојко из затвора, Благоје у затвор!" Ми смо тада прибавили информације од неких другова које смо имали тамо на терену. То су били другови: Иван Смиљанић, Јово Грубач и још неки други. Сви они кажу да Гојко није крив, него Благоје. На основу тога ми пустимо Гојка, а ухапсимо Благоја. Ускоро после тога Вита Цветковић пише из Јагодине: „Дајте материјал за Благоја, шта је све радио, колико има вила ту и у Београду и Немачкој, ради конфискације рудника. Тако се то завршило са Јоцићем . . .

Приликом претреса терена нашли смо у Медвеђи један четнички магацин код Туркуловића кафеције. У њему је било: масти, сланине и нешто коже. Све смо то запленили и донели у Деспотовац. Наши војници су открили у Стењевцу још један четнички магацин. Тамо је заплењено доста гуме, опанака, ђона, коже и један пун ранац хиљадарки и петстодинарки. Ја и Столе нисмо бројали паре, већ смо измерили на кантар и предали Окружном комитету Партије у Јагодини . . .

У то време био нам је већ пришао један број омладинаца и омладинки с којима смо почели да организујемо културно-забавни живот. Почело се са давањем мањих позоришних комада из НОБ-а и игранком. Ја сам био млад и волео сам да играм. Једне вечере играо сам са једном врло лепом девојком. Буржоазија је то хтела да искористи. У то време били смо ухапсили Амброжа (који је тада држао кафану), због неких клупа које није хтео да нам уступи. Сутрадан, у Команду места је дошла та девојка и молила ме да пустим из затвора Амброжа, који је био њен зет. Како је у то време стигло наређење из Јагодине, да њу и њену сестру спроведемо у Јагодину, то ми је добро дошло. Таман што је ушла и почела да кокетира и да моли да пустим њеног зета из затвора, ја позовем стражара и кажем му: „Терај је у затвор!" У први мах она не поверова, па наставља: „Немојте друже команданте, да правите овакве неумесне шале!" Ја, онако партизански, мало оштрије: „Улази у за-

твор!" И тако је затворим. После смо довели и њену сестру и заједно смо их спровели у Јагодину где су саслушане и после извесног времена пуштене.

На остварењу разних задатака, поред Маленовића, сећам се и Виде Ђукић, Милета Драгутиновића, Милке Саватовић, Цаје, Миће и других, јер тада није постојала организација КПЈ ни СКОЈ-а. Ми смо прво формирали месне народноослободилачке одборе, а после организације КПЈ и СКОЈ-а.

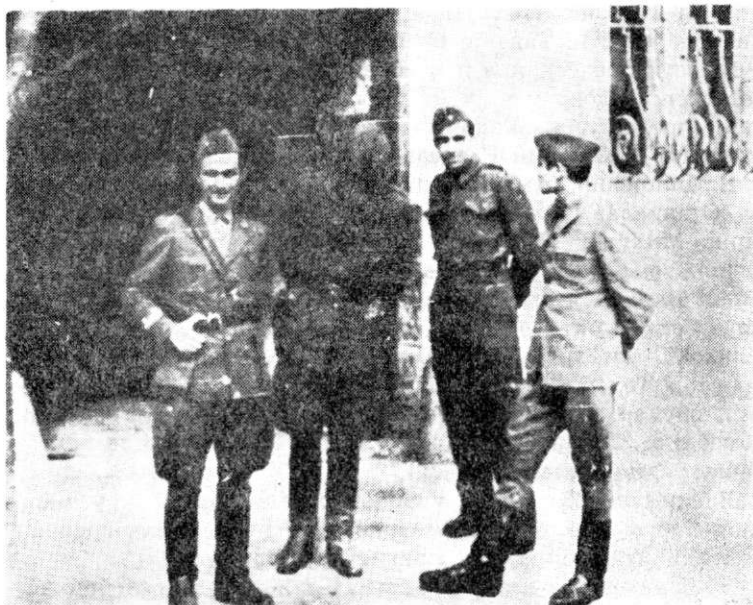
После хапшења четничких команданата и активиста равногорских одбора, ми смо их предали властима на истраживање. Они су тамо саслушани и одговарали су ко је за шта био крив. Из тих првих дана, сећам се једне наше грешке. Вита је наредио а ја сам ухапсио и спровео у Јагодину Ранка Стојановића, учитеља. Он је био командант Деспотовачке четничке бригаде, али се није активно борио противу нас. До нашег доласка њега су Руси поставили за команданта места. Касније се сазнало да је био левичар и да је организовао убиство команданта Деспотовачке четничке бригаде Војислава Дамњановића код Вражије Баре. После његовог стрељања у Јагодини, са разних страна стизале су замерке, да га није требало стрелјати јер је био левичар, али у револуцији каква је била наша, није било могуће бити непогрешив. У то време у затвору у Деспотовцу било је 30—40 затвореника, међу којима је било и народних непријатеља и злочинаца. Једног дана дошли су из ОК КПЈ у Јагодину Жикица Стефановић и Чупић и са нама разматрали који се све људи налазе у затвору и зашто. Код разматрања, разуме се, прво рече Жикица, да тога треба ликвидирати, тога спровести у Јагодину, тога пустити. . . Са његовим предлозима ми смо се сложили. Тада нам је Жика рекао за једног, не знам сада како се зове, мислим да је био Врањанац, да је био четнички целат и да је убијао наше људе. Тај је осуђен на смрт. Не знам како је овај сазнао да је осуђен на смрт. Сутрадан он је побегао из затвора. Ја сам одмах послао један број војника и неке слободњаке да га траже. Био је четвртак, пијачни дан у Деспотовцу, кад наиђе курир и рече ми: „Ухватили смо га, друже команданте!" Ја сам сишао доле и где је сада парк, ту је била пијаца. Извадио сам револвер и испалио неколико метака, а он паде у једну бару. За трен ока народ се разбежа,

радње се позатвараше и град опусте. После краћег време-
на мене преместе у Рековац, а Светислава Секулића из ис-
тих разлога из Рековца у Деспотовац.

БИРАЊЕ ПРВИХ ОРГАНА НАРОДНЕ ВЛАСТИ

Упоредо са мобилизацијом и слањем људства да фронт,
бирани су људи за органе народне власти. Одмах после
ослобођења, на иницијативу једног броја напредних људи,
отпочеле су припреме за избор органа нове власти. Тако је
први пут у својој историји Ресава добила истинску народну
власт.

Први Месни народноослободилачки одбор на територи-
ји бившег среза Деспотовац изабран је 10. октобра 1944. го-
дине у селу Деспотовцу, а први назив му је био „Комитет
народног ослобођења“.

Пред Командом места у Деспотовцу фебруара 1945. године
(слева на десно: Драгослав Јаковљевић, Добривоје Бошковић,
Иван Смиљанић и Стојан Радивојевић)

У селу Деспотовцу изабран је први Месни народноослободилачки одбор 10. октобра 1944. године. Тога дана је сазван збор на иницијативу напредних омладинаца, на коме је Радомир Маленовић предложио да се изабере нова народна власт, што је збор прихватио и изабрао први Месни народноослободилачки одбор од 6 другова и једне другарице. За председника је изабран Радомир Маленовић, коларски радник из села Деспотовца. Осамнаестог октобра долази до измене овог одбора. Ово из разлога што је Душан Миладиновић, звани „Борбаш“ успео да добије од једне партизанске јединице, која је била ту у пролазу, овлашћење да може да формира Месни народноослободилачки одбор у селу Деспотовцу. На збору који је тада сазван Душан је прочитао овлашћење и био изабран за председника. На овој дужности Душан је остао само неколико дана, јер је већ 23. октобра сазван трећи збор на коме је био присутан и Стојан Радивојевић, комесар новоформиране команде места. На овом збору Стојан је говорио о циљевима и задацима нове власти. Тада је смењен Душан Миладиновић са дужности председника и изабран нови Месни народноослободилачки одбор у који су ушли: Сибин Миленковић, ковач, (председник), Радомир Маленовић, коларски радник (секретар), Милутин Радосављевић, абацијски радник, Милић Милојевић, земљорадник, Бранка Станојевић, домаћица, Станислав Илић, ковач, Драгић Милорадовић, земљорадник, Милутин Милановић, опанчар и Радивоје Радисављевић, земљорадник (чланови).

У Барама је изабран први Месни народноослободилачки одбор 25. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Ратко Алексић, бравар (председник), Глиша Лукавац, рудар (секретар), Тодор Јелић, рударски пословођа, Светолик Митић, обућар, Василије Цветковић, берберин, Лела Нешић, домаћица, Милан Ожеговић, рудар и Стева Татомир, трговачки радник (чланови).

Јединице 20. српске ударне бригаде дошле су у Баре 23. октобра 1944. године. Радници су им приредили срдчан дочек, најпре код школе а затим на игралишту.

У Златову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светомир Томашевић, радник (председник), Богомир Љубисављевић, службеник (секретар), Живојин Милосављевић, зе-

Маја 1945. године у Деспотовцу (слева на десно: Момир и Дара Јокоимовић, Стојан Радивојевић, Вида Ђукић и Светомир Ракић; седе: Влада Станојевић, Бранко Новаковић и Крста

мљорадник, Радојко Аврамовић, земљорадник, Живојин Јаблановић, земљорадник и Божидар Јанићијевић, земљорадник (чланови).

У Грабовици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 14. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Божа Станојевић, земљорадник (председник), Душан Радосављевић, земљорадник, (секретар), Радмила Пужић, учитељица, Момчило Јоксимовић, земљорадник, Чедомир Никодијевић, земљорадник, ЈБубомир Никодијевић, рудар, Илија Милановић, земљорадник и Момир Никодијевић, службеник (чланови).

У Деспотовцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 23. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Властимир Милошевић, трговац (председник), Милоје Милосављевић, земљорадник (потпредседник), Радивоје Богдановић, кафеџија (секретар), ЈБубомир Милосављевић, рудар, Владимир Станковић, ћурчија, Јозеф Шешко, месар, Мирко Миленковић, ковач, Миодраг Стојковић, адвокат и Тихомир Марјановић, трговац. Конституисање одбора је извршено 26. октобра 1944. године (чланови).

У Великом Поповићу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Павле Богдановић, земљорадник (председник), Миодраг Николић, земљорадник (секретар), Миладин Тимотијевић, земљорадник, Живко Милетић, столар, Радомир Голубовић, земљорадник и Сава Милановић, земљорадник (чланови).

У Медвеђи је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Жика Миливојевић, земљорадник (председник), Милић Димитријевић, земљорадник (секретар), Јован Радосављевић, ученик, Лепосава Николић, домаћица, Славко Станковић, земљорадник и Чедомир Милићевић, земљорадник (чланови).

У Миливи је изабран први Месни народноослободилачки одбор 25. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светислав Димитријевић, земљорадник (председник), Димитрије Мијатовић, земљорадник (секретар), Стојадин Николић, земљорадник, Радосав Богосављевић, земљорадник, Милош Миливојевић, земљорадник, Станоје Ђокић, земљорадник и Ђурђе Јанчић, земљорадник (чланови).

У Трућевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 26. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Урош Милошевић, земљорадник (председник), Крстивоје Милорадовић, земљорадник (секретар), Стојан Ђорђевић, земљорадник, Чедомир Обретеновић, земљорадник, Божидар Ивановић, ковач, Каменча Марковић, земљорадник и Миодраг Сретеновић, земљорадник (чланови).

У Пањевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 26. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Алексић, рудар (председник), Стеван Илић, земљорадник (секретар), Стеван Алексић, земљорадник, Војислав Милић, земљорадник, Милутин Аврамовић, земљорадник, Милан Тасић, земљорадник и Радомир Милић, земљорадник (чланови).

У Витанцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 27. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радивоје Добросављевић, земљорадник (председник), Радосав Радосављевић, земљорадник (секретар), Драгомир Милутиновић, земљорадник, Милан Милутиновић, земљорадник и Милан Михајловић, земљорадник (чланови).

У Богави је изабран први Месни народноослободилачки одбор 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Божидар Радојковић, земљорадник (председник), Александар Милошевић, земљорадник (секретар), Радован Богосављевић, земљорадник, Милорад Милојковић, земљорадник и Драгољуб Јовановић, земљорадник (чланови).

У Виванцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радоје Петровић, рудар (председник), Миладин Милојковић, рудар (секретар), Боривоје Радовановић, земљорадник, Владимир Јовановић, земљорадник, Војислав Јовановић, земљорадник, Велисав Миловановић, земљорадник и Љубомир Станојевић, земљорадник (чланови).

У Јасенову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Груја Грујић, земљорадник (председник), Јанко П. Томић, земљорадник (секретар), Живојин Ђорђевић, земљорадник, Светислав Илић, земљорадник, Владимир Голубовић, рудар, Здравко Симић, рудар и Димитрије Белић, земљорадник (чланови).

У Буковцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Велимир Велимировић, земљорадник (председник), Лепомир Грујић, земљорадник (секретар), Добривоје Петронијевић, земљорадник, Милан Милосављевић, земљорадник и Милојко Дукић, рудар (чланови).

У Бељајци је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Јовановић, земљорадник (председник), Милан Перић, земљорадник (секретар), Душан Ђорђевић, земљорадник, Павле Ђурђевић, земљорадник, Војин Лазаревић, земљорадник, Тома Павловић, земљорадник и Адам Мијајловић, земљорадник (чланови).

У Брестову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Чедомир Бранковић, земљорадник (председник), Воја Пантић, земљорадник (секретар), Стојан Ђорђевић, земљорадник, Милоје Милић, земљорадник, Каменча Милојевић, земљорадник и Миодраг Богдановић, земљорадник (чланови).

У Плажану је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Јован

Радојковић, земљорадник (председник), Радош Димитријевић, земљорадник (секретар), Василије Рацић, земљорадник, Марисав Јовић, земљорадник, Јован Нешић, земљорадник и Милутин Јоксимовић, земљорадник (чланови).

У Ломници је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Светомир Стојадиновић, земљорадник (председник), Стаменко Лазић, опанчарски радник (секретар), Јевтимир Милетић, земљорадник, Живан Милутиновић, земљорадник, Светомир Милојевић, земљорадник, Радош Милошевић, земљорадник и Милија Милетић, земљорадник (чланови).

У Липовици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 5. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милутин Илић, земљорадник (председник), Радивоје Вујичић, земљорадник (секретар), Милосав Тимотијевић, земљорадник, Мита Миладиновић, земљорадник и Радош Милетић, земљорадник (чланови).¹²⁶⁾

У Равној Реци је изабран први Месни народноослободилачки одбор 20. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Душан Богосављевић, радник (председник), ЈБуба Павасовић, инжењер (секретар), Јурај Мак, рудар, Илија Раутовић, зидар, Иван Рамњак, бравар, Зора Ковачевић, радница, Драгутин Лукач, рудар, Мира Митић, домаћица и Ђуро Крга, рудар (чланови).

У Сењском Руднику је изабран први Месни народноослободилачки одбор 20. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Петар Мркаљ, рудар (председник), Ратомир Стефановић, радник (секретар), Влада Станисављевић, радник, Микан Бањац, рудар, Ратко Симић, радник, Божа Лаловић, пекар, Стево Милеуснић, рудар и Лудвиг Чубријан, рудар (чланови).

У Сисевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 21. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Раде Пранић, радник (председник), Мика Марковић, радник, (секретар), Милија Добросављевић, рудар, Тика Вучковић, радник и Марта Галовић, домаћица (чланови).

У Јеловцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радо-

¹²⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 22—28.

мир Маринковић, земљорадник (председник), Драгутин Милојковић, земљорадник (секретар), Радивоје Милосављевић, земљорадник, Живан Милосављевић, земљорадник, Стеван Драгутиновић, земљорадник и Радосав Маринковић, земљорадник (чланови).

У Језеру је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Миљко Крстић, земљорадник (председник), Стеван Јовановић, земљорадник (секретар), Миливоје Никодијевић, земљорадник, Никола Илић, земљорадник и Душан Марјановић, земљорадник (чланови).

У Кованици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Александар Никодијевић, земљорадник (председник), Стаменко Петровић, земљорадник (секретар), Милутин Радојковић, земљорадник, Мика Стојановић, земљорадник и Александар Стојановић, земљорадник (чланови).

У Дворишту је изабран први Месни народноослободилачки одбор 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Митар Радојковић, земљорадник (председник), Алекса Томић, земљорадник (секретар), Милош Милошевић, земљорадник, Драгутин Величковић, земљорадник, Добривоје Веселиновић, земљорадник, Живан Тимотијевић, земљорадник и Војислав Томић, земљорадник (чланови).

У Стењевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Тодор Радосављевић, земљорадник (председник), Александар Радојковић, земљорадник (секретар), Милан Стојановић, радник, Раденко Милосављевић, радник, Михајло Јеремић, земљорадник, Добросав Илић, земљорадник и Милојко Миленковић, земљорадник (чланови).

У Сладаји је изабран први Месни народноослободилачки одбор 19. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Божидар Миладиновић, земљорадник (председник), Душан Маринковић, земљорадник (секретар), Милош Гвоздић, земљорадник, Милутин Јевремовић, земљорадник, Радун Радојковић, земљорадник и Милан Маринковић, земљорадник (чланови).

У Поповњаку је изабран први Месни народноослободилачки одбор 3. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Марјановић, земљорадник (председник), Радомир Је-

ремић, земљорадник (секретар), Живан Николић, земљорадник, Милош Милић, земљорадник, Миодраг Радивојевић, земљорадник, Аксентије Цветковић, земљорадник и Радојко Марјановић, земљорадник (чланови).

У селу Ресавици (Дутово) је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Босиок Димитријевић, земљорадник (председник), Лазар Симеоновић, земљорадник (секретар), Јанко Страиновић, земљорадник, Јанко Јовановић, земљорадник, Илија Симеоновић, земљорадник, Милан Ђорђевић, земљорадник и Илија Мијајловић, земљорадник (чланови).

У Стрмостену је изабран први Месни народноослободилачки одбор 11. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Арсеније Павловић, земљорадник (председник), Миодраг Јовановић, земљорадник (секретар), Драгић Милић, столар, Милан Никодијевић, земљорадник, Милија Живковић, рудар, Милан Пертовић, земљорадник, Радош Рајић, земљорадник, Драгић Николић, земљорадник и Милутин Радојковић, рудар (чланови).

ИЗБОР ПРВОГ СРЕСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА

Први Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу изабран је 24. новембра 1944. године, а конституисао се два дана касније — 26. новембра. У ужи Срески народноослободилачки одбор изабрани су: Станисав Милојковић, из Витанца, за председника; Властимир Милошевић, из Витанца, за потпредседника; Стаја Љубисављевић, из Плажана, за секретара; Милић Димитријевић и Живадин Добросављевић, за референте за сарадњу с војском, Вида Ђукић, за референта управног одсека, Милутин Милановић, за референта за привреду, Михајло Јеремић, за референта за обнову, Аксентије Јоксимовић, за референта за саобраћај, Станимир Г. Стојановић, за референта за социјално старање, Велимир Грубач, за референта за просвету, Тодор Јелић за референта за здравље и Данило Николић, за референта за трговину.

Новембра 1944. године у Јагодини је одржано саветовање са комесарима и командантима места у вези појаве дезертерства. Овом саветовању је присуствовао и један друг из ПК КПЈ за Србију. Због јаког утицаја четника у планинским селима Липовици, Пањевцу, Стрмостену и другим појавио се један број дезертера. На овом састанку је договорено да се обиђу ова села и да се извиди да ли је појава дезертерства организована. У деспотовачки крај је упућен један батаљон КНОЈ-а, са задатком да у сарадњи са командом места похвата дезертере и упути на фронт. Ова акција је успела и од похватаних дезертера састављен је један батаљон и упућен на фронт. Неколико дезертера је пришло остацима четничких група које су се криле на овом подручју, па су приликом хватања пружили отпор због чега су ликвидирани.

Са предизборног збора у Деспотовцу, 1945. године

Током целе 1945. године остаци четничких група вршили су препаде на органе народне власти у појединим селима у циљу застрашивања народа и ометања припрема за

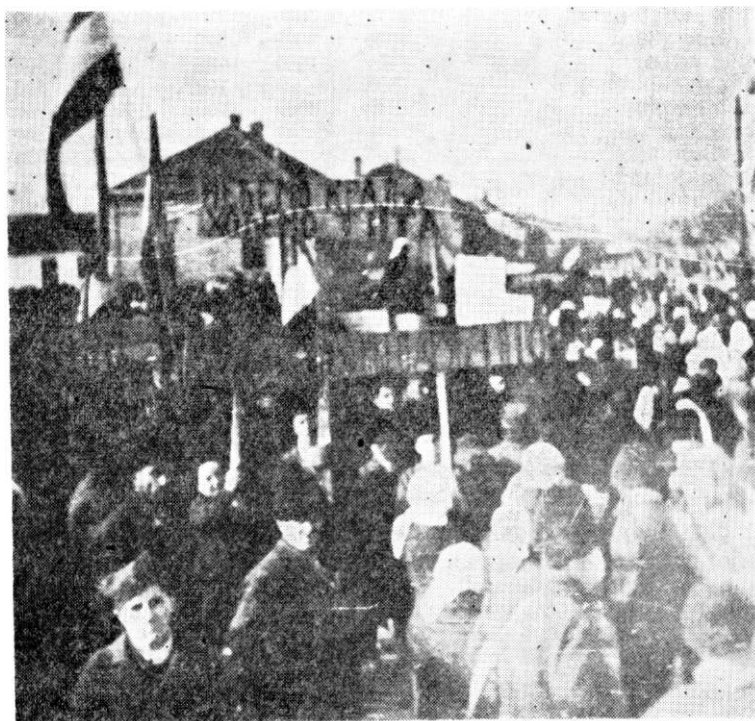
изборе за Уставотворну скупштину. Тако су 8. новембра 1945. године, четници напали у селу Стрмостену једну патролу VII војвођанске бригаде, у МНОО-у и разоружали је. Том приликом тешко су рањена три војника, од којих су двојица умрла у ћупријској болници. Четници су заробили Владу Лазаревића, војника VII војвођанске бригаде и потерали са њима, док је рањени председник МНОО-а Мика Живковић остао у канцеларији. Приликом спровођења, Влада је скочио у једну провалију и тако успео да умакне четницима и дође у Деспотовац. У овој групи четника био је неки капетан Рајић и Љуба звани Пача из Плажана. Су-традан из Деспотовца је дошла једна чета војника и блокирала село, но четници су били већ побегли. Војници су окупили сељаке на збор, на коме су представници народне власти и друштвено-политичких организација говорили о непријатељској делатности остатака четника и позвали народ да помаже народну власт.

Истог дана у Деспотовцу је погинуо од револверских куршума скојевац Данило Д. Станковић. Као омладинац, Данило се одмах по ослобођењу истакао својим радом са омладином, извршавајући савесно све задатке које је пред омладину постављала КПЈ и органи народне власти. Сахра-ни су присуствовали сви омладинци, војници и грађани. Комесар Команде места Стојан Радивојевић одржао је говор испред поште у коме је истакао непријатељску делатност четничких остатака и њихових јатака.

Случај у Стрмостену и Деспотовцу указивао је на покушај непријатеља да застраши народ и омете прве изборе за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945. године.

Упркос чињеници да су у овом срезу четници створили јаку мрежу јатака, нарочито у планинским селима, народноослободилачки одбори су успешно извршавали своје задатке. Избори за Уставотворну скупштину успешно су завршени. Уочи избора приређене су масовне демонстрације против краља и монархије. Народ из свих села дошао је у Деспотовац са заставама и транспарентима на којима је писало: „Нећемо краља, хоћемо Тита“, „Хоћемо републику, нећемо монархију“, „Живела Комунистичка партија Југославије“.

Чланови народноослободилачких одбора водили су сталну борбу о збрињавању и пружању помоћи у храни и

Митинг у Деспотовцу приликом избора за Уставотворну скупштину 1945. године

огреву сиромашним грађанима и избеглицама. У децембру, за исхрану јединица на фронту, срез деспотовачки је испоручио велике количине хране. Ево, како су у томе учествовала села:

Исфоручено: пшеница, кукуруз, пасуљ, кромпир, месо.

1. Село Деспотовац	5144	2000	500	1000	700
2. Кованица	8839	2000	500	1000	500
3. Варош Деспотовац	—	500	—	—	500
4. Стрмостен	—	—	200	2000	800
5. Витанце	1489	2000	500	1000	800
6. Бељајка	815	2000	500	1000	700
7. Белајнац	632	2000	500	1000	700
8. Плажане	6565	2000	500	1500	1000
9. Поповњак	3399	1000	200	1000	700

10. Вел. Поповић	2273	3000	700	2000	1000
11. Брестово	1000	2000	500	1000	700
12. Двориште	1404	1000	400	500	600
13. Сладаја	538	—	100	—	600
14. Медвеђа	843	3000	700	2000	1000
15. Жидиље	—	—	300	2500	1200
16. Ломница	1506	—	50	—	500
17. Грабовица	7012	2000	500	1000	600
18. Богава	4386	2000	500	1000	700
19. Стењевац	648	100	—	1000	800
20. Милива	3007	2000	500	2500	800
21. Буковац	1130	200	50	—	400
22. Ресавица с.	1415	1000	400	1000	800
23. Језеро	1230	1500	500	2000	1000
24. Пањевац	1465	200	400	1000	1000
25. Липовица	223	—	300	1000	1000
26. Јеловац	—	—	200	2000	1000
27. Трућевац	837	2000	500	1000	800

Већи део ових намирница одузет је из четничких магацина по селима.¹²⁷⁾

У марту 1945. године (за исхрану Среске народне милиције) учешће у испоруци намирница по селима изгледало је овако:

Испоручено: кромпир, пшеница, пасуљ, месо, маст, паприка, лук.

1. Медвеђа	—	1000	80	—	10	3	5
2. В. Поповић	—	1200	100	—	12	3	6
3. Грабовица	—	800	70	—	8	—	4
4. Плажане	—	1000	100	—	10	3	5
5. Брестово	—	600	60	—	7	—	4
6. Богава	—	600	60	—	7	—	4
7. Балајнац	—	600	60	—	7	—	4
8. Трућевац	—	700	60	—	7	—	4
9. Витанце	—	800	70	—	10	—	5
10. Бељајка	—	800	60	—	8	—	4
11. Кованица	—	800	50	—	6	—	3
12. Језеро	—	700	60	—	6	—	3
13. Милива	—	700	70	—	8	3	4
14. С. Деспотовац	—	700	70	—	8	—	4
15. В. Деспотовац	—	70	—	50	—	—	—
16. Буковац	150	—	—	100	—	—	—
17. Поповњак	200	—	—	150	—	—	—
18. Жидиље	300	—	—	250	—	—	—
19. Ресавица с.	200	—	—	150	—	—	—

127) Историјски архив Светозарево, 30—117/1329, стр. 1, 2.

20. Двориште	200	-	-	150	-	-	-
21. Стењевац	200	-	-	150	-	-	-
22. Јеловац	300	-	-	250	-	-	-
23. Стрмостен	300	-	-	250	-	-	-
24. Сладаја	150	-	-	200	-	-	-
25. Пањевац	200	-	-	200	-	-	-
26. Липовица	150	-	-	200	-	-	-
27. Ломница	150	-	-	200	-	-	-

128)

За исхрану јединица НОВЈ на фронту у априлу 1945. године Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу испоручио је следеће намирнице:

Пшеница, кукуруз, пасуљ, кромпир, маст, сено, месо.

1. В. Деспотовац	4000	1500	600	2000	300	500	700
2. С. Деспотовац	8000	5000	1600	3500	1000	1000	1200
3. Милива	8000	4500	1600	3500	1000	1000	1200
4. Плажане	9000	5500	2000	4000	1200	1500	1000
5. Грабовица	8000	4500	1600	3000	1000	1500	1200
6. Медвеђа	12000	7000	1900	3500	1500	1500	1500
7. Брестово	7000	4100	1000	2000	1000	1000	1000
8. Вел Поповић	20000	10000	2300	5000	2000	1500	2000
9. Богава	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
10. Балајнац	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
11. Трућевац	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
12. Витанце	10000	5500	1600	3000	1500	1500	1500
13. Бељајка	10000	5500	1400	3000	1300	1000	1200
14. Језеро	7000	4000	1100	3000	1000	1500	1500
15. Кованица	7000	4000	800	2500	800	1000	1000
16. Поповњак	1000	700	600	2000	600	2000	2000
17. Стењевац	-	-	750	3000	200	2000	5000
18. Двориште	-	-	750	3000	200	2500	4000
19. Јеловац	-	-	850	4500	250	5000	6500
20. Стрмостен	-	-	850	4000	250	5000	6500
21. Пањевац	-	-	1000	4000	300	5000	5000
22. Сладаја	-	-	500	2500	100	3000	4000
23. Жидиље	-	-	1000	5000	300	6000	7000
24. Липовица	-	-	1000	3500	250	4000	4500
25. Ломница	-	-	800	4000	200	3000	4000
26. Буковац	-	-	600	1500	100	1000	3000
27. Ресавица с.	-	-	600	2500	200	4000	3500

129)

128) Историјски архив Светозарево, 30 — 117/1329, стр. 18.
 129) Ибид., стр. 24, 25.

У мају 1945. године испорука намирница за потребе јединица НОВЈ била је:

	Пшен	кукур.	пасуљ,	кром.	ц.	лук,	сено,	слама,	сирће,	дрва.
1. В. Деспот.	1300	1500	300	250	30	1000	500	10	—	
2. С Деспот	2700	3500	600	250	50	1000	1500	15	—	
3. Милава	2700	3500	600	250	50	1000	1500	20	—	
4. Плажане	3000	5000	650	250	60	1000	2500	20	—	
5. Грабовица	2700	3900	500	250	50	1000	2000	20	—	
6. Медвеђа	4000	5000	800	250	60	1000	3000	30	—	
7. Брестово	2300	3600	500	250	40	1000	2000	20	—	
8. В. Поповић	6500	8000	1200	250	70	1000	4000	30	—	
9. Богава	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—	
10. Балајнац	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—	
11. Трућевац	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—	
12. Витанце	3300	4500	700	250	50	1000	3000	30	—	
13. Бељајка	3300	4500	700	250	50	1000	3000	30	—	
14. Језеро	2300	3500	500	700	50	1000	3000	20	Зм.	
15. Кованица	2300	2000	500	700	50	1000	1000	20	2	
16. Поповњак	700	—	100	700	30	2000	—	15	2	
17. Стењевац	500	—	100	700	30	2000	—	15	5	
18. Двориште	600	—	100	700	30	2000	—	15	4	
19. Јеловац	700	—	100	1500	30	4000	—	15	5	
20. Стрмостен	700	—	100	1500	30	4000	—	15	5	
21. Пањевац	700	—	100	800	30	2000	—	15	5	
22. Сладаја	300	—	100	500	—	2000	—	10	5	
23. Жидиље	700	—	100	2000	30	5000	—	20	5	
24. Липовица	500	—	100	1000	30	3000	—	15	2	
25. Ломница	500	—	100	700	30	1000	—	15	2	
26. Буковац	400	—	100	500	30	1000	—	15	—	
27. Ресавица	400	—	100	1000	30	2000	—	10	3	

130)

130)

Сличне количине су испоручене и у јулу и августу 1945. године. Такође је у јулу и августу 1945. године сакупљена велика количина намирница и раздељена сиромашним људима, а нарочито избеглицама.

Одмах по ослобођењу око 80 запрежних возила помогло је јединицама Црвене армије у превозењу топова и муниције до Јагодине, а нека и до Тополе.

За јединице НОВЈ, које су се налазиле на фронту, превожена је комора од Јагодине преко Ваљева до Зворника. Са овог подручја дала су запрежна возила следећа села: Деспотовац 10, Велики Поповић 8, Грабовица 8, Богава 10,

ио) Историјски архив Светозарево, 30 —117/1329, стр. 29,30.

Трућевац 5, Виванце 35, Плажане 10, Медвеђа 30 и Милива 10. Ова возила су се задржала у превозу хране, муниције, рањеника и другог ратног материјала 45 дана. За потребе железнице и болнице у Ћуприји превезено је 140.000 кг угља, а за потребе рудника у превозењу јамске грађе учествовало је 150 запрежних возила у трајању од 10 дана.

Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу водио је упорну борбу против црне берзе и шпекуланата који су користили недостатак артикала широке потрошње и продавали их по високим ценама. Било је случајева, да су извесни трговци прикривали робу из радње и продавали је испод руке по веома високим ценама. Срески народноослободилачки одбор пружио је велику помоћ омладини у организовању културно-забавног живота и сарађивао на многим задацима са осталим друштвено-политичким организацијама.¹³¹⁾

ФОРМИРАЊЕ ЈЕДИНСТВЕНОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА

Јединствени народноослободилачки фронт (ЈНОФ) као политичка организација на овом подручју није постојала све до ослобођења. Формирање ове друштвено-политичке организације извршено је непосредно после формирања органа народне власти. Ова је организација у сарадњи са органима власти дала пун допринос за коначно ослобођење, а нарочито у периоду обнове и изградње земље.

У Деспотовцу је изабран први МЈНОФ 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светислав Марковић, трговац (председник), Станиша Цветковић, кафеџија (секретар), Живан Ивковић, абација, Драгомир Милошевић, пекар, Богомир Петровић, абација, Душан Јовановић, земљорадник и Голуб Манић, лончар.

У Великом Поповићу је изабран први МЈНОФ 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Бора Рајковић, земљо-

¹³⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 41

радник (председник), Милић Станојевић, земљорадник (секретар), Миладин Тимотијевић, земљорадник, Душан Станојевић, земљорадник, Милоје Костић, земљорадник, Павле Богдановић, земљорадник, Мила Станојевић, кројачица, Живко Милетић, столар и Живојин Радосављевић, земљорадник.

У селу Деспотовцу је изабран први МЈНОФ 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Стојан Стевановић, земљорадник, за председника Милоје Тасић, молер, за секретара а за чланове: Борисав Поповић, пензионер, Бранка Станојевић, домаћица, Тихомир Рашић, земљорадник и Сибин Миленковић, ковач.

У Медвеђи је изабран први МЈНОФ 6. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Душан Николић, земљорадник, за председника, Александар Марковић, учитељ, за секретара, а за чланове: Мијрко Мишић, земљорадник, Будимир Филиповић, земљорадник.

У Миливи је изабран први МЈНОФ 14. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Богомир Вучковић, земљорадник, за председника, Стојило Милутиновић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Анђелко Миљковић, земљорадник, Ђорђе Јаничић, земљорадник и Велимир Грубач, учитељ.

У Буковцу је изабран први МЈНОФ 16. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Богомир Вучковић, земљорадник, за председника, Илија Симић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Живорад Алексић, земљорадник, Милорад Вучковић, земљорадник и Александар Симић, рудар.

У Јасенову је изабран први МЈНОФ 18. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Никола Петровић, земљорадник, за председника, Никола Т. Илић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Владимир Голубовић, земљорадник.

У Витанцу је изабран први МЈНОФ 21. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Каменча Аврамовић, земљорадник, за председника; Мирослав Миленковић, радник, за секретара; а за чланове: Бранислав Спасојевић, земљорадник, Радоје Петровић, радник, Боривоје Радовановић, радник, Милорад Марјановић, учитељ и Богомир Стојадиновић, земљорадник.

У Трућевцу је изабран први МЈНОФ 22. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Станоје Ивановић, земљорадник,

за председника; Марица Урошевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Урош Милошевић, земљорадник, Миодраг Сретенковић, земљорадник.

У Плажану је изабран први МЈНОФ 22. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милорад Димитријевић, радник, за председника; Милоје Милошевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Бисерка Радивојевић, домаћица и Борива Алексић, домаћица.

У Балајнцу је изабран први МЈНОФ 7. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Благоје Стојадиновић, земљорадник, за председника; Божин Стевановић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милосав Богосављевић, земљорадник, Богомир Димитријевић, земљорадник, Момир Радисављевић, земљорадник, Милоје Алексић, земљорадник и Милутин Алексић, земљорадник.

У Богави је изабран први МЈНОФ 10. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Миладин Милојковић, земљорадник, за председника; Милан Ђурђевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Радован Маринковић, земљорадник, Драгољуб Јовановић, земљорадник, Александар Милошевић, земљорадник, Божидар Којић, земљорадник и Миладин Којић, земљорадник.

У Ломници је изабран први МЈНОФ 20. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Милошевић, земљорадник, за председника; Момчило Љубисављевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живан Милосављевић, земљорадник, Милија Милетић, земљорадник и Милутин Милић, земљорадник.

У Пањевцу је изабран први МЈНОФ 24. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Алексић, рудар, за председника; Милан Тасић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Лата Алексић, домаћица, Стева Алексић, земљорадник.

У Брестову је изабран први МЈНОФ 24. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Воја Пантић, земљорадник, за председника; Милић Милојевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Чеда Богдановић, земљорадник, Милорад Илић, земљорадник.

На руднику „Морава“ је изабран први МЈНОФ 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радосав Рајић, рудар, за председника; Радић Тимотијевић, рудар, за секре-

тара; а за чланове: Радисав Живковић, рудар, Стаменко Милошевић, рудар, Богоје Миленковић, рудар, Радојко Милетић, рудар и Јоксим Станојевић, радник.

У Грабовици је изабран први МЈНОФ 16. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Максим Гајић, земљорадник, за председника; Љуба Никодијевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Рада Пужић, учитељица и Божа Илић, земљорадник.

У Бељајци је изабран први МЈНОФ 23. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Јовановић, земљорадник, за председника; Јоца Перић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Душан Попадић, учитељ, Јанко Маргарановић, земљорадник, Сима П. Илић, земљорадник и Сава Ђорђевић, земљорадник.

У Липовици је изабран први МЈНОФ децембра 1944. године. У одбор су ушли: Арса Милосављевић, земљорадник, за председника; Тодор Вујичић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живко Петровић, земљорадник, Стојан Милетић, земљорадник и Велисав Милановић, земљорадник.

У Златову је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Миладин П. Миладиновић, радник, за председника; Војислав Аврамовић, радник, за секретара; а за чланове: Миодраг Ранковић, земљорадник, Олга С. Томашевић, домаћица.

У Равној Реци је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Драгутин Лукач, рудар, за председника; Милан Косовац, рудар, за секретара; а за чланове: Јуран Мак, рудар, Зора Ковачевић, радница, Мира Митић, домаћица и Сара Селић, домаћица.

У Сењском Руднику је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Љуба Миловановић, рудар, за председника; Милан Станивуковић, службеник, за секретара; а за чланове: Драгиша Милошевић, столар, Бора Вујичић, рудар, Тихомир Симић, бравар, Даница Гурбај, домаћица, Душан Константиновић, рудар и Васа Вуловић, бравар.

У Барама је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Глишо Лукавац, радник, за председника; Фрањо Ламперт, бравар, за секретара; а за чла-

нове: Шпиро Рајић, рудар, Драгутин Милојковић, радник, Никола Ђапић, рудар, Андра Ожеговић, рудар, Јоса Татомир, рудар и Мирко Голуб, рудар.¹³²⁾

У Јеловцу је изабран први МЈНОФ јануара 1945. године. У одбор су ушли: Драгутин Милановић, земљорадник, за председника; Бошко Вучковић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милутин Живковић, земљорадник, Драгутин Тодоровић, земљорадник и Радивоје Милосављевић, земљорадник.

У Језеру је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милија Стојановић, земљорадник, за председника; Дамњан Поповић, учитељ, за секретара; а за чланове: Марић Милошевић, земљорадник, Александар Јовановић, столар.

У Стрмостену је изабран први МЈНОФ 10. јануара 1945. године. У одбор су ушли: Милан Милошевић, земљорадник, за председника; Милутин Васић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Сима Маринковић, земљорадник, Велисав Обрадовић, земљорадник и Александар Милутиновић, земљорадник.

У селу Ресавици је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Груја Димитријевић, земљорадник, за председника; Адам Пауновић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Илија Мијајловић, земљорадник, Јанко Ј. Јовановић, земљорадник и Никола Шошић, земљорадник.

У Дворишту је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радивоје Рајић, земљорадник, за председника; ЈБубомир Тимотијевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живан Тимотијевић, земљорадник, Војислав Томић, земљорадник и Драгутин Величковић, земљорадник.

У Стењевцу је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Станисав Ђорђевић, земљорадник, за председника; Данило Јакшић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Светомир Милутиновић, земљорадник, Живадин Радивојевић, земљорадник и Милорад Миљковић, земљорадник.

¹³²⁾ Историјски архив Светозарево, К—7—77/1112, стр. 3, 4.

У Сисевцу је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Стојадин Јаковљевић, радник, за председника; Вукашин (непознато презиме), учитељ, избеглица, за секретара; а за чланове: Марта Галовић, домаћица, Мика Марковић, радник и Младен (непознато презиме), радник из Буљана.

У Сладаји је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Сретен Панић, земљорадник, за председника; Милосав Бошковић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Драгутин Вучковић, земљорадник, Милош Гвоздић, земљорадник и Панта Станојевић, земљорадник.

У Кованици је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Александар Стојановић, земљорадник, за председника; Стаменко Петровић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милутин Радојковић, земљорадник, Радосав Милић, земљорадник и Мика Стојановић, земљорадник.

У Поповњаку је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радун Стојановић, земљорадник, за председника; Радисав Станојевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Велисав Милановић, земљорадник, Миодраг Радивојевић, земљорадник и Радомир Јеремић, земљорадник.

После избора месних одбора Народног фронта по селима, половином месеца децембра 1944. године изабран је први Срески јединствени народноослободилачки одбор фронта у Деспотовцу. На Среској изборној конференцији присуствовало је око 60 делегата из свих села. Јавним гласањем изабрано је 19 одборника и то: за председника Спасоје Јововић, службеник; за секретара Славко Ристић, службеник; а за чланове: ЈБуба Тимотијевић, земљорадник из Дворишта, Мирослав Живковић, учитељ из Стењевца, Радосав Стојановић, учитељ из Трућевца, Станисав Милојковић, службеник из Витанца, Властимир Милошевић, трговац из Деспотовца, Павле Богдановић, земљорадник из Ве-

ликог Поповића, Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Тодор Јелић, рудар из Бара, Сава Алексић, електричар из Равне Реке, Ратко Алексић, бравар из Бара, Вида Ђукић студент из Миливе, Чедомир Бранковић, земљорадник из Брестова, Живан Стојановић, земљорадник из Кованице, Милош Радулчић, рудар из Деспотовца, Љуба Никодијевић, радник из Грабовице, Радосав Милорадовић, земљорадник из Зидиља и Радош Алексић, рудар из Пањевца.

Један од најважнијих задатака овога одбора био је пружање помоћи месним организацијама Народног фронта око утврђивања ратне добити за време окупације, затим популарисање органа народне власти и пружање помоћи у извођењу мобилизације за фронт. Његова активност се нарочито исцрпљивала у прикупљању хране за фронт и радним акцијама у рудницима, на копању угља, изградњи путева и друго.

ГОДИНА 1945.

ФОРМИРАЊЕ СРЕСКОГ ПОВЕРЕНСТВА КПЈ

Среско поверенство Партије формирано је крајем децембра 1944. године. Први политички секретар Среског поверенства био је Добривоје Бошковић, који је дошао из Параћина и по директиви Окружног поверенства формирао прво Среско поверенство Партије у Деспотовцу. Ово поверенство чинили су: Добривоје Бошковић, политички секретар, Стојан Радивојевић, комесар Команде места, Драгослав Јаковљевић, командант Команде места, Вида Ђукић, студент, задужена за рад са омладином, Светомир Ракић, опуномоћеник ОЗН-е, Бранко Новаковић, задужен за организацију синдиката и нешто касније Славко Ристић, који је имао сектор власти. Одласком Драгослава Јаковљевића у Рековац, на његово место је дошао Светислав Секулић.

На дужности политичког секретара Среског поверенства Партије у Деспотовцу, Бошковић је остао све до 7. марта 1945. године, када је по одлуци ОК КПЈ за Јагодину пре-

мештен за политичког секретара Среског комитета КПЈ у Параћину. Тада су среска поверенства Партије прерасла у среске комитете. После Бошковића за политичког секретара дошао је Влада Станојевић, који је на овој дужности остао све до краја 1945. године. После његовог избора за посланика Уставотворне скупштине, Владу је заменио Момир Јоксимовић.¹³³⁾

Још пре формирања Среског поверенства Партије, крајем децембра 1944. године, отпочело се са формирањем првих партијских ћелија по селима на подручју среза деспотовачког.

У Деспотовцу је формирана прва ћелија КПЈ 24. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Вида Ђукић, студент из Миливе, Велимир Грубач, учитељ из Миливе, Милутин Милановић, опанчарски радник из села Деспотовца, Миланка Стојковић, домаћица из Деспотовца и Љубомир Никодијевић, радник из Грабовице.

У току 1945. године ова ћелија је проширена новим члановима. Тако је 10. јануара учлањена Милка Саватовић, радница из Деспотовца, 15. фебруара Душан Добросављевић, браварски радник, марта месеца: Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Милић Димитријевић, земљорадник из Медвеђе и Цанка Влатковић, радница из Деспотовца.

У Грабовици је формирана прва ћелија КПЈ 2. марта 1945. године. Њени чланови су били: Љубомир Никодијевић, радник (секретар), Рада Пужић, учитељица и Сталета Манојловић, земљорадник.

У Миливи је формирана прва ћелија КПЈ 19. марта 1945. године. Њени чланови су били: Стојило Милутиновић, земљорадник (секретар), Божидар Миљковић, учитељ, Димитрије Гајић, земљорадник, Светомир Павковић, радник, Милосав Петронијевић, земљорадник, Димитрије Мијатовић, земљорадник, Чедомир Миладиновић, земљорадник и Мијајло Милошевић, земљорадник.

У Великом Поповићу је формирана прва ћелија КПЈ 17. априла 1945. године. Њени чланови су били: Стојанка Јанковић, учитељица (секретар), Милоје Костић, службе-

133) Историјски архив Светозарево, К — 7— 11'594, стр. 18.
Ибид. К — 3 — 118/1288, стр. 1.

ник, Милић Станојевић, радник, Бора Рајковић, земљорадник, Живко Милетић, столар и Бранислав Стојановић, земљорадник.

У Медвеђи је формирана прва ћелија КПЈ 23. априла 1945. године. Њени чланови били су: Јован Радисављевић, ученик (секретар), Жика Миливојевић, земљорадник, Будимир Филиповић, земљорадник, Мирослав Миливојевић, земљорадник, Милојко Станојевић, земљорадник, Милош Стојковић, радник и Сретен Милетић, хармоникаш.

У Пањевцу је формирана прва ћелија КПЈ 18. марта 1945. године. Њени чланови су били: Радослав Алексић, рудар (секретар), Стеван Алексић, земљорадник и Лата Алексић, домаћица.

У Ломници је формирана прва ћелија КПЈ 15. марта 1945. године. Њени чланови су били: Стаменко Лазић, радник (секретар), Тихомир Лазић, земљорадник и Светомир Величковић, земљорадник.¹³⁴⁾

У Златови је формирана прва ћелија КПЈ априла 1945. године. Њени чланови су били: Војислав Аврамовић, магационер (секретар), Миодраг Ранковић, радник, Милан Антић, радник и Богомир Радосављевић, радник.

У Богави је формирана прва ћелија КПЈ тек у 1946. години због врло јаког утицаја одметника четника ДМ. Њени чланови су били: Бранислав Антић, земљорадник (секретар), Александар Милошевић, земљорадник.

У Јасенову је формирана прва ћелија КПЈ 17. новембра 1945. године. Њени чланови су били: Тодор Ј. Јанковић, радник (секретар), Илија Ј. Јанковић, ковач, Божидар П. Павковић, земљорадник, Никола Т. Трујић, земљорадник, Душан Д. Илић, земљорадник, Владимир Голубовић, земљорадник, Максим Ј. Бичић, земљорадник и Крста Р. Симић, земљорадник.

У Барама је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Ратко Алексић, бравар (секретар), Рапо Андрија, рудар, Милан Ожеговић, рударски надзорник, Јосип Татомир, рударски пословођа, Тодор Јелић, рударски пословођа, Глишо Лукавац, рудар и Раде Јелић, рудар.

У селу Ресавици формирана је прва ћелија КПЈ новембра 1944. године. Њени чланови су били: Илија Мијајловић, земљорадник (секретар), Јанко Јовановић, радник и Јанко Илић, радник.

У Поповњаку је формирана прва ћелија КПЈ јуна 1945. године. Њени чланови су били: Радомир Јеремић, земљорадник (секретар), Радосав Пантић, радник и Станисав Милетић, ковач.

У Стрмостену је формирана прва ћелија КПЈ 21. септембра 1945. године. Њени чланови су били: Милија Живковић, рудар (секретар), Драгић Милић, столар, Божић Живковић, ковач и Драгослав Милошевић, рудар.

У Јеловцу је формирана прва ћелија КПЈ јануара 1945. године. Њени чланови су били: Радосав Маринковић, радник (секретар), и Драгутин Милановић, земљорадник.

У Стењевцу је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1945. године. Њени чланови су били: Милорад Миљковић, радник (секретар), Милорад Павловић, радник, Милојко Милановић, земљорадник и Ратко Обрадовић, земљорадник.

У Равној Реци је формирана прва ћелија КПЈ 4. новембра 1944. године. Њени чланови су били: Ђурђа Војиновић, рудар (секретар), Фердинанд Бидерман, радник, Карло Анић, рударски надзорник, Франц Рожић, рударски надзорник, Драгутин Лукач, радник, Илија Грубач, рудар, Сека Рађеновић, домаћица, Лаза Рађеновић, бравар, Петар Ковачић, рудар, Миле Бановац, рудар, Божа Ђорђевић, столар.

У Витанцу је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Мирослав Миленковић, месарски радник (секретар), Милан Милосављевић, земљорадник и Радоје Марјановић, земљорадник.

У Трућевцу је формирана прва ћелија КПЈ 19. септембра 1945. године. Њени чланови су били: Марица Урошевић, учитељица (секретар), Милун Богојевић, земљорадник и Божићар Ивановић, ковач.

У Језеру је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Стеван Јовановић, земљорадник (секретар), и Миливоје Никодијевић, земљорадник.

У Плажану је формирана прва ћелија КПЈ јануара 1945. године. Њени чланови су били: Радош Димитријевић,

радник (секретар), Милан Милорадовић, радник, Милоје Милетић, земљорадник, Божидар Вулић, радник и Ради-воје Димитријевић, службеник.

У Брестову је формирана прва ћелија КПЈ 23. марта 1945. године. Њени чланови су били: Чедомир Бранковић, земљорадник (секретар), Војин Пантић, земљорадник, Милован Станојевић, земљорадник и Драгољуб Гмитровић, колар.

У селу Деспотовцу је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Стамат Радовасљевић, абацијски радник (секретар), Станисав Илић, ковач.

У Сењском Руднику је формирана прва ћелија КПЈ 22. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Марко Журко, рудар (секретар), Петар Мркаљ, рудар, Ђура Војиновић, рудар, Божидар Лаловић, пекар и Васа Вуловић, бравар.

У Сисевцу је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Стојан Стојановић, радник (секретар), Александар Кнежевић, рудар, Драгиша Стојановић, радник и Бора Антић, радник.

У Сладаји је формирана прва ћелија КПЈ тек 1948. године. Њени чланови су били: Дамљан Ивановић, земљорадник (секретар), Александар Д. Стојановић, земљорадник, Богдан Димитров, учитељ, Милутин Л. Антић, земљорадник.

У Кованици је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Каменча Миловановић, земљорадник (секретар), Стаменко Петровић, службеник, Стамат Симић, ковач, Живота Милетић, земљорадник, Миљко Марјановић, земљорадник и Владимир Марјановић, земљорадник.

У Липовици је формирана прва ћелија КПЈ нешто касније, због врло јаког утицаја четника који су се налазили у одметништву. У периоду 1939 — 1940. године, у Липовици је постојало партијско упориште које је организовао Антић Стеван, учитељ. Њега су чинили: Антић Стеван, учитељ, Милановић Јакша, земљорадник и Илић К. Милутин, кафеџија. По одласку Антић Стевана, овом партијском упоришту пришао је Ранко Стојановић, тада учитељ у Липовици.

У Буковцу је формирана прва ћелија КПЈ тек 1946. године. Њени чланови су били: Алекса В. Павловић, земљорадник (секретар), Илија Д. Симић, земљорадник, Богомир Д. Вучковић, земљорадник и Иван Којадиновић, рудар.

У Дворишту је формирана прва ћелија КПЈ у току 1945. године. Њени чланови су били: Драгић Богосављевић, земљорадник (секретар), Милосав Вучковић, земљорадник, Велисав Милетић, земљорадник, Војин Вујичић, земљорадник и Бранислав Радисављевић, земљорадник.

У Балајнцу је формирана прва ћелија КПЈ у току 1946. године. Њени чланови били су: Радосав Радосављевић, земљорадник, (секретар), Милутин Алексић, земљорадник, Милоје Алексић, земљорадник и Вита Богосављевић, земљорадник.

У овом селу формирана је партијска ћелија тек по повратку неких бораца из ЈНА, који су учлањени у Армији, а по доласку у село пришао им је један број људи, од којих је касније формирана партијска ћелија.

У Бељајци је формирана прва ћелија КПЈ јуна 1946. године. Њени чланови су били: Сима Лазаревић, земљорадник (секретар), Груја Катановић, радник и Сима Будуљевић, земљорадник.

НАРОДНИ СУДОВИ

Непосредно после избора органа народне власти, у децембру 1944. године у свим селима среза деспотовачког избрани су општински народни судови, који су имали од три до пет чланова поротника. Председник им је био редовно један члан МНОО-а. Поротници су бирани на зборовима, а гласало се за појединачне предлоге или за целу листу акламацијом.

Тек марта 1945. године, на ванредној скупштини Среског народноослободилачког одбора изабран је Срески народни суд у Деспотовцу, у који су ушли тројица судија као судије и 56 чланова који су делегирани са овог подручја за судије — поротнике овога суда.

СТВАРАЊЕ НАРОДНЕ МИЛИЦИЈЕ

Фебруара 1945. године у Деспотовцу је формирана Команда народне милиције за срез деспотовачки. Од позадинских јединица НОВЈ формирано је пет вода, који су распоређени у Деспотовцу, Великом Поповићу, Пањевцу, Језеру и руднику Баре. На челу сваког вода налазили су се командир и делегат вода, а сваки вод је бројао 20—30 бораца. Органи народне милиције одржавали су ред и штирили тековине народне револуције.

Неколико година после ослобођења, тј. све до 1947. године, органи народне милиције и ОЗН-е имали су пуне руке посла око чишћења терена од разних одметника. У току окупације на овом подручју било је јаким упоришта четника са приличном мрежом јатака. Одметници су водили упорну борбу против нове власти. Овим одметничким групама су се повремено придруживали и поједини дезертери из НОВЈ, који су се кретали већином у планинским селима Липовици, Пањевцу, Стрмостену, Сладаји и другим, која су била погодна за кретање и скривање од потера народне милиције и ОЗН-е. Помоћу јатака, којих је било доста, одметници су обавештавани о кретању потера и тако избегавали директне сукобе. Ови јатаци су, углавном, били родитељи или рођаци одметника и дезертера. Одметници су нападали на новоизабране органе народне власти, активисте разних друштвено-политичких организација, убијали их и на тај начин застрашивали народ да не помаже народну власт.¹³⁵⁾

Двадесетдругог маја 1945. године, приликом претреса терена, једно одељење КНОЈ-а наишло је на групу одметника у близини села Стењевца. У борби која је настала на страни КНОЈ-а погинуо је војник Миодраг Стевановић из села Бунара код Јагодине, а на страни одметника два дезертера један из Миливе а један из Пањевца.

Августа месеца 1945. године, ова група одметника сачекала је из заседе патролу народне милиције на месту између Пањевца и Липовице и убила милиционера Петра Пе-

¹³⁵⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112, стр. 1—3; 88/1123, стр. 36.

шића, а другу двојицу разоружала. Појачаном активношћу народне одбране и помоћу народа похватани су ови народни непријатељи и предати суду.

АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА (АФЖ)

За време рата на овом подручју није постојала организација АФЖ-а. Одмах по ослобођењу осетила се активност жена. Оне су, пре но што су приступиле формирању својих организација, учествовале у сакупљању вуне, изради џемпера, рукавица и чарапа за борце на фронту. Жене из Медвеђе, Великог Поповића и других села самоиницијативно су спремале и носиле поклоне рањеним борцима, који су се налазили на лечењу у болницама Ћуприје и Свилајнца.

Месне организације АФЖ-а по селима формиране су током 1945. године. Узрок овоме лежи у културној заосталости овога краја. Жена је била политички обесправљена, оптерећена старим навикама и обичајима — да јој је дужност да брине само за васпитање деце и породице. Она није била равноправна са мушкарцем. У прилог овоме стоји чињеница, да од иначе великог броја неписмених на овом подручју 80 — 90% су жене.

У јединицама Народноослободилачке војске активно су учествовале три жене: Радмила Поповић, студент медицине, сада војни лекар и мајор ЈНА, била је пре рата активни борац за права жене. Још августа 1943. године, Радмила је са својим другом Николом Радојевићем отишла у партизане. Због њихове активности у корист НОП-а, четници су их ставили у списак за ликвидацију.

У октобру месецу 1944. године, ступиле су као борци 20. српске ударне бригаде: Милева Тасић, из села Деспотовца и Милица Миленковић, из Витанца и у борби остале све до ослобођења земље.

У Деспотовцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а 14. јануара 1945. године. У њу су ушле: Љубица Тодоровић, домаћица, за председника; Мица Миливојевић, домаћица, за потпредседника; Десанка Филиповић, учите-

љица, за секретара; а за чланове: Нада Марковић, кројачица, Анђелка Саватовић, домаћица, Мица Лазаревић, домаћица, Рада Анђелић, домаћица и Првка Весић, домаћица.

Активност организације АФЖ-а исцрпљивала се у сакупљању новчане помоћи, намирница и одеће за потребе војске на фронту. Ова организација је организовала добровољно прање веша борцима који су се налазили у позадинским јединицама у Деспотовцу. Велику пажњу поклањала је незбринутој деци и припремала пакете за рањенике.¹³⁶⁾

У селу Деспотовцу изабрана је прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Радојка Миладиновић, домаћица, за председника; Бранка Станојевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Бранка Маленовић, домаћица, Милојка Радисављевић, домаћица и Грина Марковић, домаћица.

У Миливи је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Рада Павковић, домаћица, за председника; Боса Грубач, учитељица, за секретара; а за чланове: Милка Милутиновић, домаћица и Василија Марјановић, домаћица.

У Витанцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Перса Милетић, домаћица, за председника; Јела Марјановић, учитељица, за секретара; а за чланове: Десанка Милосављевић, домаћица, Ружа Јовановић, домаћица и Рада Рајић, домаћица.

У Трућевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Марица Урошевић, учитељица, за председника; Даница Ивановић, домаћица, за секретара; а за члана Видосава Милошевић, домаћица.

У Великом Поповићу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Стојанка Јанковић, учитељица, за председника; Мила Стојановић, за секретара; а за чланове: Милева Милојковић, домаћица, Радмила Здравковић, Јулка Милојковић, домаћица и Даринка Костић, домаћица.

У Плажану је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Бисерка Ра-

¹³⁶⁾ Оригинални записник Мес. орг. АФЖ-а. Деспотовац.

дивојевић, домаћица, за председника; Бранка Мудрић, учитељица, за секретара; а за чланове: Борива Алексић, домаћица, Десанка Марковић, домаћица и Стаменка Станојевић, домаћица.

У Грабовици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Боса Стојановић, домаћица, за председника; Рада Пужић, учитељица, за секретара; а за чланове: Милица Никодијевић, домаћица, и Стамена Илић, домаћица.

У Богави је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Петројка Васиљевић, домаћица, за председника; Драгица Лукић, домаћица, за секретара; а за чланове: Винка Николић, домаћица, Милица Томић, домаћица, Василија Аранђеловић, домаћица, Милица Миленковић, домаћица и Ранђелија Станковић, домаћица.

У Буковцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Убавка Здравковић, домаћица, за председника; Зорка Обрадовић, домаћица, за секретара; а за члана Милка Ђурђевић, домаћица.

У Балајнцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Радмила Никодијевић, домаћица, за председника; Милева Милић, домаћица, за секретара; а за чланове: Јела Радојковић, домаћица, Рада Миловановић, домаћица и Угринка Бранковић, домаћица.

У Јасенову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Станија Трејкић, домаћица, за председника; Станојка Михајловић, учитељица, за секретара; а за чланове: Ђурђија Франкуловић, домаћица, Милана Николић, домаћица и Софија З. Грујић, домаћица.

У Брестову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Мила Милојевић, домаћица, за председника; Рада Бранковић, домаћица, за секретара; а за чланове: Драга Пантић, домаћица, Миленка Радисављевић, домаћица и Миленка Гајић, домаћица.¹³⁷⁾

¹³⁷⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 44—48.

У Равној Реци је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Драгица Драгићевић, домаћица, за председника; Сара Селић, домаћица, за потпредседника; Боса Михајловић, учитељица, за секретара; а за чланове: Савета Шарановић, службеник, Роса Рамњак, домаћица, Зора Ковачевић, радница, Олга Марић, домаћица, Мила Полетика, службеник, Сека Рађеновић, домаћица и Цветка Гроблер, домаћица.

У јединицама НОВ-е активно су учествовале: Албина Марковић, Миланка Мунтијан и Зора Зорић, а као позадински радници: Олга Ковачевић и Рада Петковић.

У Сењском Руднику је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Стана Марковић, домаћица, за председника; Наталија Ђурђевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Даница Гурбај, домаћица, Косовка Маленић, домаћица, Зора Кнежевић, домаћица, Недељка Милеуснић, домаћица и Љубинка Дикић, домаћица. У јединицама НОВ активно су учествовале: Марија Хабе, Љубица Суботић и Јелена Лаловић.

У Сисевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Марта Галовић, домаћица, за председника; Олга Тихна, домаћица, за секретара; а за чланове: Славна Бабушковић, домаћица, Љубица Олујић, домаћица, Јелисавета Шћепанек, домаћица и Дана Шћепанек, радница.

У Барама је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Зорица Лукавац, домаћица, за председника; Даница Јањош, домаћица, за секретара; а за чланове: Јана Маринковић, домаћица, Штефика Иванетић, домаћица, Боса Јелић, домаћица, Милица Ламперт, домаћица, Нега Станковић, домаћица, Вера Матић, домаћица и Деса Јовановић, домаћица.

У Ломници је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Живка Величковић, домаћица, за председника; Милица Милосављевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Јелица Милошевић, домаћица.

У Језеру је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Наја Марковић, дома-

ћица, за председника; Радмила Милутиновић, домаћица, за секретара; а за чланове: Стана Којадиновић, радница, Нера Никодијевић, домаћица и Даница Милић, домаћица.

У Стењевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Станица Миленковић, домаћица, за председника; Рада Ђорђевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Смиља Милановић, домаћица и Борка Милосављевић, домаћица.

У Дворишту је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Томанија Радојковић, домаћица, за председника; Милана Рајић, домаћица, за секретара; а за чланове: Спасенија Коцић, домаћица и Станица Вучковић, домаћица.

У Јеловцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. *-одине. У њу су ушле: Миља Милановић, домаћица, за председника; Милосија Ђорђевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Олга Радовановић, домаћица и Миља Пејкић, домаћица.

У Стрмостену је изабрана прва Месна организација АФЖ-а 10. јануара 1945. године. У њу су ушле: Зора Јанковић, учитељица, за председника; Севда Живковић, домаћица, за секретара; а за чланове: Велика Милосављевић, домаћица, Стојна Радовановић, домаћица и Савета Маринковић, домаћица.¹⁸⁸⁾

У Медвеђи је изабрана прва Месна организација АФЖ-а децембра 1944. године. У њу су ушле: Љубица Милојевић, домаћица, за председника; Ковинка Миливојевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Лепосава Милорадовић, домаћица, Милка Милошевић, домаћица, Љубица Петковић, домаћица и Лепосава Николић, домаћица.

У Пањевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Лата Алексић, домаћица, за председника; Симка Илић, домаћица, за секретара; а за чланове: Милостива Милић, домаћица и Стеванка Којадиновић, домаћица.

У Златову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Олга С. Томашевић, домаћица, за председника; Мисирка Милић, дома-

¹⁸⁸⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 33, 35.

ћица, за секретара; а за чланове: Загорка С. Томашевић, домаћица и Евдокија М. Томашевић, домаћица.

У Сладаји је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Јованка Љубисављевић, домаћица, за председника; Рада Стојановић, домаћица, за секретара; а за чланове: Милена Милановић, домаћица, Рада Станојевић, домаћица и Олена Стојановић, домаћица.

У селу Ресавици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Цвета Мијајловић, домаћица, за председника; Даница Пауновић, домаћица, за секретара; а за члана: Ружица Пауновић, домаћица.

У Липовици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а крајем 1945. године. У њу су ушле: Иконија Марковић, домаћица, за председника; Љубица Радовић, учитељица, за секретара; а за члана Аница Траиловић, домаћица.

У Бељајци је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Марија Мијајловић, домаћица, за председника; Јана Ђузеловић, домаћица, за секретара; а за чланове: Станка Марић, домаћица, Романица Ђорђевић, домаћица и Иконија Будуројевић, домаћица.

У Кованици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а касније, те се није могло поуздано утврдити које су жене биле прве чланице АФЖ-а.

У Поповњаку је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Рајна Пантић, домаћица, за председника; Станојка Јеремић, домаћица, за секретара; а за члана Радосава Стојановић, домаћица.

I

ОБНОВА РАДА СИНДИКАТА

Забраном рада УРСС-ових синдиката 1940. године, синдикални рад у овом крају је мировао све до јануара 1945. године, када се поново оснивају синдикалне подружнице радника. Синдикати постају извор новог кадра за Партију и СКОЈ. Значајна активност синдиката испољила се у борби против шпекулације и набијања цена, које су у првим

данима по ослобођењу рапидно расле, због немања робе широке потрошње. Веома значајно место синдикат заузима у сарадњи са управама привредних организација у одређивању награда радницима и решавању међуљудских односа у тим организацијама.

Под руководством Партије и синдиката организују се курсеви за идеолошко-политичко образовање радника. Преко ових курсева у рудницима и Деспотовцу, отпочело се по први пут у овом крају са организованим просвећивањем радничке класе. У првим данима, било је доста лутања у тражењу праве садржине рада синдикалних организација, јер су биле оптерећене разним пословима који нису били у њиховој надлежности. Но ускоро, синдикат се оријентисао на идеолошко-политичко уздизање радника и на подизање опште културе и стручне спреме, како би могао што више да допринесе изградњи своје социјалистичке домовине.

ФОРМИРАЊЕ СКОЈ-а И УСАОС-а

Омладинске организације, Савез комуниста омладине Југославије (СКОЈ) и Уједињени савез антифашистичке омладине Србије (УСАОС) формиране су у првој половини новембра 1944. године. Основни облици рада СКОЈ-а били су партијски састанци, који су држани једанпут недељно, а неки и више пута. Рад у скојевским активима био је претежно практичан, а разрада теоретских питања била је ређа. Све задатке СКОЈ је спроводио преко омладине окупљене у УСАОС. Задатак ове организације био је да развија такмичарски дух код омладине у производњи, затим солидарност код омладине, да организује пионирске организације по насељима и просветна и физкултурна друштва. У првим данима пионирски одреди у свим селима, а нарочито у Барама, Равној Реци, Сењском Руднику, Сисевцу и Деспотовцу помагали су у свим акцијама омладинску организацију. Пионири рудника Баре дали су много добровољних часова рада за наше рањенике.

Са великим еланом омладина је радила на уређењу домова, издавању зидних новина, организовању аналфабетских течајева за одрасле и омладину.¹³⁹⁾

Није могуће тачно установити скојевске групе по свим насељима, али се поуздано зна за следеће:

Легитимација за Први конгрес антифашистичке омладине Србије 1944. године

У Деспотовцу су формиране две групе СКОЈ-а, једна при Команди места, а друга у насељу. При Команди места формирана је група СКОЈ-а 12. новембра 1944. године и њени први чланови су били: Ненад Лазић, који је дошао као скојевац са XIV српском бригадом (секретар), Миодраг Драгутиновић, радник из Деспотовца, Александар Вучковић, бравар из Деспотовца, Никола Рончевић, радник из Бара.

¹³⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 401.

Неколико дана касније, формирана је група СКОЈ-а у насељу. Њени први чланови су били: Милка Саватовић, радница из Деспотовца (секретар), Раде Младеновић, ученик, Вида Ђукић, студент, Нада Симић, ученица, Жика Станковић, радник, Зоран Савић, омладинац и Бранислава Бела Симић, омладинка. У децембру месецу у ову групу су учлањени још Милић Димитрије, земљорадник из Медвеђе, Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Цанка Влатковић, радница из Деспотовца, Милорад Миленковић, студент из Витанца и Мика Симић, радник из Деспотовца.

У руднику „Срећа“ код Деспотовца формирана је група СКОЈ-а 11. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Љуба (?), електричар (секретар), Брана Милошевић, радник, Мика Стаматовић, радник, Тихомир Јовановић, радник, Бора Милошевић, радник и Добривоје Станојевић, сви из Витанца.

У руднику „Манасија“ у селу Деспотовцу формирана је група СКОЈ-а 16. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Станисав Илић, ковач (секретар), Гаврило Станојевић, рудар и Данило Милојевић, рудар.

У Великом Поповићу формирана је група СКОЈ-а 20. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Миле Нешић, бравар (секретар), Душан Милетић, столар и Милутин Ивановић, земљорадник.

У Трућевцу је формирана група СКОЈ-а 20. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милосав Сретеновић, земљорадник (секретар), Владимир Матић, земљорадник, Божидар Ивановић, ковач, Миодраг Сретеновић, земљорадник, Миодраг Ивановић, земљорадник и Каменча Марковић, земљорадник.

У Медвеђи је формирана група СКОЈ-а 25. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Јован Радисављевић, ученик (секретар), Сретен Николић, земљорадник и Радован Јевтић, земљорадник.

У селу Деспотовцу је формирана група СКОЈ-а 26. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Радомир Маленовић, коларски радник (секретар), Милутин Радосављевић, радник и Брана Милић земљорадник.

У Грабовици је формирана група СКОЈ-а 29. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Драгослав Илић,

Актив СКОЈ-а у Деспотовцу маја 1945. године

земљорадник (секретар), Радосав Младеновић, земљорадник, Радосав Вучковић, земљорадник, Милан Никодијевић, земљорадник и Милка Стојић, омладинка.¹⁴⁰⁾

У Равној Реци је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Радосав Стојановић радник (секретар), Олга Ковачевић, радница, Јошко Цимерман, кројач, Миле Сузовић, ученик, Софија Косовац, омладинка, Анђа Шарановић, омладинка, Лаза Сугаревић, службеник, Вана Петковић, омладинка и Коста Ковачевић, омладинац.

У Сењском Руднику формирана је група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Ђура Војиновић, рудар (секретар), Воја Докић, службеник, Олга Кујачић, омладинка, Станимир Павковић, бравар, и Милан Вучићевић, радник.

ио) Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 49—51.

У Сисевцу је формирана група СКОЈ-а, новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милан Кнежевић, омладинац (секретар), Животије Стојановић, омладинац, Брана Галовић, омладинац, Раде Јаковљевић, омладинац, Божидар Алексић, омладинац и Радојка Пјевац, омладинка.¹⁴¹⁾

У руднику Баре формирана је група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Мирко Голуб, техничар (секретар), Мирко Чендеш, радник, Миша Матић, лимар, Аница Грубач, омладинка, Живана Нена Јањић, омладинка и Карло Голуб, бравар.¹⁴²⁾

У Јеловцу је формирана група СКОЈ-а децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Бошко Вучковић, радник (секретар), Радосав Маринковић, службеник, Милија Јовановић, земљорадник и Владимир Драгутиновић, земљорадник.

У Плажану је формирана група СКОЈ-а јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Милан Милорадовић, радник (секретар), Раде Ивановић, радник, Радивоје Димитријевић, ћурчија, Божидар Вулић, земљорадник и Радош Димитријевић, земљорадник.

У Пањевцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Радош Јевтић, земљорадник (секретар), Стеван Илић, земљорадник, Милутин М. Аврамовић, земљорадник, Стеванка Којадиновић, омладинка и Милостива Милић, домаћица.

У Ломници је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милија М. Милетић, земљорадник (секретар), Стаменко Лазић, радник, Миодраг Ж. Радовановић, радник, Станоје Р. Станојевић, земљорадник.

У Језеру је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Радосав М. Милановић, земљорадник (секретар), Илија Јегоровић, радник, Наја Марковић, омладинка и Жарко Стојановић, земљорадник.

У Стењевцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Данило Обрено-

¹⁴¹⁾ Ибид., 76/1111, стр. 37, 38.

¹⁴²⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112, стр. 6.

вић, радник (секретар), Мирослав Миленковић, радник и Милорад Јеремић, радник.

У Богави је формирана група СКОЈ-а 5. маја 1945. године. Њени први чланови су били: Александар Милошевић, земљорадник (секретар), Милан Ђурђевић, земљорадник и Милован Милошевић, земљорадник.

У Јасенову је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милорад Т. Јанковић, земљорадник (секретар), Војислав А. Томић, земљорадник, Мирко Р. Грујић, земљорадник, Светомир А. Траиловић, земљорадник, Борисав Н. Јовановић, земљорадник и Станисав Н. Ивановић, земљорадник.

У Стрмостену је формирана група СКОЈ-а 10. јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Драгослав Милошевић, радник (секретар), Драгић Милић, столар и Миодраг Јовановић, земљорадник.

У Балајнцу је формирана група СКОЈ-а маја 1945. године. Њени први чланови су били: Мирослав Матић, земљорадник (секретар), Витомир Богосављевић, земљорадник, Живота Никодијевић, земљорадник, Јован Стојановић, земљорадник, Драги Радојковић, земљорадник, Милка Радојковић, домаћица и ЈБубомир Радосављевић, земљорадник.

У Брестову је формирана група СКОЈ-а маја 1945. године. Њени први чланови су били: Станиша Станојевић, земљорадник (секретар), Станиша Милојевић, земљорадник, Драгољуб Милић, радник и Радосав Милосављевић, радник.

У Миливи је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Божидар Миљковић, ученик (секретар), Ружа Милутиновић, домаћица, Драгиша Мишковић, земљорадник, Влајко Никодијевић, земљорадник, Дамњан Богосављевић, земљорадник и Иван Добросављевић, земљорадник.

У Поповњаку је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Драгољуб Марјановић, земљорадник (секретар), Живан Николић, земљорадник, Радосав Пантић, радник, Велимир Станојевић, земљорадник, Драгомир Јеремић, земљорадник и Илија Марјановић, земљорадник.

У селу Ресавици формирана је група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Илија Мијајловић, радник (секретар), Милован Шошић, радник, Лазар Симионових, земљорадник, Симион Андрејић, земљорадник.

У Витанцу је формирана група СКОЈ-а 11. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Брана Милошевић, радник (секретар), Бора Милошевић, радник, Тихомир Јовановић, радник, Добривоје Стојановић, радник и Мирослав Стаматовић, радник. Ова група је радила са омладином у селу Витанцу, а формирана је при руднику „Срећа“.

У Дворишту је формирана група СКОЈ-а јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Велисав Димитријевић, земљорадник (секретар), Љубисав Рајић, земљорадник, Радивоје Вујичић, земљорадник и Блажа Светозаревић, земљорадник.

У Златову је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Сима Милић, земљорадник (секретар), Милић Антић, земљорадник, Тихомир Милетић, земљорадник, Милорад Динић, земљорадник и Радован Милошевић, земљорадник.

У Сладаји је формирана група СКОЈ-а крајем 1945. године. Њени први чланови су били: Мирослав Б. Тимотијевић, земљорадник (секретар), Милосав Маринковић, земљорадник, Милован Милетић, земљорадник, Љубомир Стојановић, земљорадник и Дамљан Миладиновић, земљорадник.

У Буковцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Милован Велимировић, радник (секретар), Драгослав Тодоровић, радник, Здравко Здравковић, радник и Милутин Деспотовић, земљорадник.

У Бељајци је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Груја Катановић, земљорадник (секретар), Сима Будуројевић, земљорадник и Сима Лазаревић, земљорадник.

Ова је група успела да окупи већи број омладине и организује веома успео културно-забавни живот. Кроз фолклорну групу демонстрирала је веома богату народну нош-

њу, влашке игре и матерњи језик. Омладина села Бељајке учествовала је на разним такмичењима у срезу и ван среза и била јако запажена.

У Кованици је формирана група СКОЈ-а крајем 1945. године. Њени први чланови су били: Станив Милошевић, земљорадник (секретар) и Стаменко Петровић, земљорадник.

У Липовици задуго није формирана скојевска група, из разлога што се тада у том пределу налазио један број одметника, који је ометао рад органа народне власти и осталих друштвено-политичких организација. Касније, када је овај терен био потпуно очишћен од одметника, створена је група СКОЈ-а која је око себе окупила омладину и отпочела са радом.

СРЕСКО ПОВЕРЕНСТВО СКОЈ-а

Срески комитет комунистичке омладине Југославије за срез деспотовачки изабран је половином новембра 1944. године и тада је носио назив „Среско поверенство СКОЈ-а“. Његови први чланови су били: Вида Ђукић, студент (секретар), Милка Саватовић, радница, Нада Симић, ученица и Раде Младеновић, ученик. У току 1945. године, као допуна, у овај комитет ушли су: Никола Рончевић, радник из Бара, Миодраг Драгутиновић, радник из Деспотовца, Цанка Влатковић, радница из Деспотовца, Драги Поповић и Ненад Лазић, војници из позадинске јединице стациониране у Деспотовцу.

Срески комитет СКОЈ-а у Деспотовцу организовао је групу од око 40 омладинаца и скојеваца, која је ишла на једну од највећих акција омладине тога времена. У времену од 7. јануара па до почетка априла 1945. године, ова група је учествовала у сечи и преношењу дрва на Црном Врху (између Жагубице и Бора).

Сматра се да су сви они омладинци који су учествовали у овој акцији а нису били чланови СКОЈ-а, тамо учлањени.

Срески комитет СКОЈ-а био је веома активан у сакупљању новчане помоћи за фронт и негу рањеника. У ак-

цији је сакупљено преко 100.000 динара које је однела Милка СаватоЕић пешице по снегу и предала Команди војног подручја у Јагодини.

У другој половини месеца априла 1945. године око 200 омладинаца је учествовало на изградњи пута Ресавица — Равна Река. Ова акција трајала је 20 дана и оправљено је 5 км пут. Скоро у сваком месту у активима омладине формиране су дилетантске секције преко којих се одвијао врло активан културно-забавни живот. Међу најактивније дилетантске секције тога времена треба истаћи омладину села Грабовице, која је спремала врло успешне приредбе за село и околину.

Скојевци су активно учествовали и пружали помоћ позадинским јединицама у откривању и хватању одметника. Тако је у селу Пањевцу скојевска група учествовала у хватању четничког официра Ратка Ваљаревића, који је наишао на заседу скојеваца. Том приликом четника је убио Стеван Илић, скојевац из Пањевца.

У Деспотовцу је у току јануара и фебруара 1945. године скојевска група проширена новим члановима. Тада су између осталих примљени и: Борисав Живковић, радник, Брана Рајић, столар, Милутин Стефановић, ученик, Жика Андрејић, омладинац, Влада Милорадовић, омладинац и Вера Милорадовић, омладинка.

У селу Деспотовцу у току марта 1945. године у СКОЈ су примљени нови чланови: Александар Радосављевић, радник, Мирко Петровић, земљорадник, Данило Стојановић, земљорадник, Бранка Маленовић, домаћица и Живојин Станковић, земљорадник.

Првом конгресу антифашистичке омладине Србије који је одржан у Београду 18. новембра 1944. године, присуствовао је као делегат Радомир Маленовић, столарски радник из села Деспотовца

ОБНОВА ЗЕМЉЕ

Под руководством Комунистичке партије Југославије, народне власти и других друштвено-политичких организа-

ција, са беспримерним еланом, народ је почео обнављање разрушене привреде свога краја.

За време окупације најтеже су настрадали Сењско-ресавски рудници. Слабо одржавање јама и извозних путева и чести јамски пожари упропастили су и онако недовољну механизацију и довели руднике у такво стање, да се после ослобођења морало уложити много труда за њихово оспособљавање, јер је потражња угља била огромна. За зиму је требало снабдети болнице у којима је био велики број рањеника, установе, школе и грађанство. Од рудара се очекивало много и све су очи биле упрте у њих, а они, свесни тога, прегли су свом снагом да произведу што више угља. У овој борби за повећану производњу угља, рудари су остајали добровољно и по 16 часова на раду. Међу рударима се развијао такмичарски дух и производња је све више расла. Поред рудара на добровољни рад су се јављали и остали грађани, омладина па и деца. Вредно је истаћи пионирске добровољне акције, нарочито у руднику Баре. Пионери овог рудника пријављивали су се добровољно на рад у руднику, а сва зарада ишла је у корист наших рањеника.

У то време сви су мислили само на једно, на фронт и обнову земље. Није било никаквих разлика у схватањима Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца, Црногораца, Шиптара и других народности. Братство и јединство народа Југославије огледало се на делу.

ПРИЛОЗИ

ПОДРУЧЈЕ ГОРЊЕ РЕСАВЕ У РАТОВИМА 1912 — 1919. ГОДИНЕ

У ратовима од 1912 — 1919. године подручје Горње Ресаве дало је велики број жртава. Огромна већина бораца првог позива служила је у XV пуку Тимочке дивизије. У борбама против надмоћнијег непријатеља. Ресавци су показали традиционалну храброст. Многи су остали на бојним пољима на Церу, Колубари, Сави, у Санцаку, Албанији, острву Виду, Кајмакчалану и другим местима.

Вршећи часно своју дужност према отаџбини у борби против непријатеља, многи су одликовани највишим војним одликовањима, као што су: Карађорђева звезда са златним мачевима, Орденом Милоша Обилића, Албанском споменом и другим.

Мали број је преживео Албанску голготу и после ослобођења дошао кући. У многим породицама се чувају ова одликовања и данас као реликвија.

ИЗГИНУЛИ У РАТОВИМА ОД 1912. ДО 1919. ГОДИНЕ

1. Антић Богомир, из Балајнца
2. Алексић Љубомир, из Балајнца
3. Војиновић Дамљан, из Балајнца
4. Добросављевић Драгољуб, из Балајнца
5. Илић Станимир, из Балајнца
6. Милојковић Милутин, из Балајнца
7. Милојковић Милија, из Балајнца
8. Милутиновић Аксентије, из Балајнца
9. Маринковић Љубомир, из Балајнца
10. Маринковић Милош, из Балајнца
11. Михајловић Стојан, из Балајнца

12. Милојевић Никодије, из Балајнца
13. Милојевић Станимир, из Балајнца
14. Маринковић Ђорђе, из Балајнца
15. Милојевић Будимир, из Балајнца
16. Милутиновић Јова, из Балајнца
17. Милутиновић Бола, из Балајнца
18. Милошевић Драгољуб, из Балајнца
19. Маленовић Љубомир, из Балајнца
20. Маленовић Стојан, из Балајнца
21. Милановић Стаменко, из Балајнца
22. Милановић Велисав, из Балајнца
23. Маринковић Благоје, из Балајнца
24. Маринковић Милан, из Балајнца
25. Маринковић Бола, из Балајнца
26. Миливојевић Желимир, из Балајнца
27. Нешић Илија, из Балајнца
28. Нешић Гаврило, из Балајнца
29. Никодијевић Гвозден, из Балајнца
30. Никодијевић Радоје, из Балајнца
31. Петковић Милутин, из Балајнца
32. Петковић Којадин, из Балајнца
33. Радојковић Јеврем, из Балајнца
34. Стевановић Милан, из Балајнца
35. Стојадиновић Лаза, из Балајнца
36. Сретеновић Милосав, из Балајнца
37. Сретеновић Станоје, из Балајнца
38. Сретеновић Живан, из Балајнца
39. Брандушановић Симеон, из Бељајке
40. Брандушановић Босиок, из Бељајке
41. Будуројевић Јанко, из Бељајке
42. Будуројевић Илија, из Бељајке
43. Будуројевић Паун, из Бељајке
44. Будуројевић Симеон, из Бељајке
45. Брандушановић Груја, из Бељајке
46. Грљановић Петар, из Бељајке
47. Ђурђевић Јован, из Бељајке
48. Ђурђевић Паун, из Бељајке
49. Изворановић Јанко, из Бељајке
50. Изворановић Илија, из Бељајке
51. Јаношевић Милан, из Бељајке
52. Корицановић Никола, из Бељајке
53. Марицановић Јанко, из Бељајке
54. Марицановић Тома, из Бељајке
55. Марицановић Лазар, из Бељајке
56. Мијајловић Јован, из Бељајке
57. Мијајловић Никола, из Бељајке
58. Марковић Ђорђе, из Бељајке
59. Марковић Сима, из Бељајке
60. Марковић Илија, из Бељајке
61. Недељковић Симеон, из Бељајке
62. Недељковић П. Симеон, из Бељајке
63. Недељковић Илија, из Бељајке

64. Николић Илија, из Бељајке
65. Вицеларевић Груја, из Бељајке
66. Вицеларевић Ј. Груја, из Бељајке
67. Пауновић Драгомир, из Бељајке
68. Пауновић Груја, из Бељајке
69. Пауновић Ђорђе, из Бељајке
70. Првуловић Сима, из Бељајке
71. Перић Павле, из Бељајке
72. Петровић Јован, из Бељајке
73. Петровић Симеон, из Бељајке
74. Перић Радисав, из Бељајке
75. Страиновић Страин, из Бељајке
76. Антић Живојин, из Богаве
77. Бранковић Богоје, из Богаве
78. Богосављевић Владимир, из Богаве
79. Богосављевић Богосав, из Богаве
80. Богосављевић Чедомир, из Богаве
81. Вучковић Стојадин, из Богаве
82. Вучковић Којадин, из Богаве
83. Васељивић Сретен, из Богаве
84. Ђурђевић Живадин, из Богаве
85. Ђурђевић Милан, из Богаве
86. Илић Светомир, из Богаве
87. Којић Милорад, из Богаве
88. Милојковић Стојан, из Богаве
89. Миливојевић Богоје, из Богаве
90. Миливојевић Стеван, из Богаве
91. Манојловић Светолик, из Богаве
92. Маринковић Радисав, из Богаве
93. Маринковић Ранисав, из Богаве
94. Никодијевић Милош, из Богаве
95. Николић Радивоје, из Богаве
96. Радивојевић Радисав, из Богаве
97. Радојковић Гвозден, из Богаве
98. Радивојевић Аранђел, из Богаве
99. Ранђеловић Благоје, из Богаве
100. Савић Раденко, из Богаве
101. Стојановић Љубомир, из Богаве
102. Станковић Владимир, из Богаве
103. Станковић Радисав, из Богаве
104. Савић Живко, из Богаве
105. Томић Радован, из Богаве
106. Томић Владимир, из Богаве
106. Цветковић Трифун, из Богаве
108. Војиновић Стојан, из Брестова
109. Војиновић Драгутин, из Брестова
110. Гајић Богомир, из Брестова
111. Добросављевић Милорад, из Брестова
112. Ђорђевић Милосав, из Брестова
113. Ђорђевић Јанићије, из Брестова
114. Ђорђевић Будимир, из Брестова

115. Ђорђевић Петроније, из Брестова
116. Јанковић Влајко, из Брестова
117. Калиновић Живота, из Брестова
118. Калиновић Стаменко, из Брестова
119. Калиновић Љубисав, из Брестова
120. Калиновић Светислав, из Брестова
121. Милосављевић Радосав, из Брестова
122. Милошевић Марисав, из Брестова
123. Мијатовић Милић, из Брестова
124. Миленковић Милојко, из Брестова
125. Милојевић Милић, из Брестова
126. Милић Милан, из Брестова
127. Милошевић Милан, из Брестова
128. Милошевић Милутин, из Брестова
129. Маленовић Стојадин, из Брестова
130. Милошевић Стојан, из Брестова
131. Милошевић Сретен, из Брестова
132. Милошевић Алекса, из Брестова
133. Николић Јоксим, из Брестова
134. Нешић Стаменко, из Брестова
135. Нешић Илија, из Брестова
136. Павловић Милић, из Брестова
137. Павловић Петар, из Брестова
138. Радисављевић Богомир, из Брестова
139. Радисављевић Љубисав, из Брестова
140. Радојковић Гаврило, из Брестова
141. Радојковић Милосав, из Брестова
142. Радојковић Јоксим, из Брестова
143. Алексић Чедомир, из Буковца
144. Андрејић Мијат, из Буковца
145. Андрејић Милија, из Буковца
146. Богдановић Витомир, из Буковца
147. Велимировић Селен, из Буковца
148. Велимировић Арса, из Буковца
149. Вучковић Стојан, из Буковца
150. Вучковић Радомир, из Буковца
151. Вучковић Стаменко, из Буковца
152. Веселиновић Бранко, из Буковца
153. Гајић Никола, из Буковца
154. Грујић Миладин, из Буковца
155. Илић Божин, из Буковца
156. Јевремовић Димитрије, из Буковца
157. Миловановић Селентије, из Буковца
158. Миладиновић Ива, из Буковца
159. Миладиновић Миладин, из Буковца
160. Милутиновић Вучко, из Буковца
161. Мијајловић Кодан, из Буковца
162. Обрадовић Стојадин, из Буковца
163. Обрадовић Милосав, из Буковца
164. Петровић Стојан, из Буковца
165. Павковић Драгутин, из Буковца

166. Павловић Љубомир, из Буковца
167. Симић Ивко, из Буковца
168. Трифуновић Пера, из Буковца
169. Тодоровић Велимир, из Буковца
170. Тодоровић Милош, из Буковца
171. Тодоровић Јован, из Буковца
172. Антић Петар, из Великог Поповића
173. Алексић Ранко, из Великог Поповића
174. Ајић Вула, из Великог Поповића
175. Бранковић Милојко, из Великог Поповића
176. Бранковић Љубомир, из Великог Поповића
177. Бранковић Милан, из Великог Поповића
178. Богдановић Станоје, из Великог Поповића
179. Богићевић Станимир, из Великог Поповића
180. Богдановић Тодосије, из Великог Поповића
181. Бранковић Живан, из Великог Поповића
182. Богићевић Живота, из Великог Поповића
183. Војиновић Веласав, из Великог Поповића
184. Вучковић Михајло, из Великог Поповића
185. Вучић Милојко, из Великог Поповића
186. Васић Мијајло, из Великог Поповића
187. Васић Михајло, из Великог Поповића
188. Васић Петар, из Великог Поповића
189. Вукић Мијајло, из Великог Поповића
190. Вучковић Раденко, из Великог Поповића
191. Војиновић Василије, из Великог Поповића
192. Голубовић Христивоје, из Великог Поповића
193. Гвозденовић Милан, из Великог Поповића
194. Гајић Стојан, из Великог Поповића
195. Гајић Живота, из Великог Поповића
196. Добросављевић Василије, из Великог Поповића
197. Димитријевић Јован, из Великог Поповића
198. Димитријевић Милутин, из Великог Поповића
199. Димитријевић Милан, из Великог Поповића
200. Деспотовић Светислав, из Великог Поповића
201. Ђорђевић Милан, из Великог Поповића
202. Ђорђевић Милосав, из Великог Поповића
203. Ђорђевић Михајло, из Великог Поповића
204. Ђорђевић Радосав, из Великог Поповића
205. Ђорђевић Јаков, из Великог Поповића
206. Ђорђевић Љубомир, из Великог Поповића
207. Ђорђевић Светолик, из Великог Поповића
208. Ђурђевић Стеван, из Великог Поповића
209. Ђорђевић Вула, из Великог Поповића
210. Живковић Божидар, из Великог Поповића
211. Илић Илија, из Великог Поповића
212. Ивановић Милић, из Великог Поповића
213. Исаковић Милован, из Великог Поповића
214. Исаковић Милен, из Великог Поповића
215. Ивановић Војислав, из Великог Поповића
216. Илић Василије, из Великог Поповића

217. Илић Војислав, из Великог Поповића
218. Илић Димитрије, из Великог Поповића
219. Инђин Милорад, из Великог Поповића
220. Јовановић Божић, из Великог Поповића
221. Јанковић Милосав, из Великог Поповића
222. Јанковић Никола, из Великог Поповића
223. Јовановић Милосав, из Великог Поповића
224. Константиновић Бошко, из Великог Поповића
225. Константиновић Лазар, из Великог Поповића
226. Никодијевић Живота, из Великог Поповића
227. Никодијевић Живан, из Великог Поповића
228. Никодијевић Милојко, из Великог Поповића
229. Никодијевић Милорад, из Великог Поповића
230. Николић Василије, из Великог Поповића
231. Лазаревић Живојин, из Великог Поповића
232. Маленовић Анта, из Великог Поповића
233. Милојевић Аврам, из Великог Поповића
234. Милосављевић Аврам, из Великог Поповића
235. Матић Богдан, из Великог Поповића
236. Милошевић Богдан, из Великог Поповића
237. Матић Богомир, из Великог Поповића
238. Милојковић Владимир, из Великог Поповића
239. Михајловић Владимир, из Великог Поповића
240. Милутиновић Милан, из Великог Поповића
241. Милутиновић Милојко, из Великог Поповића
242. Маринковић Михајло, из Великог Поповића
243. Маленовић Радисав, из Великог Поповића
244. Милојковић Раденко, из Великог Поповића
245. Миловановић Радисав, из Великог Поповића
246. Маринковић Живојин, из Великог Поповића
247. Младеновић Илија, из Великог Поповића
248. Мијајловић Јеврем, из Великог Поповића
249. Милојевић Јеврем, из Великог Поповића
250. Мијајловић Љубисав, из Великог Поповића
251. Милојевић Милорад, из Великог Поповића
252. Милосављевић Милорад, из Великог Поповића
253. Милосављевић Милутин, из Великог Поповића
254. Милић Милоје, из Великог Поповића
255. Маленовић Милован, из Великог Поповића
256. Милојковић Милан, из Великог Поповића
257. Марковић Радован, из Великог Поповића
258. Марковић Радомир, из Великог Поповића
259. Маленовић Станисав, из Великог Поповића
260. Мијајловић Станисав, из Великог Поповића
261. Михајловић Станко, из Великог Поповића
262. Милутиновић Стаменко, из Великог Поповића
263. Мирковић Сретен, из Великог Поповића
264. Матић Стојан, из Великог Поповића
265. Милојковић Христивоје, из Великог Поповића
266. Маленовић Чедомир, из Великог Поповића
267. Михајловић Вучић, из Великог Поповића

268. Маринковић Вула, из Великог Поповића
269. Михајловић Владимир, из Великог Поповића
270. Милосављевић Драгутин, из Великог Поповића
271. Миловановић Драгољуб, из Великог Поповића
272. Маринковић Ђорђе, из Великог Поповића
273. Мирковић Живан, из Великог Поповића
274. Милојевић Живота, из Великог Поповића
275. Младеновић Живота, из Великог Поповића
276. Милосављевић Живота, из Великог Поповића
277. Миловановић Живота, из Великог Поповића
278. Петровић Огњан, из Великог Поповића
279. Петровић Јаков, из Великог Поповића
280. Петковић Милић, из Великог Поповића
281. Петровић Милоје, из Великог Поповића
282. Петровић Живота, из Великог Поповића
283. Петковић Живота, из Великог Поповића
284. Петровић Живко, из Великог Поповића
285. Радосављевић Благоје, из Великог Поповића
286. Радивојевић Владимир, из Великог Поповића
287. Рајковић Владимир, из Великог Поповића
288. Рајић Владимир, из Великог Поповића
289. Радосављевић Никодије, из Великог Поповића
290. Радосављевић Прока, из Великог Поповића
291. Радосављевић Радомир, из Великог Поповића
292. Радосављевић Радојко, из Великог Поповића
293. Радосављевић Радосав, из Великог Поповића
294. Рајковић Милорад, из Великог Поповића
295. Радосављевић Милић, из Великог Поповића
296. Радосављевић Милан, из Великог Поповића
297. Радисављевић Радосав, из Великог Поповића
298. Рајић Станимир, из Великог Поповића
299. Радосављевић Станимир, из Великог Поповића
300. Рајковић Светислав, из Великог Поповића
301. Радосављевић Светозар, из Великог Поповића
302. Радосављевић Трифун, из Великог Поповића
303. Рајковић Гмитар, из Великог Поповића
304. Радосављевић Гаја, из Великог Поповића
305. Радисављевић Добривоје, из Великог Поповића
306. Радисављевић Живадин, из Великог Поповића
307. Спасојевић Алекса, из Великог Поповића
308. Стевић Адам, из Великог Поповића
309. Симић Алекса, из Великог Поповића
310. Стевановић Мијајло, из Великог Поповића
311. Стевић Милосав, из Великог Поповића
312. Стевановић Михајло, из Великог Поповића
313. Стевановић Мата, из Великог Поповића
314. Савић Милић, из Великог Поповића
315. Спасојевић Радивоје, из Великог Поповића
316. Стевић Радован, из Великог Поповића
317. Савић Ранко, из Великог Поповића
318. Стојановић Живота, из Великог Поповића

319. Стојановић Љубомир, из Великог Поповића
320. Спасић Љубомир, из Великог Поповића
321. Стевановић Љубомир, из Великог Поповића
322. Спасић Милутин, из Великог Поповића
323. Станојевић Станоје, из Великог Поповића
324. Стаменковић Спасоје, из Великог Поповића
325. Стајић Чедомир, из Великог Поповића
326. Станковић Светозар, из Великог Поповића
327. Станковић Радомир, из Великог Поповића
328. Стајић Вукадин, из Великог Поповића
329. Стојановић Драгутин, из Великог Поповића
330. Стевић Живадин, из Великог Поповића
331. Спасојевић Жива, из Великог Поповића
332. Стевић Живан, из Великог Поповића
333. Тодоровић Радисав, из Великог Поповића
334. Тодић Вула, из Великог Поповића
335. Аврамовић Љуба, из Витанца
336. Бранковић Живадин, из Витанца
337. Вујичић Богић, из Витанца
338. Вујичић Тома, из Витанца
339. Вучковић Благоје, из Витанца
340. Вуксановић Живан, из Витанца
341. Вулић Радивоје, из Витанца
342. Ђурђевић Марјан, из Витанца
343. Ђурђевић Милан, из Витанца
344. Ђурђевић Милен, из Витанца
345. Ђуричић Живко, из Витанца
346. Ђуричић Милен, из Витанца
347. Живковић Вула, из Витанца
348. Здравковић Вула, из Витанца
349. Здравковић Милић, из Витанца
350. Здравковић Јован, из Витанца
351. Илић Влада, из Витанца
352. Јовановић Јанићије, из Витанца
353. Јовановић Стаменко, из Витанца
354. Којадиновић Радосав, из Витанца
355. Којадиновић Милосав, из Витанца
356. Којадиновић Јоксим, из Витанца
357. Костић Василије, из Витанца
358. Костић Милић, из Витанца
359. Добросављевић Тихомир, из Витанца
360. Љубисављевић Стеван, из Витанца
361. Милутиновић Димитрије, из Витанца
362. Марјановић Милосав, из Витанца
363. Марковић Милосав, из Витанца
364. Миленковић Никола, из Витанца
365. Милосављевић Владимир, из Витанца
366. Милосављевић Јездимир, из Витанца
367. Милетић Милан, из Витанца
368. Милетић Аврам, из Витанца
369. Милетић Стојан, из Витанца

370. Милетић Стеван, из Витанца
371. Милојевић Милија, из Витанца
372. Милојевић Радосав, из Витанца
373. Мимин Стојан, из Витанца
374. Милојковић Милија, из Витанца
375. Милорадовић Живадин, из Витанца
376. Милошевић Живко, из Витанца
377. Милошевић Миладин, из Витанца
378. Милошевић Велисав, из Витанца
379. Милошевић Стојан, из Витанца
380. Милошевић Миливоје, из Витанца
381. Милошевић Станимир, из Витанца
382. Милошевић Живојин, из Витанца
383. Милошевић Ж. Миладин, из Витанца
384. Милошевић Г. Миладин, из Витанца
385. Момировић Милосав, из Витанца
386. Марковић Стојило, из Витанца
387. Марковић Стојан, из Витанца
388. Најдановић Драгић, из Витанца
389. Најдановић Богоје, из Витанца
390. Нешић Дамљан, из Витанца
391. Нешић Богић, из Витанца
392. Нешић Груја, из Витанца
393. Обрадовић Жива, из Витанца
394. Петровић Илија* из Витанца
395. Петровић Јевра, из Витанца
396. Пауновић Милоје, из Витанца
397. Пауновић Радоје, из Витанца
398. Пауновић Живадин, из Витанца
399. Павковић Алекса, из Витанца
400. Павковић Јездимир, из Витанца
401. Радовановић Радосав, из Витанца
402. Радосављевић Драгољуб, из Витанца
403. Радосављевић Љубомир, из Витанца
404. Рајић Драгољуб, из Витанца
405. Рајић Богић, из Витанца
406. Рајић Благоје, из Витанца
407. Раденковић Богомир, из Витанца
408. Спасојевић Алекса, из Витанца
409. Стаматовић Милентије, из Витанца
410. Станковић Добривоје, из Витанца
411. Станковић Радоје, из Витанца
412. Стојадиновић Лазар, из Витанца
413. Стојадиновић Аврам, из Витанца
414. Стојадиновић С. Стојан, из Витанца
415. Станојевић Живадин, из Витанца
416. Станојевић Миладин, из Витанца
417. Стојановић Стојић, из Витанца
418. Станковић Миладин, из Витанца
419. Сентин Милан, из Витанца
420. Тасић Раденко, из Витанца

421. Богдановић Раденко, из Грабовице
422. Богдановић Станко, из Грабовице
423. Богдановић Рајко, из Грабовице
424. Бранковић Сретен, из Грабовице
425. Вучковић Мирослав, из Грабовице
426. Васић Илија, из Грабовице
427. Вулић Анта, из Грабовице
428. Вучковић Илија, из Грабовице
429. Вучковић Владимир, из Грабовице
430. Гвозденовић Љуба, из Грабовице
431. Гвозденовић Дина, из Грабовице
432. Гајић Живко, из Грабовице
433. Глигоријевић Мика, из Грабовице
434. Глигоријевић Милија, из Грабовице
435. Глигоријевић Радосав, из Грабовице
436. Димитријевић Милорад, из Грабовице
437. Димитријевић Живко, из Грабовице
438. Живковић Миладин, из Грабовице
439. Ивановић Милан, из Грабовице
440. Ивановић Жика, из Грабовице
441. Ивановић Богдан, из Грабовице
442. Илић Влада, из Грабовице
443. Јоксимовић Милан, из Грабовице
444. Јоксимовић Милија, из Грабовице
445. Јоксимовић Станоје, из Грабовице
446. Корунковић Милутин, из Грабовице
447. Корунковић Миладин, из Грабовице
448. Корунковић Јевта, из Грабовице
449. Корунковић Сава, из Грабовице
450. Лазић Гмитар, из Грабовице
451. Милић Љуба, из Грабовице
452. Милић Мијајло, из Грабовице
453. Младеновић Божа, из Грабовице
454. Младеновић Трифун, из Грабовице
455. Милосављевић Светозар, из Грабовице
456. Милетић Љуба, из Грабовице
457. Миловановић Љубисав, из Грабовице
458. Милутиновић Таса, из Грабовице
459. Милић Радосав, из Грабовице
460. Милић Милован, из Грабовице
461. Милић Којадин, из Грабовице
462. Милосављевић Живко, из Грабовице
463. Милосављевић Милојко, из Грабовице
464. Милосављевић Стеван, из Грабовице
465. Матић Живота^ из Грабовице
466. Милановић Жика, из Грабовице
467. Милошевић Радисав, из Грабовице
468. Маленовић Лазар, из Грабовице
469. Маленовић Милан, из Грабовице
470. Манојловић Ђура, из Грабовице
471. Манојловић Алекса, из Грабовице

472. Милановић Сретен, из Грабовице
473. Милановић Тривун, из Грабовице
474. Мирковић Радосав, из Грабовице
475. Милосављевић Радојко, из Грабовице
476. Недељковић Јанко, из Грабовице
477. Недељковић Милутин, из Грабовице
478. Николић Владимир, из Грабовице
479. Никодијевић Мијајло, из Грабовице
480. Никодијевић Филип, из Грабовице
481. Обрадовић Мика, из Грабовице
482. Обрадовић Милован, из Грабовице
483. Петровић Милојко, из Грабовице
484. Петровић Милоје, из Грабовице
485. Пантић Миса, из Грабовице
486. Пантић Милан, из Грабовице
487. Петровић Милан, из Грабовице
488. Пантић Илија из Грабовице
489. Пантић Милија, из Грабовице
490. Пантић Радисав, из Грабовице
491. Пантић Микајило, из Грабовице
492. Пантић Влада, из Грабовице
493. Радојковић Радосав, из Грабовице
494. Радојковић Јеврем, из Грабовице
495. Рајковић Милутин, из Грабовице
496. Радојковић Кама, из Грабовице
497. Радојковић Стеван, из Грабовице
498. Радосављевић Владимир, из Грабовице
499. Радосављевић Димитрије, из Грабовице
500. Радосављевић Милентије, из Грабовице
501. Радосављевић Милоје, из Грабовице
502. Станојевић Димитрије, из Грабовице
503. Спасојевић Стаменко, из Грабовице
504. Стајић Милан, из Грабовице
505. Стојановић Алекса, из Грабовице
506. Стојановић Љуба, из Грабовице
507. Стојановић Милија, из Грабовице
508. Стојановић Милан, из Грабовице
509. Станојевић Радисав, из Грабовице
510. Станојевић Радосав, из Грабовице
511. Стајић Ђока, из Грабовице
512. Стајић Илија, из Грабовице
513. Станисављевић Станимир, из Грабовице
514. Станојевић Илија, из Грабовице
515. Станојевић Милојко, из Грабовице
516. Стојадиновић Љуба, из Грабовице
517. Добросављевић Иван, из Деспотовца
518. Михајловић Миливоје, из Деспотовца
519. Рајић Боривоје, из Деспотовца
520. Тодоровић Јездимир, из Деспотовца
521. Андрејић Анта, из села Деспотовца
522. Андрејић Ђура, из села Деспотовца
523. Андрејић Стаменко, из села Деспотовца

524. Алексић Милија, из села Деспотовца
525. Алексић Љубомир, из села Деспотовца
526. Богојевић Гаврило, из села Деспотовца
527. Богојевић Радивоје, из села Деспотовца
528. Веселиновић Милан, из села Деспотовца
529. Велисављевић Раја, из села Деспотовца
530. Голубовић Димитрије, из села Деспотовца
531. Голубовић Мијајло, из села Деспотовца
532. Голубовић Кама, из села Деспотовца
533. Добросављевић Благоје, из села Деспотовца
534. Димитријевић Милоје, из села Деспотовца
535. Ђурђевић Станоје, из села Деспотовца
536. Мијајловић Селенко, из села Деспотовца
537. Милојевић Вића, из села Деспотовца
538. Милановић Прока, из села Деспотовца
539. Милутиновић Милутин, из села Деспотовца
540. Милосављевић Милан, из села Деспотовца
541. Милетић Огњан, из села Деспотовца
542. Миленковић Илија, из села Деспотовца
543. Миленковић Живојин, из села Деспотовца
544. Милојевић Милан, из села Деспотовца
545. Милошевић Михајло, из села Деспотовца
546. Милутиновић Радоје, из села Деспотовца
547. Миладиновић Радивоје, из села Деспотовца
548. Милошевић Драгић, из села Деспотовца
549. Милошевић Ђорђе, из села Деспотовца
550. Марковић Милан, из села Деспотовца
551. Милановић Маринко, из села Деспотовца
552. Марковић Милоје, из села Деспотовца
553. Марковић Велисав, из села Деспотовца
554. Николић Ђорђе, из села Деспотовца
555. Николић Адам, из села Деспотовца
556. Обрадовић Милија, из села Деспотовца!
557. Поповић Божић, из села Деспотовца
558. Поповић Драгутин, из села Деспотовца
559. Радисављевић Станоје, из села Деспотовца
560. Радосављевић Милен, из села Деспотовца
561. Радосављевић Милан, из села Деспотовца
562. Радисављевић Милош, из села Деспотовца
563. Радисављевић Милен, из села Деспотовца
564. Радошевић Милутин, из села Деспотовца
565. Радосављевић Станислав, из села Деспотовца
566. Радосављевић Љубомир, из села Деспотовца
567. Радовановић Обрад, из села Деспотовца
568. Радосављевић Марко, из села Деспотовца
569. Радисављевић Милија, из села Деспотовца
570. Радисављевић Јанићије, из села Деспотовца
571. Марјановић Драга, из села Деспотовца
572. Пигавац Михајло, из села Деспотовца
573. Стојановић Стаменко, из села Деспотовца
574. Станковић Јован, из села Деспотовца.

575. Станковић Жива, из села Деспотовца
576. Стаматовић Стамат, из села Деспотовца
577. Стојановић Марко, из села Деспотовца
578. Стојановић Богомир, из села Деспотовца
579. Стојановић Чедомир, из села Деспотовца
580. Стојановић Љубомир, из села Деспотовца
581. Стојадиновић Милен, из села Деспотовца
582. Стојановић Радивоје, из села Деспотовца
583. Станојевић Драгољуб, из села Деспотовца
584. Тасић Милосав, из села Деспотовца
585. Тасић Александар, из села Деспотовца
586. Тодоровић Стеван, из села Деспотовца
587. Цветковић Јанко, из села Деспотовца
588. Веселиновић Стеван, из Дворишта
589. Велисављевић Радојко, из Дворишта
590. Илић Каменча, из Дворишта
591. Комненовић Милован, из Дворишта
592. Комненовић Милутин, из Дворишта
593. Милошевић Милојко, из Дворишта
594. Радојковић Велисав, из Дворишта
595. Динић Јосим, из Жидиља
596. Динић Миљко, из Жидиља
597. Динић Стаменко, из Жидиља
598. Јовановић Љубомир, из Жидиља
599. Милошевић Панта, из Жидиља
600. Милорадовић Велисав, из Жидиља
601. Миленковић Лепомир, из Жидиља
602. Миленковић Миљко, из Жидиља
603. Марјановић Лаза, из Жидиља
604. Миленковић Боса, из Жидиља
605. Радовановић Милован, из Жидиља
606. Станковић Милија, из Жидиља
607. Станковић Драгомир, из Жидиља
608. Стевановић Милосав, из Жидиља
609. Алексић Милија, из Златова
610. Алексић Радосав, из Златова
611. Динић Љубисав, из Златова
612. Динић Стојадин, из Златова
613. Динић Стојић, из Златова
614. Јаблановић Милован, из Златова
615. Јанковић Милош, из Златова
616. Јанићијевић Богољуб, из Златова
617. Јевремовић Сава, из Златова
618. Кукић Милоје, из Златова
619. Кукић Димитрије, из Златова
620. Кукић Стеван, из Златова
621. Кукић Светозар, из Златова
622. Марјановић Стеван, из Златова
623. Марјановић Пантелија, из Златова
624. Марјановић Милисав, из Златова
625. Марјановић Никола, из Златова

626. Матић Живко, из Златова
627. Миловановић Сретен, из Златова
628. Милосављевић Милан, из Златова
629. Милић Милоје, из Златова
630. Милић Вучко, из Златова
631. Милошевић Милован, из Златова
632. Миловановић Трифун, из Златова
633. Радосављевић Миладин, из Златова
634. Радосављевић Живадин, из Златова
635. Радосављевић Илија, из Златова
636. Радосављевић Тодосије, из Златова
637. Радовановић Милош, из Златова
638. Радовановић Илија, из Златова
639. Радовановић Милосав, из Златова
640. Радовановић Никола, из Златова
641. Ристић Стеван, из Златова
642. Стојановић Сретен, из Златова
643. Алексић Мијајло, из Јасенова
644. Бајкић Петар, из Јасенова
645. Васиљевић Тодор, из Јасенова
646. Голубовић Тодор, из Јасенова
647. Грујић Јован, из Јасенова
648. Ђорђевић Живан, из Јасенова
649. Ђорђевић Димитрије, из Јасенова
650. Ђурђевић Паун, из Јасенова
651. Илић Илија, из Јасенова
652. Илић Јован, из Јасенова
653. Ивковић Тодор, из Јасенова
654. Илић Богомир, из Јасенова
655. Илић Василије, из Јасенова
656. Јанковић Анђелко, из Јасенова
657. Јанковић Груја, из Јасенова
658. Јаношевић Паун, из Јасенова
659. Костић Милош, из Јасенова
660. Кодић Петар, из Јасенова
661. Мијајловић Димитрије, из Јасенова
662. Мијуловић Тоша, из Јасенова
663. Перић Никола, из Јасенова
664. Павловић Никодије, из Јасенова
665. Цветковић Мијајло, из Јасенова
666. Арсић Драгутин, из Јеловца
667. Аврамовић Милојко, из Јеловца
668. Вујичић Милутин, из Јеловца
669. Вулић Димитрије, из Јеловца
670. Димитријевић Чедомир, из Јеловца
671. Јовановић Милоје, из Јеловца
672. Којадиновић Милутин, из Јеловца
673. Костић Томислав, из Јеловца
674. Костић Јаблан, из Јеловца
675. Љубисављевић Аксентије, из Јеловца
676. Љубисављевић Милутин, из Јеловца

677. Марјановић Војислав, из Јеловца
678. Милосављевић Милосав, из Јеловца
679. Милановић Милутин, из Јеловца
680. Милановић Мита^ из Јеловца
681. Миладиновић Милан, из Јеловца
682. Миловановић Милосав, из Јеловца
683. Миловановић Никосав, из Јеловца
684. Милановић Живота, из Јеловца
685. Марјановић Живан, из Јеловца
686. Миленковић Веселин, из Јеловца
687. Миленковић Милутин, из Јеловца
688. Милојковић Јабука, из Јеловца
689. Милосављевић Велимир, из Јеловца
690. Милановић Радисав, из Јеловца
691. Миладиновић Никосав, из Јеловца
692. Миљковић Тома, из Јеловца
693. Миловановић Стеван, из Јеловца
694. Милосављевић Милосав, из Јеловца
695. Марјановић Тодор, из Јеловца
696. Николић Милентије, из Јеловца
697. Обрадовић Ђорђе, из Јеловца
698. Обрадовић Ђурђе, из Јеловца
699. Обрадовић Драгомир, из Јеловца
700. Обреновић Зарије, из Јеловца
701. Обреновић Милан, из Јеловца
702. Обрадовић Милош, из Јеловца
703. Петровић Милош, из Јеловца
704. Пантић Драгутин, из Јеловца
705. Радовановић Стојан, из Јеловца
706. Станојевић Милутин, из Јеловца
707. Стојановић Богомир, из Јеловца
708. Стојановић Стеван, из Јеловца
709. Тодоровић Веселин, из Јеловца
710. Тодосијевић Милутин, из Јеловца
711. Голубовић Илија, из Језера
712. Добросављевић Трифун, из Језера
713. Драгутиновић Витомир, из Језера
714. Ђурђевић Милосав, из Језера
715. Милетић Животије, из Језера
716. Милошевић Богомир, из Језера
717. Миљковић Јован, из Језера
718. Миливојевић Сима, из Језера
719. Марјановић Милан, из Језера
720. Марјановић Милосав, из Језера
721. Милетић Недељко, из Језера
722. Милетић Милосав, из Језера
723. Милетић Милан, из Језера
724. Марјановић Симеон, из Језера
725. Миленковић Милан, из Језера
726. Милосављевић Здравко, из Језера
727. Пауновић Војин, из Језера

728. Пауновић Илија, из Језера
729. Милосављевић Милорад, из Кованице
730. Милосављевић Милосав, из Кованице
731. Милосављевић Лима, из Кованице
732. Милојковић Драгољуб, из Кованице
733. Миладиновић Јакша, из Кованице
734. Миладиновић Пана^ из Кованице
735. Милетић Оима, из Кованице
736. Миленковић Иван, из Кованице
737. Милосављевић Илија, из Кованице
738. Никодијевић Милован, из Кованице
739. Панић Мита, из Кованице
740. Радовановић Алекса, из Кованице
741. Станимировић Станоје, из Кованице
742. Станимировић Јаблан, из Кованице
743. Станковић Велимир, из Кованице
744. Станојловић Мита, из Кованице
745. Станојловић Бола, из Кованице
746. Стојановић Гвозден, из Кованице
747. Станисављевић Јакша, из Кованице
748. Тасић Милован, из Кованице
749. Богосављевић Милутин, из Липовице
750. Вујичић Јанаћко, из Липовице
751. Давидовић Тоша^ из Липовице
752. Давидовић Драгутин, из Липовице
753. Давидовић Милан, из Липовице
754. Добросављевић Добросав, из Липовице
755. Давидовић Тима^ из Липовице
756. Живковић Витан, из Липовице
757. Живковић Душко, из Липовице
758. Зарић Живан, из Липовице
759. Илић Влајко, из Липовице
760. Илић Андрија, из Липовице
761. Илић Вичко, из Липовице
762. Илић Милија, из Липовице
763. Илић Којадин, из Липовице
764. Илић Тимотије, из Липовице
765. Јовановић Танасије, из Липовице
766. Јовановић Стојадин, из Липовице
767. Јовановић Бога, из Липовице
768. Милетић Стојадин, из Липовице
769. Милосављевић Светислав, из Липовице
770. Марковић Мита, из Липовице
771. Мишковић Обрен, из Липовице
772. Миладиновић Станимир, из Липовице
773. Милосављевић Павле, из Липовице
774. Николић Таса, из Липовице
775. Новаковић Милисав, из Липовице
776. Николић Стеван, из Липовице
777. Петровић Љубомир, из Липовице
778. Стојановић Влада, из Липовице

779. Стојановић Јакша, из Липовице
780. Стајић Велисав, из Липовице
781. Стајић Влада^ из Липовице
782. Вучковић Панта, из Ломнице
783. Добросављевић Радосав, из Ломнице
784. Димитријевић Велисав, из Ломнице
785. Ђурђевић Сретен, из Ломнице
786. Ђурђевић Богосав, из Ломнице
787. Јеремић Чедомир, из Ломнице
788. Јеремић Душан, из Ломнице
789. Јовановић Велисав, из Ломнице
790. Лазић Милисав, из Ломнице
791. Лазић Панта, из Ломнице
792. Милић Милош, из Ломнице
793. Миленковић Димитрије, из Ломнице
794. Миленковић Милан, из Ломнице
795. Милошевић Велимир, из Ломнице
796. Милошевић Тимотије, из Ломнице
797. Милојевић Алекса, из Ломнице
798. Милетић Миливоје, из Ломнице
799. Марјановић Богомир, из Ломнице
800. Марјановић Живота, из Ломнице
801. Матејић Животије, из Ломнице
802. Матејић Милан, из Ломнице
803. Матејић Душан, из Ломнице
804. Милетић Ђурђе, из Ломнице
805. Милетић Радосав, из Ломнице
806. Милетић Велисав, из Ломнице
807. Миливојевић Таса, из Ломнице
808. Марковић Жика, из Ломнице
809. Милошевић Сретен, из Ломнице
810. Милошевић Велимир, из Ломнице
811. Миловановић Таса, из Ломнице
812. Милетић Арса, из Ломнице
813. Милосављевић Ђурђе, из Ломнице
814. Миладиновић Пера, из Ломнице
815. Милутиновић Диса, из Ломнице
816. Милутиновић Панта, из Ломнице
817. Марјановић Јакша, из Ломнице
818. Илић Живадин, из Ломнице
819. Николић Тима, из Ломнице
820. Обрадовић Михајло, из Ломнице
821. Пајић Живко, из Ломнице
822. Пајић Стојадин, из Ломнице
823. Петровић Аврам, из Ломнице
824. Петровић Вићентије, из Ломнице
825. Протић Божидар, из Ломнице
826. Ранисављевић Живан, из Ломнице
827. Ранисављевић Јакша, из Ломнице
828. Ранисављевић Велимир, из Ломнице
829. Ранисављевић Димитрије, из Ломнице

830. Ранисављевић Каменча, из Ломнице
831. Ранисављевић Милован, из Ломнице
832. Ранисављевић Стаја, из Ломнице
833. Ракић Димитрије, из Ломнице
834. Радојковић Лаза, из Ломнице
835. Ракић Андреја, из Ломнице
836. Стојановић Чедомир, из Ломнице
837. Радић Жика, из Ломнице
838. Стефановић Илија, из Ломнице
839. Тасић Драгутин, из Ломнице
840. Бркић Радосав, из Медвеђе
841. Бркић Милосав, из Медвеђе
842. Бакић Живан, из Медвеђе
843. Бакић Живко, из Медвеђе
844. Вуксановић Богомир, из Медвеђе
845. Гајић Мијајло, из Медвеђе
846. Ђорђевић Тодор, из Медвеђе
847. Ђорђевић Милорад, из Медвеђе
848. Ђорђевић Владимир, из Медвеђе
849. Живковић Милан, из Медвеђе
850. Живковић Димитрије, из Медвеђе
851. Ивановић Радован, из Медвеђе
852. Јовановић Радосав, из Медвеђе
853. Јаковљевић Радосав, из Медвеђе
854. Милојевић Обрад, из Медвеђе
855. Милојевић Манојло, из Медвеђе
856. Миљковић-Јевтић Петар, из Медвеђе
857. Миловановић Јевта, из Медвеђе
858. Милутиновић Драгутин, из Медвеђе
859. Милутиновић Ђурђе, из Медвеђе
860. Милорадовић Панта, из Медвеђе
861. Милорадовић Милорад, из Медвеђе
862. Милојковић Милен, из Медвеђе
863. Милојковић Радосав, из Медвеђе
864. Милосављевић Жика, из Медвеђе
865. Милосављевић Рака, из Медвеђе
866. Милосављевић Драга, из Медвеђе
867. Маленовић Сава, из Медвеђе
868. Милановић Млађа, из Медвеђе
869. Милановић Стојан, из Медвеђе
870. Милановић Милоје, из Медвеђе
871. Марјановић Живота, из Медвеђе
872. Милојковић Милош, из Медвеђе
873. Николић Милан, из Медвеђе
874. Николић Љуба, из Медвеђе
875. Радојевић Радојко, из Медвеђе
876. Станковић Драга, из Медвеђе
877. Станисављевић Радосав, из Медвеђе
878. Станојевић Богомир, из Медвеђе
879. Антић Милун, из Миливе
880. Антић Богомир, из Миливе

881. Антић Јездимир, из Миливе
882. Антић Владимир, из Миливе
883. Богојевић Алекса, из Миливе
884. Богојевић Живко, из Миливе
885. Вуксановић Васа, из Миливе
886. Гајић Петар, из Миливе
887. Димитријевић Драга, из Миливе
888. Добросављевић Алекса,, из Миливе
889. Димитријевић Јован, из Миливе
890. Драгутиновић Вељко, из Миливе
891. Ђорђевић Јездимир, из Миливе
892. Ђокић Тома, из Миливе
893. Ђокић Ивко, из Миливе
894. Ђокић Стојан, из Миливе
895. Ђокић Млађа, из Миливе
896. Живановић Јован, из Миливе
897. Живановић Иван, из Миливе
898. Живановић Живко, из Миливе
899. Живановић Милентије, из Миливе
900. Ивановић Радосав, из Миливе
901. Јевремовић Б. Бога, из Миливе
902. Комненовић Иван, из Миливе
903. Комненовић Богомир, из Миливе
904. Лукић Велисав, из Миливе
905. Милосављевић Илија, из Миливе
906. Милорадовић Ива, из Миливе
907. Милосављевић Обрен, из Миливе
908. Милојевић Богомир, из Миливе
909. Милојевић Радосав, из Миливе
910. Милојевић Иван, из Миливе
911. Милојевић Радосав, из Миливе
912. Миљковић Пана, из Миливе
913. Миљковић Милош, из Миливе
914. Миљковић Вукадин, из Миливе
915. Милошевић Владимир, из Миливе
916. Милошевић Селимир, из Миливе
917. Марјановић Милосав, из Миливе
918. Милошевић Никола, из Миливе
919. Милошевић Радосав, из Миливе
920. Мишковић Сретен, из Миливе
921. Милошевић Стојило, из Миливе
922. Милошевић Урош, из Миливе
923. Милошевић Љубиша, из Миливе
924. Марјановић Богоје, из Миливе
925. Миладиновић Алекса, из Миливе
926. Миладиновић Василије, из Миливе
927. Милановић Ивко, из Миливе
928. Миливојевић Живадин, из Миливе
929. Милетић Обрен, из Миливе
930. Марковић Милан, из Миливе
931. Богосављевић Божа, из Миливе

932. Нешић Милан, из Миливе
933. Нешић Таса, из Миливе
934. Николић Лазар, из Миливе
935. Обреновић Љуба, из Миливе
936. Павковић Велимир, из Миливе
937. Пантић Војислав, из Миливе
938. Пантић Божа, из Миливе
939. Рајић Иван, из Миливе
940. Рајић Љубисав, из Миливе
941. Рајић Милосав, из Миливе
942. Рајић Мита, из Миливе
943. Станковић Мита, из Миливе
944. Стојановић Љуба, из Миливе
945. Стојановић Драга', из Миливе
946. Стојановић Чеда, из Миливе
947. Стојановић Мита, из Миливе
948. Софронијевић Чеда, из Миливе
949. Стојковић Драга^ из Миливе
950. Стојковић Милутин, из Миливе
951. Стојановић Марјан, из Миливе
952. Тасић Петар, из Миливе
953. Томић Влада, из Миливе
954. Алексић Арсеније, из Пањевца
955. Аврамовић Милија, из Пањевца
956. Алексић Жика, из Пањевца
957. Веселиновић Милан, из Пањевца
958. Димитријевић Најда, из Пањевца
959. Илић Спасоје, из Пањевца
960. Илић Милосав, из Пањевца
961. Јевтић Петар, из Пањевца
962. Јанковић Велимир, из Пањевца
963. Марјановић Радош, из Пањевца
964. Марјановић Милосав, из Пањевца
965. Марковић Давид, из Пањевца
966. Милутиновић Милета, из Пањевца
967. Миљковић Милоје, из Пањевца
968. Милутиновић Стаја, из Пањевца
969. Милутиновић Гаврило, из Пањевца
970. Марковић Миленко, из Пањевца
971. Марковић Милош, из Пањевца
972. Марковић Најда, из Пањевца
973. Мијајловић Ђорђе, из Пањевца
974. Милошевић Миладин, из Пањевца
975. Милошевић Жика, из Пањевца
976. Марковић Милош, из Пањевца
977. Милегић Милосав, из Пањевца
978. Милошевић Света, из Пањевца
979. Милутиновић Стаменко, из Пањевца
980. Пауновић Василије, из Пањевца
981. Пауновић Велимир, из Пањевца
982. Пајкић Милоје, из Пањевца

983. Радивојевић Илија, из Пањевца
984. Радојковић Димитрије, из Пањевца
985. Симић Милисав, из Пањевца
986. Антић Милија, из Плажана
987. Антић Сава, из Плажана
988. Антић Милан, из Плажана
988. Богојевић Радосав, из Плажана
990. Богдановић Стојадин, из Плажана
991. Богдановић Љубомир, из Плажана
992. Величковић Радосав, из Плажана
993. Васић Љубомир, из Плажана
994. Вујичић Деспот, из Плажана
995. Величковић Владимир, из Плажана
996. Веселиновић Добросав, из Плажана
997. Гавриловић Адам, из Плажана
998. Гавриловић Станмир, из Плажана
999. Ђорђевић Владимир, из Плажана
1000. Живковић Светозар, из Плажана
1001. Живадиновић Филип, из Плажана
1002. Ивановић Станисав, из Плажана
1003. Јанковић Милија^ из Плажана
1004. Јаковљевић Љубисав, из Плажана
1005. Јаковљевић Иван, из Плажана
1006. Јаковљевић Драга, из Плажана
1007. Јаковљевић Жика, из Плажана
1008. Јовановић Никола, из Плажана
1009. Јаблановић Сава, из Плажана
1010. Јовић Андреја, из Плажана
1011. Јанковић Милан, из Плажана
1012. Јанковић Љика, из Плажана
1013. Ивановић Максим, из Плажана
1014. Лукић Арсеније, из Плажана
1015. Маринковић Јездимир, из Плажана
1016. Милутиновић Аксендије, из Плажана
1017. Милорадовић Марисав, из Плажана
1018. Марковић Милосав, из Плажана
1019. Миливојевић Сава, из Плажана
1020. Милетић Димитрије, из Плажана
1021. Мијајловић Иван, из Плажана
1022. Марковић Тодор, из Плажана
1023. Маленовић Милан, из Плажана
1024. Милутиновић Панта, из Плажана
1025. Матић Витомир, из Плажана
1026. Марјановић Илија, из Плажана
1027. Милорадовић Живко, из Плажана
1028. Милутиновић Чедомир, из Плажана
1029. Милошевић Радосав, из Плажана
1030. Маленовић Станмир, из Плажана
1031. Миладиновић Милан, из Плажана
1032. Мирковић Никола^ из Плажана
1033. Марјановић Драгутин, из Плажана

1034. Марковић Радосав, из Плажана
1035. Марјановић Живко, из Плажана
1036. Мирковић Јоксим, из Плажана
1037. Микић Стојадин, из Плажана
1038. Мирковић Жика, из Плажана
1039. Миљковић Благоје, из Плажана
1040. Марјановић Јова, из Плажана
1041. Милутиновић Драга, из Плажана
1042. Нешић Миладин, из Плажана
1043. Нешић Милосав, из Плажана
1044. Нешић Милија, из Плажана
1045. Нешић Јоксим, из Плажана
1046. Никодијевић Најдан, из Плажана
1047. Никодијевић Јеврем, из Плажана
1048. Неговановић Стојан, из Плажана
1049. Недељковић Чедомир, из Плажана
1050. Недељковић Влада, из Плажана
1051. Никодијевић Александар, из Плажана
1052. Нешић Живота, из Плажана
1053. Никодијевић Радосав, из Плажана
1054. Милутиновић Мита, из Плажана
1055. Петронијевић Сима^ из Плажана
1056. Никодијевић Стеван, из Плажана
1057. Пантић Велимир, из Плажана
1058. Радојковић Љубомир, из Плажана
1059. Рацић Никола, из Плажана
1060. Рацић Радомир, из Плажана
1061. Рацић Благоје, из Плажана
1062. Радовановић Јоксим, из Плажана
1063. Рајић Стојан, из Плажана
1064. Рајић Јова^ из Плажана
1065. Ранчић Јездимир, из Плажана
1066. Радовановић Милосав, из Плажана
1067. Радовановић Владимир, из Плажана
1068. Радовановић Димитрије, из Плажана
1069. Радојковић Богомир, из Плажана
1070. Радисављевић Стаменко, из Плажана
1071. Радивојевић Милосав, из Плажана
1072. Павловић Иван, из Плажана
1073. Софронијевић Алекса, из Плажана
1074. Стојановић Стојан, из Плажана
1075. Стевановић Станоје, из Плажана
1076. Стојадиновић Симеон, из Плажана
1077. Стојадиновић Чедомир, из Плажана
1078. Стојадиновић Деспот, из Плажана
1079. Стојановић Јоксим, из Плажана
1080. Станисављевић Радојко, из Плажана
1081. Стевановић Љубисав, из Плажана
1082. Стевановић Веља, из Плажана
1083. Синадиновић Драгутин, из Плажана
1084. Синадиновић Милен, из Плажана

1085. Стојановић Мика, из Плажана
1086. Тодоровић Деспот, из Плажана
1087. Тодоровић Драгољуб, из Плажана
1088. Тодоровић Милован, из Плажана
1089. Тодоровић Тодор, из Плажана
1090. Ђорђевић Јован, из Поповњака
1091. Ђорђевић Петар, из Поповњака
1092. Јанковић Чедомир, из Поповњака
1093. Јанковић Стојан, из Поповњака
1094. Јанковић Јакша, из Поповњака
1095. Јанковић Љубисав, из Поповњака
1096. Јеремић Стојимир, из Поповњака
1097. Милојевић Вема, из Поповњака
1098. Милојевић Тома, из Поповњака
1099. Милић Богомир, из Поповњака
1100. Миленовић Јован, из Поповњака
1101. Митић Веселин, из Поповњака
1102. Митић Влада, из Поповњака
1103. Милорадовић Тодосије, из Поповњака
1104. Милорадовић Којадин, из Поповњака
1105. Марјановић Лепомир, из Поповњака
1106. Милојевић Јова., из Поповњака
1107. Милојевић Стојадин, из Поповњака
1108. Радивојевић Светозар, из Поповњака
1109. Радивојевић Стојадин, из Поповњака
1110. Радивојевић Милосав, из Поповњака
1111. Новичић Недељко, из Поповњака
1112. Станковић Станко, из Поповњака
1113. Радивојевић Радисав, из Поповњака
1114. Андрејић Јанош, из села Ресавице
1115. Грујић Паун, из села Ресавице
1116. Димитријевић Јован, из села Ресавице
1117. Ђорђевић Тома, из села Ресавице
1118. Ђорђевић Босиок, из села Ресавице
1119. Јовановић Лазар, из села Ресавице
1120. Јовановић Павле, из села Ресавице
1121. Ивановић Босиок, из села Ресавице
1122. Илић Станоје, из села Ресавице
1123. Илић Адам, из села Ресавице
1124. Ивановић Груја, из села Ресавице
1125. Пауновић Лазар, из села Ресавице
1126. Симијоновић Јанко, из села Ресавице
1127. Симијоновић Лазар, из села Ресавице
1128. Станковић Паун, из села Ресавице
1129. Шошић Симијон, из села Ресавице
1130. Аксентијевић Бога, из Сладаје
1131. Аксентијевић Љуба, из Сладаје
1132. Алексић Радован, из Сладаје
1133. Аксентијевић Јакша, из Сладаје
1134. Веселиновић Анта, из Сладаје
1135. Вулић Милоје, из Сладаје

1136. Димитријевић Жика, из Сладаје
1137. Живковић Богомир, из Сладаје
1138. Живковић Ћена, из Сладаје
1139. Ивановић Милан, из Сладаје
1140. Ивановић Милен, из Сладаје
1141. Љубисављевић Лазар, из Сладаје
1142. Љубисављевић Радош, из Сладаје
1143. Марисављевић Велисав, из Сладаје
1144. Милетић Арса, из Сладаје
1145. Миљковић Деспот, из Сладаје
1146. Милошевић Драгутин, из Сладаје
1147. Марковић Којадин, из Сладаје
1148. Милосављевић Којадин, из Сладаје
1149. Милосављевић Љуба, из Сладаје
1150. Милић Љуба, из Сладаје
1151. Милетић Мита, из Сладаје
1152. Маринковић Радош, из Сладаје
1153. Милић Радисав, из Сладаје
1154. Миладиновић Станисав, из Сладаје
1155. Милошевић Станојло, из Сладаје
1156. Милосављевић Сента, из Сладаје
1157. Милосављевић Чедомир, из Сладаје
1158. Маринковић Драга, из Сладаје
1159. Никодијевић Велисав, из Сладаје
1160. Никодијевић Драгутин, из Сладаје
1161. Никодијевић Панта, из Сладаје
1162. Никодијевић Сретен, из Сладаје
1163. Обрадовић Живадин, из Сладаје
1164. Обрадовић Милосав, из Сладаје
1165. Ристић Велисав, из Сладаје
1166. Радисављевић Јакша, из Сладаје
1167. Радојковић Милентије, из Сладаје
1168. Радисављевић Милош, из Сладаје
1169. Радојковић Станисав, из Сладаје
1170. Радисављевић Станисав, из Сладаје
1171. Ристић Чедомир, из Сладаје
1172. Станојевић Анта, из Сладаје
1173. Станисављевић Велисав, из Сладаје
1174. Станојевић Велисав, из Сладаје
1175. Станојевић Панта, из Сладаје
1176. Станојловић Милосав, из Сладаје
1177. Стојановић Радисав, из Сладаје
1178. Алексић Драгутин, из Стрмостена
1179. Бошковић Драга, из Стрмостена
1180. Вучковић Радисав, из Стрмостена
1181. Вучковић Радосав, из Стрмостена
1182. Вулић Гвозден, из Стрмостена
1183. Живковић Милутин, из Стрмостена
1184. Јовановић Божидар, из Стрмостена
1185. Јовановић Стеван, из Стрмостена
1186. Јовановић Гвозден, из Стрмостена

1187. Јовановић Стева, из Стрмостена
1188. Милутиновић Љубомир, из Стрмостена
1189. Милутиновић Тодор, из Стрмостена
1190. Милосављевић Милија, из Стрмостена
1191. Милојковић Јоксим, из Стрмостена
1192. Милојковић Каменча, из Стрмостена
1193. Милошевић Милутин, из Стрмостена
1194. Милановић Живан, из Стрмостена
1195. Милојковић Добросав, из Стрмостена
1196. Милић Мика[>] из Стрмостена
1197. Милосављевић Милотије, из Стрмостена
1198. Милановић Драгутин, из Стрмостена
1199. Миловановић Драгутин, из Стрмостена
1200. Миладиновић Радисав, из Стрмостена
1201. Никодијевић Којадин, из Стрмостена
1202. Обрадовић Милосав, из Стрмостена
1203. Обрадовић Велисав, из Стрмостена
1204. Обрадовић Драгутин, из Стрмостена
1205. Обрадовић Милутин, из Стрмостена
1206. Пантић Драгутин, из Стрмостена
1207. Петковић Добросав, из Стрмостена
1208. Петровић Аксентије, из Стрмостена
1209. Пантић Љубомир, из Стрмостена
1210. Петровић Милоје, из Стрмостена
1211. Радосављевић Арсеније, из Стрмостена
1212. Радосављевић Доле, из Стрмостена
1213. Станојловић Радисав, из Стрмостена
1214. Стајић Драгутин, из Стрмостена
1215. Стојановић Јоксим, из Стрмостена
1216. Богосављевић Светозар, из Стењевца
1217. Богосављевић Драга, из Стењевца
1218. Димитријевић Доба, из Стењевца
1219. Ђорђевић Живота, из Стењевца
1220. Јеремић Чедомир, из Стењевца
1221. Јеремић Лепомир, из Стењевца
1222. Милановић Мида, из Стењевца
1223. Богосављевић Милојко, из Стењевца
1224. Марковић Стеван, из Стењевца
1225. Милутиновић Раја, из Стењевца
1226. Милосављевић Радојко, из Стењевца
1227. Милосављевић Влада[^] из Стењевца
1228. Миленковић Светозар, из Стењевца
1229. Миленковић Милорад, из Стењевца
1230. Миљковић Стојан, из Стењевца
1231. Миленковић Стева, из Стењевца
1232. Милановић Чедомир, из Стењевца
1233. Милетић Мида, из Стењевца
1234. Милетић Милојко, из Стењевца
1235. Миладиновић Аксентије, из Стењевца
1236. Милетић Владимир, из Стењевца
1237. Љ[^]бисављевић Радоје, из Стешевца

1238. Обрадовић Милоје, из Стењевца
1239. Обрадовић Живан, из Стењевца
1240. Радовановић Којадин, из Стењевца
1241. Радосављевић Милан, из Стењевца
1242. Радовановић Милојко, из Стењевца
1243. Радосављевић Тимотије, из Стењевца
1244. Радосављевић Адам, из Стењевца
1245. Радосављевић Милан, из Стењевца
1246. Радисављевић Јеврем, из Стењевца
1247. Сретеновић Милоје, из Стењевца
1248. Богојевић Живко, из Трућевца
1249. Богојевић Раја, из Трућевца
1250. Величковић Драгомир, из Трућевца
1251. Вуксановић Влајко, из Трућевца
1252. Вељковић Петар, из Трућевца
1253. Величковић Сава, из Трућевца
1254. Вучковић Милан, из Трућевца
1255. Вујичић Драгић, из Трућевца
1256. Величковић Александар, из Трућевца
1257. Величковић Марјан, из Трућевца
1258. Величковић Живојин, из Трућевца
1259. Величковић Василије, из Трућевца
1260. Ивановић Јоксим, из Трућевца
1261. Ивановић Настас, из Трућевца
1262. Ивановић Владимир, из Трућевца
1263. Ивановић Лазар, из Трућевца
1264. Ибраимовић Милосав, из Трућевца
1265. Костић Радосав, из Трућевца
1266. Којадиновић Живко, из Трућевца
1267. Милошевић Милић, из Трућевца
1268. Милановић Радосав, из Трућевца
1269. Милојковић Милосав, из Трућевца
1270. Милановић Стојадин, из Трућевца
1271. Марковић Каменча, из Трућевца
1272. Манојловић Војислав, из Трућевца
1273. Марковић Арсеније, из Трућевца
1274. Марковић Сретен, из Трућевца
1275. Марковић Славко, из Трућевца
1276. Маленовић Радојко, из Трућевца
1277. Марковић Адам, из Трућевца
1278. Манојловић Живадин, из Трућевца
1279. Марковић Радомир, из Трућевца
1280. Марковић Александар, из Трућевца
1281. Матић Божићар, из Трућевца
1282. Обреновић Андреја, из Трућевца
1283. Обретеновић Драгомир, из Трућевца
1284. Радосављевић Радојко, из Трућевца
1285. Станковић Милосав, из Трућевца
1286. Стојановић Атанасије, из Трућевца
1287. Сретеновић Милан, из Трућевца
1288. Стефановић Милојко, из Трућевца

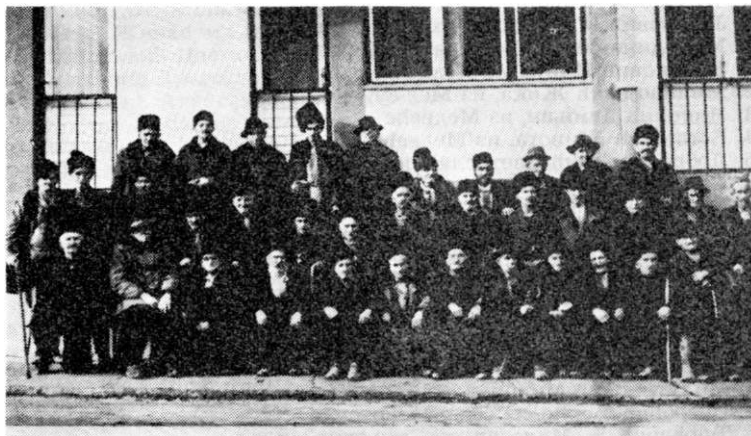
1289. Стојановић Драгољуб, из Трућевца
 1290. Станковић Богомир, из Трућевца
 1291. Стојановић Стојан, из Трућевца

НОСИОЦИ КАРАЂОРЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ

1. Бранковић Илија^ из Медвеђе .
2. Величковић Марјан, из Трућевца
3. Илић Велимир, из Липовице
4. Маргарановић Илија^ из Бељајке
5. Милојевић Андреја, из Медвеђе
6. Милутиновић Драгутин, из Медвеђе
7. Пантић Живко, из Миливе
8. Стојановић Димитрије, из Трућевца
9. Стојановић Огњан, из Трућевца

ЖИВИ НОСИОЦИ АЛБАНСКЕ СПОМЕНИЦЕ

1. Николић Босиок, из Бељајке
2. Траиловић Јован, из Бељајке
3. Ђемановић Јован, из Бељајке
4. Бусноковић Јанко, из Бељајке
5. Бузернић Јован, из Бељајке
6. Петровић Божидар, из Брестова
7. Митић Милован, из Брестова

Група носилаца Албанске споменице

8. Милутиновић Лазар, из Брестова
9. Миљковић Војислав, из Брестова
10. Пантић Живота, из Брестова
11. Милосављевић Милосав, из Брестова
12. Милутиновић Драгољуб, из Брестова
13. Јевтић Драгић, из Балајнца
14. Здравковић Миладин, из Богаве
15. Ђорђевић Ђорђе, из Богаве
16. Павловић Славко, из Богаве
17. Милошевић Миладин, из Буковца
18. Љубисављевић Анђелко, из Витанца
19. Милетић-Обрадовић Благоје, из Витанца
20. Миленковић Драгољуб, из Витанца
21. Стојановић Љубисав, из Великог Поповића
22. Радовановић Благоје, из Великог Поповића
23. Ђурђевић Анта, из Граховице
24. Стојановић Милоје, из Граховице
25. Недељковић Стеван, из Граховице
26. Радисављевић Адам, из Дворишта
27. Миленовић Ј. Живан, из Дворишта
28. Обрадовић Миладин, из Деспотовца
29. Павковић Богомир, из Деспотовца
30. Грујић Богдан, из Јасенова
31. Томић Г. Обрен, из Јасенова
32. Бајкић Јанко, из Јасенова
33. Симић Аврам, из Јасенова
34. Јовановић Зарије, из Језера
35. Николић Јован, из Језера
36. Милосављевић Милован, из Ломнице
37. Стојадиновић Велисав, из Ломнице
38. Ђурђевић Живојин, из Ломнице
39. Јовановић М. Радисав, из Липовице
40. Миладиновић С. Милосав, из Липовице
41. Бранковић Илија/, из Медвеђе
42. Миливојевић Жика, из Медвеђе
43. Николић Дамњан, из Медвеђе
44. Богојевић Живота, из Медвеђе
45. Добросављевић Светислав, из Миливе
46. Станимировић Јоксим, из Миливе
47. Милановић М. Илија, из Миливе
48. Милановић Велисав, из Поповњака
49. Павловић Никола, из Поповњака
50. Милосављевић Јеврем, из Плажана
51. Миливојевић Живота, из Плажана
52. Милосављевић Иван, из Плажана
53. Милетић Радосав, из Плажана
54. Стојановић Владимир, из Плажана
55. Милутиновић Милорад, из Јеловца
56. Петровић Ђорђе, из села Деспотовца
57. Ђорђевић Љ. Милосав, из Стењевца
58. Никодијевић В. Милутин, из Стрмостена
59. Богојевић Јосиф, из Трућевца

ИЗГИНУЛИ У РАТУ 1941—1945. ГОДИНЕ

1. Арсић Боривоје, из Златова
2. Јанићијевић Сталета, из Златова
3. Јевтић Златан, из Златова
4. Стевић Влајко, из Златова
5. Ђорђевић Љубомир, из Богаве
6. Милошевић Милутин, из Богаве
7. Радивојевић Радивоје, из Богаве
8. Томић Милан, из Богаве
9. Аврамовић Божидар, из Јасенова
10. Аврамовић Милан, из Јасенова
11. Барбуловић Богомир, из Јасенова
12. Грујић Владимир, из Јасенова
13. Грујић Никола, из Јасенова
14. Ђорђевић Станисав, из Јасенова
15. Илић Живота, из Јасенова
16. Илић Здравко, из Јасенова
17. Илић Драгослав, из Јасенова
18. Илић Живко, из Јасенова
19. Јаношевић Цветко, из Јасенова
20. Јанковић Драгослав, из Јасенова
21. Јанковић Александар, из Јасенова
22. Костић Војин, из Јасенова
23. Милановић Здравко, из Јасенова
24. Николић Никола, из Јасенова
25. Павловић Илија, из Јасенова
26. Павловић Станисав, из Јасенова
27. Пауновић Милорад, из Јасенова
28. Франкуловић Драгослав, из Јасенова
29. Васић Миодраг, из В. Поповића
30. Васић Драгутин, из В. Поповића
31. Гајић Милорад, из В. Поповића
32. Ђорђевић Стаменко, из В. Поповића
33. Живановић Витомир, из В. Поповића
34. Јанковић Бранислав, из В. Поповића
35. Марковић Живадин, из В. Поповића
36. Марковић Борисав, из В. Поповића
37. Младеновић Ђурђе, из В. Поповића

38. Милорадовић Милан, из В. Поповића
39. Поповић Коста, из В. Поповића
40. Радисављевић Миливоје, из В. Поповића
41. Спасојевић Војислав, из В. Поповића
42. Спасојевић Драгољуб, из В. Поповића
43. Марић Аврам, из Вељајке
44. Бузернић Никола, из Вељајке
45. Васић Божић, из Грабовице
46. Веселиновић Раденко, из Грабовице
47. Ђурђевић Арса, из Грабовице
48. Јовановић Милутин, из Грабовице
49. Милановић Ђурђе, из Грабовице
50. Милетић Алекса, из Грабовице
51. Милошевић Радисав, из Грабовице
52. Манојловић Милорад, из Грабовице
53. Радосављевић Милорад, из Грабовице
54. Радосављевић Жарко, из Грабовице
55. Рајковић Љубиша, из Грабовице
56. Сталетић Александар, из Грабовице
57. Стојановић Милорад, из Грабовице
58. Стојановић Војислав, из Грабовице
59. Стојановић Љубомир, из Грабовице
60. Благојевић Миладин, из Сладаје
61. Добросављевић Влада, из Сладаје
62. Љубисављевић Витан, из Сладаје
63. Љубисављевић Љубисав, из Сладаје
64. Љубисављевић Милан, из Сладаје
65. Обрадовић Милован, из Сладаје
66. Радисављевић Драгутин, из Сладаје
67. Станојевић Радојко, из Сладаје
68. Стојановић Витан, из Сладаје
69. Динић Војислав, из Кованице
70. Милосављевић Миленко, из Кованице
71. Милић Милосаз, из Кованице
72. Петровић Милија, из Кованице
73. Богосављевић Немања, из Буковца
74. Јевремовић Добривоје, из Буковца
75. Милосављевић Милоје, из Буковца
76. Марјановић Божић, из Буковца
77. Обрадовић Живота, из Буковца
78. Павковић Радомир, из Буковца
79. Пантић Милорад, из Буковца
80. Тодоровић Милош, из Буковца
81. Антонијевић Благоје, из Миливе
82. Миљковић Душан, из Миливе
83. Марковић Драгослав, из Миливе
84. Миладиновић Александар, из Миливе
85. Марковић Милан, из Миливе
88. Милојковић Милан, из Стрмостена
87. Велисављевић Благоје, из Стрмостена
88. Миљковић Милан, из Стрмостена

89. Милановић Радојко, из Стрмостена
90. Никодијевић Боривоје, из Стрмостена
91. Петровић Драгомир, из Стрмостена
92. Вукадиновић Драгољуб, из Јеловца
93. Љубисављевић Миладин, из Јеловца
94. Миладиновић Милутин, из Јеловца
95. Марковић Милорад, из Стењевца
96. Миљковић Милосав, из Стењевца
97. Радосављевић Миљко, из Стењевца
98. Богојевић Тихомир, из Трућевца
99. Миљковић Милен, из Трућевца
100. Милорадовић Данило, из Трућевца
101. Милорадовић Драгољуб, из Трућевца
102. Матић Владимир, из Трућевца
103. Марковић Александар, из Трућевца
104. Николић Милосав, из Трућевца
105. Обретеновић Милован, из Трућевца
106. Радосављевић Тихомир, из Трућевца
107. Стојановић Бранислав, из Трућевца
108. Андрејић Драгољуб, из Витанца
109. Којадиновић Мирољуб, из Витанца
110. Милошезић Драгољуб, из Витанца
111. Миладиновић Милутин, из Витанца
112. Миловановић Драгић, из Витанца
113. Милосављевић Каменча, из Витанца
114. Дамњановић Милојко, из Језера
115. Јегоровић Петар, из Језера
116. Марјановић Владимир, из Језера
117. Миљковић Милосав, из Језера
118. Пантић Миодраг, из Језера
119. Пантић Милорад, из Језера
120. Симеоновић Станоје, из Језера
121. Вујичић Мирко, из Плажана
122. Ивановић Милен, из Плажана
123. Јаблановић Видоје, из Плажана
124. Милосављевић Богомир, из Плажана
125. Милутиновић Миладин, из Плажана
126. Милутиновић Максим, из Плажана
127. Милосављевић Мијајло, из Плажана
128. Миљковић Милутин, из Плажана
129. Протић Радосав, из Плажана
130. Радошевић Радосав, из Плажана
131. Николић Властимир, из Брестова
132. Радојковић Светомир, из Брестова
133. Стојановић Светислав, из Брестова
134. Милошевић Миодраг, из села Деспотовца
135. Миладиновић Радојко, из села Деспотовца
136. Обрадовић Милутин, из села Деспотовца
137. Станојевић Миљко, из села Деспотовца
138. Станковић Милан, из села Деспотовца
139. Тодоровић Живота, из села Деспотовца

140. Богосављевић Радосав, из Балајнца
141. Јевтић Љубиша, из Балајнца
142. Милошевић Благоје, из Балајнца
143. Милојевић Драган, из Балајнца
144. Милојевић Душан, из Балајнца
145. Маринковић Радосав, из Балајнца
146. Милошевић Драгомир, из села Балајнца
147. Милутиновић Благоје, из Балајнца
148. Милојковић Борислав, из Балајнца
149. Никодијевић Кама, из Балајнца
150. Петковић Станиша, из Балајнца
151. Радосављевић Данило, из Балајнца
152. Живковић Раденко, из Дворишта
153. Комненовић Чедомир, из Дворишта
154. Петронијевић Станко, из Дворишта
155. Радисављевић Божидар, из Дворишта
156. Савић Станисав, из Дворишта
157. Богосављевић Младен, из Медвеђе
158. Васић Живота, из Медвеђе
159. Драгићевић Момчило, из Медвеђе
160. Јовановић Радосав, из Медвеђе
161. Јовановић Миодраг, из Медвеђе
162. Јовановић Благоје, из Медвеђе
163. Милојевић Воја, из Медвеђе
164. Милојевић Милорад, из Медвеђе
165. Миловановић Милан, из Медвеђе
166. Милојковић Војислав, из Медвеђе
167. Павловић Милан, из Медвеђе
168. Петровић Добросав, из Медвеђе
169. Радојковић Светомир, из Медвеђе
170. Станојевић Живадин, из Медвеђе
171. Спасојевић Војислав, из Медвеђе
172. Стаматовић Крстивоје, из Медвеђе
173. Новичић Богомир, из Поповњака
174. Станојевић Андреја, из Поповњака
175. Станојевић Варадин, из Поповњака
176. Пантић Стамат, из Поповњака
177. Анђелковић Вељко, из Равне Реке
178. Бранкан Јован, из Равне Реке
179. Богдановић Чеда, из Равне Реке
180. Гајић Душко из Равне Реке
181. Гроблер Албин, из Равне Реке
182. Булинац Веса, из Равне Реке
183. Жалац Петар, из Равне Реке
184. Живадиновић Жика, из Равне Реке
185. Ињац Душан, из Равне Реке
186. Јовановић Александар, из Равне Реке
187. Јевремовић Добривоје, из Равне Реке
188. Ковачевић Ђура, из Равне Реке
189. Ковачевић Драган, из Равне Реке
190. Миладиновић Воја, из Равне Реке

191. Мачевски Александар, из Равне Реке
192. Милкановић Василије, из Равне Реке
193. Милошевић Илија, из Равне Реке
194. Миладиновић Павле, из Равне Реке
195. Марковић Боривоје, из Равне Реке
196. Митровић Александар, из Равне Реке
197. Николић Воја, из Равне Реке
198. Недељковић Станоје, из Равне Реке
199. Полетика Виталије, из Равне Реке
200. Поповић Миодраг, из Равне Реке
201. Петронијевић Боривоје, из Равне Реке
202. Петковић Никола, из Равне Реке
203. Станојевић Велибор, из Равне Реке
204. Станковић Велимир, из Равне Реке
205. Селић Божидар, из Равне Реке
206. Калиновић Драгутин, из Равне Реке
207. Томић Милорад, из Равне Реке
208. Тарле Лука, из Равне Реке
209. Војиновић Воја, из Сењског Рудника
210. Зоркић Димитрије, из Сењског Рудника
211. Лаловић Јелена, из Сењског Рудника
212. Милекић Стева, из Сењског Рудника
213. Спасојевић Милош, из Сењског Рудника
214. Савић Љубинко, из Сењског Рудника
215. Стаменић Мила, из Сењског Рудника
216. Стојановић Велимир, из Сењског Рудника
217. Милеуснић Петар, из Сењског Рудника
218. Шаторић Влајко, из Сењског Рудника
219. Шаторић Миленко, из Сењског Рудника
220. Библија Драган, из Бара
221. Грубач Никола, из Бара
221. а Гундељ Мирко, из Бара
222. Гундељ Недељко, из Бара
223. Јоксимов Зорак, из Бара
224. Јовановић Милан, из Бара
225. Јовановић Илија, из Бара
226. Малинић Урош, из Бара
227. Малинић Чеда, из Бара
228. Марјановић Периша, из Бара
229. Малешевић Ранко, из Бара
230. Теофиловић Бранко, из Бара
231. Ченић Павле, из Бара
232. Чоловић Тодор, из Бара
233. Пилипов Никола, из Бара
234. Татомир Душан, из Бара
235. Татомир Бошко, из Бара
236. Божиновић Станоје, из Сисевца
237. ИЕанович-Калењин Михаил, из Сисевца
238. Пешић Стојан, из Сисевца
239. Бора-Црни, из Сисевца
240. Димитријевић Радомир, из Пањевца

- 241. Милојковић Миодраг, из Пањевца
- 242. Милојковић Милутин, из Пањевца
- 243. Милутиновић Миладин, из Пањевца
- 244. Антонијевић Миленко, из Ломнице
- 245. Вучковић Цветко, из Ломнице
- 246. Јеремић Милосав, из Ломнице
- 247. Љубисазљевић Милија, из Ломнице
- 248. Милетић Мирко, из Ломнице
- 249. Миладиновић Радомир, из Ломнице
- 250. Миладиновић Љубисав, из Ломнице
- 251. Милетић Милић, из Ломнице
- 252. Станковић Милош, из Ломнице

НОСИОЦИ »ПАРТИЗАНСКЕ СПОМЕНИЦЕ 1941. ГОДИНЕ«

- 1. Јелић Лука, из Равне Реке
- 2. Жалац Петар, из Равне Реке
- 3. Гроблер Албин, из Равне Реке
- 4. Бранковић Драгољуб, из Великог Поповића
- 5. Татомир Душан, из Бара

РЕГИСТАР ИМЕНА

А

- Алексић Благоје, рудар из С. Рудника; председник Надзорног одбора Рударско-радничког друштва; отпуштен с посла 1903. године, као истакнути синдикални радник — 67
- Алексић Вићентије, рудар из С. Рудника; благајник прве управе рударско-радничког друштва у С. Руднику — 57
- Алексић Сава, електричар из Равне Реке; члан СКОЈ-а; ступио у партизане јула 1941. године; по разбијању чете вратио се у Равну Реку — 109, 124
- Алексић Света, трговац из Равне Реке — 111, 143, 164
- Алексић Срета, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 143, 164
- Алексић Ратко, радник из Бара; 1941. године био је члан илегалног актива у Барама за пружање помоћи НОП-у — 142, 174
- Амброж, кафџија из Деспотовца — 171
- Андрејић Миладин, земљорадник из Буковца; 1939. године добио овлашћење од Љотићевог повереника за Јагодинско подручје да створи Љотићево упориште у Ресави, но у томе није имао успеха — 111
- Анђелић Милосав, из Деспотовца; благајник код Јоцића на руднику Баре, а потом власник рудника »Морава« у Плажану — 99, 100, 150, 169
- Аранђеловић Лаза, бравар из Равне Реке; активно учествовао у сакупљању помоћи за НОП — 143
- Антонијевић Драгослав, радник из Равне Реке; секретар синдикалне подружнице рудара — 80
- Аћимовић Милета, радник из Равне Реке; 1935. године секретар радничких повереника — 80, 82, 86, 119

Б

- Бањац Бошко, капетан НОВ, командант 20. српске бригаде 1944. године — 166
- Бањац Микан, рудар из С. Рудника; 1935. године члан управе синдикалне подружнице рудара — 81

- Барић Михајло, ковач из С. Рудника; 13. јула 1903. године члан управе Рударско-радничког друштва — 58
- Белић Милорад, синдикални функционер у Београду — 81, 35
- Билбија Драган, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизанае; погинуо у НОБ-у код Мириловца почетком октобра 1944. године — 142, 164, 165
- Бисић (Бранисављевић) Радомир, студент ликовне академије из Свилајнца; 1941. године комесар Ресавске партизанске чете; априла 1942. године обешен од Немаца у Свилајнцу — 139, 140, 141
- Богдановић Драг., земљорадник из Плажана — 111
- Богдановић Чеда, ковач из Разне Реке; 1940. године секретар хелије КПЈ; јула 1941. године ступио у партизанае; 26. августа 1941. године ухваћен је од Немаца и стрељан на Пасуљанским ливадама — 109, 122, 124, 131
- Богосављевић (Гајић) Душан, радник из Равне Реке; 1938. године секретар радничких повереника; 26. августа 1941. године ухваћен од Немаца у Равној Реци као симпатизер НОП-а и отеран у логор на Бањицу, одакле је после извесног времена пуштен кући — 101, 131
- Божиновић Станоје, радник из Сисевца; јула 1941. године ступио у партизанае; стрељан од Немаца у Ћуприји 29. септембра 1941. године — 136
- Божин Василије, рударски инжењер из Срема — 30, 31
- Бошковић Божин, трговац из Параћина; власник рудника Сисевац — 42, 43
- Бошковић Добривоје, секретар Среског комитета партије у Деспотовцу 1944. године — 169, 193, 194
- Бранкан Јанко, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године ухваћен и стрељан од Немаца у Равној Реци, као симпатизер НОП-а — 127
- Бранковић Драгољуб, радник из Великог Поповаца, јула хиљаду девет стотина четрдесет и прве године ступио у Беличку партизанску чету; учествовао у свим борбама до коначног ослобођења; носилац је »Партизанске споменице из 1941. године«; данас пензионисани официр ЈНА — 130, 133
- Бранковић Никола, рудар из Равне Реке; 1940. године члан КПЈ — 109
- Бува Мате, радник из Равне Реке — 143
- Бурмас Никола, рудар из Сисевца — 121

В

- Ваљаревић Ратко, четнички официр — 214
 Велимировић Пера, посланик Народне скупштине Србије 1903. године — 69
 Величковић Воја, секретар Савеза рудара из Београда — 80, 85
 Вемић Милија, рудар из Сисевца, родом из Доње Мутнице — 121, 125
 Верпек Иван, радник из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 156
 Верко, шеф енглеске војне мисије, при штабу Ресавског четничког корпуса — 160, 161
 Винце Тадија, рудар из Равне Реке; 1935. године члан управе синдикалне подружнице — 80
 Влатковић Цанка, радница из Деспотовца; 1945. године члан Среског комитета СКОЈ-а — 194, 208, 213
 Војиновић Воја, рудар из С. Рудника; погинуо као заменик командира Параћинско-ћупријске партизанске чете 24. септембра 1941. године на Црном Врху у борби против четника — 125, 136
 Воробијев Феодор, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као симпатизер НОП-а — 158
 Вујичић Гаја, рудар из Бара; симпатизер четника; батинан од четника због приговора за покољ Италијана — 154
 Вучковић Миливоје, рудар из С. Рудника; 1935. године члан управе синдикалне подружнице рудара — 81

Г

- Гавриловић Станко, кандидат за члана ОК КПЈ за Крушевац — 142, 143, 147
 Газибара Ђорђе, командант Деспотовачке четничке бригаде; убијен од четника јануара 1943. године — 155
 Гајић Душан, ковач из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен у Равној Реци, од Немаца као симпатизер НОП-а и отеран у логор на Бањици, ускоро по изласку из логора умро — 131
 Гајуре Иван, рудар из С. Рудника; 1935. године члан управе синдикалне подружнице рудара — 81
 Гардашевић Василије, радник из Бара; 1941. године руководио илегалним активом за помоћ НОП-у; 1943. године употерен од Партије бежи у рудник Трепчу, одакле одлази у Вршку чуку, а затим у партизане — 142, 152, 153
 Гвозденовић Јован, земљорадник из Плажана — 99
 Гитарих Мића, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане — 164
 Глежњић Богдан, радник »Голије« у Троглен Барама — 146, 150
 Глигорић Саво, радник из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. године; јула 1941. године отишао у партизане; нестао као комесар Параћинско-ћупријске партизанске чете 1941. године — 109, 122

- Глигорић Стево, радник из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. г. — 109, 124
- Глогошек Пепи, електричар из Равне Реке; 1940. год. члан СКОЈ-а — 110
- Гошћ Тодор, четнички пуковник — 162
- Голуб Иван, рудар из Сисевца — 121, 122
- Голубовић Мирко, земљорадник из Бобова; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен од четника у Липовици и стрељан од Немаца у Лапову 25. децембра 1941. године — 141
- Горјун Франц, рудар из С. Рудника; 1935. године члан управе синдикалне подружнице — 81
- Грдић Миле, рудар из С. Рудника; 1935. године председник синдикалне подружнице рудара — 81
- Гринвуд, шеф енглеске војне мисије при штабу Ресавског четничког корпуса — 161
- Гроблер Албин, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1939. године, у партизане ступио јула хиљаду девет стотина четрдесет и прве године; погинуо у авионској несрећи као рањеник-партизан хиљаду девет стотина четрдесет и треће године; носиоца »Партизанске споменице 1941. године«. Био је члан прве партијске ћелије коју је у руднику Равна Река 1939. године формирао Петар Стамболић. Та партијска ћелија имала је три члана и Албин је у њој био задужен за рад са омладином — 109, 122, 124
- Гурач Велимир, учитељ из Милина; 1941. године рудар у просвету првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180, 194
- Грубач Јово, радник из Бара; члан илегалног актива за помоћ НОП-у; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; по ослобођењу обавештајни официр команде места у Деспотовцу — 136, 142, 143, 153, 164, 168, 171
- Грубач Мирко, радник из Бара; члан илегалног актива за помоћ НОП-у; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; по ослобођењу официр НОБ — 142, 143, 164
- Грубач Никола, радник из Бара; члан илегалног актива за помоћ НОП-у; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у код Мириловца октобра 1944. године — 142, 165
- Грум Павле, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. године; као припадник Културбунда отишао у немачку војску; погинуо у битци за Стаљинград — 109

Групавац Шпиро, радник из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 156
 Грчић Ђорђе, злогласни четник »црне тројке« — 152, 154
 Гундељ Глишо, радник из Бара — 136
 Гундељ Мирко, рудар из Бара; августа 1941. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 128
 Гундељ Недељко, рудар из Бара, августа 1941. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 128

Д

Дамјановић Војислав, командант Деспотовачке четничке бригаде; убијен 19. новембра 1943. године по наређењу начелника штаба Деспотовачке четничке бригаде — 159, 172
 Дамјановић Дамјан, избеглица, свештеник у Плажану — 152
 Дамјановић Живка, студент из Ћуприје; заменик политичког комесара Параћинско-ћупријске партизанске чете; 24. децембра 1942. године на железничкој станици у Младеновцу убила је из револвера 2 немачка официра и 1 четничког војводу; тешко рањена од Немаца да им не би пала у руке жива извршила је самоубиство — 122, 137,
 Дамјановић Живојин — Жан, ученик из Ћуприје; борац Параћинско-ћупријске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца у Лапову 25. децембра 1941. године — 138, 141
 Дамјановић Крстина, домаћица из Бара — 149
 Димитријевић Данило, студент из Мијатовца; 1941. године, секретар СК КПЈ за Ћуприју — 122
 Димитријевић Драги, радник из Ћуприје; командир Параћинско-ћупријске партизанске чете — 127
 Димитријевић Милић, земљорадник из Медвеђе; 1944. године референт за сарадњу с војском, првог Среског народно-ослободилачког одбора у Деспотовцу — 180, 194
 Димитријевић Мита, учитељ из Македоније; политички комесар Параћинско-ћупријске партизанске чете; нестao новембра 1941. године у повлачењу са Јухора — 137
 Добријевић Вељко, радник »Голије« у Троглан Барама — 146, 149
 Добрић Јаков, посланик Народне скупштине Србије 1903. год. — 69
 Добросављевић Аврам, земљорадник из Деспотовца; погинуо као напредњак у побуни код Бање 20. јуна 1887. год. — 49
 Добросављевић Живадин, земљорадник из Деспотовца; 1944. године референт за сарадњу с војском првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180
 Добросављевић Јован, земљорадник из Деспотовца — 50
 Дојчански, директор Сењског Рудника — 82
 Драгичевић Петар, радник из Равне Реке — 143
 Драговић Радован, функционер ССДП из Београда — 57, 68
 Драгутиновић Миле, опанчарски радник из Деспотовца; 1945. године члан СК СКОЈ-а у Деспотовцу — 172, 207, 213

Драгутиновић Стаја, опанчарски радник из Деспотовца; 28. септембра 1943. године убијен од четника као симпатизер НОП-а — 152

Дулкановић Илија, рудар из С. Рудника — 55

Ђ

Ђого Ибрахим, железничар из С. Рудника; маја 1943. године заклан од четника заједно са женом и дететом као симпатизер НОП-а — 158

Ђорђевић Алимпије, рудар из Равне Реке — 80

Ђорђевић Димитрије, столар из С. Рудника — 58

Ђорђевић Драгиша, рудар из С. Рудника — 64

Ђорђевић Ђорђе, трговац из Београда; један од ортака рудника Сисевац — 42

Ђорђевић Милан, рудар из Равне Реке — 76

Ђорђевић Михајло, земљорадник из Ђурина; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Ђукић Вида, студент из Миливе; 1944. године референт управног одсека првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу и секретар СК СКОЈ-а — 144, 172, 180, 193, 194, 208, 213

Ђурашиновић Лука, радник »Голије« у Троглан Барама; курир за везу с партизанима из источне Србије — 146, 148, 150, 151

Ђурић Милан, рудар из Сисевца — 158

Ђурић Миленко, рудар из Сисевца — 158

Ђуричић Бошко, правник из Јагодине; политички комесар Поморавског партизанског одреда; погинуо 19. јула 1942. године у борби против усташа у селу Урје код Бугојна — 105

Е

Едер Петар, рудар из Сисевца; припадник Културбунда 1941. године — 127

Екмецић Никола, рудар из Бара — 142, 153

Ераковић Никола, рудар из Равне Реке — 122

Ж

Жалац Петар, рудар из Равне Реке; секретар ћелије КПЈ 1939. године отишао у партизане јула 1941. године; погинуо 24. септембра 1941. године на Црном Врху у борби против четника — 109, 122, 124, 136

Жарић Божа, шофер из Јагодине; командир Параћинско-ћупријске партизанске чете — 137, 139

Живковић Гојко, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан за време четничког покоља — 156

Живковић Драгутин, дете из Равне Реке; за време покоља родитеља и браће од стране четника, једини остао жив од 6 чланова породице — 156

Живковић Иванка, домаћица из Равне Реке; маја 1943. године заклана за време четничког покоља — 156

Живковић Јела, дете из Равне Реке; маја 1943. године заклана за време четничког покоља — 156

ЖИВАДИНОВИЋ АЛЕКСАНДАР — Шпанац, обућарски радник из Деспотовца, по избијању Шпанског грађанског рата (1936—1939) пријавио се као добровољац са групом Југословена из Француске где је тада радио као обућарски радник; носилац је шпанске споменице; у другом светском рату учествовао је као добровољац на страни француског покрета отпора; по ослобођењу Бордоа и дела Француске био је секретар Комитета за помоћ Југосла-

визи; по одласку Влајка Беговића у Југославију, именован је за председника Војне мисије Југославије за Бордо; одликован је орденом заслуге за народ II реда — 105 •

Живковић Јован, радник из Равне Реке; маја 1943. године заклан за време четничког покоља — 156

Живковић Крста, радник из Равне Реке; маја 1943. године заклан за време четничког покоља — 156

Живковић Никола, дете из Равне Реке; маја 1943. године заклан за време четничког покоља — 156

Живковић Мита, земљорадник из Стрмостена; 1945. године председник МНОО-а у Стрмостену; 8. новембра 1945. године рањен од четника — 182

Живковић Радослав, земљорадник из Кушиљева; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Живковић Урош, рудар из Плажана — 100

Журнић Михајло, рудар из Равне Реке — 158

3

Загорац Ђуро, радник из Равне Реке; 1940. године члан СКОЈ-а; јула 1941. године отишао у партизане; нестао у НОБ-у — 110, 124

Здравковић Сретен, сарач из Ћуприје; борац Параћинско-Ћупријске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Зубеница Душан, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. год. — 109

Зупанц Франц, рудар из С, Рудника, 1941. године припадник Културбунда — 127

И

- Иванић Драгица, дете из Сисевца; 1943. год. заклана од четника — 158
- Иванић Модика, домаћица из Сисевца, 1943. г. заклана од четника — 158
- Иванић Стојан, рудар из Сисевца; 1943. године заклан од четника — 158
- Иванић Цецилија, дете из Сисевца; 1943. г. заклана од четника — 158
- Ивановић Ђура, рударски надзорник из С. Рудника — 55, 56, 72
- Ивановић Милош, рудар из С. Рудника — 81
- Ивановић Михајил — Калењин, рудар из Сисевца; јула 1941. године отишао у партизане; заробљен на Црном Врху и стрељан од Немаца 29. септембра 1941. г. у Ћуприји — 110, 121, 126, 136
- Илић Драгош, кројачки радник из Свилајнца; борац Ресавске партизанске чете; погинуо у борби против Немаца и Недићеваца у Орешковици 5. јуна 1942. године — 129, 139
- Илић Михајло, из Београда; први социјалистички посланик Народне скупштине Србије 1903. године — 64, 68, 69, 70
- Илић Светомир, земљорадник из Орљева; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. г. у Лапову — 141
- Илић Станислав, ковач из с. Деспотовца — 105, 110, 174, 208
- Илић Стеван, земљорадник из Пањевца; 1945. године као скојевац сачекао у заседи и убио четничког официра Ратка Ваљаревића — 214
- Иличић Стеван, бравар из Параћина; борац Параћинско-Ћупријске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. г. у Лапову — 141
- Ињац Душан, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане; заробљен од Немаца и стрељан 25. децембра 1941. године у Лапову — 110, 124

Ј

- Јаковљевић Драгослав, опанчарски радник из Белушића; јула 1941. г. отишао у партизане — у Поморавски партизански одред; у НОБ-у остао је до краја рата; 1944. године први командант места у Деспотовцу; носилац партизанске споменице од 1941. године 104, 168, 169, 193
- Јаковљевић Мирјана, домаћица из Сисевца — 158
- Јанчић, геометар из Деспотовца — 110, 144
- Јањош Перо, радник из Бара; августа 1944. године отишао у партизане и остао до краја рата — 142, 143, 164
- Јаснић Милорад, учитељ из Равне Реке — 117
- Јевремовић Добривоје, радник из Равне Реке — 127, 128
- Јевтић Бора, земљорадник из с. Деспотовца — 99
- Јекић Благоје, радник из Бара — 164
- Јелић Стевица, радник из Сисевца — 158

Јелић Лука, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1939. године;

јула 1941. године отишао у партизане и остао све до краја рата; носилац је партизанске споменице од 1941. године; по ослобођењу, као официр ЈНА радио на чишћењу терена у Ресави од остатака четника и разних одметника

Учествовао је у штрајку рудара Равне Реке јула месеца 1938. године. Био је члан прве партијске ћелије у руднику Равна Река коју је у децембру 1939. године формирао Петар Стамболић — 101, 102, 109, 122, 124.

Јелић Тодор, радник из Бара; 1944. год. референт за здравље првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 174, 180

Јеремић Михајло, из Поповњака; 1944. године референт за обнову првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180

•**Товановић Илија**, рудар из Бара; августа 1941. год. отишао у партизане — 128

Јовановић Коста, синдикални функционер из Београда — 64

Јовановић Милан, рудар из Бара; августа 1941. године отишао у партизане — 164

Јовић Јанићије, поштар из Параћина; борац Параћинско-ћупријске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника, али при спровођу за Деспотовац побегао; погинуо у борби против Немаца 1942. године у Млави — 140, 141

Јоксимовић Аксентије, земљорадник из Грабовице; 1944. године референт за саобраћај првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180

Јоксимовић Зоран, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у борби против четника на Козлуку као командир 3. чете I батаљона 24. српске ударне бригаде — 164

Јоксимовић Драгољуб, земљорадник из Роанде — 161

Јоксимовић Момир, службеник из Грабовице, 1945. године секретар СК КПЈ у Деспотовцу — 194

Јоксим »Шваба« — рударски надзорник из Плажана — 100

Јосип Зорица, домаћица из Равне Реке — 80

Јоцић Н. Благоје, власник рудника Баре — 78, 79, 81, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 99, 100, 128, 160, 169, 170, 171

Јоцић Никола, трговац из Ћуприје; власник рудника Баре — 40, 41, 42, 44, 45, 93, 94

Јурај Мак, радник из Равне Реке — 102

Јуриц Иван, рудар из Равне Реке; 1940. године члан КПЈ — 109

К

Кајтнер Јернеј, рудар из С. Рудника; 1935. године секретар синдикалне подружнице — 81

Калиновић Драгутин, рудар из Равне Реке; 26. августа 1941. године стрељан од Немаца на Пасуљанским Ливадама као симпатизер НОП-а — 131

Каменшек Франц, рудар из Равне Реке — 109, 122

Карановић Бранко, четник из Бара — 151

Кастелац Михајло, радник из Равне Реке; 1941. године увукао се код партизана и вршио обавештајну службу у корист Немаца — 127, 135

Качаревић Петар, рудар из С. Рудника — 57

Кекић Петар, рудар из С. Рудника; 1935. године председник

Кецман Јово, рудар из Бара; 1941. године отишао у партизана; 1942. године био командант Бољевачког партизанског одреда а од маја 1944. године командант IX српске ударне бригаде све до ослобођења — 128, 145

синдикалне подружнице — 80

Киљман Јаков, лекар из Деспотовца — 161

Кљајић Филип, члан Главног штаба НОП-а за Србију — 132, 137

Кнежевић Миле, рудар из Равне Реке — 80

Кнок Фрања, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 158

Ковачевић Драган, рудар из Равне Реке; јула 1941. године ступио у партизана; погинуо у НОБ-у — 124

Ковачевић Олга, домаћица из Равне Реке — 110, 143

Ковачевић Пера, — Попче злогласни четник »црне тројке« — 152, 159

Ковач Илија, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 158

Кожуљ Иван, рудар из Сисевца — 121

Кокаљ Франц, рудар из С. Рудника; 12. августа 1941. године убијен грешком од партизана — 127, 143

Колник Алојз, рудар из С. Рудника; 1941. године припадник Културбунда — 127

Костајншек Антон, рудар из С. Рудника; 1935. године председник Надзорног одбора синдикалне подружнице — 81

Кочник Јозеф, рудар из С. Рудника — 81

Кошанин Н., функционер ССДП из Београда — 68

Крац Карло, рудар из С. Рудника; 1941. године припадник Културбунда —

Крсмановић Бранко, народни херој, родом из Д. Мутнице; члан Главног штаба НОП-а за Србију — 106, 121

Крстић Милојко, рудар из Сисевца — 121

Л

- Лађаревић Олга, из Јагодине; радила за немачку обавештајну службу; денунцирала Немцима Радислава Никчевића, члана ОК КПЈ за Јагодину; убијена у Јагодини 15. августа 1941. године по одлуци Штаба Величке партизанске чете — 128, 129
- Лазаревић Влада, војник НОВ — 182
- Лазаревић Милован, посланик Народне скупштине Србије 1903. године — 70
- Лазић Ненад, војник НОВ — 207, 213
- Лангин Јанко, рудар из Равне Реке — 80
- Лапчевић Драгиша, функционер ССДП из Београда — 68, 72
- Лепенац, жандармеријски капетан из Деспотовца — 141
- Лугарић Андрија, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. године — 109
- Лукавац Божо, рудар из Равне Реке — 80
- Лукавац Глишо, рудар из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у 142, 143, 164, 174
- Лукић Чеда, рудар из С. Рудника — 67, 72

Љ

- Љотић Димитрије, вођа фашистичке странке Збора из Београда — 98, 111, 145
- Љуба »Пача«, четник из Плажана — 182
- Љубисављевић Стаја, ђак из Плажана; 1944. године секретар првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180, 194

М

- Мајцен Ђуро, радник из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 156
- Мајцен Јорданка, домаћица из Равне Рекее; маја 1943. године, заклана од четника као католикиња — 156
- Макарије, игуман манастира Равнице — 124
- Маленовић Радомир, коларски радник из с. Деспотовца — 105, 124, 129, 170, 172, 174, 214
- Малетин Павле, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 164
- Малешевић Ранко, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 142, 164
- Малинић Урош, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 142, 164
- Малинић Чедо, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у у борби за Мириловац октобра 1944. године — 142, 164, 165
- Маљковић Божа, рудар из Бара; августа 1941. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 128
- Марелић Марсел, из Београда; четнички мајор; заменик команданта Ресавско-раваничког четничког одреда — 135, 145

Маренић Руди, рудар из С. Рудника; 12 августа 1941. године убијен грешком партизана — 127

Маринчић Спасоје, рудар из Равне Реке — 80

Марјановић Андра, службеник из Београда — 42

Марјановић Видан, обућарски радник из Равне Реке — 143, 166

Марјановић Данило, кафеџија из Деспотовца — 108

Марјановић Периша, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизанае; погинуо у борби за Мириловац октобра 1944. године — 164, 165

Марковић Бора, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године стрељан од Немаца у Равној Реци као симпатизер НОП-а — 127

Марковић Војислав, кројач из Београда — 43

Марковић Лаза, Цинцар — министар правде у Цветковићевој влади — 116

Марковић Милица, радница из Свилајнца — 124

Марковић Мирко, рудар из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен од Немаца у Равној Реци и отеран у логор на Бањици, одакле је после извесног времена пуштен кући — 131

Марцикић Павле, рудар из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у; погинуо у НОБ-у — 142

Мара болничарка, медицинска сестра за време окупације у Деспотовцу; активно је помагала НОП; пред ступање у брак са »Белим«, радником Војнотехничког завода у Крагујевцу, који је као члан КПЈ побегао из Крагујевца и привремено се настанио у Деспотовцу, Мара је стављена у списак за ликвидацију код четника. Приликом покушаја бекства из Деспотовца, ухваћена је заједно са својим

другом »Белим« и на путу код рудника »Срећа« четници су обоје поклали — 152

Матић Воја, радник из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у — 142, 153

Матић Тзорђе, Кекеран, члан ОК КПЈ за Крушевац — 147

Матић Милутин, абаџија из Деспотовца — 50

Матић Станоје, радник из Равне Реке; 1941. године члан КПЈ — 143, 149, 150, 166

Матић Столе, обућар из Бара; 1941. године чла« КПЈ — 110

Матић Урош, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизанае; погинуо у борби за Мириловац октобра 1944. године — 165

Мачевски Александар, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизанае; погинуо у НОБ-у код Ужица 1942. године — 124

Мачек Влатко, потпредседник у Цветковићевој влади — 116, 117
 Мијалковић Милан — Чича, инструктор ПК КПЈ за Србију — 103
 Мијић Марица, домаћица из С. Рудника; маја 1943. године заклана од четника као католичкиња — 158
 Микетић Драгутин, учитељ из Деспотовца — 170
 Миладиновић Душан — Борбаш, земљорадник из с. Деспотовца — 174
 Миладиновић Павле, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године стрељан од Немаца у Равној Реци, као симпатизер НОП-а — 127
 Миладиновић Павле, рудар из Равне Реке; 1935. године члан управе синдикалне подружнице — 80
 Миладиновић Радисав — Дида, кројачки радник из Ћуприје; родом из Дворишта; члан КПЈ од 1940. године — 103, 108
 Милановић Милан, земљорадник из Дубнице; борац Ресавске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141
 Милановић Милутин, опанчарски радник из с. Деспотовца — 174, 180, 194
 Микеџ Иван, рудар из Равне Реке — 80
 Милекић Стева, бравар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане; 16. септембра 1941. године ухваћен од Немаца у Равној Реци и убијен у С. Руднику приликом покушаја бекства — 109, 122, 124, 134, 136
 Миленковић Драгољуб, земљорадник из Витанца — 111
 Миленковић Милица, домаћица из Витанца; октобра 1944. године добровољац НОВ — 200
 Милеуснић Пера, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане; погинуо на Црном Врху у борби против четника 24. септембра 1941. године — 136
 Миливојевић Стаменко, рударски надзорник на руднику »Морава« из Плажана — 100
 Милкановић Васа, рудар из Равне Реке; ухваћен од Немаца и стрељан у Ћуприји 19. септембра 1941. године као партизан — 130
 Милинковић Станмир, рудар из Равне Реке — 80
 Милићевић Милан, рудар из Равне Реке — 80
 Милићевић Света, рудар из Равне Реке — 80
 Милићевић Чеда, земљорадник из Медвеђе — 146
 Милић Љубиша, радник из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у — 142
 Милиш Милош — Луда, земљорадник из Грабовице; 1941. године отишао у партизане, у Ресавску партизанску чету; после 6 месеци разболео се и отпуштен кући на лечење; по оздрављењу отишао у четнике; после ослобођења остао је у шуми у одметништву све до 1947. године, када је ухваћен и ликвидира од ОЗН-е — 125, 130

Милић Радосав, земљорадник из Балајнца — 152

Милојевић, жандармеријски капетан из Јатодине — 147

Милојевић Воја, опанчарски радник из Медвеђе; борац Бе-

личке партизанске чете; 16. новембра 1941. године погинуо у борби против љотићеваца и четника Косте Пећанца на Шантаровачкој коси; 15. августа 1941. године по налогу штаба Беличке партизанске чете, отишао у Јагодину и убио Олгу Лађаревић која је радила за немачку обавештајну службу — 129, 130, 136

Милојковић Станисав, земљорадник из Витанца; 1944. године први председник Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 99, 110, 129, 144, 180

Милојковић Станко, ковач из Ђуринца; борац Ресавске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Милорадовић Душан, земљорадник из Деспотовца; представник демократске странке на петомажским изборима — 98

Милорадовић Ђурђе, четнички официр из Медвеђе — 146

Милосављевић Алекса, рудар из Равне Реке — 80

Милосављевић Јоца, студент из Багрдана; члан ОК КПЈ за Јагодину; убијен од Немаца у Ћуприји 8. августа 1941. године — 122, 125, 126

Милошевић Влада, рудар из Равне Реке — 74

Милошевић Властимир, трговац из Деспотовца, родом из Витанца; 1944. године потпредседник првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 64, 175, 180

Милошевић Драгољуб, земљорадник из Плажана — 111

Милошевић Илија, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године стрељан од Немаца у Равној Реци као симп. НОП-а — 127

Милошевић Миленко, четнички официр из Бара — 154

Милошевић Никола, рудар из С. Рудника — 67

Милошевић Перица, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане — 164

Милошевић Чедомир, рудар из Равне Реке — 80

Милутиновић Вера, домаћица из Сисевца; маја 1943. године заклана од четника због приговора о покољу грађана — 158

Милутиновић Максим, рудар из С. Рудника — 130

Милутиновић Максим, рудар из Равне Реке, родом из Плажана; јула 1941. године отишао у партизане, а по разбијању Параћинско-Ћупријске партизанске чете дошао у Ресавску партизанску чету; погинуо у НОБ-у — 81

Милутиновић Милојко, рудар из Сисевца; маја 1943. године
заклан од четника због пр
Миљковић Рада, учитељица

вора о покољу грађана — 158
Белице код Јагодине; борац
Моравске чете Трећег бата-
љона Друге пролетерске
бригаде; погинула деветнаес-
тог јула хиљаду девет сто-
тина четрдесет и друге го-
дине у борби против усташа
у селу Урје код Бугојна; за
народног хероја проглашена
6. јула 1953. године

После завршетка учитељ-
ске школе у Крагујевцу, Ра-
да је 1938. године поставље-
на за учитељицу у селу Ба-
лајнци. Још као ученица
приступила је напредном
радничком покрету. Због »ра-
зорног рада у селу« Рада је
била прогањана од полиције
и као непожељна премешта-
на из села у село, 102, 103,
104, 105, 108, 144, 161, 162, 166

Миљковић Светозар, рудар из Равне Реке — 80
Мирковић Милан, ћурчија из Деспотовца — 162
Митровић Лазар, трговац из Равне Реке — 111
Митровић Милан, рудар из С. Рудника — 67
Михајловић Блашко, командант Ресавско-раваничког четнич-
ког одреда у Деспотовцу — 124, 135, 143, 145, 155
Михајловић Вука, домаћица из Ћуприје — 103
Михајловић Јанко, рудар из С. Рудника; 27. априла 1900. го-
дине погинуо од зарушавања у јами — 55
Михајловић Милорад, рудар из Бара; 1941. године члан иле-
галног актива за помоћ НОП-у; 1943. године бежи испред
четника за Београд — 142, 153
Мицић Ана, домаћица из Сисевца; маја 1943. године заклана
од четника због приговора о покољу грађана — 158
Мицић Живко, радник из Сисевца; маја 1943. године заклан
од четника због приговора о покољу грађана — 158
Мишковић Војислав, рударски инжењер из Београда — 40
Младеновић Јован, радник из С. Рудника — 56
Младеновић Раде, ученик из Деспотовца; 1944. године члан
Среског поверенства СКОЈ-а — 208, 213
Мола Михајло, рудар из С. Рудника; 1935. године секретар
синдикалне подружнице рудара — 81
Мраз Грегор, рудар из С. Рудника; 1941. године припадник
Културбунда — 127
Мудрић Дарислав, радник из С. Рудника — 81

Н

- Наумовић Драгослав, земљорадник из Плажана — 111
- Недељковић Станоје, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године стрељан од Немаца у Равној Реци као симпатизер НОП-а — 127
- Недић Антон, рудар из Равне Реке — 80
- Ненадић Жарко, рудар из Равне Реке; 1935. године секретар синдикалне подружнице — 80
- Несторовић Милија, инжењер рудника Баре — 154
- Нешић Гојко, инжењер рудника Баре — 111, 170
- Нешић М. Јован, радник из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у; августа 1944. године отишао у партизане и у НОБ-у остао до краја рата — 142, 143, 153, 164
- Нешић Миодраг, ученик, из Ћуприје; борац Параћинско-ћупријске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 138/41
- Нешић Мирко, земљорадник из Ћуприје; борац Параћинско-ћупријске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141
- Николић Данило, трговац из Деспотовца; 1944. године референт за трговину првог Срског народноослободилачког одбора у Деспотовцу — 180
- Николић Драгољуб — Љуба, рудар из Сисевца; истакнути синдикални руководилац; првог децембра хиљаду девет стотина тридесет и осме године убијен од полиције испред шахта у Сењском Руднику; 1937. године Љуба је основао прву синдикалну подружницу рудара у Руднику Морава код Деспотовца — 86, 88, 89, 90, 91, 100, 169
- Николић Драгић, земљорадник из Миливе; радио за немачку обавештајну службу; денунцирао је Немцима у Ћуприји Јоцу Милосављевића и Животу Станисављевића, чланове ОК КПЈ за Јагодину; после ослобођења осуђен је на смрт и стрељан — 126
- Николић Милисав, рудар из С. Рудника; 1903. године члан делегације рудара С. Рудника која је ишла у Београд — 94
- Николић Мирко, рудар из С. Рудника — 81
- Николић Раде — Чоче, правник из Јагодине; члан КПЈ од 1940. године, организатор штрајкова у Деспотовцу и Вел. Поповићу — 108, 110
- Николић Радован, рудар из С. Рудника; 27. априла 1900. године погинуо од зарушавања у јами — 55
- Никчевић Пера, књиговођа из Ћуприје; Љотићев повереник за Раванички срез — 11, 144, 145, 155
- Никчевић Радислав, правник из Јагодине; члан ОК КПЈ за Јагодину; ухваћен од Немаца у возу код Милошева и стрељан 8. августа 1941. године — 128
- Новаковић Бранко, синдикални функционер из Бара; 1944. године члан СК КПЈ у Деспотовцу — 193

Новаковић Мирослав, лекар из Деспотовца — 161
Новаковић Сава, управник Сењског Рудника — 55, 63, 66, 68,
70, 72

О

Обрадовић Милан, земљорадник из Стрмостена; 1944. године у његовој колиби је радила четничка радио станица која је одржавала везу са Енглеском — 161
Обрадовић Милош, хармоникаш из Ћуприје — 156
Олћан Миша, министар народне привреде у Недићевој влади — 145

П

Павићевић Лука, синдикални функционер из Београда — 64
Павићевић Михајло — Кајло, партијски функционер из Београда који је побегао испред гестапоа и специјалне полиције; организатор илегалног рада у Равној Реци и Барама 1942. године — 142, 143, 147, 150
Павловић Иван, кројач из Београда; повластичар рудника Сисевац — 43
Павловић Миле, радник из Равне Реке — 166
Палошевић, четнички пуковник — 162
Пандуровић Лазар, први рударски надзорник у С. Руднику 1853. године — 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36
Панић Павле, игуман манастира Манасије; 1941. године заменик војводе Ресавско-раваничког четничког одреда — 135, 155
Пантић Милорад, рудар из Језера; јула 1941. године отишао у партизане; по разбијању Параћинско-ћупријске партизанске чете дошао у Ресавску партизанску чету; погинуо у НОБ-у, негде у Млави — 139
Пантић Миодраг, рудар из Језера; јула 1941. године отишао у партизане; по разбијању Параћинско-ћупријске партизанске чете дошао у Ресавску партизанску чету; погинуо у НОБ-у, негде у Млави — 139
Пантић Стамат, рудар из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен и стрељан од Немаца на Пасуљанским ливадама као симпатизер НОП-а — 131
Пашћановић Пајо, рудар из Бара; 1941. године члан илегалног актива за помоћ НОП-у; у 1943. години испред четничког прогона побегао за Београд — 142, 153
Петерсон, заменик шефа енглеске војне мисије при штабу Ресавског четничког корпуса — 160
Петковић Веља, директор рудника Равна Река. — 101
Петровић Бора, командир Параћинско-ћупријске партизанске чете, родом из Доње Мутнице; погинуо у НОБ-у 1942. године — 127, 137

Петровић Драгољуб, пекар из Свилајнца; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Петронијевић Боривоје, рудар из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен од Немаца у Равној Реци и стрељан на Пасуљанским ливадама као симпатизер НОП-а — 131

Пећник Франц, рудар из Равне Реке — 80

Пешић Петар, милиционер из Деспотовца; 1945. године убијен у борби против четника — 200

Пилетић, четнички мајор у Горњаку — 145, 155

Пилипов Никола, рудар из Равне Реке; августа 1941. године отишао у партизане; у борби против четника тешко је рањен 13. фебруара 1944. године код Кривог Бира; истог дана је убијен од четника као рањеник; сахрањен је у Бољевцу — 128

Полетика Виталије, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у 1942. године — 124, 128

Попадић Бранко, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 164

Поповић Вула, земљорадник из села Деспотовца; представник напредњачке странке 1887. године — 50

Поповић Драги, војник НОВ, 1945. године члан Среског комитета СКОЈ-а у Деспотовцу — 213

Поповић Коста, радник из Великог Поповића; јула хиљаду девет стотина четрдесет и прве године отишао у Беличку партизанску чету; као члан КПЈ 19. јула хиљаду девет стотина четрдесет и прве године учествовао је у паљењу хангара и авиона на немачком аеродрому у Јагодини; погинуо у НОБ-у — 124, 130

Поповић Миле, електричар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане; 16. септембра 1941. године рањен је у борби с недићевцима у Равној Реци, када је ухваћен и обешен од Немаца испред кафане Лазе Симића у Равној Реци — 110, 122, 124, 134

Поповић Радмила, студент медицине из села Деспотовца; 1941. године активиста НОП-а; 1943. године одлази у партизане где остаје до краја рата; данас официр ЈНА — 105, 110, 118, 124, 125, 129, 200

Предић Љубисав, трговачки радник из Медвеђе; хиљаду девет

стотина четрдесет и прве године борац Ресавске партизанске чете; априла хиљаду девет стотина четрдесет и друге године ухапшен од полиције у Петровцу и спроведен у затвор Крајскоманде у Пожаревцу. Полиција га је зверски батинала, те је после два месеца умро — 146, 147.

Путрић, Иван, браварски радник из Равне Реке; члан КПЈ од 1931. године, одржавао везу преко Станка Гавриловића са ОК КПЈ за Крушевац; организатор илегалног актива за помоћ НОП-у у Равној Реци и Барама — 141, 142, 143, 147, 149, 150

Равњак Иван, радник из Равне Реке; 1942. године учествовао активно у сакупљању помоћи за НОП — 143

Радивојевић Михајло, посланик Народне скупштине Србије 1903. године — 69, 71

Радивојевић Стојан — Столе, позадински радник; 1944. године комесар команде места у Деспотовцу — 168, 169, 170, 174, 182, 193

Радовановић М. архитекта из Београда — 47, 48

Радовановић Пера, рударски радник из Злота; истакнути синдикални радник за источну Србију — 74, 75, 77

Радосавић Никола, службеник из Деспотовца; 1943. године отишао у партизане и остао до краја рата; данас официр ЈНА — 129, 130, 144, 152, 200

Радосављевић Милутин, абацијски радник из С. Деспотовца; 1941. године симпатизер НОП-а — 105, 110, 174

Радосав »Тиско«, злогласни четник »црне тројке«, родом из Глоговца — 152

Рајић, четнички капетан — 182

Ракић Светомир, шеф ОЗН-е у Деспотовцу 1945. године — 169, 193

Рајковић Љубиша, службеник из Грабовице; члан КПЈ од 1920. године; кандидат за посланика на листи КПЈ у Велесу на првим изборима Уставотворне скупштине Југославије; убијен од четника новембра 1941. године у Грабовци — 136

Рапо Андрија, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане; погинуо у НОБ-у — 164

Раус, командант Ресавског четничког корпуса — 167

Раутовић Илија, радник из Равне Реке; 1942. године учествовао у сакупљању помоћи за НОП — 143

Раутовић Јово, радник »Гилије« у Троглан Барама; члан илегалног актива за помоћ НОП-у 1941. године; 1943. године примљен у чланство КПЈ; због прогона четника> избегао у Борски рудник — 142, 143, 147, 150

Рељић Јован, железнички службеник из Београда; 1943. године отишао у партизане, одакле се после краћег времена вратио у Равну Реку, где је ухваћен од Немаца и стрељан — 93, 149

Решетар Стево, радник из Равне Реке — 166

Ристановић Миливоје, рудар из С. Рудника; 1903. године потпредседник управе Рударско радничког друштва — 57, 62, 63, 72, 74

Ристић Ратомир — Сеља, члан ОК КПЈ за Јагодину; 1941. године позадински партијски радник за подручје Ресаве и Млаве — 138

Ристић, Славко, секретар Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу 1945. године — 193

Ристић Стана, домаћица из С. Рудника; маја 1943. године заклана од четника из непознатих разлога — 156

Розин Франц, стакларски радник из Параћина; борац Параћинско-ћупријске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 137, 140, 141

Рончевић Никола, радник из Бара; 1945. године члан Среског комитета СКОЈ-а у Деспотовцу — 207, 213

Росић — учитељ из Тропоња; 1887. године погинуо у побуни код Бање у Деспотовцу као представник напредњачке странке — 49

Рупеј, католички поп из Равне Реке; један од организатора Културбунда; 12. августа 1941. године ухваћен је од партизана и стрељан — 119, 127, 131, 134

С

Сабовљевић Владимир, машинбравар из С. Рудника; 1903. године секретар Рударско радничког друштва — 57, 64, 67

Саватовић Милка, радница из Деспотовца; 1944. године члан Среског поверенства СКОЈ-а — 172, 194, 208, 213, 214

Салих Марица, домаћица из Равне Реке; маја 1943. године заклана од четника као католикиња — 158

Секулић Давид, рудар из С. Рудника — 57, 62, 63, 65, 72

Секулић Светислав, командант команде места у Деспотовцу 1945. године — 173, 193

Селић Божидар, радник из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен је од Немаца у Равној Реци и стрељан на Пасуљанским ливадама као симпатизер НОП-а — 131

Сибиновић Момчило, радник из Ћуприје; 1942. године комесар партизанског одреда из источне Србије — 145

Симић Нада, ученица из Деспотовца; 1944. године члан Среског поверенства СКОЈ-а — 208, 213

Симић Радивоје, љотићев повереник за јагодинско подручје — 111

Симић Сима, политички комесар Моравске партиза«ске чете; погинуо у борби против четника марта 1943. године између Златова и Бусура — 150

Симић Стаменко, земљорадник из с. Деспотовца; 1887. године представник Напредњачке странке — 50

Скамлић Ђирил, рудар из Равне Реке — 80

Скот, чла« енглеске војне мисије при штабу Ресавског четничког корпуса — 160, 161

Смиљанић Иван, радник из Равне Реке; септембра 1944. године отишао у партизанае; по ослобођењу мобилни официр команде места у Деспотовцу — 164, 168, 171

Смиљанић Лазо, радник из Равне Реке; септембра 1944. године отишао у партизанае. — 164

Спасојевић Милош, рудар из С. Рудника; 18. септембра 1941. године стрељан од Немаца као партиза« у С Руднику — 125, 134

Станисављевић Жизота, члан ОК КПЈ за Јагодину; 8. августа 1941. године убијен је у Ћуприји од Немаца — 128

Станковић Влада, ћурчија из Деспотовца — 162

Станковић Данило, омладинац из Деспотовца; осмог новембра хиљаду девет стотина четрдесет и пете године погинуо је као скојевац. Одмах по ослобођењу Данило се истакао својим радом са омладином — 182

Стамболић Петар, инструктор ПК КПЈ за Србију — 103, 109, 118, 122, 132, 137

С-танојевић Влада, политички секретар Среског комитета КПЈ у Деспотовцу 1945. године — 194

Станојевић Родољуб, земљорадник из Грабовице — 111

Станојевић С., земљорадник из Грабовице — 111

Станојевић Станоје, службеник из Равне Реке; 1940. године повереник љотићевог Збора за срез Деспотовац — 111

Стевановић Миодраг, војник НОВ из Бунара; 22. маја 1945. године погинуо у борби са одметницима у близини села Стењевца — 199

Стерсле Јосип, рудар из Равне Реке — 81

Стефановић Жикица, члан Окружног поверенства КПЈ за Јагодину 1944. године — 172

Стефановић Коста, из Београда; команда«т Деспотовачке четничке бригаде — 159, 161

Стефановић Тома, рудар из С. Рудника — 57

Стојановић Велимир, рудар из Равне Реке; 13. августа 1941. године ухваћен од Немаца и стрељан у Равној Реци као симпатизер НОП-а — 127

Стојановић Внћентије, земљорадник из Липовице — 140

Стојановић Ђурђе, радник »Голије« у Троглан Барама; 26. августа 1941. године ухваћен од Немаца у Раеној Реци и отеран у логор на Бањици као симпатизер НОП-а; априла 1942. године долази поново у »Голију« у Троглан Барама — 131, 145, 146

Стојановић Лазар, из Кошиљева; народни херој; командир Ресавске партизанске чете; рањен у борби против недићеваца и обешен у Свилајци 9. фебруара 1942. године — 139

Стојановић Милосав, рудар из С. Рудника — 54, 55

Стојановић Ранко, учитељ из Липовице, родом из Трућевца; левичар по схватању; начелник штаба Деспотовачке четничке бригаде; по ослобођењу Деспотовца постављен од Руса за команданта места; ухапшен од јединица НОВ и стрељан у Јагодини — 159, 168, 172

Стојановић Г. Станмир, референт за социјално старање првог Среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу 1944. године — 180

Стојан »Јереза«, курир управе рудника Равна Реке — 101

Стојић Божа рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизана — 164

Стојић Ђуро, рудар из Равне Реке; 1940. године члан КПЈ; јула 1941. године отишао у партизана — 109, 122, 124

Стојић Сибин, рудар из С. Рудника — 67

Стојићевевић Душан, земљорадник из Петровца; борац Ресавске партизанске чете; заробљен у Липовици од четника и предат Немцима у Ћуприји; није стрељан са осталом групом партизана — 141

Стојишић ЈБубиша, радник »Голије« у Троглан Барама — 146

Стојковић Драгутин, рудар из С. Рудника — 74

Стојковић Милосав, рудар из С. Рудника — 55, 67

Стошић Виктор, келнер из Свилајца; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Стржина Мирослав, рудар, из Равне Реке — 80

Стрниша Станисав, рудар из Равне Реке — 80

Сувејкин Ђорђе, свештеник из Грабовице — 111

Т

Табакровић Авдо, рудар из С. Рудника; маја 1943. године заклан од четника — 158

Тарле Лука, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизана — 110, 124

Тасић Милева, домаћица из с. Деспотовца, октобра 1944. године ступила у НОВ-у и остала до краја рата — 200

Таталовић Илија, трговачки помоћник из Брежнице; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Татомир Бошко, радник из Бара; августа 1941. године отишао у партизана — 128

Татомир Душко, радник из Бара; августа 1941. године отишао у партизана — 128

Татомир Стева, радник из Бара — 142, 143, 164, 174

Ташковић Атанасије, из Цариброда; борац Ресавске партизанске чете; ухваћен у Липовици од четника и стрељан од Немаца 25. децембра 1941. године у Лапову — 141

Теофиловић Бранко, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизана — 164

Теофиловић Милан, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизана — 164

Тодоровић Влада, из Београда; Министар грађевина 1903. године — 71

Тодоровић Љуба, срески начелник у Деспотовцу за време окупације — 125, 140

Трифунковић Петар, рудар из Равне Реке — 143

Трифунковић Светислав, рудар из С. Рудника — 81

Тринић Добривоје, рудар из С. Рудника; председник Рударско радничког друштва 1903. године — 57, 62, 63, 66, 67

Тубин Стојан, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизана — 142, 164

Туркуловић Павле, кафеџија из Медвеђе — 171

Туцовић Димитрије, секретар ССДП из Београда — 57, 74

Ћ

Ћирковић Милутин, рудар из С. Рудника — 58

Ћопић Богдан, злогласни четник »црне тројке« — 152, 159

Ћурчић Милован — Лала, злогласни четник »црне тројке« — 154, 159

У

Узелац Илија, официр бивше југословенске војске; у почетку учествовао у партизанским акцијама; касније се одвојио и пришао четницима; погинуо у борби с партизанима у источној Србији — 124, 128, 132

Ф

Фики Алојз, инжењер рудника Равна Река; организатор Културбунда у Равној Реци; 12. августа 1941. године ухваћен и убијен од партизана — 119, 127, 131, 134

Фолновић Винко, железнички службеник из Равне Реке; 1933. године председник синдикалне подружнице — 80, 101,

Х

- Хајкл Карло, рудар из С. Рудника; 1941. године припадник Културбунда — 127
Хајнц Ана, домаћица из Равне Реке; маја 1943. године заклана од четника као католикиња — 156
Хајнц Јосиф, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као католик — 156
Хоге Алојз, рудар из С. Рудника; 1941. године припадник Културбунда — 127
Хођера Светислав, вођа борбашке странке из Београда — 98, 99

Ц

- Царев, командант руских јединица у Равној Реци 1944. године — 165
Цветковић Вита, начелник окружне ОЗН-е у Јагодини 1944. године — 171
Цветковић Драгиша, председник југословенске владе уочи рата — 115, 116, 117
Цветковић Јован, трговац из Деспотовца; 1910. године прзи председник новоформиране општине варошине Деспотовца — 50
Ценић Мица, ученица из Ћуприје; борац Параћинско-Ћупријске партизанске чете; ухваћена у Липовици од четника и стрељана од Немаца 25. децембра 1941. године у Лопову — 138, 141
Церовић, окружни начелник у Ћуприји 1903. године — 63
Цоларић Иван, рудар из Бара; 1943. године симпатизер четника; батинан од четника због приговора за покољ Италијана — 154
Цонић Васа, рудар из С. Рудника — 64, 67

Ч

- Чавалић Салко, рудар из Равне Реке; маја 1943. године заклан од четника као муслиман — 158
Чачић Михајло, командант Раваничке четничке бригаде; 16. октобра 1944. године ухапшен од Руса и предат нашим властима; за дела против народа осуђен је на смрт и стрељан — 132, 165, 166
Ченић Павле, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане — 164
Ченић Петар, рудар из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане — 164
Чобановић Анка, домаћица из Равне Реке; маја 1943. године заклана од четника као католикиња — 158
Чоловић Ивко, радник из Бара, августа 1941. године отишао у партизане — 145

Чоловић Тодор, радник из Бара; августа 1941. године отишао у партизанс; погинуо непосредно пред ослобођење 1944. године као пуковник НОВ — 128

Ш

Шарановић Драгољуб, радник из Равне Реке; 26. августа 1941. године ухваћен од Немаца у Равној Реци и отеран у затвор у Ћуприју као симпатизер НОП-а; после месец дана пуштен је из затвора; 8. септембра 1944. године отишао у партизане и остао до краја рата — 131, 134, 164, 166

Шаторић Миленко, рударски надзорник из С. Рудника; јула 1941. године отишао у партизане; као члан КПЈ био је главни минер у Параћинско-Ћупријској партизанској чети; погинуо у НОБ-и — 110

Шишњак Петар, рудар из Сисевца; 1941. године припадник Културбунда; 9. августа 1941. године убијен од партизана у Сисевцу — 127

Шпанић Влатко, радник из Бара; 8. септембра 1944. године отишао у партизане — 164

Шрајбер Руди, немачки официр, командант Равне Реке 1942. године — 148

Штајнбајс Ото, немачки индустријалац Бранденбурга — 41

Штрагер Јанез, рудар из Равне Реке; члан КПЈ од 1940. године — 109

Шундра Јосип, рудар из Бара; симпатизер четника; батинан од четника због приговора за покољ Италијана — 154

Шушњар Стеван, рудар из Равне Реке; јула 1941. године отишао у партизане — 124

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I део

- Туристички водич среза Светозарево, Београд, 1962. године.
- Приватна збирка археолошких предмета, Мирослава Панића, професора из Деспотовца.
- Архива Завичајног музеја Светозарево.
- Историја народа Југославије, књ. I Београд, 1953. год.
- Милутин и Драга Гарашанин, археолошка налазишта у Србији, Београд, 1951. год.
- Д. Гарашанин, Каталог метала у Народном музеју, Београд, 1954. год.
- Д. Гарашанин, Старице, НС, књ. XI, 1961. год.
- Kanitz, Römische Studien.
- Б. Јеличић, Археолошки преглед, Београд, 1960. год.
- Др Ч. Марјановић, Темнићски зборник, књ. III Београд, 1936. године.
- Јован Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Београд, 1966. год.
- Др. Владимир Р. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд, 1950. год.
- Вук Стефановић-Караџић, Песме, књ. II
- Републички завод за заштиту споменика културе, Манасија, Београд, 1964. год.
- САН, Утицајне сфере градова у долини Велике Мораве, Београд, 1955. год.

Миленко Топаловић, Хронологија радничког покрета у Србији,
Београд, 1964. год.

Историјски архив ЦК СКС, Синдикални покрет у Србији,
1903—1919., Београд, 1958. год.

Историјски архив Светозарево:
Ф—5 91, Станови рудара у Сењском руднику.
Ф—5, 83, Станови рудара у Равној Реци.

II део

Стенографске белешке Народне скупштине Србије, Београд,
1903. год.

Радничке новине, Београд, 1903, 1904, 1935. и 1936. год.

Сењскоресавски рудници мрког угља, Сењски Рудник, 100 го-
дина Сењског Рудника, 1853—1953, Београд, 1953. год.

Централни секретаријат радничких комора, Положај рудар-
ских радника, Београд, 1936. год.

Бошко Живановић — Дамњан Поповић — Миодраг Јовановић,
Поморавље у народноослободилачкој борби, 1941—1945,
Београд, 1961.

Др. Иван Рибар, Политички записи, Београд, 1952. год.

Историјски архив Светозарево:

К—4—16/599, Историја НОБ-е среза параћинског (стено-
графске белешке)

К—4—42'1057, Стање партијске организације у Ћуприји
(од 27. III 1941. год.)

К—5—12'595, Стенографске белешке са састанка у Па-
раћину.

К—7—11/594, Економско и политичко стање уочи рата у
Деспотовцу (стен. белешке).

К—7—87/1122, Партијска организација 1941. год. у Равној
Реци.

К—7—88/1123, Стање у Деспотовачком срезу, 1941. год.
(стен. белешке).

Ф—3 78 Плакат Удружене опозиције од 13. децембра
1935. год.

III део

Записник седнице Месне организације АФЖ-а у Деспотовцу.

Архива Љотићевог повереника за Округ моравски Радивоја Симића. (оригинали од 1939. до 1942. год.).

Разне изјаве рудара — бораца НОР-а.

Историјски архив Светозарево:

К—3—8, 585, Поморавски партизански одред, (Стенографске белешке).

К—3—118 1288, Сећање Добривоја Бошковића, полит. секретара СК СКС.

К—7—77 1112, Списак лица изабраних у први МНОО у општини Ресавица.

К—7—76 1111, Монографија о развоју НОП-а у општини Ресавица.

К—10—56 1076, Материјали СУП-а Светозарево.

К—10—35 968, Судбина дела бораца Параћинско-ћупријске чете и заробљавање у Липовици — сећање Ратомира Ристића-Сеље.

К—10—34 967, О неким питањима партијског рада у Ћуприји, Јагодини и Параћину (Сећање Петра Стамболића).

К—30—117/1329, Записник среског народноослободилачког одбора у Деспотовцу из 1944. године.

Зборник докумената НОР-а, Београд, 1952. године.

Разне изјаве рудара — бораца НОР-а (Стенографске белешке).

Објашњење: ИАС—К—шифра, Историјски архив Светозарево кутија — број и назив документа.

ИАС—Ф—шифра, Историјски архив Светозарево — филм — број филма и број снимка.

САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО

Природно географске особине	7
Развитак насеља и порекло становништва	8
Зидање манастира Ресаве (Манасија)	19
Отварање рудника мрког угља	28
Развојни пут Сењско-ресавских рудника	35
Рудник Равна Река	39
Ресавски рудници	40
Рудник Сисевац	42
Рудници после првог светског рата	44
Радничка насеља у рудницима	46
Општина у Деспотовцу	49

ДРУГИ ДЕО

Раднички покрет у Сењско-ресавским рудницима	53
Оснивање рударско-радничког друштва	57
Први штрајк рудара	62
Други штрајк рудара	67
Штрајк рудара у руднику Равна Река	75
Стање у рудницима до 1935. године	78
Поновно стварање синдикалне организације у Равној Реци	79
Штрајкови од 1935—1936. године	82
Штрајк рудара у руднику Баре	84
Штрајк рудара у руднику Сисевац	86
Економске и друштвене прилике уочи другог светског рата	94
Нови штрајк рудара у Равној Реци	101
Учитељица Рада Миљковић	108
Партија у борби за масе	109

ТРЕЋИ ДЕО

Година 1941.	115
Двадесет седми март	116
Априлски рат	117

Окупација	119
Партизански збор	132
Партизанска акција у Равној Реци	133
Разбијање Параћинско-ћупријске чете	135
Издаја у Липовици	137
Година четничког терора	149
Година 1944.	160
Ослобођење Сењско-ресавског басена	165
Ослобођење Деспотовца	167
Формирање Команде места у Деспотовцу	168
Бирање првих органа народне власти	173
Избор првог Среског народноослободилачког одбора	180
Формирање јединственог народноослободилачког фронта	187
Година 1945. Формирање Среског поверенства КПЈ	193
Народни судови	198
Стварање народне милиције	199
Антифашистички фронт жена (АФЖ)	200
Обнова рада синдиката	204
Формирање СКОЈ-а и УСАОЈ-а	206
Среско поверенство СКОЈ-а	213
Обнова земље	214
ПРИЛОЗИ	217